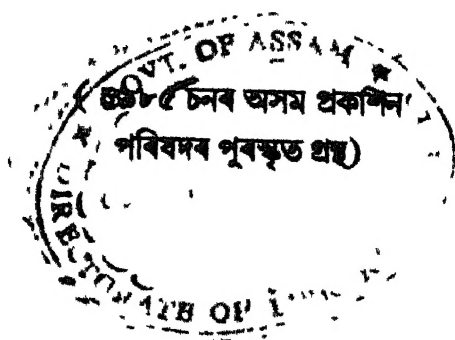

বিস্মৃত ব্যতিক্রম

[জীৱন কৰ্মাভিষ্ঠিক বেখা চিত্ৰ]

শ্ৰীমুনীন বৰকটকী

বাপা প্ৰকাশন প্ৰাইভেট লিমিটেড

গুৱাহাটী • পাঠশালা • কলিকতা

প্রকাশক :

শ্রীগিৰিপদ চৌধুরী

বাণী প্রকাশ প্রাঃ লিমিটেড

পাণবজাৰ

গুৱাহাটী-১

শাখা :

পুঠানো ৭৮১৩২৫

স্বৰ্গপেট

১০ কৈলাস বসু ষ্ট্রীট

কলিকাতা-৬

প্রথম প্রকাশ - ১৯৮১

প্রকাশ - ২০০২

বেচ :

৪৫ টকা

ছপা :

ইতিমা অফ্‌সেট

হেমায়ংপুৰ

গুৱাহাটী - ৩

নিজৰ ববীয়া কৈ এষাৰ

অম্বিকাগিৰি ৰায়চৌধুৰী, জ্ঞাননাথ বৰা, মহেন্দ্ৰনাথ ডেকাফুকন, মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱা, হলীৰাম ডেকা, হৰেন্দ্ৰনাথ কলিতা, বিষ্ণু ৰাভা, ফণী শৰ্মা, মনোভিৰাম বৰুৱা, অমূল্য বৰুৱা, লক্ষ্মীনাথ ফুকন, হেম বৰুৱা, নীলমণি ফুকন আৰু কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ এই কেইগৰাকী বিশিষ্ট কিন্তু অধুনা বিস্মৃত প্ৰয়াত চৈধ্যজন অসমীয়াৰ চবিত্ৰ-কৰ্মৰ ব্যক্তিমুখী, আপোন বেখা-চিত্ৰ একোটাইত থকা এই প্ৰবন্ধ সংকলনক সাহিত্যৰ কোন বৰ্গত যথোপযুক্তভাৱে অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পৰা যায় ঠাৱৰ কৰিব নোৱাৰিলোঁ। ঠিক 'মডেল' বুলিব নোৱাৰিলেও লক্ষ্মীনাথ ফুকনৰ 'মহাশ্মাৰপৰা ৰূপকোঁৱৰলৈ'ৰ 'আত্মজীৱনীমূলক প্ৰবন্ধ'ৰ প্ৰেৰণাই কিছু ক্ৰিয়া কৰিছিল হয়তো। পিছে মোৰ প্ৰবন্ধকেইটাৰ সবহভাগেই ফুকনদেৱৰ প্ৰবন্ধৰাজি গ্ৰন্থাকাৰে ওলোৱাৰ আগে-ভাগেই বাতৰি-কাকতত ওলাই যোৱালৈ চাই সেই প্ৰেৰণা সক্ৰিয় আছিল বুলি কোৱা নাযায়। আৰু মোৰ প্ৰবন্ধ (নে নিবন্ধ ?) কেইটাত আত্মজীৱনীৰ ঠায়ে ঠায়ে ইংগিত থাকিলেও প্ৰকৃততে ই আত্মজীৱনীমূলক নহয়। গতিকে এইকেইটাক জীৱন-চৰ্চামূলক চবিত্ৰ-চিত্ৰ বুলিলেও বুলিব পাৰি।

প্ৰবন্ধ-নিবন্ধকেইটি কিছু পৰিমাণে 'ডে'টড' (পুৰণি) হৈছে, কিয়নো ইয়াৰ সবহ কেইটাই ১৯৬৯ চনতে অধুনালুপ্ত 'অসম-বাতৰি' দ্বি-সাপ্তাহিকত তাৰ তদানীন্তন সম্পাদক, বন্ধুবৰ জীচাক মহন্তৰ অবিবাহ তাগিদাত পৰি কাকতলৈ বুলি লিখিছিলোঁ। পাঁচ বছৰৰ মূৰত তাৰে এখন কিতাপ মুদ্ৰিতালৈ লওঁতে কালক্ষয়-দোধ-হুট (এনাঙ্ক-নিজম) কেতবোৰ উল্লেখ আঁতৰাইছোঁ, প্ৰায়বোৰতে বোগ-বিরোগ কৰিছোঁ। আৰু পাৰ্শ্বমানে বিভাস্ত সাময়িকতাৰ সংকেতপূৰ্ণ মন্তব্য কিছুডিসম্ভৱ সন্শোধন কৰিছোঁ। পুথিখনৰ বিষয় ব্যক্তিসকলৰ সম্পৰ্কত লিখিব সময়ছোৱাত অবগতিলৈ অহা নতুন তথ্য সন্নিবিষ্ট

নহলে বা কোনো ঠাইত তথ্যসংক্ৰান্ত ভুল-ত্রুটি বৈ গ'লে বুজিব লাগিব তাৰ বাবে পাঁচ বছৰৰ কালক্ষয় আৰু নতুন কথা বিস্তৃতভাৱে সংযোজন কৰাৰ অসুবিধাহে দায়ী।

উল্লেখযোগ্য যে প্ৰবন্ধসমূহৰ শিৰোনামাত প্ৰচুৰ ৰূপান্তৰ ঘটিছে। 'বিশ্মৃত ব্যতিক্ৰম'ৰ অধিকাংশ প্ৰবন্ধৰ বাবে ইয়াৰ উদ্ভ-কষ্টৰ সৈতে জড়িত 'অসম বাতৰি' তথা খ্ৰীচাক মহন্তৰ ওচৰতহে মুখ্যতঃ স্তলী যদিও, বিয়ুৰ বাভা সঙ্ঘক্ষীয় প্ৰবন্ধৰ বাবে 'নতুন অসমীয়া দৈনিক', হৰেন কলিতাৰ স্মৃতিবেখা প্ৰবন্ধৰ বাবে 'দৈনিক অসম', ফণী শৰ্মা বিষয়টোৰ বাবে গুৱাহাটীৰ শিল্পীদিৱস সমিতিৰদ্বাৰা প্ৰকাশিত এখনি স্মৃতিগ্ৰন্থ আৰু অমূল্য বৰুৱা সঙ্ঘক্ষীয় কথাকেইটি যোৰহাটৰপৰা প্ৰকাশিত এখনি পৰিচয়-পুস্তিকাৰ প্ৰতি থাওকতে উল্লেখ কৰি সেই সেই কাকত আৰু তাৰ সম্পাদক সহযোগীসকলৰো শলাগ ল'বই লাগিব। তাতোকৈ ব্যক্তিগতভাৱে মোৰ অলেখ বাতৰি কাকত, আলোচনীৰ পাতত জাহ যোৱা লিখাৰে অন্ততঃ এখন গ্ৰন্থ প্ৰকাশ কৰাৰ এই প্ৰচেষ্টাৰ গুৰিত শ্ৰীমহন্তৰ উপৰিও উৎসাহী সাংবাদিক ভ্ৰাতৃসম খ্ৰীউপেন্দ্ৰ বৰকটকী আৰু শক্তিশালী নাট্যকাৰ শ্ৰীমহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ প্ৰেৰণা (?) আৰু উদগনিয়ৈ সিংহভাগ পাবই লাগিব। সাহিত্যিক-সাংবাদিক শ্ৰীবাধিকামোহন ভাগৱতীদেৱেও দিহা-পৰামৰ্শৰে সাহায্য কৰিছে।

অৰ্ধচেতন বা অবচেতনভাৱে হ'লেও সমূলি বীৰ বন্দনাৰ প্ৰবৃত্তি নোহোৱাকৈ কাৰোবাৰ জীৱন-কৰ্ম লৈ আলোচনা কৰা সম্ভৱপৰ বুলি নাভাবিলেও মোৰ বিষয়-ব্যক্তিকেইগৰাকীক 'বীৰ' বুলি ধৰি লৈ পূজা কৰিবলৈ মই প্ৰস্তুত হোৱা নাই। বীৰ-বন্দনাৰ লগৰে হ'লেও ইয়াক সমালোচনামূলক জীৱনচৰ্চা বোলাহে বেছি যুগুত হ'ব। বাতৰি কাকতলৈ বুলি লিখিবলৈ লওঁতে মোৰ মুখ্য উদ্দেশ্য আছিল মই নিজে ভালপোৱা, আৰু আনও ভালপোৱাৰ লায়ক বুলি ভবা, কেইগৰাকী-মান পুৰুষৰ জীৱনশাভে তেওঁলোকৰ বিষয়ে চৰ্চা কৰা। নিম্নভিত্তি 'আনপ্ৰোডিক্টেবল' বিধানত সিসকলৰ কেইজনমান মই লিখোঁতে

বাচি আছিল যদিও লিখি অন্তোত্তাৰ পিছতে ঢুকাল আৰু অৱশিষ্ট কেইগৰাকীয়েও ইতিমধ্যে আমাৰ মাজৰপৰা মেলানি মাগিলে। ফলস্বৰূপে, মোৰ নায়কসকলৰ আটাই কেউজনেই বৰ্তমানৰপৰা পিছলি অতীতৰ গৰ্ভত পৰি বিস্মৃতিৰ বুকুত হেৰাই যোৱা যেন হ'ল। সেইবাবেই 'বিস্মৃত' বুলিছে। বিস্মৃতক স্মৰণ কৰাৰ যুক্তি মাথোন ইয়েই হ'ব পাৰে যে সেইসকল বিস্মৃত হবলগীয়া ব্যক্তি নহয়, স্মৰণযোগ্য ব্যক্তি। আৰু সেই প্ৰথাগত দৃষ্টিত ডাঙৰ বা বিশিষ্ট হওক বা নহওক, প্ৰত্যেকজনেই একো একোটা ব্যতিক্ৰম, অসাধাৰণ নহ'লেও সাধাৰণৰপৰা বেলেগ ব্যতিক্ৰমী ব্যক্তিত্বৰ অধিকাৰী। মোৰ চকুত ধৰা পৰা, তেওঁলোকৰ এই 'ব্যতিক্ৰমী' দিশটোৱেই তেওঁলোকক লগ খুউৱাৰ গৰিষ্ঠ উমৈহীয়া। যিটোৰ বেথা—'কমুন ডিনমিনেটৰ'। বন্ধুবৰ স্বৰ্গীয় হেম বৰুৱাৰ স্বৰ্গন্তসকলৰ সৈতে মোৰ জীৱিতাবস্থাতে ধৰিবলগীয়া হ'ব বুলি ভবা নাছিলো। 'মোৰ দেশ' নামৰ আলোচনীৰ বিশেষ সংখ্যা এটাত পোৱা হেম বৰুৱা প্ৰবন্ধটো এই বাবেই দিলো যে জীৱন আৰু মৃত্যু দুয়ো দিশৰপৰা হেম বৰুৱা তথাকথিত 'টোৱাইলাইট' অৰ্থাৎ ধুৱলী-কুৱলী যুগৰ এক ব্যতিক্ৰমী প্ৰতিনিধি। মৃত হলেও হেম বৰুৱা 'ডেটেড' হ'ব বুলি মই নাভাবো।

'ইন বিট'ছপেক্ট' মই বাছি লোৱা জীৱনকেইটালৈ উদ্ভতি চাই এতিয়া গৰিষ্ঠ সাধাৰণ পৰিমাপকৰ দৰে এই নিৰ্বাচনৰ এক লক্ষিত ঐক্য-সূত্ৰও মোৰ চকুত ধৰা নপৰাকৈ থকা নাই। বিষ্ণু বাতা, ফণী শৰ্মা, অমূল্য বৰুৱা, মনো বৰুৱা আৰু আংশিকভাৱে হলীৰাম ডেকা— এই কেইজন হাড়ে-হিমজুৱে শিল্পী সাহিত্যিকক বাদ দিলে সংখ্যাধিক যি কেইজন থাকে তেওঁলোকৰ প্ৰত্যেকগৰাকীয়েই কম বেছি পৰিমাণে অসমীয়াৰ আত্ম প্ৰতিষ্ঠা আৰু অসমৰ জাতীয়সত্তা পুনৰাবিষ্কাৰ অভিমানৰ নেতা, হোতা, প্ৰবক্তা আৰু অভিযন্তা। অস্থিগাংগিৰি ৰায়চৌধুৰী আৰু জ্ঞাননাথ বৰা হয়তো ঠিক 'বিস্মৃত'ৰ শাৰীত নপৰে, তথাপি 'অসমীয়াৰ' উদ্বোধনৰ ব্যতিক্ৰমী নায়ক হিচাপে তেওঁলোকো অধুনা বিস্মৃত। মাথৰ বেজবৰুৱা আৰু মহেন্দ্ৰনাথ ডেকাকুৱন এই দুজন

ব্যতিক্রমী অভিযাত্রীৰ ছয়ো আক্ষৰিক অৰ্থত অকৃতজ্ঞভাৱেই বিগত । হলীৰাম ডেকা, হৰেন কলিতা ঠিক ওপৰন কিজনৰ ধৰণৰ বিশিষ্ট নহ'লেও ছয়োৰে পৰিপূৰক ব্যক্তিৰ বাবে স্বৰ্ণীয় । শিল্পী চাৰিগৰাকীৰ বিষয়ে ঠিক প্ৰবন্ধ লিখিবলৈ নহয়, তেওঁলোকৰ স্মৃতিৰ প্ৰতি মাথোন অনুষ্টপীয়াকৈ প্ৰকাজলিহে যচা হৈছে । যথেষ্টভাৱে পৰিচিত নোহোৱা ছজন যুগোত্তীৰ্ণ শিল্পীৰ প্ৰতি দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰাৰ উদ্দেশ্য এটাও আছে ।

অপেক্ষাকৃতভাৱে কমবয়সীয়া ব্যক্তিৰ লগতে চিবথুৱা অথচ এটাইতকৈ বয়োৱদ্ধ, প্ৰায় শতাব্দী প্ৰাপ্ত (১৯৭৪) আমাৰ মেথুচেলা ককা ফুকনৰ বিষয়ে এটা প্ৰবন্ধ মাজতে জুৰি দিয়াটো বিবিধ অৰ্থত ব্যতিক্ৰমৰো ব্যতিক্ৰম । প্ৰতিভা, কৰ্ম, অৱদান, জীৱন-চৰ্চা সকলো দিশৰপৰা অসমৰ অনন্ত, ঐতিহাসিক ব্যতিক্ৰম নীলমণি ফুকনক 'বিস্মৃত'ৰ লগত লোৱাৰ কোনো যুক্তি নাই । কিন্তু তেখেত যে, অসমীয়াৰ আত্মপ্ৰতিষ্ঠা অভিযানৰ আৰু অসমীয়াৰ জাতীয় চৰিত্ৰ সংস্থাপন আন্দোলনৰ একত্ৰ কাণ্ডাৰী, তাকো সোঁৱৰাই দি লগৰ লগতে তেখেতৰো প্ৰাপ্য বন্দনা জনাবলৈকে সেই প্ৰবন্ধও দিয়া হ'ল । ককা ফুকনৰ লগতে ব্যতিক্ৰমী ব্যক্তি হিচাপে ত্ৰেতিয়া জীৱিত 'সংজ্ঞা' আলোচনীত ওলোৱা (২য় সংখ্যাত) পণ্ডিত-প্ৰবৰ সন্দিকৈ সম্পৰ্কীয় প্ৰবন্ধটো শেহতীয়াকৈ লিখি এটা প্ৰবন্ধ যোগ দিয়া হ'ল ।

পাণ্ডুলিপি প্ৰস্তুতিৰ কামত দহোবন কাতি কৰি থৈ সৰ্বভো প্ৰকাৰে সহযোগ আৰু সেৱা অক্লান্তভাৱে যোগোৱাৰ বাবে মুখ্যতঃ উদীয়মান কৃতী কথা সাহিত্যিক জীমান কুমুদ গোস্বামী, উদীয়মান গল্পকাৰ জীমান বীৰেন লহকৰ আৰু জীমান বীৰদত্ত দাসৰ প্ৰতি মোৰ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জনাইছোঁ । এওঁলোকৰ এহাঙখীয়া, আন্তৰিক পৰিশ্ৰম আৰু সহযোগিতাৰ অবিহনে পাণ্ডুলিপিটো প্ৰকাশৰ বাবে আগবঢ়োৱা অসম্ভৱ হ'লহেঁতেন ।

সূচীপত্ৰ

জীৱন্ত আগ্নেয়গিৰি (অগ্নিকাগিৰি বান্ধ চৌধুৰী)	১
ডাঙৰীয়া অসমীয়া (জ্ঞাননাথ বৰা)	৭
অগ্নিযুগৰ এটি ফিৰিঙতি (মহেন্দ্ৰনাথ ডেকাফুকন)	১৭
অনজন বেজবৰুৱা ডেকা, বজ্জ মাধৱচন্দ্ৰ (মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱা)	৩১
এজন লেখক অসমীয়া 'গেড ক্লাই' (হলীৰাম ডেকা)	৫০
সংসংগৰ সৌৱৰণী (হৰেন্দ্ৰনাথ কলিতা)	৫৫
এহাতে তৰবাৰি আনহাতে লিখনী (বিষ্ণু ৰাভা)	৬৪
নট-সূৰ্যৰ জীৱন-নাটৰ সামৰণি (ফণী শৰ্মা)	৭০
'মনোদা'ৰ সজল স্মৃতিত (মনোভিৰাম বৰুৱা)	৭৪
অমূল্যৰ অমূল্য-স্মৃতি (অমূল্য বৰুৱা)	৭৮
নেতা-সাংবাদিক : কৃতী সাহিত্যিক (লক্ষীনাথ ফুকন)	৮২
হেয় বৰুৱা : আগৰ আৰু পাছৰ (হেয় বৰুৱা)	৯১

ଆମାବ ମେଥୁଚେଲା କକା ଝୁକନ	୧୦୫
(ନୀଳଗିରି ଝୁକନ)	
ମାନସିକ ପଣ୍ଡିତ ସନ୍ଦିକୈ	୧୧୧
(କୁଞ୍ଜକାନ୍ତ ସନ୍ଦିକୈ)	
(କ) ଆନନ୍ଦବାମନପରା କୁଞ୍ଜକାନ୍ତ	୧୧୬
(ଖ) ତିନି 'ମ'ର ଅକ୍ସଫୋର୍ଡ	୧୩୭
(ଗ) ବେଲେଗ ଧବନର ବିଳାତ ଫେବତ	୧୫୨
(ଘ) ପଣ୍ଡିତ, ସାହିତ୍ୟିକ, ବସିକ, ଦାର୍ଶନିକ : ଉପସଂହାର	୧୫୭

জীৱন্ত আগ্নেয়গিৰি

জীৱন্ত আগ্নেয়গিৰি। কপকল্পটো শুনাত আপু, এনকি উন্নত
গেনো লাগিব পাৰে। কিন্তু অসমৰ আন এগৰাকী সমগোত্ৰীয়,
ত্ৰিকালদশী, অধিসদৃশ দাৰ্শনিক, পূৰ্বস্বৰী কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্যৰ অগ্নিবজ্জ
শ্ৰেষ্ঠত্ব উত্তৰ সাধক অগ্নিকাগিৰি বায়চৌধুৰীক আন কোনো কপ
কল্পনা ক'বনলৈ সো নাগায়, অলি কোনো বৰ্ণনা এই আগ্নেয়লিংগ সম
বাক্তিৱ আৰু পৰিভাৱ প্ৰকৃত পৰিচায়ক যেন নালাগে। অগ্নিকা-
গিৰিয়ে গাবজীৱন নিজেহে অগনি বৰষিছিল—he breathed fire,
উল্লাহ-নিশাহত বিপ্লৱৰ জুইব অগ্নি সিঁচিল—যদিও তেওঁ অকল
fire eater আছিল নলি কলে অগ্নায় কৰা হব। তেওঁৰ স্থান আছিল
ইংৰাজী 'প্ৰফেটৰ' শাৰীত। কাৰ্লাইলৰ বা বাইবেলৰ 'প্ৰফেট'ৰ
অস্থিৰতা, তীব্ৰতা, দৃঢ়তাৰ উল্লাসনাই অগ্নিকাগিৰিক প্ৰদান কৰিছিল
এটা অসাধাৰণ বাক্তি। অলুচ হাঙ্গলি, বাট্টাও বাঢ়েল প্ৰভৃতি
'বাকি এনচাইক্লোপেডিয়া' বোলা হয়, একেদৰে অগ্নিকাগিৰিও এটা
চলন্ত আগ্নেয়গিৰি নাছিল নে? আছিল—চলন্ত নহলে জীৱন্ত
আগ্নেয়গিৰি।

অলপো আমাৰ সুবিধাত ইংৰাজী কাকত এখনত স্বৰ্গীয় জ্ঞাননাথ
বৰা সম্পৰ্কে লিখা সম্পাদকীয় এটা এ এক মাৰ দৃক ভ্ৰমবশত, সন্মানাথ
বৰাৰ বৰপুত্ৰক 'অগ্নিকাগিৰি' বৰাৰ কথা লিখা হৈছিল। সি এটা
অসাধাৰণ ভুলৰ বেছি একো নাছিল, কিন্তু কবৰ মন যায় thereby
hangs a tale। এই নথৰ্ত্ত্বা ভুলটোবো যেন কিবা এটা তাৎপৰ্য
আছিল। সবসতী, মিঠৈভাখিতা আৰু বিনয়নগ্ৰণৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি স্বৰ্গীয়
অগ্নিকানাথ বৰা আৰু দেখা হলেই মানব মনত বীৰিমত হাসৰ সকাৰ
কৰা বজ্জ নিনাদ আৰু নিৰোৰ গ্ৰহণ, 'বাগেড', আনন্দ্যাবি, 'হোম-
স্পান' অগ্নিকাগিৰি বায়চৌধুৰী : ইয়াতকৈ বিপৰীত ছটা ভাব-বৃদ্ধি,

তুচ্ছ নাস্তিৰ কল্পনা কৰিব পাৰি নে? অশ্বিকাগিৰিৰ মৃত্যু তিথিৰ আগে আগে মোৰ প্ৰায়ে সেই অবিস্মৰণীয়, আচলজন আগ্নেয়গিৰি অশ্বিকাগিৰিলৈ মনত পৰে।

তামিলা কানীয় জীৱনৰ বৰ্তমান কাণ্ডাৰীবিহীন, নিষ্কৰা, অৱসাদগ্ৰস্ত অবস্থালৈ লগা কৰিলে আদিও স্বতঃস্ফূৰ্তভাৱে অনেক অস্তৰে ডেকাগিৰিৰ অভাৱ কব খুজিব “Thou should’st be living at this hour, Assam hath need of thee”। ৰাজনীতি-সচেতন মহাকাবি মিস্টাৰ অভাৱ শূন্যৰ প্ৰকৃতি-কবি ৱৰ্ডচৱৰ্থে কোৱা এই কথাৰ আমাৰ প্ৰবীণ নে? আমিষ দাসে জননায়ক অগ্নিকবি অশ্বিকাগিৰি সম্পৰ্কে অতিশয় উপযুক্তভাৱে প্ৰয়োগ কৰিছিল।

সাদনাক লগ পালেই “দেশখান গেল, দেশখান গেল” বুলি নিজৰ ঘৰখন উঠন যোৱাৰ বেদনাৰে কাণ্ড কৰি পৰা, “ন’বলো ন’বলো, ৰাখ’বা ন’বলো” বুলি অস্তৰৰ অস্ত স্তলৰপৰা ভুমুনিয়াই পেলোৱা, অসম-প্ৰাণ অশ্বিকাগিৰিৰ বাঘচৌধুৰী আজিৰ “থাকথিও ‘পুনৰ্গমন’ নে ‘বিঅৰ্গেনিছ্যন’ (কি.ম এটা প্ৰশ্নৰ ভৰা নিষ্ঠুৰ sardonic স্বৰ সেটোটা)। অভিমুখী ৰাজ্যখন অৱস্থালৈ চাই কেনেদৰে লাগিলেহেঁতেন চাগৈ। হেওঁ জীয়াই থকা হলে হয়, তা “স্থাপন কৰ, স্থাপন কৰ” বুলি অশ্বিকাগিৰিয়ে এখন উল্লং, ডাঙৰ, আত্মস্থিত, স্বশক্তিৰালিয়ান, অক্ষত, অখণ্ড অসম অক্ষুণ্ণ ৰাখিবলৈ আমাক উদ্ধুদ্ধ কৰিহেঁতেন। পাকিস্তানৰ জন্মদাতা পিতৃ মহম্মদ আলি জিন্নাই ব্ৰিটিছ কনিষ্টেবল মিষ্টাৰ এসময়ত আগবঢ়োৱা দেশ পুনৰ্গমন পস্তাৱক “মথ-টটন” — ঘাণ-খোৱা বুলি দলিয়াই দিছিল। অসমকেশৰী অশ্বিকাগিৰিয়ে কল্যাণ বৰ্তমানৰ অসম ‘পুনৰ্গমন’ প্ৰস্তাবৰ চৰিয়াত ভূমি মৰা খণ্ড-নিখণ্ড অসমখনকো একেদৰেই উৰ্দ্ধে ধৰা অসম বুলি “নাথান কৰিলেহেঁতেন” সম্পৰ্ণ বেলেগ দৃষ্টিভাৱৰপৰা, ৰাজনীতিক গণনা-প্ৰস্তুতভাৱে নহয় — দেশাত্মিকৰ ভৱিষ্য দৃষ্টিভাৱে উপলক্ষিবপৰা।

হেঁতেন এজন সিংহপুৰুষলৈকে — অশ্বিকাগিৰি বুলিলেই আজি বহুতৰে মনত পৰিব — যিজন অশ্বিকাগিৰি আছিল এটা অনিৰ্বাণ, অলস

জালামুখী, এটা চলন্ত আশ্বেয়গিৰি, যাৰ দেশপ্ৰেমৰ উত্তাপে সকলো
অবিচাৰ দহন কৰিবলৈ বিচাৰিছিল, যাৰ অগ্নিকৰা উলসীৰণে স্বদেশপ্ৰীতি
আৰু ভূমিকাংক্ষা আৰু সৌন্দৰ্যপ্ৰেম সকলো একাকৰ কৰি একশ্ৰোত
ৰূপে বোৱাইছিল। মানৱতাব কবি, অগ্নিবৰ্ষীকবি, নিপ্লৱৰ কবি, আত্মান
বিক্ষিপ্ত কবি, আত্মীয়তাৰ চাৰণ কবি অম্বিকাগিৰি বায়চৌধুৰীৰ মৃত্যু
১৯৬৬ চনৰ এজন মানুহলৈকে অৱশিষ্ট (বেচিড়াতেল) অসমবাসীৰ
মনৰ পৰিচয়-স্বৰ সৌন্দৰ্যৰ বাণী আছিল, উপনিষদৰ বাণী--‘উদ্ভিষ্টঃ
কংগঃ পাপং বনাম্ৰবোধত’, আৰু যাৰ চেতনাৰ উচ্ছলক-চানক্য-
নীতি-মানৱতাব আৰু অতীন্দ্ৰিয়ানুভূতিৰ মাজত কোনো বৈষম্যৰ ঠাই
নাছিল, য’ৰ ভাবপৰাহত heat আৰু light—তাপ আৰু পোহৰ
তুষাটাত সমানে উপস্থিত আছিল। (ডেকা সমালোচক শ্ৰীতীৰ্থেন
গাত্ৰায়ে তেওঁৰ গাঁৱক মানৱায়নৰ পৰিসংখ্যাৰ বাৰিষাৰ বিচাৰ বিলম্বণ
কাৰণে। সত্ত্বে তেওঁটোৱেই ডেকাগিৰিৰ বিশেষত্ব আৰু প্ৰাপ্ত
‘চাৰণ প্ৰশংসা পৰিসৰ বা পদ্ম। অসম সৰস্বত আন্দোলনৰ
উচ্ছাসপ্ৰৱণ হৈছে হৈছে, ‘ভূমি’ আৰু ‘বেদনাৰ উচ্ছাৰ’ আধাৰিক
কৰি অম্বিকাগিৰি আছিল মূলতঃ মানৱায়নৰ মন্ত্ৰ আৰু বিজ্ঞান-
মমত্ব উদ্ভূত।

অম্বিকাগিৰি বায়চৌধুৰীৰ পটভূমিৰ যি সময়-ভৱণ, আত্ম
প্ৰতিভা কবি মানুহ। ‘চেতনা’ৰ সম্পাদক অম্বিকাগিৰিৰ কথা বহুত
জুৰিছিলোঁ হৰিণ আৰু নিজ মন্ত্ৰিনী আৰু আদৰ্শবাদৰ বাবে ফাটেক
খোৱা আৰু ফাটেকত থাকোঁতে বাণীকান্ত কাকতৰ লেখীয়া বসন্ত
সমালোচকৰ উচ্চতম পাখাসা আহৰণ কৰাৰ যোগা, এখ খাপৰ দাৰ্শনিক
কবিতা ৰচিব পৰা এটা মানুহজন বহুত কথাতে অসাধাৰণ বুলি বুজিছিলোঁ
হৰিণ হৈছে ভালকৈ জনৰ স্তৰোগ নাটকী প্ৰয়োজন হোৱা নাছিল।
অম্বিকাগিৰিৰ ‘বন্দো কি ভান্ধে’ নামৰ কল্পতী। ‘ভাঙিল’ অৰ্থাৎ,
নাগৰ্শ-গীত অৰ্থাৎ নতুন। গীতৰে ‘১৬ জনৰ পাণ্ডু কংগ্ৰেছৰ কাৰ্যক্ৰমণিকা
আবহুত হৈছিল। ডেকাগিৰি আছিল এজন এখ খাপৰ গায়ক, বিশেষকৈ
গুৰুগদ্বীৰ বৰগীত গায়নৰ ক্ষেত্ৰত; ‘তাপ ডেকা হেৰু, তাপ আৰু তাপ,

আগ্নেয়গিৰি উজাৰি জাগ”, “তই ভাঙিব লাগিব শিল, তই সহিব লাগিব কিল”,.....“ব’লা ভাই আগুৱাই, অতি উচ্চ, অতি উন্নত, অতি স্নানৰ চাই”... আদিৰ লেখীয়া উদ্দীপনাময় সংগীত অগ্নিকাগিৰিয়ে বচিছিল— জানিছিলোঁ। অগ্নিকাগিৰিয়ে বচনা কৰা অমৰ কবিতাৰ প ক্তি কেতাৰাৰ সদায়ে গুণগুণাইছিলোঁ। :

“ ই যে নৰনাৰায়ণ লাঞ্ছিত হোৱা ভয়াবহ ইতিহাস
ই যে জীৱনৰ হকে মৰিবৰ ছেতু প্ৰাণভংগ অভিলাষ। ”

আক—

“ কিয় খুনা হবনে জীৱন
তুমি পৃথ্য তালিকা বুলাই বুলাই
কৰি দিছা দেখো পৃথগ... ”

নাতিবা—

“ এই তো নহয় হাঁহি ডামাচাৰ ভাগৰ ছুবোৱা গান
ই যে জীৱনৰ মৰণ একাকাৰ কৰা অগ্নিবীণাৰ ডাম। ”

তথাপি সৌশৰীৰে বায়চৌধুৰীক দেখা সম্ভৱ হোৱা নাছিল তেতিয়াও। বহুত পিছত অগ্নিকাগিৰিৰ জীৱনৰ অন্তাচলত অতীন্দৰ সকলো নাও অৰ্থাৎ বাস্তৱৰ সৈতে সাঁকো জ্বলাই দি অৱসাদগ্ৰস্ত হতাশা ভৰ্ষিত জীৱন-পথায় এটাত সোমাই যেতিয়া স্বাধীনতাৰ উত্তৰকালত অগ্নিকাগিৰি বায়চৌধুৰীয়ে তেওঁৰ সেই ব্ৰহ্মাৰ্ম্ম স্বৰূপ লাঠীডাল হাতত লৈ বহুত দূৰত নিবন্ধ এটা উদাস দৃষ্টিৰে গুৱাহাটীৰ বাটৰ ফুটপাথত অহা বোৱা কৰিছিল—তেতিয়াহে তেওঁক মই ভালকৈ দেখিবলৈ পাইছিলোঁ। আগ্নেয়গিৰিৰ বক্তিম আজ্ঞা তেতিয়া হয়তো ডেকাগিৰিৰ মাজৰপৰা বিচ্ছূৰিত নহৈছিল। কিন্তু তেতিয়াও কাৰো উপায় নাছিল সেই চিৰন্তন বিদ্ৰোহী, চিৰন্তন সংগ্ৰামী, চিৰন্তন স্বৰ্গীয় অসম্ভৱিত আৰু হতাশাত অধীৰ অগ্নিকাগিৰিৰ জীৱন্ত, জ্বলন্ত উপস্থিতি এখন্ডকলৈকো গুহুস্তৰ নকৰি থকাৰ। আগ্নেয়গিৰিৰ উত্তৰতা হয়তো নাছিল—হয়তো তেতিয়া তেওঁ এটা সূৰ্য আগ্নেয়গিৰিত পৰিণত হৈছিল—তথাপি তেতিয়াও অগ্নিকাগিৰিক এটা আগ্নেয়গিৰি যেনেই লাগিছিল। উত্তাপ,

জ্যোতি, আলোক আৰু শব্দ, বিদ্যুৎ আৰু শ্ৰেণীভিত্তিক অঙ্কিত সমন্বয়
সহ। এটা অঙ্কিত আৱেগবিধি।

কিয় জানে। অস্থিকাগিৰিলৈ সদায় কিবা এটা অজান ভয় লাগিছিল, তেওঁক এবাই ফুৰিব পাৰিলে বন্ধা পোহা যেন পাইছিলোঁ। দেশগতচিন্ত এই মানুহজনৰ সম্মুখত নিজৰ দুৰ্বলতা আৰু অক্ষমতাবোৰ যেন হাজাৰ গুণে বেছিটকৈ ওলাই পৰে তেনে এটা শংকা হৈছিল।

তাৰ পিছত তেওঁৰ লগত মোৰ শেষ এনকাউটাৰ বা ভেটোভেটি
 হৈছিল, “বিশ্বসমাজ, বিশ্বচৰ্চা আৰু বিশ্বজননীতাৰ” আৰ্হি দাঙি ধৰা
 ১০৬নং এখন শেহতীয়া চিন্তাশীল কিতাপ মোক ই বাঙালীৰ কপালত
 ৰাখিব দিয়াৰ সম্পৰ্কত। মই তেওঁৰ সেই অনুৰোধ বন্ধা কৰিব নোৱাৰি
 পাণ্ডুলিপিখন ঘূৰাই দিয়াৰেপৰা আৰু মোৰ তেওঁৰ লগত সাক্ষাৎ
 নঘটিল, নিভৰপৰা তেওঁক গৈ দেখা কৰাৰ সাহস কোনোদিনে মই
 গোটাৰে নোৱাৰিলোঁ। শেষৰ এই কৰুণ আৰু কিছু পৰিমাণে কঠিন
 অস্ত্ৰৰ বাবেই নোকি সেইদিনা এবছৰৰ ই বাঙালী নৱবসৰ দিনা তেওঁৰ
 মহা পয়ামাৰ কেইমিনিটমানৰ পিছত অনাৰ্ভাবৰ বাবেই সেই শোকাত
 বাৰি দিয়েই অনুতপ্ত হৈ প্ৰথমবাৰৰ বাবে তেওঁৰ ঘৰলৈ লৰা ঘৰিালোঁ
 আৰু স্বৰ্গগত অস্থিকাগিৰি বায়াচাধুৰীৰ মানৱদৰদ-মহীয়ান, বিশ্বকপ
 দৰ্শনমিষ্ম, উদাৰ প্ৰশাস্ত মুখাবয়বলৈ চাই অকলে ভাবিভিলোঁ—
 অস্থিকাগিৰিয়ে যদি ‘বঙাল খেদ’ আন্দোলনকাৰী অসমীয়া বুলিছে
 পৰিচিত নহৈ তেওঁৰ প্ৰকৃত পৰিচয়ৰ বিখ্যাত আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ হ’লোঁহেঁতেন,
 শেহতীয়া জয়ন্তী মানুহে বুলিহেঁতেন কি মহান সম্পদ এটি দেশে
 তেওঁৰ মৃত্যুত হেৰুৱালে।

যোগী আৰু 'কমিচাৰ' অঙ্কত সংমিশ্ৰণ, একাধাৰে দেশপ্ৰেমিক
আৰু সেন্দোৰ্ণপ্ৰেমিক, বাস্তবী হুবিদ আৰু দাৰ্শনিক, কবি আৰু ক্ৰান্তি-
কাৰী; অতুলনগী, আধ্যাত্মিকতা, বিশ্বচৰাচৰৰ হৃদয়ত ডাঙেমূলত
অতীন্দ্ৰিয় প্ৰেমৰ বাবে আৰ্জিত, ধ্যানবিভাৰ মিতিক বহুস্তৰালী ভৱন্তৰা,
দেশপ্ৰেমৰ অগ্নিকুণ্ডলি, ঐকান্তিক সত্যাগ্ৰহ—এনে কিছুমান অসাধাৰণ
বৈশিষ্ট্যৰ অধিকাৰী অধিকাৰিণি প্ৰকৃততে আছিল আমাৰ স্বাক্ষত এজন

‘টাইটান’—শুধু লিখিত প্ৰতিটিউচ। উত্তৰকালৰ পাকিস্তানৰ আদিম দীক্ষাণ্ডক, একালৰ আমাৰ “সাৰা জাহাঁ সে আচ্ছা হিন্দুস্তা” হমাৰা” জাতীয় সংগীতৰ বচক, মহান দাৰ্শনিক কবি চাৰ মহম্মদ ইক্বালে ক’বাত লিখিছিল : I weep on the loneliness of God. ইক্বালৰ নিচিনাই অধ্যাত্মবাদী, মৰমী, বহুশ্ববাদী, মানৱ শ্ৰেষ্ঠত্ব পূজাৰী, শক্তি আৰু বুদ্ধিৰ উপাসক, মহৎ কবি আৰু মহত্বৰ কৰ্মী অশ্বিকাগিৰিৰ কথা মনত পৰিলে মোৰ ইক্বালৰ সেই কথাবালৈ মনঃপাৰে। ঈশ্বৰৰ নিঃসংগতা উপলব্ধি কৰিব পৰা কবি বদীজ্জনাথ আছিল নে নাই নাজানো ; কিন্তু অশ্বিকাগিৰি ৰায়চৌধুৰী আছিল ‘প্ৰকৃত অৰ্থত ‘গোপী’ আৰু ‘কমিচাৰ’ ইক্বালৰপৰা পাকিস্তানৰ আজন্ম বিৰোধী অশ্বিকাগিৰিয়ে প্ৰেৰণা পাইছিল নে নাই নাজানো ; কিন্তু এই মহান কবি দাৰ্শনিক—ৰাষ্ট্ৰনীতিজ্ঞজনৰ সৈতে অশ্বিকাগিৰিৰ অদ্ভুত সাদৃশ্য লক্ষ্য কৰিলে অভিভূত হব লাগে। অৱশ্যে অৰ্ধ-চুকী অৰ্ধ-পেগান চাৰ মহম্মদ ইক্বাল আৰু ডেকাগিৰিৰ পাৰ্থক্য যে আকাশ-পাতালৰ পাৰ্থক্য সিও সঁচা।

[১৭ পৃষ্ঠা, ১৮৯০ শক]

ডাঙৰীয়া অসমীয়া

জ্ঞাননাথ বৰা ঢুকোৱা বছৰেছেকেই হ'ল। সময় মঁচাট কাঁড়পাওঁব দৰে যায়। সোম-মূৰ্তি, শুভ্ৰ-বসন, জাতে-পাতে অসমীয়া, মিষ্টভাষী, পৰিবেশৰ আন সকলোৰেপৰা কিবা কাৰণত নিলগীয়া যেন লগা সেট ডাঙৰীয়া মাহুহজন যে এতিয়া আক গুৱাহাটীৰ দীঘলী পুখুৰীৰ চাৰিওপাৰেদি অকলশৰে ভুকুৰে—কথাটো ভাবিবলৈকে টান লাগে।

অলপতে আমাৰ ঈৰাঙ্গী দৈনিকখনত কোনোবা এগৰাকী লোকে সম্পাদকলৈ চিঠি এখন লিখি দিছিল—~~জৈনৈতিক~~ জৈনৈতিক নেতা, চৰকাৰী আমোলা আদিৰ নাম দি আমি আমাৰ আলি-বাটবোৰৰ নাম সলাই থাকোঁ, কিন্তু সাংগঠনিকসকললৈ আমাৰ মনত নপৰে। যি আঁৰ ল কলেজৰ স্বৰ্গীয় বৰা ডাঙৰীয়া এসময়ত অধাক আছিল সেউজ-বাৰ্দ্ধিৰ নামে আগৰ আটন কলেজৰ সঙ্ঘত আলিবাটটোৰ নামকৰণ কৰিব লাগে।

পৰামৰ্শটোত সাববস্তা নোহোৱা নহয়। মোৰ কিন্তু মনত অলপ ষোকোজা আছে। বাট এখণ্ডৰ নাম এজনৰ নামে দিলেই প্ৰকৃততে সেই মৃত ব্যক্তিকনৰ প্ৰতি সন্মান দেখুৱা হয় জানো? গুৱাহাটীৰ আলিবাটৰ চাইনবোৰ্ডত বহুৰে বহুৰে বহু গুণী স্বৰ্গীয় লোকৰ নামৰ বোণ-বিয়োগ হৈ আছে। কিন্তু আমি কেইজননে সেই নতুন নতুন নামবোৰেৰে সেই বাটবোৰৰ চিনাকি লওঁ? দিছোৱা বাটৰ নাম স্বৰ্গীয় বৰা ডাঙৰীয়াৰ নামেৰে কৰিবলৈ দিহা দিয়া হৈছে সেউজোৱা বৰা ডাঙৰীয়াৰ অনামধন্ত পিতৃ স্বৰ্গীয় সন্তানাথ বৰাৰ নামেৰে হোৱাটো অধিক উপযুক্ত হ'লহেঁতেন কিজানি। জ্ঞাননাথ বৰাৰ স্মৃতি সংৰক্ষণৰ বাবে আলিবাটৰ নামান্তৰ কৰাতকৈ আন কিবা স্থায়ী উপায়ৰ চিন্তা কৰা হৈ মোৰ বোধেৰে অধিক সমীচীন হ'লহেঁতেন।

জ্ঞাননাথ বৰাৰ স্মৃতি, মোৰ কিবাস, তেওঁক জনাসকলৰ মাজত

এতিয়াও সম্পূর্ণ সজীব হৈ আছে আৰু বহুদিনলৈকে থাকিব। যিসকলে বৰাদেৱ থকা কেইবছৰে গুৱাহাটীৰ জিলা পুথিভঁৰাললৈ অহা-যোৱা কৰিছিল, তেওঁলোক এটা নিৰ্দিষ্ট সময়ত নিয়মীয়া সাজেৰে জ্ঞান বৰাৰ উপস্থিতিৰ তহাৱটালৈ মন নকৰি নোৱাৰে। সেই বগলী-বগা খনীয়া চেলেং ছাটি মাৰি লোৱা, বগলী-বগা কামিজ আৰু ধুতি পিন্ধা, শুভ্ৰ-শুৱনী মালুহজনৰ নিশেধ পদচাৰণত কিবা এটা স্বকীয়তা আছিল— যাৰ প্ৰতিধ্বনি কেতিয়াও একেবাৰে মাৰ যোৱা যেন নালাগে। যোৰহাটৰ আলিবাটত এসময়ত কৃষ্ণবাস্তৱ সন্দিকৈক ফুৰিবলৈ ওলোৱা দেখিলে ঘড়ী মিলাই লব পৰা দিন আছিল যেনেকৈ আছিল গুনাম, এসময়ত জাৰ্মান দাৰ্শনিক কণ্টক বাটৰ দোখালেই সময় চাবৰ কৰিব পৰা সুযোগ। বহুত বাৰৰ পিচত গুৱাহাটীত স্বৰ্গীয় জ্ঞাননাথ বৰাকো লাঠিৰেবী নাইবা বাটত দেখা পালে ঘড়ী নাথাকিলেও সময় কিমান মোটামুটি ধৰি লব পৰা গৈছিল। মৃত্যুৰ আগে আগে কেইদিনমান মোঁফা পুথিভঁৰালৰ পঢ়া খোটাৰিত বৰা ডাঙৰীয়াক দেখা নগৈছিল, সকলোৱে সেই বথালৈ লক্ষ্য কৰিছিল আৰু মালুহজনৰ সেই মিহি, সাগীৰিক মাতাটো, সেই একেবাৰে বেলেগ ধৰণৰ সুরলা স্বৰ আৰু বচনৰ কাণত বাজি আছে। জ্ঞান বৰাৰ স্মৃতি যেন আমাৰ অসমীয়াৰ কোনোবা এজন 'ফাদাৰ ফিগাৰ'ৰ স্মৃতি—যেন যেন লাগে।

স্বৰ্গীয় জ্ঞাননাথ বৰাক জানিছিলোঁ তুকাৰ বছৰৰ আগৰপৰা ১৯৯৫ চনত কলিকতাৰ স্কুলীয়া ছাত্ৰ থকা দিনৰপৰা। তেখেতে ভেটিয়া সহ, কালকতা হাটিকোটত ওকালতি কৰিছিল। জ্ঞান বৰাৰ ককায়েক স্বৰ্গীয় অম্বিকানাথ বৰা—যি সেই সময়ত মাৰ্টিন বাৰ্ণ কোম্পানীৰ উচ্চ পদৰ চাকৰি কৰাৰ উপৰিও কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ বাৱস্থাপক অধ্যাপক আছিল আৰু ভায়েক জ্ঞাননাথ বৰাৰ নকুল-সহদেৱ সন্তান মিলাপীতি আৰু মাধৱপুৰ্ণ ভ্ৰাতৃ ভেটিয়াৰে পৰাটো কিম্বদন্তী হোৱাৰ নিচিনাই হৈছিলগৈ, যদিও উভয়েই সন্দেহাতীত প্ৰভেদ আৰু বৈসাদৃশ্যই ভেটিয়াই মোৰ মনত সঁচা বহুলাই-ছিল। বৰ ককায়েক অম্বিকানাথ বৰা আছিল সবাতো পৰি যোৱা, মাত-

কথাত সাদৰী, সদা-হাস্তময়, সবববহী, প্ৰথম দৰ্শনতে ওচৰ চপাই লব পৰা পুৰুষ। সক ভায়েক জ্ঞান বৰা আছিল 'বিজাৰ্ড', গহীন-গম্ভীৰ—মানুহৰ সংগৰপৰা পৰাপকৃত আতৰি থাকিবলৈ বিচৰা লোক। অস্তুতঃ মোৰ মনত সেই সময়ৰ ভেঁনে এটা স্মৃতিয়েই আছে। কিন্তু বৈশ-ভূষা, অমায়িকতা, কচিকানতা, জ্ঞানতা আৰু সৌম্য-পশাস্ত মনোভাৱগীত তয়োৰো কোনো পাৰ্থক্য নাছিল।

মোৰ ধাৰণাৰে অসমীয়া 'বেকন' সত্যনাথ বৰাৰ এটি দুপৰাকী স্মৃযোগ্য পাত্ৰৰ গিটো। গুণে কাৰো দৃষ্টি এবাই দাব নোৱাৰিছিল সেটোটা আছিল নেঙালোকৰ ই বাজীত গিটোক কোৱা হয় old world courtesy বুলি, তেনে ভদ্ৰতা, সৌজন্য আৰু ডাঙৰীয়াৰে গুণ—অৱশ্যে ডাঙৰীয়া বহুটোৰপৰা। ঐতিহাসিক 'ভেম'ৰ অংশটো বিয়োগ কৰি। স্বৰ্গীয় জ্ঞান বৰাৰ সত্ত্বৰ এটি গুণ ককায়েকতকৈও এখাপ চৰা আছিল। মই সদায় ভাবি আহিছোঁ আৰু আছিও ভাবোঁ—জ্ঞাননাথ বৰা আছিল মধ্যাৰ্থত আমাৰ শেষৰ গৰাকী নিবহ-নিপানী অসমীয়া 'ডাঙৰীয়া'। সেই বুলি কাল কেনেকৈ আহোম আভিভাৱৰ অন্তৰ্বে কোনোবাৰ কথা মনলৈ আহি যায় বুলি—গিটোৰপৰা বৰা একেবাৰে মৃত্যু আছিল—ভেঁওক শেষকৰন 'ডাঙৰীয়া' অসমীয়া বুলি কৈছো। কিমানে মোৰ মনত উজ্জান দিব কব নোৱাৰোঁ। মোৰ মতে সেটোৱেই ভেঁওৰ সৰ্বোৎকৃষ্ট পৰিচয়।

জ্ঞান বৰাক দুবৰপৰা চিনিছিলোঁ, জানিছিলোঁ। হয়, কিন্তু আচৰিত কথা, বৰা ডাঙৰীয়া স্বৰ্গী হোৱাৰ অলপ দিনৰ মাথোন আগতে ভেঁও বেজবকৰা শতবাৰ্ষিকীৰ উৎসৱত পৌৰোহিত্য কৰিবলৈ যাওঁতে শিৱ-সাগৰৰ চৰ্কেত হাউচত এখামুকৰ বাবে দুআধাৰ নে হিৰি আহাৰ কথা পতাৰ বাহিৰে যোৱা চাৰি জনকত ভেঁওৰ সৈতে তেনেকৈ কথা হোৱা নাছিলোঁ। ওচৰ চাপিবলৈ হেঁপাহ এটা সদায় আছিল, মানুহজনৰ কথা-কাহ, স্বাধীনচিহ্নীয়া ভাব-বিশিষ্টতাটো মোক সদায় আকৰ্ষণ কৰিছিল, বুদ্ধ কৰিছিল। বনাই অকলশৰে বাটে-ঘাটে সজাই-সমিতিয়ে লগো পাইছিলোঁ; কিন্তু কোনো দিন জ্ঞান বৰাৰ লগত কথা এখা

পত্নী হৈ তুটিল। ঢুকরাৰ দিনাও কিছু পলমকৈ হলেও, তেওঁৰ ঘৰৰফালে চাপলি মেলিছিলোঁ। যদিও আধাবাটতাহে শব্দ-শোভাযাত্রাৰ তেটোভটি হ'লোঁ। তেওঁৰ ঘৰখনলৈ আক যাবল সত নগল। নিচুন মানুহক অতদিনে জানিও এদিন লগ পৰিবলৈ সংকোচ নে আড়ষ্টতা ন অঙ্ককাৰ জয় কৰিব নোৱাৰিলোঁ। তেওঁৰ ঘৰত গৈ মন্ত্ৰৰ দৰে 'মাত লগোৱা'ৰ ঠচিঙাবোধ নকৰিলোঁ।

আই-এ মহলাত পঢ়াৱৈটো জ্ঞাননাথ বৰাৰ 'যুগতত্ত্ব' পাঠ্যপুথি হিচাপে পঢ়িছিলোঁ। যি 'যুগতত্ত্ব'ৰ জৰিয়তে আমাৰ সাহিত্যিকসকলে সত্যত আওকাণ কৰা নবাবদেৱৰ প্ৰতিভাৰ এক উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য প্ৰকাশ পাইছিল। প্ৰৱেশিকাত পিতাক সত্ৰনাথ বৰাৰ 'সাৰথি' পঢ়াৰ সোৱৰণেৰে বজৰেকৰ পিছতে পুতেক জ্ঞাননাথৰ এই পুথিখনত কিবা এটা ভিন্ন প্ৰকৃতিৰ সোৱাদ তেতিয়াই অনুভৱ কৰিছিলোঁ। পিছলৈ মোৰ এই অনুভৱ এটা দৃঢ় মতত পৰিণত হৈছিল। সত্ৰনাথ বৰাৰ 'সাৰথি'ত যুগধৰ্মৰ স্পন্দন নাছিল—'সাৰথি'ৰ জগত আছিল গৰ্হ, 'ছন্নি' নে 'ছিউডো' দাৰ্শনিক 'ডাট্টাডকটিক' ভাৱৰ জগত, সময় সম্বন্ধৰহিত, নিৰালম্ব নীতিৰ জগত—Samuel Smiles, Lord Avebury, Francis Baconৰ কল্পলোক। জ্ঞান বৰাৰ 'যুগতত্ত্ব' was nothing if not topical। সেই সময়ত আমাৰ চেঙেলীয়া মনোজগতত কলিকতীয়া অধ্যাপক বিনয় কুমাৰ সৰকাৰৰ প্ৰচণ্ড প্ৰভাৱ। বিনয় সৰকাৰে এটা বিশ্বমুখী মনেৰে, বিশাল বৈদগ্ধ্যৰে ডেকাসকলৰ মনত তেতিয়া Zeitgeist বা time spiritৰ আলোড়ন আনিছে। সত্ৰনাথ বৰাৰ ল'ৰা জ্ঞাননাথ বৰাই ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত সকলো সম্ভৱপৰ শুচিতা বৰ্ণা কৰি পিতাৰ পদাংক অনুসৰণ কৰিও যেতিয়া ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত সমসাময়িক বিশ্বৰ গতিধাৰাৰ প্ৰতি সক্ৰিয় সচেতনতা প্ৰদৰ্শালে তেতিয়া সি হৈ পৰিছিল এটা 'বিভিলেঞ্জ'ৰ নিচিনা। বিনয় সৰকাৰৰ দৰে ইংৰাজী-আবঙ্গী-কাৰ্চী সাধু-অসাধু ভাষা প্ৰয়োগ নকৰাকৈ আমাৰ বন্ধা ভাষাৰে পোনপটীয়া সকলভাবে জ্ঞান বৰাই যেতিয়া আধুনিক জগতৰ বাস্তবৈতিক আৰু কুটনৈতিক বিবৰ্তনৰ আলোচ্য দাঙি ধৰিলে তেতিয়া ভাষাৰ

প্ৰভাৱিত নহৈ নোৱৰা হ'ল।। জুখৰ বিষয়, জ্ঞান বৰাৰ এই সাংবাদিকতাসুলভ, সময় স'চতন বচনা পিছলৈ সেৱেঙা হৈ পৰিল আৰু তেওঁৰ সাহিত্যিক গলা কনক প্ৰযুক্ত তেওঁৰ প্ৰতিভাৰ এই দিশটো মোটামুটিকৈ অৱহেলিত হৈ ব'ল। মই কিন্তু ভাবোঁ, জ্ঞাননাথ বৰা যে শেষলৈ শুধু সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰৰপৰা সমসাময়িক ৰাজনৈতিক তথা জাতীয় ভাবধাৰাৰ সৈতে অধিক ঘনিষ্ঠভাৱে জড়িত হৈ পৰিছিল তাৰ অৰুৰ নিহিত আছিল তেওঁৰ মনোবিকলৰ এইটো কাণ্ডত। পিছলৈ তেওঁৰ ভাষণ পুস্তিকাৰোৰতো এই topicality তথা সময়-স'চতনতা পৰিস্ফুট হৈ পৰিছিল।

জ্ঞাননাথ বৰা 'পংগুনাথ' বা বৃষ্টি অলুসাবে এড.ভাৰ্কেট আছিল। পৰিণত বয়সত তেওঁ সুবিখ্যাত 'জে কুৱা'ই থাপি থৈ যোৱা আইন কলেজৰ অধ্যক্ষৰ ঐতিহ্য 'জে বৰা'ৰূপে অধ্যাহৃত ৰাখি একেটা অলুষ্ঠানৰে নেতৃত্ব কৰি গৈছিল। তয়োজন স কলেজৰ বৰমূৰীয়াৰে নাম 'জ্ঞান' হোৱাটো এটা সমাপননহে মাথোন যদিও কম আনন্দজনক নে? এইটো বেচ গৰ্বপূৰ্ণও। তয়োজন জ্ঞানীলোকে জীৱন জুৰি জ্ঞানৰে প্ৰচাৰ নকৰিলে জানো? কিন্তু জায়শাস্ত্ৰ, বাৱহাৰ শাস্ত্ৰ, অভ্যাস অথবা পঠন-পাঠনত বৰা ডাঙৰীয়াই কিমান কঠিৰ দেখুৱাইছিল সেট সম্পৰ্কে কোৱাৰ মোৰ যোগ্যতাও নাই আৰু মোৰ বোধেৰে জ্ঞাননাথ বৰা মাজুহুজনৰ আচল ভূমিকা নিকপাব বাবে এইখিনি বৰ আৱশ্যকীয়ও নহয়। বিশিষ্ট আইনজ্ঞ হ'লেও জায়প্ৰশিক্ষণৰ বৰমূৰীয়া হ'লেও জ্ঞাননাথ বৰা অসমীয়াত নেতৃস্থানীয় হৈছিল, আইনৰ পাৰ্গতালিৰ বাবে নহয়, তেওঁৰ নিৰ্ভাল অসমীয়া জাতি-প্ৰীতি আৰু অসমীয়া ভাৱাৰ সেৱাৰ বাবেহে। সেয়ে অৱশেষত আচৰিতভাৱে অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতি হোৱা আৰু কেবাগৰাকীও সাহিত্যিকৰ সৈতে একেলগে—পৰলৈ'কৰ আগে আগে—জ্ঞাননাথ বৰা অসমীয়াৰ আটাইতকৈ বৃহৎ জাতীয় অলুষ্ঠান অসম সাহিত্য সভাৰ ১৯৬৭-৬৮ চনৰ অধিবেশনৰ সভাপতি নিৰ্বাচিত হ'ল।

অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতি নিৰ্বাচন পদ্ধতিৰ গণতান্ত্ৰিকতা উল্লেখ্যকৈ উমাই কবিৰ পৰা নাথায় যদিও এই বুলি কবলৈ অসম

নালাগে যে বহু ক্ষেত্ৰত, কেবা বছৰো কেবাগৰাকীও ব্যক্তিৰ সাহিত্যিক অৱদানতকৈ অন্য-সাহিত্যিক জনপ্ৰিয় অৰ্হতাৰ গুণতাহে সাহিত্য সভাৰ সভাপতি পদলৈ নিৰ্বাচিত হৈছে। ইয়াক প্ৰকৃততে অবাঞ্ছনীয় কথা বুলি ভাবিবো দৰ্কাৰ নকৰে, কাৰণ সাহিত্যৰ মহাসভাখনৰ অধিনায়কত্ব পাৰ্থমাণে সাহিত্যিক বাৎপ্ৰাপ্তি আৰু বৈশিষ্ট্য থকা লোকৰ মাজতহে আৱদ্ধ থকাটোৱেই যদিও সাধাৰণভাৱে কামা, তথাপি সাহিত্যৰ নিৰ্ধাৰিত গভীৰ চেৰাট যিসকলে কম সখা বা গুণৰ সাহিত্যিক অবিহণাবও অসম, অসমীয়া আৰু অসমীয়াস্বৰ প্ৰতিষ্ঠাপনৰ হকে যুঁজিছে আৰু 'থাকগি' অসমীয়া জাতীয়তাবাদও অসমবাসীক উদ্ধুদ্ধ নবাত ফল হৈছে, তেনে লোকক গণতান্ত্ৰিক ব্যৱস্থামতে সাহিত্য সভাৰ সভাপতিৰূপে গুণমুগ্ধ ভোটদাতাসকলে নিৰ্বাচন কৰাটো খুবোই সম্ভাৱ্য। 'চুপনি' 'নিভক' বিশ্বভূত সাহিত্যৰ কাৰবাৰ কৰাটোকেই অসম সাহিত্য সভাৰ মুখ্য কৰ্তব্য বুলি নধৰি গন্তান্তানটোৰ গভীৰ কিছু বছৰলৈ পেলোলেও মহাভাৰত অন্তৰ্ভুক্ত হব নালাগে। ঐতিহাসিকভাৱে অসম সাহিত্য সভাই আজি অত বন্ধৰ সেই ভূমিকাকে লৈ আহিছে, যি ভূমিকা অকল সাহিত্যসঁজুলিতকৈ বহল আৰু inclusive।

শুধু সাহিত্যৰ পিনৰপৰা চালে স্বৰ্গীয় জ্ঞাননাথ বৰা অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতি হোৱাটো মোৰ কাৰণে অপ্ৰত্যাশিত নোহ'ল। লাগিলেই তেনে, যদিহে বৰা ডাঙৰীয়া অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ সেৱক হোৱাৰ উপৰিও অসম আৰু অসমীয়াৰ আত্ম-প্ৰতিষ্ঠা, অসমৰ বৈশিষ্ট্য সংৰক্ষণ, আন্তঃপ্ৰাদেশিক অৰ্থ নৈতিক প্ৰতিযোগিতাৰ সংভাৱতীয়তাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত অসমৰ জ্ঞান্য দাবীৰ অনলস প্ৰবন্ধ আৰু মুখপাত্ৰ হ'লেই তেনে : যদিহে সাহিত্যৰ মালা গঁথা কাম খাম্বুকলৈ এৰি থৈ হ'লেও বেজবন্ধৰ দৰে, গোহাঞি বন্ধৰ দৰে, বাম্বীৰৰ দৰে, 'ৰায়চৌধুৰী'ৰ দৰে, অসমৰ জাতীয় চাৰ্ভাইভেল বা ত্ৰিষ্ঠি থকাৰ যুঁজখনত মুকলি মনেৰে ওপৰত পিয়াই নপৰিলেই তেনে।

অসমীয়া সাহিত্যৰ উঁচাল জ্ঞাননাথ কবাই কিবা বৰ উল্লেখযোগ্য-ভাৱে পৰিপূৰ্ত্তি কৰি গৈছে বুলি কোৱা বোধহয় টান। জেখেতৰ সকলো

সাহিত্যকর্মের সৈতে মোৰ পৰিচয় নাথাকিব পাৰে, কিন্তু যিখিনিৰ বাবে তেওঁ সাহিত্যিক হিচাপে লক্ষ্যপ্ৰাপ্ত সেইখিনি অতিশয় মূল্যবান নহয় বুলি কোনোবাটো কব পাৰে? 'যুগতত্ত্ব'ৰপৰা আৰম্ভ কৰি নানা আলোচনী আৰু বাতৰি কাকতত লিখা তেখেতৰ প্ৰবন্ধবাজি আৰু সভাই সমিতিয়ে—বিশেষকৈ অসম সাহিত্য সভাৰ আৰু বেজবৰুৱা শতবাৰ্ষিকীত দিয়া তেখেতৰ ভাষণসমূহী জুকিয়াই চালে অত্যন্ত বিশিষ্ট কোনো সৃজনী বা সমালোচনাত্মক প্ৰতিভাৰ সাক্ষ্য পোৱা নাযায়। বৰাৰ বচনাসমূহত সমসাময়িক ভাষণাবা, অসমৰ আৰু দেশ-বিদেশৰ সাহিত্যৰ বিকাশ আৰু ঐতিহাসিক তাৎপৰ্যৰ সৈতে ঘনিষ্ঠ আৰু গভীৰ চিনাকিৰ স্বাক্ষৰ আছে সঁচা, কিন্তু সেই ব্যাপ্তি বৰ্ণনাত্মক পাৰ্গতালি, এওঁ কোনো গভীৰ ছোতনাৰ সন্ধান পোৱা নাযায়। সেইবিলাক মূলতঃ বৰ্ণনামুখী, ব্যাখ্যাত্মক প্ৰচাৰধৰ্মী বচনা। 'অসমীয়া সাহিত্যৰ ভবিষ্যৎ' নে 'আধুনিক সাহিত্য' বোলা বৰা ডাঙৰীয়াৰ এখনি সৰু পুথি আৰু মৃত্যুৰ আগে আগে দিয়া বেজবৰুৱাৰ শতবাৰ্ষিকীৰ সভাপত্ৰৰ অভিভাষণখনলৈ পোনতে মনত পৰে। এইখনত তেখেত দেশ-বিদেশৰ সাহিত্য তথা পুথি আলোচনী আদি অধ্যয়ন কৰি বেলেগ বেলেগ বিভাগত অসমীয়া সাহিত্যক কেনেকৈ সমৃদ্ধিশালী কৰিব পাৰি তাৰ উপায় দিছে, আৰু তাৰ বাবে দেহ-কোহে নষ্ট কৰিবলৈ অসমীয়াক আহ্বান জনাইছে। বেজবৰুৱাৰ গৱনা লৈ অসমীয়া ভ্ৰমপান, অসমীয়া সাজ-পাৰ, অসমীয়া শব্দবান্ধ, অসমীয়া কুটি, অসমীয়া 'ধৰণ-কৰণ'ৰ উচ্চসিত বৰ্ণনাৰ সৃজনীমূলক কৃতিত্বটোকে বৰা দেৱৰ যুক্তিপূৰ্ণ চিন্তাৰ স্বচ্ছ অভিব্যক্তিতে মোৰ বোধেৰে অধিক মূল্যবান। আৰু এই চিন্তাৰ সুবিস্তাৰ আৰু যুক্তিমতা উৎকৃষ্টভাৱে প্ৰকাশ পাইছে তেখেতৰ ভিন্ ভিন্ পুস্তিকাবোৰত আৰু অভিভাষণবোৰত।

অসমীয়া ভাষাত বাৰ্জনৈতিক বচনাৰ ক্ষেত্ৰত বৰাদেৱৰ চিন্তাশীল বাৰ্জনৈতিক নিবন্ধসমূহে প্ৰসাদ গুণ আৰু বিচাৰ-বিশ্লেষণৰ মৌলিকতাৰ বাবে এক বিশিষ্ট স্থান অধিকাৰ কৰে। 'চেতনা', 'আত্মহীন' আদি

পুৰণি আলোচনীৰ পাতিত তেখেতৰ ভালেকেইটা বাজনেতিক বিষয়ত লিখা অতি মূল্যবান প্ৰবন্ধ সোমাই আছে। থাওকতে মনত পৰাৰ ভিতৰত 'অসমত বিদেশী', 'অসম ভাৰতত থাকিব কিয়' আদিৰ দৰে দুই চাৰিটা নিবন্ধত বৰাদেৱৰ গভীৰ বাজনেতিক অন্তৰ্দৃষ্টি, অসমৰ আৰ্থিক আৰু বাৱহাৰিক অৱস্থিতিৰ নিৰীক্ষণ আৰু সুসংহত চিন্তা-শীলতাব চাপ পৰিছে। বহুতে অনুভৱ কৰে যে যি সাহিত্য সভাৰ সভাপতিৰ আসন স্বগীয় বৰা ডাঙৰীয়াই শেষ বয়সত কণীয়া দেহা লৈও এনে দক্ষতাবে অলংকৃত কৰিছিল তাৰ কৃতজ্ঞ স্বীকৃতি স্বৰূপে তেখেতৰ অধুনানিস্মৃত ছুপ্ৰাপা বচনাখিনিৰ এটা সংকলন প্ৰকাশৰ দায়িত্ব সাহিত্য সভাই লোৱা উচিত। এই অসম-হিতৈষী আদৰ্শনীয় পুৰুষগৰাকীৰ প্ৰতি আমাৰ আৰ্জা স্তাপনৰ সি উত্তম নিদৰ্শন হ'ব।

অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতি হওকৈ বা নহওকৈ, মোৰ বোধেৰে স্বগীয় জ্ঞাননাথ বৰাৰ সুখ্যাতিৰ স্বৰূপ—'টাইটল টু কেম'—তেওঁৰ সাহিত্য কীৰ্তিসমূহ নহয়, তেওঁৰ অসম প্ৰেম আৰু অসমীয়া জাহ্ন'য়তাবাদেহ। আমাৰ ৰাজ্যৰ ৰাজনীতিত এসময়ত যিসকলে এনে অসম-প্ৰেমীসকলক সংকীৰ্ণ প্ৰাদেশিকতাবাদী, এনেকি 'স্বতন্ত্ৰিনিষ্ট' বুলি উপলুঙা কৰিছিল, আজি যেতিয়া সেইসকলেই মুখৰোচক 'জন-গণতান্ত্ৰিক' লেবেল মাৰি ন দল গঠন কৰি ৰাজ্যিক স্বাৰ্থ সংৰক্ষণৰ দাবীক সজোৰে প্ৰতিষ্ঠিত কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছে সেইসময়ত চাৰি দশকৰো ওপৰ কাল অসমৰ আত্মনিয়ন্ত্ৰণ, অসমীয়াৰ আত্মপ্ৰতিষ্ঠা, অসমৰ সাংস্কৃতিক পুনৰ্জাগৰণ, অসমবাসীৰ জীয়াই থকাৰ আৰু অধিক শান্তিশালীৰ বিৰুদ্ধে থিয় দিয়াৰ দাবীৰ বাবে আত্মীয়ন সংগ্ৰাম চলাই যোৱা সেই চাম একানৈঈ স্বজাতিপ্ৰেমী, স্বভাৱ-সাহিত্যৰ পূজাবীলোকৰ জীৱন দৰ্শন বৰ্তমানৰ বাজনেতিক গতি-বিধিয়ে নতুন প্ৰত্যয়েৰে প্ৰতিপন্ন কৰা নাই নে? ভৱিষ্যতে যদি জ্ঞাননাথ বৰাক কোনোবাই মৌৱেৰে তেনেভালে তেওঁ আত্মীয়ন এইসকল ব্যক্তিৰ লগৰীয়া আৰু পুৰোহা আছিল বুলিয়েই স্মৃতিবিব। প্ৰতিকূল পৰিবেশ এটাত অবিচলিত আত্ম-প্ৰত্যয় আৰু দুৰ্জয় সাহসেৰে জ্ঞান বৰাই এসময়ত প্ৰশ্ন তুলিছিল—

‘অসম ভাৰতৰ ভিতৰত থাকিব কিয়?’ অসমৰ সংস্কৃতি, অসমৰ ইতিহাস, অসমৰ ‘জিনিয়াচ’, উত্তৰ-পশ্চিম-দক্ষিণ ভাৰতৰ জীৱন আৰু ইতিহাসতকৈ সুদূৰ পূবৰ বহিঃভাৰতৰ ধ্যান-ধাৰণাৰে বেছি ওচৰ বুলি তেওঁ যুক্তি আৰু জ্ঞানেৰে সজুতাৱে বিশ্বাস কৰিছিল আৰু তেনে স্বাধীন অসমৰ সপোন ৰচিছিল। আজিৰ ৰাজনৈতিক পৰিস্থিতিৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত নৰাৱদেৱে বিশ্বাস কৰা দৰ্শনৰ নামত কোনেও খপত খাবলৈ সাহে যে নকৰিবই নে তেনে ভাবক বিচ্ছিন্নতাবাদী ‘চে.চেন’মুখী ভাব বুলিহে কয়, গিটো আটনতঃ নিষিদ্ধ। কিন্তু সৰ্বভাৰতীয় বহুতৰ ৰাষ্ট্ৰীয়তাবাদৰ বৃদ্ধত আঞ্চলিক আৰু প্ৰান্তীয় স্বাভাৱৰ ধ্বংস উল্কাই নিজ নিজ ৰাজ্য আৰু অঞ্চলক আঞ্চলিক বৈষম্য আৰু কেন্দ্ৰীয় নিৰ্বিকৰতাৰপৰা মুক্ত কৰি শক্তিশালীভাৱে পতিষ্ঠা কৰিবলৈ কৰা এনে প্ৰয়াসক ঐতিহাসিক অস্তিত্বৰ তালোকত বোমাটিক ভাব-বিস্মাস বুলি অৱজ্ঞা কৰিব নোৱাৰ

জ্ঞান বৰাই অসমৰ অষ্টীতক মনে প্ৰাণে ভাল পাউছিল যদিও ১৯০৭টো, মঃ যুক্তি সহকাৰে থিয় কৰাউছিল—কোনো প্ৰকাৰ বোনাটিক তাতোঁৰ মাজত অন্তৰ্ভুক্ত—আৰু তেওঁৰ অসমীয়া সচেতনক পুনৰুত্থানমুখী উন্নতি বোলাও অসমায়।

জ্ঞান বৰা দেশ-বিদেশৰ ৰাজনীতিৰ নিষ্ঠাবান ছাত্ৰ আছিল। ভাৰতৰ ২ দেশিক ৰাজনীতিত তেওঁ য়ুৰোপীয় জাতীয়তাবাদী সংঘৰ্ষৰ microcosmৰ উৎপত্তি পাউছিল। ভাৰতীয় ৰাজনীতিত উদাৰনৈতিকতাবাদ যুগৰ সন্তান—ভাৰ স্বাৰেজ্ঞনাথ, লাল-বাল-পাল আদিৰ ৰাজনৈতিক দৰ্শনেৰে ডেকাকালত মন গঢ় লোৱা বৰা ডাঙৰীয়াই আজিৰ ভাবাদৰ্শমূলক সংঘাতৰ ৰাজনীতিৰ পন্থাতকৈ মধ্যমপন্থী যুক্তি অনুশাসনৰ মাজত অসমৰ ৰাজনৈতিক সত্তা আৰু অস্তিত্ব সাব্যস্ত কৰিবলৈ বিচাৰিছিল। অসম আৰু অসমীয়াৰ স্বৰ্গলব্ধ হাৰে তেওঁৰ একাগ্ৰতাটো তেওঁক বাৰে বাৰে সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ সাধনৰপৰা ৰাজহুৱা ৰাজনৈতিক মঞ্চলৈ টানি আনিছিল। অধিকাৰিবিহীন অসম জাতীয় মহাসভালৈ জ্ঞান বৰাই ৰাজচৌধুৰীৰ উন্নতি আৰু aggressiveness

অবশিষ্টবীতে আনিছিল প্রাক্ত, দূৰদৰ্শী, ধীৰ, সূচিস্থিত, **objective** চিন্তাৰ ধাৰা। ‘অসম অসমীয়া’ৰ আন্দোলনৰ অগ্রগণীসকলৰ অন্ততম জ্ঞাননাথ বৰাৰ ৰাজনৈতিক দৰ্শন এতিয়া এক দৃষ্টিৰে **dated** যেন লাগিব পাৰে, কিন্তু সেই আন্দোলনৰ বেদীত তেওঁ যি সুগভীৰ চিন্তা আৰু সততা নিবেদন কৰিছিল তাৰ মূল্য কেতিয়াও হুটুটে।

মোৰ ধাৰণা হয়, অসম সাহিত্য সভাতকৈও অসম জাতীয় মহাসভা আদি অনুষ্ঠানৰ সভাৰ সভাপতিত্ব কৰোঁতেহে জ্ঞাননাথ বৰাকৰ্পী আছিল মানুহজনৰ পৰিচয় প্ৰকাশ পাইছিল। সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰৰ দৰে ৰাজনৈতিতো বৰা ডাঙৰীয়াই উচ্ছাসত গা এৰা নিদি কঠোৰ বাস্তৱ আৰু অবজেক্টিভ পৰিস্থিতিৰ ওপৰত অগ্ৰাধিকাৰ দিছিল। মোৰ বিশ্বাস, অসমীয়াই জ্ঞাননাথ বৰাক তেওঁৰ উদাৰ অসমীয়া প্ৰীতিৰ বাবে সদায় মনত ৰাখিব। মোৰ বাবে জ্ঞান বৰা সাহিত্যিক বুলি নহয়, অসমীয়া জাতীয়তাবাদৰ গতি নিৰ্দেশক আৰু নিৰ্ভাঁজ অসমীয়া ডাঙৰীয়া সংস্কৃতিৰ প্ৰতিনিধি হিচাপেই আধুনিক অসম গঢ়া নেতৃত্বৰ এজন বুলি পৰিগণিত হৈ থাকিব।

অগ্নিযুগৰ এটি ফিৰিঙতি

ৰোমান্টিক ইংৰাজ কবি শেলীৰ উপন্যাসোপম ৰমণীয় জীৱনালেখা 'এৰিয়েল' আৰু কেবাখনো বিশ্বসাহিত্যৰ নামজলা জীৱনীৰ লিখক আৰ্দ্ৰেঁ মৰোই (Andre Maurois) বোলে কৈছিল, "ইট্ ইজ্ দি দিউটি অব দি বায়োগ্ৰাফাৰ টু এক্‌চ'পোজ (expose), নট্ টু ইম্পোজ (impose)।" অৱশ্যে 'এক্‌চ'পোজ' কৰা বোলোতে মৰোই বুজোৱা নাছিল যে আত্মকালিৰ 'এক্‌চ'পোজ'ৰ জাৰ্নালিষ্টিক বা নিবাবৰণ সাংবাদিকতাৰ ধৰণেৰে ব্যক্তিৰ দোষ-দুৰ্বলতাখিনিহে অকল উদঙাই দেখুৱাব লাগে। মৰোৰ 'এক্‌চ'পোজাৰ'ৰ কল্পনা আছিল আলোকচিত্ৰৰ 'এক্‌চ'পোজাৰ'ৰ লগৰ—দোষ-গুণে, গানৰ াঁহল আৰু ত্ৰণ দুয়োটাকেই একেলগে উজ্বলাই দেখুৱা; মাদুহজন যেনে ঠিক তেনেকৈ প্ৰকাশ কৰা; আনকি বাস্তৱ ক্ষেত্ৰত অসম্ভৱ এটা নতুন 'ডাইমেন্‌চনে' সম্ভৱ হলে যোগ দিয়া—অৰ্থাৎ মাদুহজনৰ বা ত্ৰিৰাতাগৰাকীৰ অসম্ভৱ অস্তুদোক-লৈকে সোমাই নিৰ্জ্ঞান, অৱচেতন জগৎৰ আকাংক্ষা-কামনা-আত্ম-অৱদমন আৰু আত্ম-প্ৰভাৱণাকো পৰ্দা ফালি বাহিৰলৈ উলিয়াই দিয়া। নেপোলিয়ঁ, ডিচ'বেলী, মহাৰাণী ভিক্টোৰিয়াৰ আকাশ-চুৰ্ছী, পৰম্পৰা প্ৰচলিত সুউচ্চ ৰাজহুৱা জীৱন মূৰ্ত্তিবোৰ থিয় হৈ থকা পাদানী বা ভেটিও যে আলতীয়া বোকাগাটিৰ দৰে ঢিলা বা বুৰ্বুৰীয়া হব পাৰে, ৰাজনৈতিক সামাজিক জীৱনৰ তথাকথিত ৰীৰ, নায়ক আৰ্হি colossus বা দৈত্যসকলৰো যে পলপুৱা ঠেং ভৰি বা feet of clay থাকিব পাৰে, আধুনিক জীৱনী-বচনা-শিল্পই তালৈকে পঢ়ুৱৈসকলৰ মনৰোৰ ছোকাৰি দিয়াটো এক মুখ্য কৰ্ত্তব্য বুলি ললে নিম্বৰ মনে গঢ়া অতিৰঞ্জিত ভাব-মূৰ্ত্তি একোটা পঢ়ুৱৈৰ মনত জাপি দিবলৈ বুলি নহয়।

আমাৰ অসমীয়াত ঠিক এই জাতৰ বা এনে কৰ্মাচৰ জীৱনী লিখা সম্ভৱপৰ হব পাৰিলেও আমাৰ অলপখহুৱা সমাজত এনে আত্মপৰ্জা

কৰাটো কাৰ্যকৰ—প্ৰেক্ষিকেল হব নে? এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়া টান। অসমীয়াত কিয় আমাৰ অস্থি প্ৰাস্তীয় ভাষাতো জীৱনী ৰচনা শিল্প ইমান দূৰ আগবাঢ়িব পাৰিছে বুলি মই গম নাপাওঁ। বাস্তৱ-ধৰ্মী জীৱন-চিত্ৰ অংকন কৰাৰ নামত ক'ৰবাত কাবোবাক 'কেবিকেচাৰ' কৰা উপলুঙা কৰা নাইবা আমাৰ বাশি-জোবা নহাসকলৰ কুৎসা ৰটনা কৰাৰ প্ৰয়াস বা অপচেষ্টা হয়তো হৈছে—কিন্তু ঠিক পশ্চিমীয়া আৰ্হিৰ এনে প্ৰকৃতিৰ জীৱনী লিখিত হোৱা নাই। অৱশ্যে আনহাতেদি প্ৰশস্তিমূলক তথাকথিত “শ্ৰদ্ধাপূৰ্ণ জীৱন অধ্যয়ন”ধৰ্মী জীৱনী লিখাত কোনো ক্ষতিখন হোৱা নাই; আৰু আজিকালি দুই চাৰিটা বিশ্লেষণাত্মক, মনস্তত্ত্বানুগ জীৱনচৰ্যামূলক প্ৰবন্ধও দেখিবলৈ পোৱা যায়। মোৰ ধাৰণা যে আমাৰ ইয়াত,—য'ত সমাজ প্ৰকৃত অৰ্থত permissive অৰ্থাৎ অনুমোদনশীল হৈ উঠা নাই—তাত, ওপৰত কোৱা ধৰণৰ অনা-বৰণী উদঘাটনী জীৱনী লিখিবলৈ যোৱাটো নিৰাপদ নাইবা বাস্তৱ বুদ্ধিৰ পৰিচায়ক নোহোৱাৰে সম্ভাৱন। সৰহ।

মই পোনতে আমাৰ অসমৰ জীৱিত আৰু মৃত কেইগৰাকীমান 'বিশিষ্ট' লোকৰ (বিশিষ্ট ব্যক্তিৰ বাহিৰে আনৰ আত্মজীৱনী হ'ব পাৰিলেও জীৱনী হোৱা মঙ্গিল) জীৱন-কৰ্মৰ বিষয়ে ব্যক্তিগত দৃষ্টিকোণৰপৰা চৰ্চা কৰিবলৈ লওঁতে আধুনিক অৰ্থাৎ ইংৰাজীত লীটন ট্ৰেচী, হেৰল্ড নিকোলচন, হেচকেথ পিয়াৰচন আদিয়ে প্ৰবৰ্তন কৰা নতুন জীৱনীৰ সূত্ৰ প্ৰয়োগ কৰি আমাৰ বিশিষ্টসকলৰ অধ্যয়ন কৰিম বুলিয়েই মনতে পাঙিছিলোঁ। কিন্তু নোৱাৰিলোঁ, পূৰ্ব সংস্কাৰেই হওক কিম্বা অন্তৰ্নিহিত জ্ঞেয়-চেতনা দোষতেই হওক ৩৬বেগুধৰ শৰ্মাৰপৰা স্বৰ্গীয় মাধৱ বেজবৰুৱালৈকে কেবাগৰাকী ব্যক্তিৰ জীৱন অধ্যয়নত মাত্ৰহ কিজনৰ দুৰ্বলতা বা গুপ্ত সত্যবোৰৰ ওপৰত আঙুলি থৈ সমাজক বিড়িয়াই ক'ব নোৱাৰিলোঁ। —“এয়া চাওক, আমাৰ এই আদৰ্শনীয় নায়কসকলৰ ওপৰখিনিহে বা গা-গহড়ালহে ক'লোচাচৰ লেখীয়া, ভলডোখৰ চিলা পলসূৱা মাটিৰে সজা মূৰ্তিৰ নিচিনা দুৰ্বল, অকামিলা।”

আমাৰ সমাজত হয়তো বিদেশৰ জীৱনীকাৰৰ কঠোৰ মানদণ্ড আচলতে প্ৰযোজ্য নহয়। আমাৰনো প্ৰকৃততে ‘ডাঙৰ মানুহ’—যি সাধৰণৰ লেখৰ ওপৰত—কেইজন? জীৱনী লিখিব পৰাকৈ বিপুল আৰু প্ৰচুৰ অভিজ্ঞতা নাইবা চৰিত্ৰৰ বৈচিত্ৰ-বিবিধতা থকা লোক কিমানজন? প্ৰকৃততে গুণী মানুহকো যিখন সমাজে সমাদৰ কৰা দূৰত থাকক বিস্তাৰে সংক্ৰান্তিয়ে মনত পেলাবলৈকে গহৰি কৰে, তেনে এখন সমাজৰ আঙুলি মূৰত লেখিব পৰা এমুঠি গুণী মানুহকো আমি যদি সম্প্ৰতিষ্ঠাৰ চেষ্টা নকৰি তেওঁলোকৰ দোষ ক্ৰটিবোৰহে খুচৰি ফুৰিবলৈ লওঁহক, তেনেহলে আমাৰ জীৱনী লিখিবলৈ উপযুক্ত বিষয়-বাণী থাকিব গৈ ক’ত? অতীতৰ নায়কসকলৰ জীৱন চৰ্চাত হয়তো আধুনিক জীৱনীকাৰৰ এই ‘ডিচেকশ্বন’ বা শব্দ-ব্যৱচ্ছেদৰ কৌশল প্ৰয়োগ কৰা সহজ হ’ব পাৰে, কিন্তু জীৱন্ত, আমাৰ মাজতে নিহোঁ বিচৰণ কৰি থকা একোজনক তেনেকুৱা সমীক্ষণ বিশ্লেষণৰ পাত্ৰ কৰা যেনেকৈ অসম্ভিকৰ তেনেকৈ বিপদজনকো। কিন্তু ‘জিনিয়াচ’ (প্ৰতিভা শব্দটোৱে ঠিক genius, মূব্জায়, talent হৈ বুজায় যেন লাগে আৰু ‘টেলেন্ট’ জিনিয়াচৰ দৰে আপুৰুগীয়া বা বহুমূলীয়াও নহয়) সাধৰণ সূত্ৰৰ বাহিৰ আৰু ওপৰত। জিনিয়াচে নিজৰ বিচাৰৰ সূত্ৰও নিজেই ৰচনা কৰি লয়। আজি যিজনক অসমৰ অগ্নিযুগৰ এটি অনিৰ্বাণ কিৰিঙিত বুলি কিছানি অলপ অতিমাত্ৰিক বা অসংগতভাৱেই অভিহিত কৰিছে। তেওঁ সম্প্ৰতি মৃত হলেও তেওঁক মোৰ এজন বিন্মৃত, অনাদৃত আৰু অনাদ্ৰাত জিনিয়াচ যেনেই লাগে। জিনিয়াচৰ জীৱন-দৰ্শন বা জীৱন-চৰ্চা বিচাৰ কৰিবলৈ আমাক ইংৰাজীত যিটো Bio-data বোলে সেই বায়োডাটা বা ঘটনা-পত্ৰী সিমান নালাগে সিমান লাগে Empathy তদন্তকৃতি বা একান্তবোধ। সেইবাবেই স্বৰ্গীয় অম্বিকাগিৰি, ৬জ্ঞানবৰা বা ৬মাধৱ বেজবৰুৱাৰ বেলিকা মি’ডুমিকা কৰাৰ প্ৰয়োজন বোধ কৰা নাছিলোঁ। বৰ্তমানজনৰ বেলিকা কিছু ডুমিকা কৰিবলগীয়া হৈছে। কোন সেইজন?

তেওঁ হ’ল “ডেকা অসমৰ” চিৰসেউজীয়া বুদ্ধাজয়ী ডেকা, বঙ্গলত

তিনি কুৰিৰ ওপৰ বসন্ত চেৰাই গলেও শীতৰ ওচৰ নচপা, বাহ্যিকভাৱে
 নিঃকিন বেন লাগিলেও মনেৰে আৰু চিত্তেৰে চিৰ উন্নত-শিৰ, বজাৰ দৰে
 অভিজাত আৰু সম্পদশালী হৈ চিৰ-জীৱন জীয়াই থকা 'ডেকাফুকন'
 স্বৰ্গীয় মহেংডাঃ মহেন্দ্ৰনাথ ডেকাফুকন। এই অসাধাৰণ নে অদ্ভুত
 মানুহজনৰ কথা ভাবিলেই মোৰ স্মৃতিৰ চকুৰ পৰ্দাত প্ৰতিবিম্বিত হয়,
 কেলেইডস্কোপ'ৰ (kaleidoscope) বৰ্ণালীৰ মাজেদি দেখাৰ
 নিচিনা বৰ্ণচ্ছটা সমুজ্বল, সদা-সঞ্চৰণশীল, মূহুৰ্মূহুঃ কপাস্তবপ্ৰৱণ বিক্ষিপ্ত
 কিছুমান দৃশ্য যাৰ সমুখ ভাগত বা foreground ত সেই মানুহজনৰ
 বৰ্ণাঢ়া ব্যক্তিত্বৰ বিশাল ছাঁৰ ব্যাপ্তি। দেখেঁ— তৃতীয় দশকৰ শেষৰ
 ফালে তেতিয়াৰ কলিকতাৰ ওৱেলিংটন স্কোৱাৰৰ বিৰাট জন সমুদ্ৰৰে
 কল্লোলিত সভাখলীতেই নে বৌ বজাৰৰ কোনোবা এটা পেঙ্গাগৃহৰ
 বক্তৃতা মঞ্চতে অজস্ৰ জনতাৰ ঢৌ ফালি নিখুঁত ওজস্বিনী হিন্দী, বঙলা,
 ইংৰাজীত উদাত্ত কণ্ঠেৰে, অপূৰ্ব ৰস সঞ্চাৰ কৰি অনৰ্গল বক্তৃতা দি যোৱা
 দেখিলে বহুতৰ ঘৰে ঘৰে থকা ছবিৰ সেই তেজোময় ডেকা ক্ষণজন্মা
 নৰেন্দ্ৰ নাথ দত্ত ওৰফে স্বামী বিবেকানন্দৰ নিচিনা লগা,
 মূৰত পাণ্ডবি মৰা এজন সুদৰ্শন ডেকা—যি তাৰতীয় জাতি-সংগমত
 অসমীয়া বুলিও যে এটা জাতি আছে তাকে সকলোকে সোঁৱৰাই
 দিবলৈ বুলি মূৰ দাঙি থিয় দিছে। দেখেঁ—ধুনীয়া চেহেৰাৰ বিলাতী
 সাজপাৰ পিন্ধা, ভিক্টোৰীয় ঠাঁচেৰে হাতত চুটি লাঠি লোৱা এজন
 চাহাবী অসমীয়া 'বিজনেচ এক্জিকিউটিভ' কেঁকোৰা-কেঁকুৰি চুলি, চকু
 আৰু মুখত কিবা এটা অপাধিৰ সন্মাসৰ ভাব অথচ terribly effi-
 cient ভৱকৰূপে কৃত-কৰ্মী, কলিকতাৰ সেই সময়ৰ এজন প্ৰথম শাৰীৰ
 দেশীয় উদ্যোগপতিৰ লগত লগ লাগি বৃহদাকাৰে শিল্প পৰিচালনাৰ
 দায়িত্ব পালন কৰা থলুৱা অসমীয়া কৰ্মী তথা সংগঠক। আকৌ
 দেখেঁ—অগ্নিকবি স্বৰ্গীয় কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্যৰ স্বভাৱ-ভিধি-বৈঠকত
 গদগদ স্বৰেৰে জলদ গন্তীৰ শ্ৰবেৰে অগ্নি-কবিৰ স্মৃতি তৰ্পণ কৰি স্ব-
 বচিত্ত কবিতাৰ আবৃত্তি কৰি যোৱা চাৰণ। আৰু কোনোবা দিনা হঠাতে
 কলিকতাৰ পাৰ্ক-চাৰ্কাছ-স্থিত চিৰকালৰ 'বাঁহী' কাৰ্যালয়ৰ বেজ-চকী

কাগজ-কলম মহতীয়াই 'চাইনা' স্বপ্ন'ত সোমোরা 'বুল' বা বাঁড়ৰ লেখিয়াই কৈবা সামান্য কথাত খঙত অগ্নিশৰ্মা হৈ এফালৰপৰা সকলো বস্তু দলিয়াই খটিয়াই, পিৰিচ-পিয়লা, গিলাচ-থাল ভাঙি চুহুঁমৈ কৰি বৰদৈচিলাৰ নিচিনাকৈ সোমাই সকলো লঙ-ভঙ কৰি ওলাই যোৱা আৰু তাৰ ছদিন পিছতে নিজৰ ভুল উপলব্ধি কৰি পাঁচিশ পাঁচ দীঘল সাঁচিপতীয়া পুথিৰ আকাৰত অবিস্মৰণীয় কবিতা লিখি পাঠোৱা 'আন-প্ৰেডিক্টেবল', কি কৰিব নকৰিব কব নোৱৰা এক অভিনৱ শক্তি, আৰু তাৰ বহুত বহুৰ পিছত দাড়িয়ে গোফে ভোবোকাৰ হৈ, হাতত শিখসকলৰ দৰে বালা পিঙ্কি, মূৰৰ চুলিৰ ভটা বান্ধি, গাত হাফপেট আৰু চুৱেটাৰ নে হাওৱাই চাৰ্ট পিঙ্কি, হাতত পুলিচৰ ছইচেল লৈ গুৱাহাটীৰ ফাঁচী বজাবৰ চকত বিশাল মহীপত্ৰৰ দৰে থিয় হৈ হাত দেখুৱাই ছইচেল মাৰি ট্ৰোফক পুলিচৰ কাম কৰাও বাস্তৱ, - অৱসাদ-গ্ৰস্ত অভাৱজীৱ, দৈন্ত-ভৰ্জবিঃ দেহা—ওথাপি অদম্য জীৱনী-শক্তিৰ অধিকাৰী, মানুহে বলীয়া বুলি পেঙলাই কৰিব খুঁজিলেও বিমুগ্ধ দৃষ্টিৰে ব' লাগি চাই থকা এজন অদ্ভুত মানুহ, যি সকলোতঃ অসাধাৰণ ব্যতিক্ৰমী আৰু অনন্য।

“উদাত্ত কণ, গভীৰ আত্ম-প্ৰত্যয়, আত্ম-বিশ্বাস, আগবঢ়া স্বভাৱ, অসম আৰু অসমীয়া প্ৰেম”—এজনে এসময়ত লিখা এই প্ৰত্যেকটো কথা এই মানুহজনৰ ক্ষেত্ৰত কিমান গভীৰভাৱে সঁচা! তড়িত-প্ৰৱাহৰ দৰে বেগৱান, অদ্ভুত অসাধাৰণ, এক প্ৰকাৰ মৰিও লিভেও বা কিংবদন্তীৰূপে অমৰ হৈ পৰা এই মানুহজনৰ অতীতটো নজনা কোনেও তেওঁৰ প্ৰকৃত মাহাত্ম্য উপলব্ধি কৰিব নোৱাৰে। তেওঁ কি? চেৰাবলীয়া নে উদ্ভাদ? জিনিয়াচ নে খাৰ্লামটন (charlatan)—বহুত্তৰে মনত হয়তো তেনে প্ৰশ্ন জাগিব। হয়তো এনে প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈকে আচলতে একো নাই। কিন্তু বলিয়ালি আৰু প্ৰতিভাৰ মাজত থকা সীমাবেধাডাল নিচেই ক্ষীণ, নিচেই অস্পষ্ট বুলি যেতিয়া মনত পেলোৱা যায় তেতিয়া আমাৰ ধাৰণা কিমান ভুল হ'ব পাৰে তাক ধৰি পেলাবলৈকো সবহপৰ নালাগে। প্ৰকৃততে এইখিনি উদ্ভাদনা আছিল বাবেই তেওঁ

আমার মাজত জীয়াই আছে। শেষ মুহূর্তলৈকে বৃকৃত উমি-উমি জ্বলি থকা। জুইকুৰাৰ বাবেই আজিও তেওঁৰ পৰিচয় বৈ গৈছে অগ্নিযুগৰ এটি অনিৰ্বাণ অগ্নিশিখা ৰূপে—যাৰ বৃকৃত সৃষ্টি আৰু সংহাৰৰ অগনি কোনো দিনে নিৰ্বাপিত নহ'ল। কোনো জানে হয়তো হাজাৰজনৰ মাজৰ এজন এই মানুহজন তেনেকৈ বেলেগ নোহোৱা হ'লে তেওঁক মনত ৰখাৰ কোনো যুক্তিযুক্ততাই নাথাকিলহেঁতেন। বলীয়া আৰু জিনিয়াচ প্ৰকৃতিত একেটা মুদ্ৰাবে ইলুটি-সিলুটি নহয় জানো? পৃথিৱীৰ কেইজন প্ৰকৃত চিন্তা নায়ক, কবি, ঋষি, কলাকাৰে, অলপ নহয় অলপ বিশৃংখলা নকৰাকৈ, অকণো বলিয়ালি নকৰাকৈ, প্ৰচলিত মূল্যবোধৰ প্ৰতি বুঢ়া আঙুলি নেদেখুৱাকৈ শাস্ত্ৰত, যুগমীয়া সৃষ্টি কৰিব পাৰিছে, মানুহৰ সৃষ্টিত এটুকুৰা ঠাই নিগাজী কৰি লব পাৰিছে? কত যুগান্তকাৰী প্ৰতিভাই যে পগলা ফাটেকত বা মানসিক বোগৰ 'ক্লিনিক'ত আশ্ৰয় লবলগীয়া হৈছে তাৰ লেখ লোৱাও জানো সমাজৰ এটা অলংঘনীয় কৰ্তব্য নহয়?

শেহতীয়া বীৰ

লাচিত বৰফুকন...আনন্দৰাম ঢেকীয়ালফুকন...তৰুণৰাম ফুকন... আৰু মহেন্দ্ৰনাথ ডেকাফুকন। সেইসকল প্ৰাতঃস্মৰণীয়, বাৰেণা ঐতিহাসিক মহান ব্যক্তিৰ নামেৰে সৈতে একেটা উশাহতে বহুউ মানুহে জুগুনা এই শেহৰজন ফুকনৰ নাম লোৱা দেখি বহুতে চাগৈ ফিচিঙা-ফিচিঙ কৰিব, বহুতে হয়তো চকুৰ চেলাউৰি ধূপ খাব, বহুতে কিজানি মোৰ বিচাৰ-বুদ্ধিকে পুতৌ কৰিব। কিন্তু মই ডেকাফুকনক অসমৰ ঐতিহাসিক ফুকনসকলৰ অগ্ৰতম, একে heroic proportionত গঢ় লোৱা বীৰসকলৰ শেহতীয়া প্ৰতিভু, ডেকা অসমৰ অগ্নিযুগৰ last of the giants বুলি নিঃসংকোচে গণ্য কৰোঁ। যুগজয়ী বীৰসকলৰ বহুতো গুণেৰে বিভূষিত এই এজন ব্যক্তি মোৰ মনেৰে প্ৰকৃততে অসমৰ অসাধাৰণ ব্যক্তিকৰ গৰাকীসকলৰ অগ্ৰতম শেহৰ গৰাকী পুৰুষ।

ডেকাফুকন হয়তো বহুতো কথাতে 'কুইক চটক', তেওঁ হয়তো দৰাচলতে এজন amiable eccentric হৈ মাথোন। এইটো কিন্তু ঠিক যে তেওঁ 'খাল্গাটন' নহয়, খাটি 'জিনিয়াচ'। প্ৰশ্ন হ'ব পাৰে কিহৰ বাবেনো এই অখ্যাত মানুহজনক এনে প্ৰশস্তিৰ অৰ্থাৎ যাচিবলগীয়া হ'ল, ডেকাফুকনৰনো বৈশিষ্ট্য কোনখিমিত? ইয়াৰ পোনপটীয়া উত্তৰ দিয়া টান। হয়তো মহেন্দ্ৰনাথ ডেকাফুকনক ইমান ওপৰ ঠাই দিবলৈ বিচৰাটো মোৰে তেওঁৰ প্ৰতি কিবা অত্ৰেতুক ছবলতাৰে পৰিচয় মাথোন। কিন্তু এনে এটা প্ৰশ্নৰ বিপৰীতে মোৰ এই বুলি প্ৰতি-প্ৰশ্ন হৈ কবিবৰ মন যায়—ডেকাফুকন নহয় কি, নাছিল কি? কবি, শিল্পী, কলাকাৰ, চিত্ৰকৰ, ডিজাইনাৰ, ড্ৰুৱাৰেটৰ কাৰিকৰ... উভোগী, আৰুপেনৰ... শিলাকুটি, সৰ্গাত-প্ৰেমী, সাহিত্য-প্ৰেমী, চলচিত্ৰানুবাগী, কৌতুহলবাগী, ব্যায়াম-প্ৰেমী, চিত্ৰশীল-দাৰ্শনিক, আধ্যাত্মিক, অস্ত্ৰপুষ্টি-সম্পন্ন ভ্ৰম্মা, মৰমী-দৰদী কৰ, স্পৰ্শকাণ্ডৰ অথচ শক্তি আৰু শৌৰ্য, বল আৰু বাঁহৰ, বাহুবল আৰু নৈতক বলৰ ওপাসক, মানৱ-প্ৰেমী, বিশ্ব-প্ৰেমী, সৌন্দৰ্য-প্ৰেমী, আলোক-সন্ধানী, সত্যোন্মেষী আৰু অস্ত্ৰ-আত্মাৰ আহে আহে অসম আৰু অসমীয়াৰ বাবে অপাৰ মৰমেৰে ভৰপূৰ এখন নতুন ডেকা অসমৰ সোপান দেখোঁতা। মহেন্দ্ৰনাথ ডেকা ফুকন নাছিল কি? তাৰ 'কেটেলগ' দি তেওঁক ভালকৈ চিনি পোৱা মানুহে সতকাই শেষ কৰি পেলাব নোৱাৰে। অতিভাষণ কিম্বা অতিবৰ্ণন যেন লাগিব পাৰিলেও সত্য-নিৰ্বাপিত এই অনন্ত সাধৰণ অনিৰ্বাণ ব্যক্তিত্বৰ অধিকাৰী মানুহজনলৈ মনত পেলালে মোৰ প্ৰায় পুংখলিত প্ৰমিথিউচৰ ভাৱ-মূৰ্ত্তি মনলৈ আহে, আৰু মনত পৰে ভাৱতৰ গণঅধ্যুযানযুগৰ বিদ্ৰোহী চাৰণ কবি কাৰ্জী নজ্জল ইচলামলৈ।

"বল বীৰ, উন্নত মম শিৰ" মন্ত্ৰৰ উদ্গাতা, জ্ঞায় আৰু সমতা স্থাপনৰ অগ্নি কবি কাৰ্জী নজ্জল ইচলামৰ সৈতে ডেকাফুকনৰ চেহেৰাটোবো ক'ববাত এটা মিল থকা যেন লাগে। সঁচা ডেকাফুকনে নজ্জলৰ দৰে বুজন অৱদান সাহিত্য নাইবা জনজন্মিৰ সেৱাত আগবঢ়াব পৰা নাছিল; ইয়ো সঁচা যে ডেকাফুকনৰ কিজানি নজ্জলৰ মিচিনা

প্ৰথম অনস্বীকাৰ্য কবি প্ৰতিভাও নাছিল। তথাপি ক'ৰবাত যেন এই দুজন আবেগ-প্ৰধান, হৃদয়ধৰ্মী, উদ্গাদনা-প্ৰৱণ ব্যক্তিৰ মাজত কিবা এটা অচ্ছেদ্য যোগ-সূত্ৰ আছে ছয়ো যেন তেওঁলোকৰ কীৰ্তিতকৈ তেওঁলোকে যিখিনি সাধিব পাৰিলে তাতকৈ কিবা কাৰণত অধিক মহৎ, শ্ৰেষ্ঠতৰ, তেনে এটা ধাৰণা আহি যায়। বংগদেশে নজকলক ৰাষ্ট্ৰীয় সম্পদ ৰূপে গণ্য কৰি তেওঁক জাতীয় সন্মানৰ উচ্চতম আসনত প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। অথচ ইমান বিচিত্ৰ গুণৰ অধিকাৰী, এনে মেধা, এনে প্ৰতিভা, এনে সাহস, এনে কল্পনাশক্তি, এনে দেশ-প্ৰেম, এনে শূকুমাৰ অনুভূতি, এনে হৃদয়-বস্তা বিশিষ্ট এই এজন লেখক অসমীয়াৰ বাবে আমি বা আমাৰ চৰকাৰে কিটো কৰিলোহ'ক ?

একালত নিজৰ সন্মোহিনী চুম্বক-সদৃশ ব্যক্তিত্বৰে যিজন ডেকা অসমীয়াই সূদূৰ ব্ৰহ্মদেশৰ বেংগুনতো অতীজৰ অসম আৰু মানদেশৰ ঐতিহাসিক সম্পৰ্ক সংঘাতৰ কথা সোঁৱৰাই তাত সাংবাদিকতা কৰি থাকোঁতেও অসমৰ গৌৰৱ-নিচান উলটাই থাকিবলৈ পাহৰা নাছিল, যিজনে কলিকতীয়া বাৱসায়ী মহলত ওপৰ শাৰীৰ এজনৰ ঠাই লৈও বুকু ফিন্দাই, মূৰ দাঙি অসমৰ স্বাভাৱ আৰু জাতীয় গৰ্ববোধ আৰু ঐতিহ্যৰ কথা অনা-অসমীয়াৰ মাজত সদৰি কৰিবলৈ সদায় তৎপৰ হৈ আছিল, যিজনে অসম আৰু অসমীয়াৰ আত্ম-প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে কোনো কষ্টকে স্বীকাৰ কৰিবলৈ কোনোদিনেই পিছ হোঁহকা নাছিল, সেইজন ডেকাফুকনক তেওঁৰ জীৱনৰ বিয়লি বেলিকা অকল নিজৰ ঐশ্বৰ্যময় অতীতৰ স্মৃতি ৰোমন্থন আৰু অকাৰ্যকাৰী ভৱিষ্যতৰ স্বপ্ন-দৰ্শনত মগ্ন হৈ, জখলা বেগেৰে গুৱাহাটীৰ বাটে ঘাটে ঘূৰি ফুৰিবলগীয়া অৱস্থা এটালৈ ঠেলি দি এক অনন্ত সাধৰণ প্ৰতিভা তিল তিলকৈ অপচয়ত নিঃশেষ হৈ যাবলৈ দিয়াটো আমাৰ চৰম অকৃতজ্ঞতাৰ চানেকি নহয় জানো ?

বায়ো ডাটা

ডেকাফুকনৰ কথা বহুতো কৈছো যদিও ব্যক্তিগতভাৱে তেওঁৰ জীৱনকৰ্মৰ কথা বা বায়ো-ডাটা সম্পৰ্কে মই বেছি নাজানো বুলিলেই

হয়। এতিয়াও আমাৰ মাজত ৭কা তেওঁৰ লগৰ বহুতে, আঁহেয় অফুৰলৈ হজাৰিকাদেৱৰ দৰে লোকে, সেই বিষয়ে ভালদৰে জানে আৰু জনাইছেও। তেওঁ কেতিয়া ক'ত উপজিছিল, ক'ত কি পঢ়িছিল, কোন ঠাইত কি কি কৰিছিল—এনেবোৰ বিষয়ত উপকাৰত অহা তথ্য যোগোৱাৰ সামৰ্থ্য মোৰ নাই। অৱশ্যে মই এইবিলাক খুঁটি-নাটি ধৰ বেছিকৈ জনা প্ৰয়োজনীয় বুলিও নাভাবোঁ। আমাৰ ইয়াত এনেবোৰ কল্যকে কোনো লোকৰ জীৱনৰ মূলা বিচৰাৰ ঘাই মাপ-কাঠি বুলি লোৱা হয় বাবে একোকে নকৰি বহি শুই জীৱনটো কটাই দিও যে একোজন মানুহে সাৰ্থকভাৱে জীয়াই থাকিব পাৰে আৰু তেনে এটা জীৱনৰো যে সমকালীন তথা উত্তৰ পুৰুষৰ বাবে যথেষ্ট বৈশিষ্ট্য থাকিব পাৰে—সেইটো আমি কল্পনাকে কৰিব নোৱাৰোঁ।

মহেন্দ্ৰ ডেকাফুকনে যে মনত ৰাখিবলগীয়াতকৈ অনেক কিবা কিবি কাম ক'ব গৈছিল তেনে নহয়। ডেকাফুকনে তেওঁৰ 'আত্মা মেটাৰ' (alma mater) কচন কলেজৰ বাবে এটা অভিনৱ ধৰণৰ 'বেজ' বা প্ৰতীক উলিয়াইছিল সেই কথা বহুতে জানে। সেই প্ৰসংগত ডেকাফুকনে স্মৃতি কৰা ধুমুহাৰ স্মৃতি আঁতৰাও সমূল্যে মাৰ যোৱা নাই। ডেকাফুকনৰ মধ্যাভিনয় আৰু মঞ্চ-সজ্জাত পাৰ্গতালি আৰু প্ৰতিমা গঢ়াৰ দক্ষতা, কেবাটাও ভাষাৰ ওপৰত দখল, সল-সলীয়া মনোবজ্জক বাকপটুতা আৰু প্ৰেৰণাদায়ক বাগ্মিতা, তেওঁৰ উল্লেখনীয় ক্ৰীড়া-নৈপুণ্য—এইবিলাকৰ স্মৃতিও পাহৰণিৰ গৰ্ভত সতকাই নেহেৰায়। সবাবো ওপৰত মাৰ যোৱা নাই আৰু নাযায় ডেকাফুকনৰ অমিত বিক্ৰম আৰু হুৰ্জয় সাহসৰ স্মৃতিৰ কেঙণি। অসম আৰু অসমীয়াৰ স্বাৰ্থত কোনোবাই আঘাত হনা যেন দেখিলে যি প্ৰচণ্ড প্ৰতিবাদ আৰু হুঁচৰা প্ৰতিৰোধে ডেকাফুকনে সদায় আগবাঢ়ি গৈছিল সেয়ে তেওঁক ডেকা কালত বহুতৰ বাবে এক আতংকৰ নিচিনা কৰি ভুলিছিল। লাচিত বৰফুকনৰ বীৰত্বৰ ঐতিহ্যবাহী ডেকাফুকনে অলপ ধতুৱা আৰু দুৰ্বল-চেতাৰ মাজত অকল নিজৰ উপস্থিতিৰেই 'পেনিক' সৃষ্টি কৰাৰ উপৰিও অসমীয়াৰ বিৰুদ্ধে, অসমৰ বিৰুদ্ধে কুচক্ৰান্ত কৰিবলৈ বিচৰা নাইবা কিবা

অন্তায় কবিৰ পৰা যি কোনো—তোহঁলৈ সেইজন যিমান প্ৰতাপী বা উচ্চ-স্থিতি নহওক লাগিলে—লোকৰ মাজত কি বা এটা নৈতিক ত্ৰাস আৰু শাৰীৰিক প্ৰত্যাহ্বান, কিবা এক অপ্ৰতিবোধা উত্তেজনাৰ সঞ্চাৰ কৰিছিল। যি অপবাজেয় অদম্য অসমীয়াত্ববোধ আৰু অসম প্ৰেমৰ নিদ্ৰাহীন গ্ৰহণী ৰূপে ফুকনে গুৱাহাটীৰ সমাজত দপদপাই ফুৰিছিল, সেই একে দুৰ্নিৰ্বাৰ জয়যাত্ৰাৰ পুনৰাভিনয় কৰিছিল কলিকতাৰ আন্ত-জাতীয় (cosmopolitan) কন্সপলিটান সমাজতো—হয়তো সুদূৰ বৰ্মাৰ বেংগুন, আকিয়াবতো।

কবি স্বত্বিক

মহেন্দ্ৰ ডেকাফুকন আছিল a horn leader of men—নেতা হবলৈকে জন্ম লোৱা মানুহ, অনুগামী বা সহযাত্ৰী হবলৈ নহয়। কিন্তু তেওঁ ‘নেতা’ নহ’ল। তথাপি ডেকাফুকনে কেতিয়াবা কিবা ‘কল’ দিলে, কিবা আহ্বান জনালে কোনোবাই তাক অৱজ্ঞা কৰিব পাৰিছিল বুলি শুনা নাযায়। অসমীয়াৰ অন্তৰনিহিত চাৰিত্ৰিক শক্তি, যোগাতা, এনেকি শ্ৰেষ্ঠত্বৰ ওপৰতো তেওঁৰ আছিল আঁচল আস্থা, তাক অসমৰ ছৰসুখ বা অৱনতিত তেওঁৰ মৰমিয়াল অন্তৰ উদ্বেলিত হৈ উঠিছিল। সেইবাবে তেওঁ মনে প্ৰাণে মিলা “অসম শ্মশান নোহে কোনে কয়” বুলি অসমৰ ফোড উজাৰি দিয়া, চিন্তাৰ অনলোৰে অসমীয়া জাতিৰ সকলো ছৰলতা, সকলো ক্ষুদ্ৰতা, সকলো কালিমা, দেই-পুৰি ছাই কৰি পেলাবলৈ অৰ্ধৈৰ হোৱা, তেওঁৰেই আধ্যাত্মিক ‘মেনটৰ’ আৰু পূৰ্ব-সূৰী অগ্নিকবি দাৰ্শনিক, চিন্তাবিদ স্বৰ্গীয় কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্যৰ প্ৰয়াণত আৱেগ নিগৰাই, ‘অস্থি-ৰজ’ৰ দৰে এক অভিনৱ, দুৰ্জয় শক্তিশালী, অমৃত প্ৰভাৱশালী, চিত্তসঞ্চাৰক আৰু মননশীল সুদীৰ্ঘ কবিতাৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰিছিল। কবিতা লিখা এক কথা আৰু সেই কবিতা মানুহৰ অন্তৰৰ ভিতৰলৈ সোমাই যোৱাকৈ আৱৃষ্টি কৰিব পৰা আন এটা কথা। কাব্য সৃষ্টি হিচাপে স্বৰ্গীয় কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্যৰ আত্মৰ তৰ্পণ

স্বৰূপে বচনা কৰা, আৱহমান ভাৰতীয় ঐতিহ্যৰ অভিব্যক্তি সম্বলিত ডেকাফুকনৰ 'অস্থি-বজ্জ' বোলা দীঘলীয়া কবিতাৰ নাওমান পুথিখনৰ অনবদা সুবমা থাক আবেদন উপলব্ধি কৰিব পাৰিব সেইসকলে, যিসকলে শ্লষ্টি-কবিৰ মৃত্যু তিথিত ডেকাফুকনৰ নিজ, কঠেৰে কৰা স্বৰচিত কবিতাৰ আৱৃষ্টি শুনিবলৈ পাইছিল। কবিতা আৰু আৱৃষ্টিৰ এনে প্ৰাণৱন্ত, sublimated উদাত্ত ৰূপায়ণ সঁচাকৈয়ে বিৰল।

১৯৩৮-৩৯ চনত স্বৰ্গীয় মাধৱ বেজবৰুৱাই কলিকতাৰপৰা লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ 'বাঁহী' উলিয়াওঁতে আৰু সেই সময়ৰ 'বাঁহী'ৰ সৈতে নিচেই কম সময় এছোৱাৰ বাবে মই জড়িত হৈ পৰোঁতে কলিকতাত থকা মহেন্দ্ৰনাথ ডেকাফুকনেও 'বাঁহী'ৰ 'পায়-কাজত দিহা-পৰামৰ্শ' আগবঢ়াইছিল। এদিন 'বাঁহী'ত কিবা এটা প্ৰবন্ধৰ প্ৰকাশৰ কথা লৈয়ে নেকি ডেকাফুকনৰ স্বভাৱজ্ঞাঃ মাত্ৰস্বৰী বা bossism সজু কৰিব নোৱাৰি, চুঙা চাহ সোপা দিবলৈ উদ্যত হোৱা বাবেই নেকি, প্ৰথম নে দ্বিতীয় দৰ্শনতে মোৰ এই অগ্ৰান্ত আত্ম-পৰায়ণ self-righteous মানুহজনৰ কোপানলঃ ভস্মীভূত হবলগীয়া অৱস্থা হৈছিল। এবাৰ তেওঁ মোক যিহেৰু পায় তাকে কলে, ময়ো তেওঁক বহুত কিবা গাজত লাগি যোৱা কথা শুনাই দিলোঁ। তাৰ পিছত কেইদিনমান আমাৰ মাতবোল বন্ধ হৈ গ'ল। পিছত মই নিজৰ ভুল বুজিয়েই হওক বা মোতকৈ বহু গুণে জ্যেষ্ঠ আৰু শ্ৰেষ্ঠ এজনৰ প্ৰতি অশোভনীয় আচৰণ কৰা বুলি অশ্লোচনাতে হয়গৈ ক্ষমা খুজি এখন চিঠি লিখিলোঁ। তেওঁ মোৰ চিঠি পোৱাৰ কেইঘণ্টামানৰ ভিতৰত প্ৰত্যুত্তৰ স্বৰূপে এখন দুটি চিঠিৰ লগত তাৰ তালেদিন আগতে গুলোৱা মোৰ এটা ইংৰাজী প্ৰবন্ধৰ উচ্চ প্ৰশংসা সহ সাতিপত্ৰীয়া পুথিৰ আকাৰত বহুলে-বহুলে বন্ধা এখন বহীত, মুকুতা যেন গোট গোট আখৰেৰে অবিম্বৰণীয় দীঘল কবিতা এটা লিখি মোলৈ পঠিয়াই বুকুৰ কুটুমৰ দৰে মোক সাবটি ললে।

সেই কবিতাটো মোৰ হাতত যদিও এতিয়া নাই আৰু কেইয়া বুগৰো পিছতো সেই বাচকবনীয়া কবিতাৰ লয়, ছন্দ, স্বৰ্ণ আৰু মূৰ্চনা

মোৰ এতিয়াও সুন্দৰকৈ মনত আছে। সি যেন কবিতা নহয়, গ্ৰীক কবিসকলৰ সেই বৰ্ণনাতীত music of the spheres বা ‘অন্তৰীক্ষৰ অলৌকিক সংগীত’হে। তেতিয়াই অমুভৱ কৰিছিলোঁ। একমাত্ৰ ডেকাফুকনৰ নিচিনা বিশ্বয়কৰ প্ৰতিভাৰ পক্ষেহে বোধি আৰু বুদ্ধি intuition আৰু imaginationৰ এনে অপকণ সমন্বয় সাধন কৰি অমুপম কাব্য সৃষ্টি কৰা সম্ভৱ। ঋষি শ্ৰীঅৰবিন্দৰ ‘সাবিত্ৰী’ৰ নিচিনা মন্থসম কবিতা; যি কেৱল ধ্যান-মগ্ন অতি-মানসৰ transcendental কল্পলোকৰপৰাহে নিষ্কৃত হব পাৰে—অসমীয়াত মোৰ বোধেৰে একমাত্ৰ ফুকনৰ এনে এটা কবিতাইহে হাব এচৰ চাপিবলৈ সাহ কৰিব পাৰিলেহেঁতেন। শ্ৰীঅৰবিন্দৰ কথা এৰিলে সৰোজনী নাইডুৰ ভাঙু কবি হাৰীশ্ৰনাথ চট্টোপাধ্যায়ৰ অপাৰ্থিৱ গৰিমাময় কবিতাৰ সৈতেহে ডেকাফুকনৰ এনে অভিনৱ কবিতাৰ সামান্য ৰিজনি চলিব পাৰে। প্ৰকৃততেই সি আছিল এটা ধ্ৰুপদী কবিতা। কোনে জানে ডেকাফুকনৰ জীৱনত কিছু স্থিৰতা নাইবা প’ৰিপাটা থকা হলে মহেশ্ৰনাথ ডেকাফুকনে হয়তো অসমীয়া সাহিত্যলৈ আপুৰুগীয়া কবিতাৰ সম্ভাৰ থৈ যাৱ পাৰিলেহেঁতেন। এনে এক কাব্যৰ ‘এক ছত্ৰ’ উপহাৰ দিব নোৱাৰাটো পৰম দুৰ্ভাগ্যৰ কথা।

অশেষ অমিমা

তাহানিৰ সেইজন ডেকাফুকনৰ অনিন্দ্যসুন্দৰ কবিতাৰ নিজৰা তেওঁৰ জীৱনৰ কক্ষ মধ্যাহ্ন আৰু প্ৰথৰ বৌদ্ধ-তাপ-দহ্ন অপৰাহুত শুকাই কবকৰীয়া মাৰিলে বুলিয়ে কলোহেঁতেন যদিহে পুনৰ বহু দিনৰ মূৰত তেওঁৰ মৰমৰ ‘বান্ধ’ বিষ্ণু বাভাৰ মৃত্যুত আৰু চন্দ্ৰ ফুকনৰ বিয়োগত প্ৰিয়তম বন্ধুৰ স্মৃতি তৰ্পণ উপলক্ষে পুনৰ দুটা স্মৰণীয় কবিতা ডেকাফুকনে নিলিখিলেহেঁতেন। মোৰ ব্যক্তিগত ধাৰণাৰে শ্ৰীবীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্যৰ “বিষ্ণুবাভা এতিয়া কিমান বাতি” যিমানই উল্লেখযোগ্য কবিতা নহওক কিয় ভট্টাচাৰ্যৰ বিষ্ণুবাভা এটা নাম আৰু

এটা ভেজাহে মাথোন —বিষ্ণু বাভাৰ নামটো এটা ‘পেগ’ বা অৱলম্বনৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰি ভট্টাচাৰ্যই বিশ্বজনীন পলাতক বিপ্লৱী মনীষা একো-জনবাহে চিত্ৰাংকন কৰিছে। ইয়াৰ বিপৰীতে ডেকাফুকনৰ বিষ্ণু বাভা সম্পৰ্কীয় কবিতাত অন্তৰালোকৰ বন্ধনেৰে বান্ধ খোৱা আত্মিকভাৱে নিজৰ সংগত বিষ্ণু বাভাজনৰ একক individualised ৰূপ এটা বিধৃত হৈছে। ই এজন দৰদী বন্ধু বন্ধুৰ কটুমলৈ জনোৱা আত্মসম্ভাষনিক আন্তৰিক tribute বা আত্মজ্ঞাপন। বাহুজীৱনত বহুত বেলেগ হলেও বিষ্ণু প্ৰসাদ বাভা আৰু মহেন্দ্ৰনাথ ডেকাফুকনৰ অন্তৰ্জীৱন, মানসিকতা আৰু সামগ্ৰিক অভিমুখিতাত এক গভীৰ সংগতি আৰু সামঞ্জস্য আছিল। সেয়ে বৈশ্বহয় বাভাৰ বিয়োগে নিজৰ সৃষ্টি প্ৰতিভাৰ ধ্বংসপ্ৰকৰণী মৰিশালিত পিচৰণ কৰি থকাজন ডেকাফুকনৰ হৃদয় মুচৰি পেলাইছিল। মনত হয় ই যেন সেই ইংৰাজীৰ ‘deep calling unto deep’ৰ ঘটনা —বাভা আৰু ডেকাফুকনৰ আগত বাৰ্থতা মূলতঃ একেদৰে পৰিচয়ৰে অনিবাৰ্য পৰিণতি নহয় জানো? একে কথাই সত্য ছয়োজন ফুকনৰ সম্বন্ধত, যদিও চম্প ফুকনৰ স্বাধীনপূৰ্ণ শিল্পী জীৱনৰ সৈতে ডেকাফুকনৰ বিক্ষোৰক জীৱনৰ অমিলো অনেক।

আজি মোৰ জীৱনীকাৰৰ দৰ্ভবা সম্পৰ্কীয় উল্লেখ প্ৰবন্ধ আৰম্ভ কৰিছিলো —উদ্দেশ্য আছিল মোৰ ‘চাত্তৰজেক্টক একচপোভ’ কৰা। কামত কিন্তু তাৰ ওলোটোটোহে কৰি ডেকাফুকনৰ মোৰ মনে গঢ়া প্ৰতিকৃতি এখন আনৰ ওপৰত জাপি দিবলৈ বা ‘ইমপোভ’ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰাৰ দৰেহে হ’লগৈ। ডেকাফুকনৰ মনোপতা ৰূপ এটাকে দাঙি ধৰাৰ বাহিৰে মই অনন্যোপায়, কাৰণ মাজুহজনক ওচৰবপৰা জনাব বাটত তেওঁ নিজে তেওঁৰ ‘ইমপোভিত, ব্যক্তিগত, প্ৰচণ্ড ‘ইগইজিয়েৰ’ আৰু তেতিয়াৰ দিনতে তেওঁৰ ‘angry young man’ মূলতঃ উগ্ৰ পৰিচয়ৰে, ‘কনভেনচন’ উলংঘা কৰা এক-প্ৰকাৰ কালপাহাৰী ‘আইকনক্লাজম’ৰ তেওঁৰ বাটত মহেন্দ্ৰ ফুকনে বিমানবোৰ গৌড় পুতিছিল সেই সকলোবোৰ অভিজ্ঞ কৰি তেওঁৰ

আচল সম্বাটোৰ কাষ চপা অকল ছুকাই নহয় একপ্ৰকাৰ অসম্ভৱ হৈ পৰিছিল। তেওঁক জানিছিলোঁ যদিও আৰু তেওঁৰ কাৰ্যকলাপৰ প্ৰতি অশেষ আগ্ৰহ আছিল যদিও তেওঁক যথার্থভাৱে চিনি পাইছিলোঁ বুলি ন দি কব নোৱাৰোঁ। অতীতৰ কলিকতাত যি এবাৰ নে ছবাৰ লগ পাইছিলোঁ, তাৰ পিছত কেবাটাও দশকৰ মূৰতহে গুৱাহাটীত তেওঁৰ উপস্থিতিৰ সন্নিৱৰ্ত্তি হৈছিলোঁ। হাতত বালা পিন্ধা, জুটা বন্ধা, চুলি থকা, চাৰ্লি চেপলিন শুলভ সোলোক ঢোলক দড়িয়া মহেন্দ্ৰ ফুকনৰ লগত কিন্তু মৌখিক সৌজন্য বিনিময়ৰ বাহিৰে কোনো নিবিড় আলপনৰ সুযোগ না প্ৰেৰণা পিচলৈ নাছিল। তাৰ পিছত কেবাবছৰো একেখন চহৰৰে ছটা চুকত আমি দুয়ো আছিলোঁ যদিও বহুৰেকৰ মূৰতো আমাৰ দুয়োৰে এবাৰ ছবাৰৰ বোছি দেখা দেখি হোৱা নাছিল। আজিৰ মাষ্টাৰ প্লেন আদি বৃহৎ বৃহৎ পৰিকল্পনাগ্ৰস্ত গুৱাহাটীখনৰ মানুহৰ সৈতে, মানুহৰ এই মহানগৰীয় উপকৰা সম্বন্ধৰ ওপৰত ই এটা তাতপৰ্যপূৰ্ণ টীকা। একালৰ কটন কলেজৰ ইউনিয়ন চেফ্টৰী, কলিকতাৰ জাক্স জিলিকা বিজনেচ একজিকিউটিভ, সুদূৰ ব্ৰহ্মদেশত অসমীয়া সাংবাদিক আৰু অসম অসমীয়াৰ বাবে আন্দোলনৰ লাচিত সদৃশ নেতা ডেকাফুকন তেতিয়া আৰু নাছিল, আছিল মাত্ৰ তাৰ অমিয় অৱশেষহে। ডেকাফুকনৰ জীৱনৰ মমবাতিডাল তেতিয়ালৈকে দুয়োটা মূৰৰপৰাই পুৰি গৈ আছিল। অসমৰ লাচিত বৰফুকনৰ সম্ভৱতঃ এই যুগৰ সাৰ্থকতম উত্তৰাধিকাৰী বিশিষ্ট অসমীয়া ডেকাফুকন আজি আমাৰ মাজত নাই যদিও তেওঁৰ মূৰ্ত্তি আগৰ দৰেই আকৰ্ষণীয় আৰু আগৰ দৰেই দীপ্তমান হৈয়ে আছে। ডেকাফুকন, ৰূপকোঁৱৰ জ্যোতিপ্ৰসাদৰ কল্পনালোকত থকা অগ্নিযুগৰ কিৰিঙাতি, অনিৰ্বাণ অগ্নিশিখা, চিৰন্তন ডেকা অসমৰ কালজয়ী প্ৰতিনিধি। ডেকা অসমীয়াৰ অন্তৰত মহেন্দ্ৰ ফুকনৰ কোনো দিন মৰণ নাই। - এই অনিৰ্বাণ কিৰিঙাতিয়েই জীয়াই থাকোঁতে আনক নতুন জীৱন গঢ়াৰ প্ৰেৰণা দিছিল আৰু জীৱনৰ অন্ততো সি ডেকা অসমক সদায় সঁকিয়াই থাকিব।'

অন্যজন (বক্তব্যকৰা),

‘ডেকাৰেজ’ মাধৱ চন্দ্ৰ

মাধৱ বক্তব্যকৰা বোলা এজন তেজী ডেকাই এটা সময়ত, স্বাধীনতাৰ কেঁচুচালিৰ আগৰ দিশ আৰু চল্লিশৰ দশকৰ মাজভাগত, টাকুৰি ঘূৰাতি অসমৰ ঠুম্বৰপৰা সিমূৰলৈ ‘অসম অসম’ কৰি ঘূৰি অসমীয়া ডেকা-গাভৰুৰ মনত এটা নতুন আত্ম-চেতনাৰ ঢল বোৱাইছিল ; অসীম সাহস আৰু অদ্ভুত স্পৰ্ধনাদিতাবে আটায়ে নকৰা নানান কাম কৰিছিল ; অসমত এখন বিশ্ববিদ্যালয় লাগে, প্ৰাদেশিক স্বাভাৱ পূৰ্ণাংগ প্ৰতীক-সমূহ লাগে, অসমীয়া ডেকাক অসমৰ শিল্প, অসমৰ সংস্কৃতিত সন্মানৰ আসনত প্ৰতিষ্ঠা কৰিব লাগে, অসমীয়া সাহিত্য অসমীয়া ঐতিহ্যই সৰ্ব-ভাৰতীয় পৰিচিত মৰ্যাদাপূৰ্ণ স্বীকৃতি পাব লাগে বুলি বিৰামহীনভাৱে সন্ধান চলাই বক্তব্য সন্ধাননাৰে ভৰা সোণামূৱা ডেকা কাল এটা পাতি কৰি অকালতে আত্ম নিশেষ কৰি গ’ল—সেই কথা আজিলৈকে কাৰো-বাৰ মনত আছে নে ? আছে যদি কেইজনৰ আছে তাক বোধহয় এতিয়া আঙুলিৰ মূৰেৰে লেখি পেলাব পৰা যাব ।

আমাৰ বক্তব্য ভাবে অসমীয়াই অসমীয়াক ডাঙৰ কৰিব নাজানে, প্ৰচাৰ অভিযান চলাব নাজানে, যোগাজনক যোগ্য সন্মান যাচিবলৈ কুপণালি কৰে । কথাখাৰত সত্যতা আছে কিজানি, কিন্তু মোৰ বোধেৰে আমাৰ সেইটো দোষতকৈও এটা ডাঙৰ দোষ হৈছে এই যে কাৰোবাক কেতিয়াবা ডাঙৰ কৰিলেও আমি অশোভনীয় তৎপৰতাবে,—অকৃতজ্ঞ-ভাবে—তেওঁক পিছদিনাই বা বহুবদিয়েকৰ পিছতে পাহৰি পেলাওঁ । এদিন যাক লৈ তলৰ মাটি ওপৰ কৰোঁ তাৰ নামত দুদিনমানৰ পিছতে কোনোবাই হেঁচুন্ধি-ছুকটি নিৰিয়ে মানে খেৰ-কুটা এডাল দিবলৈকো আমাৰ মনত নপৰে । অৱশ্যে সৌ সিদিনা প্ৰাক-স্তব্ধাটী বিশ্ববিদ্যালয় ট্ৰাই-বোর্ড বা প্ৰাস-সমিতিৰ অন্ততম কৰ্মী ডাঙৰৰ নেওখে তেওঁক

শেহতীয়া প্রকাশনত (“বিশ্ববিদ্যালয়, ভাষা, ভাষণ আৰু ভ্রমণ”) গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভিত্তি স্থাপন কৰাত মাধৱ বেজবৰুৱাৰ অসামান্য অৱদানৰ সন্ধান লেখ লৈছে। কব পাৰি ড’নেগে কিছু পৰিমাণে হলেও ‘হেজ চেট দি বেকৰ্ড ষ্ট্ৰেইট’—এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়ৰ গীৰ ক্ৰটি-বিচ্যুতি আংশিকভাৱে হলেও দূৰ কৰিছে।

এসময়ত ৰাইজৰ চাঁদা বিচাৰি অসমত, নিৰ্দিষ্টকৈ গুৱাহাটীত, এখন বিশ্ববিদ্যালয় পাতিবলৈ বুলি যি বিশ্ববিদ্যালয় শ্বাসসমিতি খোলা হৈছিল তাৰ প্ৰাণবিন্দু আছিল ডেকাবেজ মাধৱচন্দ্ৰ আৰু লোকপ্ৰিয় গোপীনাথ বৰদলৈ। ডেকাবেজৰ কণা দূৰত থক, অসমৰ অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ ৰাজনৈতিক নেতা, উদাৰ-হৃদয়, দেশপ্ৰেমিক, কেবিনেট মিশ্যনৰ কুচক্ৰান্ত প্ৰস্তুত এপিণ্ডৰ (সমষ্টি) গৰাহত জাহ যাব খোজা অসমক জাতিৰ জনকৰ আশীৰ্বাদ লৈ ৰক্ষা কৰা, সোণৰ অসম দেশ গঠনৰ প্ৰায় সকলো ক্ষেত্ৰতে ‘পায়নিয়াৰ’ গোপীনাথ বৰদলৈক আমি ‘লোকপ্ৰিয়’ উপাধি এটা দিয়াৰ বাহিৰে সঁচাকৈয়ে সোৱৰোঁ নে? আমি অসমীয়াখিনিয়ে অৱশ্যে মানুহক উপাধি একোটা দি বুৰঞ্জীৰ ‘লিষ্টো’ লৈ দলিয়াই দিয়া কামটোত বৰ সিদ্ধহস্ত। দেশভক্ত, কৰ্মবীৰ, দেশপ্ৰাণ, লোকপ্ৰিয়, লোকবন্ধু, অসমকেশৰী, লোকসেৱক, ত্যাগবীৰ, সাহিত্যবথী, বিহগীকবি, ৰূপকোঁৱৰ—কতজনক কত বিভূষণেৰেই যে আমি বিভূষিত কৰা নাই! কিন্তু তাৰ পিছত? আমাৰ উচ্ছ্বসিত অনুৰাগ উপাধি প্ৰদানতে লয় নাপায় জানো?

মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাৰ থকা ‘টেক্‌নিকেলি স্পিকিং’ আমাৰ অসমীয়া শ্ৰুতিপটৰপৰা একেবাৰে মচ খোৱা নাই। যি গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ‘কালিৰ’ (tomorrow) বাবে মাধৱ বেজবৰুৱাই নিজৰ গাৰ পিনে নোচোৱাকৈ অকাতৰে তেওঁৰ কৰ্মকৰ্ম যৌৱনৰ প্ৰত্যেকটো ‘আজি’কে (today) উহুগী কৰিলে বুলিব পাৰি, সেই মাধৱ বেজবৰুৱাৰ নামত বিশ্ববিদ্যালয় ‘কেম্পাচ’ৰ কোনোবা এটা সৰু আলিৰ মূৰত একতীয়াকৈ ওজমি থকা এখন চাইনবোৰ্ড দেখা পোৱা যায়। তেওঁৰ নামেৰে এটা ছাত্ৰাবাস জালুকবাৰীত সম্প্ৰতি গুলোটা পিনেদি কুখ্যাতি লৈ

ছাত্ৰাবাস জালুকবাৰীত সম্প্ৰতি ওলোটা পিনেদি কুখ্যাতি লৈ খ্যাতিৰ অংশীদাৰ হৈছে। সিনানেই!

গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰস্তুতি-পৰ্বৰ আৰু শিক্ষাক্ৰান্ত-নিৰ্মাণত লোকপ্ৰিয় ববদলৈ প্ৰমুখো আন অসমীয়া শিক্ষাক্ৰান্তৰ কাণ্ডাৰীসকলৰ সৈতে স্বৰ্গীয় মাধৱ বেজবৰুৱাৰ বৰঙণি আৰু ভূমিকা সম্পৰ্কে তেওঁৰ অকাল মৃত্যুৰ পিছত যি কিছু আলোচনা-বিলোচনা আৰু লিখা-লিখি হৈছে তাৰ এটা বেদনাদায়ক দিশলৈ উল্লেখ নকৰি নোৱাৰি। নিয়তিৰ কি বিচিত্ৰ পৰিহাস, আমাৰ সাংস্কৃতিক ইতিহাসৰ কি নিষ্ঠুৰ 'আত্মঘাতি' যে অসমত এটা সুকীয়া, স্বতন্ত্ৰবীয়া বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অহৰহ সমাজিক দেখি তাৰ বাবে অহোপূৰ্বকাৰ্য কৰা কেবাগৰাকীও মৃত্যু অগ্ৰদূতই ১৯৪৮ চনত প্ৰতিষ্ঠাপিত হোৱা শৰাইঘাটীয়া বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মুখ দেখিবলৈ নাপালে। অসমৰ শিক্ষাসমাজৰ শিৰোমণি স্বৰ্গীয় শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামী আৰু বিশ্ববিদ্যালয় আন্দোলনৰে আটাইতকৈ বেছি আবেগিক-ভাৱে ভড়িত স্বৰ্গীয় মাধৱ বেজবৰুৱা— এই দুজনৰ নাথ এই প্ৰসঙ্গত অনিবাৰ্য। স্বৰ্গীয় বিবিধি বৰুৱা আৰু স্বৰ্গীয় হৰেন্দ্ৰ নাথ কলিতাই গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ জন্মলগ্নৰপৰা পূৰ্ণবয়স্ক হোৱালৈকে দেখিবলৈ পায়ো কিমান অপূৰণ সম্ভাৱনাৰে আঙ্গবাটতে মেলানি মাগিলে সিয়ো এটো কাহিনীৰ সুখদায়ক অংশ নহয়। বেজবৰুৱাৰো ইয়াতকৈ অধিক সম্মান পাব পাৰে বুলি আশা কৰাই তুল।

কিন্তু যিজন অতুলনীয় সংগঠন শক্তি আৰু একাগ্ৰতাসম্পন্ন নিৰ্ভীক তেজস্বী, কৰ্মপ্ৰাণ ডেকাই মাথোন পঁয়ত্ৰিশ বছৰীয়া জীৱনকালতে বহুতো অশীতিষৰ বয়োবৃদ্ধ নেতৃত্বকৈ সবহ কাম পুৰে সেৱা স্বৰূপ আৰু স্বজাতিৰ হকে উতৰ্গী কৰিলে, আৰু বিগৰাকী লোকে জীয়াই থকা হলে আত্ম কৰ্মতা বা সম্ভাৱন শিল্পৰত আকোষণ কৰা হলেও তব আচৰিত হব লগীয়া নাথাকিলহেঁতেন, তেনে এজন লোকৰ প্ৰতি আমাৰ কৃতজ্ঞতা ইমানকণেই বুলি কোৱা বহুজনে পকে কটকট—বহুজনৰ বাবে কৃতজ্ঞতাৰ অৱান্তৰ।

১৯৬৮ চনৰ অক্টোবৰ মাহৰপৰা পিছৰ বছৰ মাৰ্চমাহলৈকে আধাবছৰজুৰি সমগ্ৰ অসমত তথা অসমৰ বাহিৰতো ইমান যোড়শো-পচাৰে দলদোপ-হেন্দোলদোপ লগাই লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা জন্ম-শতবাৰ্ষিকী পালন কৰা হ'ল, বেজবৰুৱাৰ গুণ-গৰিমা বৰ্ণন কৰ্ত্ত সভা কৰ্ত্ত সমাৰোহ পতা হ'ল, কিমান প্ৰশস্তি, অভিনন্দন-গ্ৰন্থ, আলোচনী প্ৰচাৰ কৰা হ'ল - কিন্তু সেই ধৌকি বাথো সময়ছোৱাত ক'ববা - কোনোবাটো সাহিত্যবৰ্ণীৰে নিজ পুত্ৰবৎ, নিজৰে ককায়েকৰ ল'ৰা, আনজনা ডেকা বেজবৰুৱালৈ মনত পেলাইছিল নে? অথচ অসমত সাহিত্যবৰ্ণী বেজবৰুৱাৰ স্মৃতি যাউতিমুগীয়া কৰিবলৈ বুলি প্ৰথম ব্যাপক বৃহৎ প্ৰয়াস যদি কোনোবাটো কৰিছিল, তেনে স্বৰ্গীয় মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱায়ে কৰিছিল। মাধৱ বেজবৰুৱাই লক্ষ্মীনাথৰ অতুলনীয় আত্মজীৱনী "মোৰ জীৱন সোঁৱৰণ" পোনতে প্ৰকাশ কৰিছিল, বেজবৰুৱাৰ মৰমৰ "বাঁহী"ক পুনৰ অবিকৃত বেজবৰুৱা স্বকীয়তাৰ সাঁচত ঢালি নতুন জীৱনৰ মিয়াদ দিছিল। সেইজন আনজন বিশিষ্ট বেজবৰুৱাক আজিৰ চামৰ কিমানজনে জানে?

কোজাগৰী লক্ষ্মী পূৰ্ণিমাৰ ঠিক এদিন আগতে নে পিছতে আজি প্ৰায় পোন্ধৰ শতিকা অৰ্থাৎ একুৰি পাঁচ বছৰৰো ওপৰ হ'ল, ১৯৪৬ চনৰ অক্টোবৰ মাহৰ কোনোবা এটা তাৰিখে বছৰেকমান নৰিয়া পাতিত পৰি থাকি ডেকাবেজ মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাৰ পৰলোক হৈছিল যুঠেঠ ৩৪/৩৫ বছৰমান বয়সত, সুস্থৰ দাক্ষিণাত্যত। অকুৰত কৰ্মশক্তিৰ অধিকাৰী, আজন্ম আত্মনিৰ্ভৰশীলতা আৰু স্বতন্ত্ৰতাত বিশ্বাসী ডেকা বেজবৰুৱা জীৱাই থকা বছৰ কেইটাত যেনেদৰে সকলোৰে চিনাকি, সকলোৰে মাজত সববহী, চকুত পৰা বিশ্ব লোক আছিল, তালৈ চাই তেওঁৰ যুত্থা অপেক্ষাকৃতভাৱে অজানিতভাৱেই হৈ যোৱাদি হ'ল,—খুব কমেই জানিলে, কমেই তেওঁৰ যুত্থাত হোৱা কতিব কথা প্ৰকাশ্যভাৱে উপলব্ধি কৰিলে। অথচ অসমৰ কৰ্মচৰ্মল যুৱশক্তিৰ পূৰ্ণ প্ৰতীক স্বৰূপ আছিল এই ডেকা বেজবৰুৱা মাধৱচন্দ্ৰ, যি প্ৰকৃতিগত আৰু আনবিক দ্বয়োভাৱেই ডেকা হৈয়ে জীৱন-মৰুত দল দলাই জীৱাই থাকি ডেকা

অৱস্থাতে অলপ অসুস্থ এটিৰ দৰেই মৃত্যুৰ শীতল স্পৰ্শত ছুমাই থাকিল।

লিভ্‌ দেন্‌জাৰাচ্লি

মাথৰ বেজবৰুৱাই তেওঁৰ কাম কৰা বেজবৰ ওপৰত জীবি থৈছিল শক্তিৰ উপাসক, 'চুপাৰমেন' বা অতিমানৱ জাৰ্মান দাৰ্শনিক নীট্‌চেৰ (Nietzsche) এয়াৰ কথা live dangerously লিভ্‌ দেন্‌জাৰাচ্লি সাংঘাতিকভাৱে বাঁচি থাকে। ধৰ্মীয়ভাৱে বৰকৈ পৰিচালিত নহলেও ডেকাবেজে সদায় স্বামী বিবেকানন্দৰ কথা কৈছিল। নীট্‌চেৰ দৰে বিবেকানন্দয়ো জানো মানুহক এক বিপদ সংকুল জীৱন যাপন কৰিবলৈ আহ্বান জনোৱা নাছিল? তেওঁৰ দৰে অকালতে ভৰডেকাতে ঢুকোৱা বিবেকানন্দৰ জাগৃতিৰ মন্ত্ৰই মাথৰচক্ৰক 'মন্ত্ৰপ্ৰাণিত' কৰিছিল। স্বাধীনতাৰ আগলি বেলিকা জাতীয়তাবাদী সংগ্ৰামৰ আগচোভালত নাথাকি কিছু আঁতৰত অপেক্ষাকৃতভাৱে কম চমকপ্ৰদ অসম আৰু অসমীয়াৰ আত্মপ্ৰতিষ্ঠাৰ সপোন দেখি কাম কৰি যোৱা এইজন ডেকা অসমীয়াই তেতিয়াৰ পৰিবেশত কিমান দেন্‌জাৰাচ্লি বা সাংঘাতিকভাৱে বিপদৰ আগচুলিত ধৰি জীয়াই থাকিব লগা হৈছিল বা জীয়াই আছিল— সেই বিষয়ে মত দিয়া টান। কিন্তু তেওঁক ঘনিষ্ঠভাৱে জনা এজন হিচাপে সমন্বয় সৃষ্টিত ভটিয়াই তেওঁৰ জীৱনটোলৈ চাই পঠিয়ালে কবলৈ অকণো দ্বিধা নহয় যে মাথৰচক্ৰ বেজবৰুৱাই হুদিনীয়া তেওঁৰ জীৱনটোৰ প্ৰতিটো দিনতে কিবা এটা স্বৰ্গীয় অসন্তোষেৰে 'ভিতাইন ডিচকন্ট্ৰে'ৰ' আকুলতাবে, উৎকণ্ঠাবে, প্ৰাণময় চাপলোৰে জীয়াই আছিল; ক'তো অকণো 'লেট আপ' বা গুৰুতা বটো নাছিল। মাথৰ বেজবৰুৱাৰ পৰিবেশৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত আঙিৰ ক্ৰান্তিকাবীৰ দৰে 'বিপদঅনকভাৱে' জীয়াই থকাৰ অৱকাশ কিমান আছিল কোৱা টান। কিন্তু মোৰ সন্দেহ নাই, বেজবৰুৱাই নিজৰ সমুখত থাপি থোৱা নীট্‌চেৰ সেই নিৰ্দেশ খেৰ দিনলৈকে আখৰে আখৰে পালন কৰিছিল। আৰু ক্ৰান্তিকাবীয়েই বা তেওঁ নাছিল বুলি কোনকৈ কয়? বন্ধু

নলীৰ পৰা ওলোৱা পলিটিক্স নকৰা দেশপ্ৰেমিক, জাতিপ্ৰেমীয়েও জানো 'বাই আদাৰ মিনচ' (by other means) অৰাজনৈতিক পন্থাৰে ক্ৰান্তিকাৰী কাম কৰিব নোৱাৰে ? সেইবাবে মাধৱ বেজবৰুৱা অকল এজন কমীয়েই আছিল বুলিলে কম কোৱা হব। তেওঁ এজন ক্ৰান্তিকাৰীও আছিল—of a sort একপ্ৰকাৰৰ।

কোনো বিপদৰ ভয়ে, লোক-সজ্জাৰ আশংকাই, লাভ-লোকচানৰ বিচাৰ-বিবেচনাই যিজন মানুহক শুদ্ধ বুলি লোৱা, কৰোঁ বুলি ভবা কামত বাধা দিব নোৱাৰিছিল, আনে কিবা কয় বুলি যি জনে কেতিয়াও কোনো পদতে ইতস্ততঃ নকৰি নিজে আগত ৰখা আদৰ্শ আৰু কাৰ্য্য সৃষ্টীমতে কাম কৰি গৈছিল সেইজন মানুহে যদি সাংঘাতিকভাৱে জীৱন নিৰ্বাহ কৰা নাছিল তেন্তে আন কোনে কৰিব ? ধুমুহাৰ দৰে বিঘিনি উৰাই, ভূইকঁপৰ দৰে মেদিনী কঁপাই হয়তো মাধৱ বেজবৰুৱা জীয়াই থাকিব পৰা নাছিল। বৃহত্তৰ আয়তনত জাতীয় জীৱনত ভূমিকা লোৱাৰ সুযোগ জানো সকলোলৈকে আহে ? আৰু পণ্ডিত্ৰিষ্টা বহুৰৰ আয়ুস জানো আমাৰ নিচিনা বয়সীয়াসকলৰ লীলাভূমি দেশ এখনত নিজক প্ৰতিষ্ঠা কৰিবৰ বাবে যথেষ্ট ? তদুপৰি স্বাধীনতা লাভৰ মুঠেই দুই এবছৰৰ আগৰ আমোলতো বিপদজনকভাৱে জীয়াই থকাৰ সুযোগ সুবিধা নিশ্চয় এতিয়াৰ দৰে সুপ্ৰভুল নাছিল। মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাৰ জীৱনৰ বিপ্লৱী দিশটোৰ যি সীমাবদ্ধতা আছিল, সেই সীমাবদ্ধতা যিমানখিনি আছিল তেওঁৰ নিজৰ প্ৰকৃতি আৰু প্ৰচেষ্টাৰ, তাতকৈ বেছি আছিল অৱস্থা আৰু পৰিপ্ৰেক্ষিতৰ। কোনে জানে স্বাধীনোত্তৰ যুগলৈ থাকি যোৱা হলে তেওঁ হয়তো নতুন পটভূমিতে সেই একে ভূমিকাকে অধিকতৰ কৃতিত্বৰে গ্ৰহণ কৰি বুৰঞ্জীত আঁচোৰ শাৰি যাব পাৰিলেহেঁতেন।

মাধৱ বেজবৰুৱাৰ বিষয়ে লিখা মোৰ পক্ষে সম্ভৱ নহয়। তেওঁ মোৰ পৰিয়ালৰ এজন আছিল। নিজৰ মানুহৰ সম্পৰ্কে কি প্ৰশস্তি কি বদ্দমা—যি কোনো প্ৰকাৰৰ লিখাৰ চোঁতোত সন্কেচ আছে, আড়ম্বৰ আৱৰ্ণ—ইবাজীৰ 'ভেলিক্ৰেট' শব্দটোৱেই কেবলৰ এই অৱস্থা

বৰ্ণোৱাৰ বাবে আটাইতকৈ খাপ-খোৱা। আৰু আত্মীয়ই আত্মীয়ৰ বিষয়ে জনাটোও যদিও সাধাৰণভাৱে সঁচা, তথাপি সেই বেছি জনাৰ ভিতৰত থকা অত্যাক্তি বা বিকৃতিৰ সম্ভাৱনাটোলৈ চাই নীতিগতভাৱেও কামণো বৰ সমৰ্থনযোগ্য নহয়। কোনো ব্যক্তিৰ বিষয়ে চৰ্চা কৰোঁতে যি এটা পৰিপ্ৰেক্ষিতৰ (perspective) দৰ্কাৰ, সেইটো অতি স্বনিষ্ঠতা বা নৈকট্যই নিদিয়ৈ। সম্বন্ধীয়া হলেও ডেকা বেজবৰুৱাৰ বিষয়ে বহুত কথা নাজানো—যাবলাক বৰ্তমান আমাৰ মাজত মৌলবীৰ বিৰাজমান অগণন বন্ধু-বান্ধৱ,—গুণমুগ্ধ আৰু বিবক্ত,—মাধৱচন্দ্ৰৰ সমকালীনসকলে জানে। মাধৱ বেজবৰুৱাৰ মৰণোত্তৰ সুখ্যাতি সীমাবদ্ধ হ'লেও মানুহজনে যে জীয়াই থকা বছৰ কেইটাত অসংখ্য প্ৰয়জন আৰু শত্ৰু সৃষ্টি কৰিব পাৰিছিল, সেইটো এটা লেখত লবলগীয়া কথা। বহু নামেই নে মনলৈ নাহে—কোনোজন উচ্চ শ্ৰাৱালয়ৰ মাননীয় বিচাৰপতি, কোনো মাননীয় মন্ত্ৰী, কোনো বাঙালীওক দলৰ জনপ্ৰিয় গুৰি ধৰোঁতা, কোনো লক্ষপ্ৰতিষ্ঠ এম-পি, এম-এল-এ, কোনো বিখ্যাত সাহিত্যিক কবি শিল্পী, কোনো সুখে-দুখে লগৰীয়া, কোনো সহকৰ্মী সহধৰ্মী, কোনো ব্যক্তিগত বাল্যবন্ধু, কোনো অখ্যাত-অজ্ঞাত ডেকাবেজৰ গুণমুগ্ধ আৰু কোনো হয়তো জীৱদ্দশাত তেওঁৰ সৈতে চকুৱে চকুৱে নপৰা, those who did not see eye to eye with him; —শত্ৰু নোবোলো—মৃত্যুৰ পিছত জীৱিতকালৰ শত্ৰুকা মিত্ৰ বোলাই বিধেয়।

এটা অকুণ্ঠ চুপকশক্তি আছিল মানুহজনৰ যি একালৰ যশস্বী বঙালী শিল্পী-সাহিত্যিক শুভ ঠাকুৰ, বাৰানসীৰ কেবাজনো সমসাময়িক ব্যক্তিত্ব, স্বৰ্গীয় ডেকাকুন, স্বৰ্গীয় বিজুৰাভা, স্বৰ্গীয় বিৰিকি বৰুৱা, কবি ছদ্মবা নাইবা লোকপ্ৰিয় কবদলৈদেৱৰ দৰে ভিন্ ভিন্ ধৰণৰ লোকৰ সৈতে অন্তৰঙ্গ মিত্ৰতা স্থাপন কৰিব পাৰিছিল—আকৌ একেসময়তে লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ মৰমৰ নদাই-ভদাই, সন্তোষ খোলোকৰ লগতো মাধৱ বেজবৰুৱাৰ একাত্মীয়তাৰ কেতিয়াও অন্তাৱ লক্ষ্য নাছিল।

স্মৃতি কিয় চুটি ?

জীৱনদশাত 'ডেকাবেজ' বুলি অলপ দিনৰ ভিতৰতে সদৌ অসমত জনাজাত হৈ পৰা, অসমৰ পৰ্বতে-ভৈয়ামে বহুতৰে অন্তৰত এডুখৰি ঠাই কৰি লোৱা মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাৰ স্মৃতি ইমান ক্ষণস্থায়ী হ'ল কিয় ? ৰাজনৈতিক সৌন্দৰ্যণ বোলে 'প্ৰভাৱবিয়েলি' চুটি হয়। মাধৱ বেজবৰুৱাই 'চুৰ্জনৰ শেষ আশ্ৰয়' বুলি কোৱা ৰাজনীতিত সোমাই আঙুলি পুৰিছিল; সেইবাবেই কিজানি ৰাজনীতিৰ বাহিৰেও আৰু নানা সজ কামত লিপ্ত হোৱা সত্ত্বেও ডেকাবেজক খুব কমেইহে মনত ৰাখিলে। কিন্তু মাধৱ বেজবৰুৱাৰ ৰাজনীতিতো 'স্কাউণ্ডেল'ৰ ৰাজনীতি নাছিল ! অথবা সি আধুনিক ধৰণৰ 'পাৱাৰ পলিটিক্সো' নাছিল, যাৰ চৰিত্ৰ হ'ল খোৱা কামোৰা কৰা, দল বাগৰা, ভেটি খোৱা আৰু আনৰ চৰিত্ৰ হনন কৰি নিজৰ স্বাৰ্থ সিদ্ধি কৰা।

মাধৱ বেজবৰুৱাৰ দিনৰ ৰাজনীতিত ৰাজনীতি কৰিয়েই 'নিজৰ বাঁহত পাখি লগোৱা'ৰ উপায় নাছিল। Feathering one's nest কৰাৰ সুযোগ নাছিল বাবেই তেতিয়া থাকে তাকে ৰাজনীতিয়ে আকৰ্ষণ নকৰিছিল—এতিয়াৰ দৰে ৰাজনীতি তেতিয়া ভৱিষ্যতৰ জীৱন-বীমা স্বৰূপ নাছিল। তথাপিভো যাদ ডেকা বেজে ছাত্ৰাৱস্থাপৰাই ৰাজনীতিৰ প্ৰতি আকৰ্ষণ অনুভৱ কৰিছিল—কৰিছিল নিজৰ ওপজা দেশাশংক সকলো পিনোদ আগবঢ়াই নিয়া, চহকী কৰাৰ অনুপ্ৰেৰণাত, হাবিৱাসত। তেতিয়াও কংগ্ৰেছৰ নিচিনা বৃহৎ দলত সোমাই বেজবৰুৱাই নিজৰ ব্যক্তিগত ভৱিষ্যত সুৰক্ষিত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিব পাৰিলেহেঁতেন। কিন্তু নকৰিলে। ৰাজহুৱা চেতনা পূৰ্ব হোৱাৰ লগে লগে তেওঁ অনুভৱ কৰিছিল—“কিয়নো পাহৰা অসমীয়া হেৰা, চিৰকাল তুমি আছিলি স্বাধীন। তাৰতৰ মাজে বীৰ প্ৰসৱিনী তুমিয়ে জননী আছিল। এদিন।” হয়তো এই অসমপ্ৰেমত পৰিপক ৰাজনীতি সচেতনভাৱে উজ্জ্বল আৰু আবেগৰ মাত্ৰা বেছি আছিল, ভাবালুতা অধিক উজ্জ্বল আছিল। তথাপি সি আছিল নিষ্ঠাৰ, 'অকৃত্ৰিম, একান্তিক'—অসমক মহান কৰাৰ সহৎ কাৰ্য্য। সেইবাবেই তেওঁ 'অসম অসমীয়াৰ

বাবে'ৰ দলত 'ভিবিছিল।' কিন্তু আনে কিজানি ভাবিলে—'পেট্ৰিয়টিজ্‌ম ইচ্‌ নট এনাক্‌'—নিজৰ মাতৃভূমিক ভাল পোৱাই যথেষ্ট নহয়।

তত্পৰি সংস্কৃতিৰ দৰ্শনটোতে, অসম অসমীয়াৰ নিমিত্তে ধৰ্ম‌টোতে, এনে কিবা এটা শাস্ত্ৰৰ দৰে সংকীৰ্ণতা আৰু নিজৰ ভিতৰত সোমাই থকা লক্ষণ আছে যিটোৱে এনে এটা ৰাজনীতিক কুৰি শতিকাৰ মাজভাগত কোনোমতে ঠিক সাধজনীনভাৱে গ্ৰহণ-যোগ্য কৰি তুলিব নোৱাৰে। অসম অসমীয়াৰ নিমিত্তে ভাৱনাৰ সৈতে বঙাল-খেদা মনোভাৱৰ প্ৰকৃতার্থত কোনো যোগ নাই। অনা অসমীয়া বহুতে ডেকাগিৰি অস্থিকাগিৰীৰ অসমৰ আত্ম-প্ৰতিষ্ঠাৰ আন্দোলনক বঙাল-খেদা আন্দোলনৰ বিকৃত ৰূপ দিছিল যদিও অস্থিকাগিৰী যে 'বঙাল-বৈৰী' নাছিল সেইটো ৰায়চৌধুৰীক ভালকৈ বুজা জ্ঞান জ্ঞান। ডেকা বেজবৰুৱাৰ অসমীয়া স্বাভাৱ ৰাজনীতিতো বংগ বিদ্বেষৰ লেশমানে নাছিল। মাধৱ বেজবৰুৱাৰ ঘনিষ্ঠতা অসমীয়াৰ সৈতে যিমান আছিল বঙালীৰ সৈতে তাতোকৈ কোনো গুণ কম নাছিল, বৰঞ্চ বেছিহে আছিল। কিন্তু অস্থিকাগিৰিৰ দৰে ডেকা বেজবৰুৱাও বংগৰ তদানীন্তন সম্প্ৰসাৰণবাদী 'বৃহত্তৰ বাংলা' ভাবনাৰ বিৰোধী আছিল যি এটা মনোবৃত্তি বঙালীৰ মাজত দেখি অৱদাশংকৰ ৰায়ৰ নিচিনা আধুনিক বঙালী বুদ্ধিজীৱীয়েও একপ্ৰকাৰ 'গীণ্ট কমপ্লেক্স'ত লুপ্ত থাকিব পৰা নাই।

মাধৱ বেজবৰুৱাৰ এই ৰাজনীতিত কোনো সংকীৰ্ণতা নাছিল আৰু বৃহত্তৰ বাংলাবাদৰ বিতৰ্কিতাশ্ৰিত্য তেতিয়াৰ অসমত আত্মবৰ্কাৰ 'মেকানিজ্‌ম' হিচাপে ফিকা পনীয়া কংগ্ৰেছী সৰ্বভাৰতীয়তাবাদতকৈ এনে আঞ্চলিকতাবাদৰ প্ৰয়োজনেই আছিল বেছি। কিন্তু অস্থিকাগিৰীৰ অনা-ৰাজনৈতিক সাকল্য আৰু প্ৰতিষ্ঠাৰ সৌজন্যত যেনেকৈ ৰাজনীতি কৰিও তেওঁৰ প্ৰতিষ্ঠা হ্ৰাস নাপালে, তুলনামূলকভাৱেই ৰাজনীতি-বহিৰ্ভূত কৃতিত্ব মাধৱ বেজবৰুৱাৰ কম আছিল দেখি তেওঁৰ ৰাজ-নৈতিক অবিহনা নিষ্ঠুৰ ঐতিহাসিক আবৰ্ভৰ মাজত বিলুপ্ত হ'ল। মাধৱ বেজবৰুৱাৰ ৰাজনীতি আজিৰ বৃহত্তৰ কেন্দ্ৰনেত্ৰ ৰাজনীতি নহয়

সঁচা, সেই ৰাজনীতিত বুদ্ধিমত্তা বা ভাৱাদৰ্শৰ জিলিকনি বা চিকমিকনি নাই, সিও সঁচা। কিন্তু প্ৰতিকূল পৰিবেশ এটাত কম বয়সৰপৰা অসম আৰু অসমীয়াৰ সৰ্বাংগীন বিকাশৰ বাবে দি যোৱা তেওঁৰ অবিহনা নিশ্চয় উপেক্ষণীয় নহয়।

পৰোক্ষভাৱে চালে, আজিৰ দিনৰ 'ড্ৰাবিড় মুন্নেট্ৰা কাভাঘাম' নাইবা প্ৰায়বোৰ প্ৰদেশতে দেখা দিয়া তেনে ধৰণৰ অশাস্ত্ৰ আঞ্চলিকতা-বাদী আন্দোলনবোৰ ডেকাবেজহঁতৰ সংৰক্ষণী অভিযানৰ মৌলিক যৌক্তিকতাৰে প্ৰমাণ স্বৰূপ সাব্যস্তকৰণ নহয় নে? স্বাধীন উন্নত ভাৰতবৰ্ষত স্বতন্ত্ৰবীয়া, স্বায়ত্তশাসিত, স্বাধীন অসম—বেজবৰুৱাহঁতৰ ৰাজনৈতিক সপোন আছিল। সেয়ে আৰু বৃহত্তৰ জাতীয় ৰাজনীতিৰ সমান্তৰালভাৱে সেই সপোন বাস্তৱলৈ ৰূপায়িত কৰাৰ বাবেই তেওঁলোকে কাম কৰিছিল। সময়ে মাধৱ বেজবৰুৱাৰ নামটো মনিব নোৱাৰা কৰিলেও তেওঁৰ ৰাজনৈতিক সততা আৰু দূৰদৰ্শিতাৰ সাক্ষ্য মছি পেলাব নোৱাৰে।

কোনোবাই যুক্তি দৰ্শাব পাৰে যে সেই ভাৱনাৰ স্বাভাৱিক পৰিণতি হ'ল লাচিত-সেনা-দৰ্শন। সেই যুক্তিৰ আচলতে ঠেক নাই। কাৰণ মাধৱ বেজবৰুৱাহঁতে অসম অসমীয়াৰ নিমিত্তে বুলি কৈ কোনো পুন-কথানবাদী আন্দোলনৰ পোষকতা কৰা নাছিল—ভবিষ্যতৰ শক্তিশালী অসম এখন গঢ়াৰ গঠনমূলক পন্থা হিচাপেহে ইয়াৰ কল্পনা কৰিছিল। আৰু সেই সময়ৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত এই ভাৱনাৰ তাৎপৰ্যও সূকীয়া ধৰণৰ আছিল।

ৰাজনীতি কৰিছিল সঁচা, কিন্তু মাধৱ বেজবৰুৱাৰ জীৱনত বিভিন্ন গঠনমূলক কৰ্মতৎপৰতাৰ ৰাজনীতি এটাহে মাথোন আছিল। তেওঁৰ দৃষ্টি আৰু লক্ষ্য ৰাজনীতি ভেদ কৰি আৰু বহুল আৰু ওখ ক্ষেত্ৰলৈ প্ৰসাৰিত হৈছিল। আৰু সমসাময়িক বহুতো প্ৰতিভাধৰ উচ্চাকাংক্ষী-লোকে ৰাজনীতিৰ বাহিৰৰ আৰু ওপৰৰ বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত ডেকাবেজৰ সাহচৰ্য, কৰ্মশক্তি, সাধনা আৰু ঐকান্তিকতাৰ সহযোগ পাই নানা প্ৰকাৰে উপকৃত হৈছিল। ৰাজনীতি বা সংৰক্ষণী কাৰ্যকলাপ বাদ

দি অসমত বিশ্ববিদ্যালয় আৰু অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ বাবে প্ৰদেৰ্শ জুৰি তেওঁ যি কৰ্মচাৰু্যৰ প্ৰবাহ বোৱাইছিল তাৰ বাবেও তেওঁৰ ওচৰত আমাৰ ঋণৰ সীমা নাই।

ডেকাবেজ—ব্যক্তিগত "

আগছোৱাত মাধৱ বেজবৰুৱাৰ ৰাজনীতি সম্পৰ্কে যিমানখিনি কব লাগিছিল তাতকৈ বোধহয় অলপ বেছিয়ে কোৱা হ'ল।। কয়নো ৰাজনীতি কৰা বেজবৰুৱাৰ বিষয়ে আলচ কৰা নাইবা সংৰক্ষণী ৰাজনীতিৰ 'বেজুনালে' (rationale অনুসন্ধান কৰি সেই দৰ্শনক পুনৰ সংস্থাপিত কৰা মোৰ অভিপ্ৰেত নাছিল। এইখিনি কথা কথাই কথাই 'বাই তু ৱে' হৈ আহি পৰিল।। দৰ্শনচলতে স্বৰ্গীয় মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাৰ ৰাজনীতিয়ে মোক কোনো সময়তে সিমান আকৰ্ষণ কৰিব পৰা নাছিল।। বৰফ ১৯৩৭ চনত মোৰ ভাগিনী এজনীক বিয়া কৰাই আমাৰ পৰিয়ালৰ জোঁৱাই হোৱালৈকে 'সংৰক্ষণীৰ' ডেকাবেজৰ প্ৰতি কিবা এক প্ৰকাৰ অজানিত বিকৰ্ষণৰ ভাবহে আছিল যেন পাওঁ।

বিয়াৰ পিছৰপৰা বেজবৰুৱাক যথেষ্ট ওচৰৰপৰা জনাৰ সুযোগ ওলাল আৰু লাহে লাহে অনুভৱ কৰিবলৈ ধৰিলোঁ ডেকাবেজ মানুহজনৰ মাজত এনে বহুত বহু আছে যিবোৰ আমাৰ বহুতৰে মাজত নাই। বুজিলোঁ—মাধৱ বেজবৰুৱা 'মাই কাণ্টি, বাইট অব্, ৰ' ভাৱৰ উগ্ৰ, নিৰ্বিচাৰ অসমপ্ৰেমী নহয়।। বেদবাক্য বুলি মানি নলৈ ডেকাবেজে অস্বিকাগিৰী-নীলমণি ফুকনৰ 'ডেকা ডেকেৰীৰ বেদ'ৰ ভিতৰলৈ সোমাই নতুন দৰ্শনটোৰ উপযুক্ততা চালি-জাৰি চাইছিল আৰু পতীৰ চিন্তাৰ অন্ততহে সেই দৰ্শনৰ সৈতে নিজক যুক্ত কৰিছিল।। আৰু পৰ পালোঁ মাধৱ বেজবৰুৱা ৰাজনীতিগতকৈও অসমীয়া সাহিত্য আৰু অসমীয়া সংস্কৃতিৰ পুনৰুদ্ধাৰ আৰু শ্ৰেষ্ঠ প্ৰতিষ্ঠাৰ প্ৰতিহে বেছি আগ্ৰহশীল আছিল।।

সেই সময়ত বি. এ. মহলালৈকে পঢ়া সম্পূৰ্ণ কৰি নগন ছুটাকৈ বছৰ মই অৱ্যবস্ত খেদাই আছি অ'ত কালি ত'তকৈ অকণী আন্যদান

জীৱন যাপন কৰিছিলোঁ। অসমৰত তেতিয়া নৱ নৱ আশাৰ উজ্জ্বল-
মুহুৰ্জি— সাহিত্য কৰা, সাংবাদিকতা কৰাৰ বিপুল উৎসাহ-উদ্দীপনা।
ঘটনাচক্ৰত সেই যোগ্যবৰী পৰ্বৰে শেষৰ ফালে তেতিয়াৰ পূৰ্ববংগ আৰু
এতিয়াৰ বাংলাদেশৰ ঢাকালৈ যাব লগীয়া আৰু তাত ভালে দিনে
থাকিবলগীয়া হোৱাত অনাহকত 'বিদেশত' কাল খেদোৱাত আমনি
লগাত ১৯৩০ চনত কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বি. এ. পৰীক্ষাটো দি
থবলৈ মন বান্ধিলোঁ আৰু পৰীক্ষা দিলোঁ। এদিন ৰাতিপুৱা মাধৱ
বেজবৰুৱাই কলিকতাৰপৰা টেলিগ্ৰাম কৰি মই বি. এ পাছ কৰাৰ
খবৰটো দিলে আৰু কেইদিনমান কলিকতাত তেওঁৰ লগত থাকি
আহিবলৈ মাতিলে। মাধৱ বেজবৰুৱাৰ সৈতে মোৰ ঘনিষ্ঠতা তেতিয়াৰ
পৰাহে, আৰু তাৰো শেষলৈকে অটুট থাকিল বুলিও কব নোৱাৰোঁ।

১৯৩২ চনত কলিকতাত মাধৱ বেজবৰুৱাৰ লগত থাকি কটীয়া
ঘটনা আৰু অভিজ্ঞতাবহুল মাহ কেইটাৰ স্মৃতি সত্কাই মুঢ়কোৱা
বিধৰ। লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ 'বাঁহী' তেতিয়া মৃত, কিন্তু বেজবৰুৱাৰ
'বাঁহী'ৰ 'অমিয়া জোকাৰ'ৰ অৱশেষ তেতিয়াও মূল 'বাঁহী'ৰ মাত শুনি
একালত মঙলীয়া হোৱা বহুতৰে কাণৰ কাষে কাষে উৰি ফুৰিবলৈ এৰা
নাছিল। তেতিয়াৰো ভাব হয়, অসমীয়া সাহিত্যত বেজবৰুৱাৰ 'বাঁহী'ৰ
ভিন ভিন পৰ্যায়ৰ ক্ৰমোন্নতি আৰু পৰিণতিৰ ইতিহাস কিজানি বঙালী
'বংগদৰ্শন' নাইবা অসমীয়া 'জোনাকী'ৰ দৰেই বোমাঞ্চকৰ। সাহিত্য-
বথী বেজবৰুৱা সম্পাদক হৈ থকা কালছোৱাতে 'বাঁহী'য়ে কেবাবাৰো
স্থান-চৰিত্ৰ সলনি কৰিছিল তাৰ পিছত তিনিদশকৰ মাজভাগত
'বাঁহী' যেতিয়া বেজবৰুৱাৰ অল্পবয়স্ক অমিয়কুমাৰ দাসৰ হাতত পৰিছিল
তেতিয়া 'বাঁহী' ঠিক বসৰাজৰ ভাৱনাৰ 'বাঁহী'খন হৈ আছিল নে নাই
সেই বিষয়ে মতবৈধ আছে। যি কোনো আলোচনীয়েই তাৰ
প্ৰতিস্থাপক পিডুৰ হাততপৰা এৰা পৰিলে কিছু পৰিমাণে বিকৃত
হবলৈ বাধ্য। অমিয়কুমাৰ দাসৰ লেখীয়া বেজবৰুৱা অল্পবয়সী হলেও
ভাৱে-ভাৱাই বেজবৰুৱাৰ বহুত আঁতৰ, এইজনৰ হাতত 'বাঁহী'য়ে
মোট সলোৱাটোত বিচিহ্নতা নাছিল। কিন্তু সেই পৰিৱৰ্তনৰ লগে লগে

the Banhi as we knew it লোপ পালে আৰু বেজবৰুৱাৰ ব্যক্তিত্ব চাপ নপৰা 'বাঁহী'ৰ আন আলোচনীৰ লগৰে এখন হিচাপে নিজা বৈশিষ্ট্য নৰ'ল। এই কথাৰ সত্ত্বেও মাধৱ বেজবৰুৱাৰ দৰে তীব্ৰভাৱে কোনেও অস্বস্তি কৰা নাছিল। লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ ভ্ৰাতৃপুত্ৰৰূপে ডেকাবেজৰ এটা স্বাভাৱিক চিন্তা হ'ল বেজবৰুৱাৰ 'বাঁহী'খনক পুনৰ বেজবৰুৱাৰ ঐতিহ্য আৰু তাৰ নিঃস্ব 'ইথচে'বে (eibos) পুনৰ্জন্ম দিব পাৰি নে নোৱাৰি। ১৯৩৮-৩৯ চনৰপৰা লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ বংশধৰ, সেইকালৰ অগ্ৰগণ্য অসমীয়া উদ্যোগী চাহ খেতিয়ক চন্দ্ৰকমল বেজবৰুৱাৰ উদগনি আৰু তেখেতৰ কলিএ হাছ আবাস স্থানৰপৰা বহুৎ পৰিকল্পনা আৰু উচ্চাশীপূৰ্ণ আচনিৰে মাধৱ বেজবৰুৱাই শেষবাৰৰ বাবে 'বাঁহী'ৰ পুনঃ প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে দেখেদেখে লাগি গ'ল — পুৰণি বাঁহীটিত নতুনকৈ ফুটিবলৈ মন মেলিলে।

তৃতীয় জন্মৰ 'বাঁহী'

তৃতীয় জন্মৰ মাধৱ বেজবৰুৱাৰ 'বাঁহী'ৰ সৈতে স্বাভাৱিকগতকৈ মোৰ নামটোও যুক্ত হোৱাৰ বিশেষ কাৰণ নাছিল। মাধৱ বেজবৰুৱা মিত্ৰৰ নোহোৱা হলে হয়তো মোৰ নামটো তৃতীয় পৰ্যায়ৰ 'বাঁহী'ৰ যুটীয়া সম্পাদকৰূপে এসংখ্যাত ছপা হোৱা ছফটনাটো কেতিয়াও নঘটিলাইহেঁতেন। খুব কমৰে সেই কথা মনত থাকিব পায় যদিও তৃতীয় পৰ্যায়ৰ 'বাঁহী'ৰ সম্পাদক হিচাপে মাধৱ বেজবৰুৱাৰ লগতে ময়ো আছিলোঁ। ভাবে-চিন্তাই বহুত বেলেগ মোক মাধৱ বেজবৰুৱাই যি আদৰ আৰু সদিচ্ছাৰে তেওঁৰ স্বৰ্ণীয় দদাইদেৱেৰ আলোচনীখন পুনৰুদ্ধাৰ কৰিবলৈ লগ লৈছিল সেই কথা মনত পৰিলে ডেকাবেজৰ আন্তৰিক উদাৰতা আৰু বহুবংশলতাৰ শলাগ নলৈ নোৱাৰোঁ।

অকল সম্বন্ধীয়া মোকে নহয়, মাধৱ বেজবৰুৱাই লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ 'বাঁহী'ক শেষবাৰৰ বাবে নৱজীৱন দিবলৈ লোৱা ব্যৱসায়িক সেই সময়ৰ প্ৰায় সকলোৰে সহযোগ আৰু আশীৰ্বাদ কামনা কৰিছিল। ডেকাবেজৰ প্ৰেক্ষাপাত্ৰক কাৰ্য্যকৰী পৰিৱৰ্ত্তন আৰু

অধ্যাপকস্বৰূপ একাগ্ৰতাই আশ্চৰ্যজনক। প্ৰতিভাৰ অধিকাৰী মহেন্দ্ৰনাথ ডেকাফকন, শিল্পী কলাকাৰ বিষ্ণু বাভা, কবি যতীন্দ্ৰনাথ চক্ৰবা, অধ্যাপক অম্বিকানাথ বৰা, সেই সময়ত কলিকতাত অসমৰ বেচৰকাৰী দূতস্বৰূপ অধ্যাপক হৰেন্দ্ৰনাথ কলিতা আদি কবি সেই সময়ত কলিকতাত থকা সকলোৰে কাব্যিক আৰু মানসিক সহযোগ আৰু সেৱা আহৰণ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। তৃতীয় পৰ্যায়ৰ বাঁহীৰ গুৰিৰ সংখ্যা কেইটাত সাহিত্যৰখীৰ মানস সৃষ্টি 'বাঁহী'ৰ কিমানখিনি আছিলগৈ কোৱা টান যদিও, একেধাৰে শ্ৰীকৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ, বাণীকান্ত কাকতি, সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা, বসন্তকান্ত বৰকাকতী, শ্ৰীবিনন্দ চন্দ্ৰ বৰুৱা, শ্ৰীচৈয়ন আকুল মালিক, 'ঘৰণীয়া পৃথিৱীৰ বঁকা পথ' গল্পখ্যাত শিক্ষাবিদ শ্ৰীউমাকান্ত শৰ্মা আদিৰ সহায়স্থানসমৃদ্ধ 'বাঁহী' যে এটা লেখত লবলগীয়া নতুন ধৰণৰ বস্তু হৈছিল তাক কোনেও ভুলি নক'ব। স্বৰ্গীয় বিষ্ণু বাভাই বেজবৰুৱাৰ ঘৰতে বহি বহি অসীম ধৈৰ্য আৰু উদ্দীপনাবে আঁকি দিয়া তৃতীয় পৰ্যায়ৰ 'বাঁহী'ৰ বেটুপাতৰ বৰবৈচিত্ৰ আৰু অৰ্থ-ব্যঞ্জনায়ে ডেকাবেজৰ 'বাঁহী'ক অভিনবত্ব ওদান কৰাত সহায় কৰিছিল।

মাধৱ বেজবৰুৱাই যি বিচিত্ৰ, বিপুল কল্পনাৰে 'বাঁহী' এখনৰ ছবি অন্তৰত পুহি কামত আগবাঢ়িছিল তালৈ মনত পেলালে মানুহজনৰ আদৰ্শবাদ আৰু আত্মপ্ৰতীতিত মুগ্ধ নহৈ নোৱা'ব। তৃতীয় পৰ্যায়ৰ 'বাঁহী' সৰহ দিন নিটিকিল যদিও টানি আঙুৰি মাধৱ বেজবৰুৱাই প্ৰায় তেওঁৰ মৃত্যুৰ সময়লৈকে 'বাঁহী' উলিয়াই আছিল আৰু সময়ৰ জোখেৰে এই 'বাঁহী'ৰ আয়ুস আময়কুমাৰ দাস সম্পাদিত 'বাঁহী'তকৈ দীঘল আছিল। আৰু কাকতখনৰ চৰিত্ৰৰ কালৰ পৰা মাধৱ বেজবৰুৱা দাস ডাঙৰীয়াতকৈ তাৰ মানস পিতৃৰ বেছি ওচৰ চাপিছিল যেন লাগে। দ্বিতীয় পৰ্যায়ৰ 'বাঁহী' সাহিত্যতকৈ বাঞ্জনীতিৰ পিনেহে ঢাল খোৱা বেন বোধ হৈছিল। ডেকাবেজে 'বাঁহী'ক পুনৰ সাহিত্যিক বেজবৰুৱাৰ অন্তৰৰ অঙ্গুগামী সাহিত্যালোচনীৰ ৰূপ দিয়াত যথেষ্ট কষ্টকাৰী হৈছিল। অথচ মাধৱ বেজবৰুৱা কোনোদিনেই ঠিক সাহিত্যিক নাছিল—

সাহিত্যাক্ষৰাগ যদিও যথেষ্ট আছিল। জয়জয়তে বেজবৰুৱাৰ এই সাহিত্যাক্ষৰাগেৰে সংক্ৰমিত হৈয়ে যায়। 'বাঁহী'খনক এখন অভিজাত পত্ৰিকা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছিলোঁ।

মনত আছে—প্ৰথম সংখ্যা 'বাঁহী'ৰ বাবে নতুন যুগসজ্জিত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ আদৰ্শ আৰু অৰিহণাৰ নৱ মূল্যায়নৰ ৰূপৰেখা টানি মই এটা দীঘলীয়া সম্পাদকীয় লিখিছিলোঁ। প্ৰথম সংখ্যাৰ যুগ সম্পাদক হিচাপ মোৰ নামটো ব'ল কিন্তু সম্পাদকীয়ত মোৰটো নোলাল—ডেকাবেজবৰুৱাৰ এটা হ ওলাল। তেতিয়াৰ পৰাই বসবাত বেজবৰুৱাক কেন্দ্ৰ কৰি ডেকাবে আৰু মোৰ মত-পাৰ্থক্যটোতে 'হেঁচি' থকটো হৈ আহিবলৈ ললে আৰু আমি আদৰ্শটোত 'এবা-এবি হ'লোঁ— We agreed to differ আমি ভিন্ন মত পোষণ কৰিবলৈ একমত হওঁওক। পিছত আৰু তিনি-চাৰি সংখ্যালৈকে মই এৰি যোৱা আৰ্হী আৰু গোটাটো থোৱা সমলেবেই যদিও 'বাঁহী' ওলাই থাকিল, লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ সৃষ্টিৰ যথাযোগ্য সন্মান বন্ধাৰ বাবে ৰংশানুক্ৰমিকভাৱে বেজবৰুৱাই অধিক উপযুক্ত হব বুলি মই নিজেই আঁতৰি আহিলোঁ। মোৰ পিছত 'দেহলঙনি' খ্যাতিৰ শ্ৰীমহেশ চন্দ্ৰ দেৱ গোস্বামী আৰু শ্ৰীবীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্যই বেজবৰুৱাৰ সৈতে 'বাঁহী' উলিয়াই থকা সহযোগ কৰিছিল।

সাহিত্যিক দৃষ্টিভঙ্গীত মাধৱ বেজবৰুৱা আৰু মোৰ পাৰ্থক্য মেক সঙ্গ হলেও বেনেকৈ যে একে উদ্দেশ্য লৈ তেওঁৰ ওচৰ চাপিছিলোঁ আৰু ক্ষন্তেকীয়া হলেও সেই সময়ৰ এলানি প্ৰতিভাশালী লোকৰ সহযোগত এটা আচৰিত ৰকমে প্ৰেৰণাদায়ক পৰিবেশত কঠোৰ পৰিশ্ৰম কৰিছিলোঁ, তালৈ মনত পৰিলে বেজবৰুৱাৰ সৈতে মতভেদ হৈ আঁতৰি পৰাতকৈ তেওঁৰ বিটো সম্বোধনী গুণৰ বলত ভেনে এটা পৰিবেশ সত্তৰ হৈছিল তাৰ কাৰণেহে মোৰ অন্তৰ বিশ্ববিস্তৃত হৈ পৰে। মাহুৰজনৰ অকুত কটকবাৰ শক্তিয়ে মোক সজ্জিত কৰিছিল। অপবিসীম আগ্ৰহেৰে বেজবৰুৱাৰ যিটো প্ৰেছৰপৰা কব, কব পৰা বিজ্ঞাপন দিয়া কপাবী মহল, কলিকতা নিবাসী অসমীয়াৰ মাজত পুৱাৰ পৰা

গম্ভীৰলৈকে মাকোৰ নিচিনাকৈ তাঁত বাতি কাটিছিল, মই তেতিয়া সম্পাদকীয় ডেস্কত বহি আৰম্ভেৰে প্ৰৱন্ধৰ কথা চিন্তা কৰিছিলোঁ। আজি কুৰিবছৰৰ মূৰত অতীতলৈ ঘূৰি চাই নকৈ নোৱাৰোঁ যে মাধৱ বেজবৰুৱাই লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ 'বাঁহী'ক পুনৰুজ্জীৱিত কৰিবৰ বাবে যি একনিষ্ঠ বিৰতিহীন সেৱা আগবঢ়াইছিল অকল তাৰ বাবেই তেওঁ অসমীয়া সাহিত্যৰ সেৱকসকলৰ মাজত যুগমীয়া স্থান লাভ কৰা উচিত, তেওঁলৈ তেওঁৰ সাহিত্য চীৰ্তি থাকক নাথাকক।

বিষ্ণু ৰাভাই নতুন চাম 'বাঁহী'ৰ বাকলি পাতত ৰ'মধুমুৰ বৰ্ণালিৰ ইলুজাল বিস্তাৰ কৰিছে, কলিকতীয়া অসমীয়া ডেকাসকলে 'বাঁহী'ৰ বাবে নানাধৰণৰ প্ৰৱন্ধ গল্প যুগুতাইছে, কলিকতাৰ পাৰ্ক চাৰ্কাচৰ সেট ঘৰটোত সন্ধিয়ালৈকে মহেন্দ্ৰ নাথ ডেকাফুকনৰ দৰে তাম্ৰ-মূৰ্তিধাৰ একোজনো ধুমুহাৰ দৰে সোমাই স্তব্ধ হৈ বেজবৰুৱাৰ ধ্যানবিভোৰ হৈ কেনেকৈ লিখিলে, কেনেকৈ আঁকিলে সাহিত্যৰথীৰ আত্মাৰ তৃপ্তি হয় ধীৰে স্থিৰে তাৰ চিন্তা কৰিছে, দিশা পৰামৰ্শ দিছে; স্বৰ্গীয় অম্বিকানাথ বৰা, স্বৰ্গীয় যতীন্দ্ৰনাথ ধূৱৰা স্বৰ্গীয় হলিৰাম ডেকা আদি সাহিত্যিকসকলে নিয়মিত পাক একোটা মাৰি 'বাঁহী'ৰ নৱজন্ম লাভ উৎসৱ বৰঙনি যোগাটাইছে, আৰু সকলোৰে মাজত আৰু সকলোৰে আঁৰত অদম্য কৰ্মযোগী ডেকাবেজ মাধৱ বেজবৰুৱাৰ কাহা আৰু ছায়াট এটা মহান অৰ্কেষ্ট্ৰা পৰিচালনাকাৰীৰ দৰে যেন ভিন্নজনক বিবিধ কামত প্ৰবৃত্ত কৰাইছে — সেই সময়ৰ সেই স্মৃতি এতিয়াও মোৰ মনত সজীৱ হৈ আছে। এখন মাহেকীয়া কাকতৰ বাবে এজন মানুহৰ এনেকুৱা ঐকান্তিক আগ্ৰহৰ তুলনা মই বিচাৰি নাপাওঁ। সঁচা, অম্বিকাগিৰি বায়চৌধুৰীয়ে প্ৰাণৰ আত্মতা ধাচি নিজৰ পৰিয়ালটোৰ সৰ্বাঙ্গক সেৱাৰে 'ডেকা অসম'ক জীয়াই ৰাখিছিল। কিন্তু 'ডেকা অসম' আছিল বায়চৌধুৰীৰ নিজৰ সৃষ্টি, নিজৰ সম্পত্তি। মাধৱ বেজবৰুৱাৰ 'বাঁহী' আছিল স্বৰ্গগত আন এজনো স্বৰ্গীয় বেজবৰুৱাৰ সৃষ্টি। মাধৱ বেজবৰুৱাই ধাত্ৰীৰ বাব লৈ যুগপ্ৰায় 'বাঁহী'ক পুনৰুজ্জীৱিত কৰিবলৈ অসামান্য পৰিশ্ৰম কৰি নিজৰ চিৰ প্ৰস্থানৰ দিন ওচৰ

চপাবলৈকো হেঁচা নকৰিলে। মাধৱ বেজবৰুৱাৰ পিছত আক
কোনোবাই জানো 'বাঁহী'ক আকৌ সজীৱনী দি জীয়াবলৈ চেষ্টা
কৰিলে? আনজন বেজবৰুৱা মাধৱ বেজবৰুৱাৰ জীৱন অৱসানৰ লগে
লগে ঘাইজনো বেজবৰুৱাৰ পাৰ্শ্বজন্তু 'বাঁহী'ৰ মাথো চিৰজিৱনলৈ
লুপ্ত হ'ল।

মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাৰ সাহিত্যিক অবিহুণা কেৱল খুবাব 'বাঁহী'খন
পুনৰুজ্জীৱিত কৰাত সীমিত নাছিল যদিও মোৰ বোধেৰে সেয়ে আছিল
চিৰচেনেহী ভাৱা জননীৰ বৈদীত তেওঁৰ শ্ৰেষ্ঠতম অৰ্থ। লক্ষ্মীনাথ
বেজবৰুৱাৰ অনন্ত সাহিত্য কীৰ্তি 'মোৰ জীৱন সৌৱৰণ'খন যুগান্ত:
ডেকাবৈজৰ চেষ্টাত সাহিত্য বসিকসকলে দেখা পাইছিল। জাতীয়
অধ্যাপক পণ্ডিত সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ৰ নিচিনা লোকে বেজবৰুৱাৰ
'জীৱন সৌৱৰণ'ক ভাৱৰ কুলীন সাহিত্যৰ মাজত ঠাই দি তাৰ ভূয়সী
প্ৰশংসা কৰিছে। এনে এখন বাছকৰণীয়া পুথি উলিয়াই দিয়াৰ বাবে
অসাহিত্যিক মাধৱ বেজবৰুৱাৰ ওচৰত আমি ধৰুৱা। আমুস সবহ
পোৱাওঁতেই মাধৱ বেজবৰুৱাই লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ বিৰাট প্ৰতিভা
সগোৰে সদৌ দেশৰ আগত প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ উপৰিও অসমীয়া সাহিত্যলৈ
আৰু অনেক উপহাৰ আগবঢ়ালেহেঁতেন বুলি আমি নিশ্চিন্তভাৱে আশা
কৰিব পাৰোঁ। জীয়াই থকা তাকৰীয়া সময়কণত মাধৱ বেজবৰুৱাই
জনাও কোনোবাই অসম, অসমীয়া মাদুহ, আৰু অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ
ওপৰত আঘাত হানি নিৰাপদে সাৰি যাব পৰা দেখা নাছিলোঁ।
প্ৰতিটো আক্ৰমণৰ বিৰুদ্ধে ডেকাবেজে বজ্জনজনাই উঠিছিল। কেইজন
অসমীয়া ডেকাই মাধৱ বেজবৰুৱাৰ দৰে বদেশ আৰু স্বৰ্গাতিৰ হকে
চিৰজাগ্ৰত পহৰা—eternal vigilance দিয়াৰ সৌৱৰ কৰিব পাৰে?

অসমত বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন অসমীয়াৰ সাংস্কৃতিক আৰু ৰাজ-
নৈতিক স্বাৰ্থসংৰক্ষণ আদিৰ হকে মাধৱ বেজবৰুৱাই যিখিনি কৰতলি
দি গৈছে তাৰ মূল্যায়ন কৰাৰ যোগ্যতা মোৰ সিমানে নাই। অসমৰ
বিশ্ববিদ্যালয় এটাৰ সম্পৰ্কে কিবা যেন বৰ বেছি ব্যাপক নাইবা স্পষ্ট
ধাৰণা লৈ বেজবৰুৱাই কাম কৰিছিল সেই বুলি ভাটি কোৱাবো উপায়

নাই। কিন্তু এই এটা প্রাদেশিক স্বাতন্ত্র্যবোধৰ ভূষণ লাভ কৰাৰ বাবে মাধৱ বেজবৰুৱাই যি অপৰিসীম অধ্যয়নসায়, যি ঐকান্তিক ‘পেশ্বন’ (তীব্ৰ অলুৰাগ ?) নিবেদন কৰি কাম কৰিছিল সেই একনিষ্ঠতা আৰু উদ্যমেই মাধৱ বেজবৰুৱাৰ নাম অসমত উচ্চ শিক্ষাৰ প্ৰসাৰৰ সৈতে ভৱিষ্যতৰ বাবেও সদায় সংযুক্ত কৰি ৰাখিব- বখা উচিত।

আৰু শেহান্তৰত আদৰ্শৰ বাবে, নিজৰ মনৰ অভিলಾষ পৰিপূৰণৰ বাবে নিজৰ শৰীৰ আৰু শক্তিৰ ওপৰত মাধৱ বেজবৰুৱাই যি অত্যাচাৰ কৰিলে সেয়ে জীৱনৰ সম্ভাৱনা সম্পূৰ্ণ ক্ষুণ্ণৰ মাজবাটিতে এই নিবোধত কৰ্মপ্ৰাণ ডেকাডনক মহিমূৰ কৰি পেলালে। মাধৱ বেজবৰুৱাৰ জীৱনত কতো স্থিতি দেখা পোৱা নাছিলোঁ। কতৰকম অৱস্থাত, কিমান বিভিন্ন পৰিবেশত, কেনে বেলেগ বেলেগ ধৰণেৰে যে এই মানুহজনে নিজৰ আদৰ্শৰ পাছে পাছে লৰি ফুৰা নাছিল। আজি কলিকতাৰ প্ৰাসাদোপম ঘৰৰ বিস্তাৰত, কাইলৈ গুৱাহাটী চহৰৰ এচুকত চেপ-চুপ খেৰীঘৰৰ সংকীৰ্ণতাত, পৰহিলৈ নিকদেশ স্থানৰ পৰা স্থানান্তৰ পৰিক্ৰমাত— মাধৱ বেজবৰুৱাই নিজৰ চিন্তা-স্থিতি এক অদৃষ্ট ‘ডেমন’ৰ (দৈত্য ?) তাড়নাত জীৱন-মৃত্যু তুচ্ছ কৰি অনাই-বনাই ফুৰিছিল। কিবা এটা অপৰাজেয় আশাবাদ আৰু অলৌকিক স্বপ্ন-স্বাদে ডেকাবেজ মাধৱচক্ৰক সকলো বাৰ্থতা, সকলো পৰাজয় নেওচি কেৱল আগবাঢ়ি গৈ থাকিবলৈকে তাগিদা দিছিল। আৰু মাধৱ বেজবৰুৱাই কোনো দিনে পিছলৈ ঘূৰি চাবলৈ আহৰি নাপালে, চাবলৈ নিবিচাবিলে:—“হি নেভাৰ লুকড বেব্” বুলি কলে ইংৰাজীত যি সকলোৰ সন্মুখত বুজায় সেই অৰ্থত নহয়, তেওঁ নিজে বাচি লোৱা পথৰ শুদ্ধতা সম্পৰ্কে কোনো বিকলতাই তেওঁক বিচলিত কৰিব নোৱাৰা অৰ্থত।

‘ডাইনামিক্স’—গতিশীলতাৰ ব্যঞ্জন আত্মিকালি বহুত বেলেগ হৈছে। তথাপি মোৰ কিয় জানো মাজে মাজে মনত হয়—অসমত প্ৰকৃততে গতিশীল ক্ৰিয়াচকল, নিবেদিত জনসেৱক আৰু নেতা যি কেইজন আছিল তাৰ তিতবত ডেকাবেজ মাধৱ বেজবৰুৱা অন্ততম। সা-সম্পত্তি কৰাৰ কথা নাজানি, নিজৰ বাৰ্ষিক বাজহুৱা স্বাৰ্থতকৈ আন

ঠাই নিদি, হতাশা-বাৰ্থতালৈ কেৰেপ নকৰি এই একজন ছাদিনমানৰ বাবে জীয়াই থকা ক্ষণজন্মা অসমীয়া ডেকাট যিখিনি কৰি থৈ গ'ল তাৰ কৃতজ্ঞ স্বীকৃতিস্বৰূপে কোনোবাই হয়তো কোনোবাদিন আন একো নহলেও অন্ততঃ এখন স্মৃতি-গ্ৰন্থ যুগুত কৰিবলৈ মন মেলিব। মাধৱ বেজবৰুৱাৰ জীৱিত সহযোগী, বান্ধৱ আৰু সুহৃদে কোনোবাই অসম অসম কৰি মৃত্যু বৰণ কৰা সেই মানুহজনৰ সোৱৰণী হেৰাই যাবলৈ নিদি তেনে কিবা এটা কৰিব। স্বৰ্গীয় লক্ষ্মীধৰ শৰ্মাই 'বাৰ্থতাৰ দান' আমালৈ টেষ্টামেণ্ট (testament) ৰূপে থৈ গৈছে। ডেকাবেজ মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাৰ তেনে কোনো আকাৰিক স্মাৰক 'অৱশেষ' নাই। 'কিন্তু তেওঁৰ জীৱনটোকে 'বাৰ্থতাৰ দান' হিচাপে থৈ গৈছে। সেই দানৰ প্ৰতিদান আমি অসমীয়াই এতিয়াও দিবলৈ বাকী।

এজন লেখকৰ অসমীয়া ‘গেড-ফ্লাই’

এতিয়ালৈকে মই কেবাজনো ‘ডেকা’ৰ কথাই লিখিলোঁ—ডেকাগিৰি, ডেকাবেগ, ডেকাফুকন,। তেওঁবিলাক ‘ডেকা’ আছিল আৰু আছে তেওঁলোকৰ দুৰ্বাৰ যুৱামূলভ প্ৰাণধৰ্মৰ বাবে তাকণ্য উদ্বেলিত চিত্ত-বুদ্ধিৰ বাবে, দুৰ্জয় সাহস, অভয় থাকে ফিউচাৰিষ্টিক মনোভংগীৰ বাবে। আজি সঁচামটি ডেকা উপাধিৰ ব্যক্তি এজনৰ কথা স্মৃতিবিবৰ্ত্তন হৈছে, যিজন ঠিক তাকণ্যামূলভ গুণ বা প্ৰবুদ্ধিৰ বাবে ডেকা বুলি কোৱা কিছু টান। উচ্চশিক্ষাৰ উচ্চাশংকা আৰু নিৰাপেক্ষতা, আৰু জাতীয়তাবাদ আৰু আবেগপ্ৰবণতা প্ৰধান তাকণ্য এই দুয়োটাৰ মাজত জানো বাহিৰোবা অহা সম্ভৱ? চিৰ তাকণ্য দাবী আগবঢ়োৱাৰ অহতা থাকক নাথাকক আজি যিজন ডেকাৰ কথা লিখিবলৈ ওলাইছে তেওঁৰ ইংৰাজীত যিটোক কম charisma কোৱা হয়—সেই দুগুণত ব্যক্তিগত আকৰ্ষণীয়তা ইমান প্ৰবল আছিল যে তেওঁ ঠিক আগৰ কেইজন ডেকাৰ শাৰীত নপৰিলেও একেলগতে তেওঁৰ প্ৰতিও সন্মান জনোৱা সমীচীন হ’ব যেন লাগে।

মাথোন সাত বছৰমান আগতে মুঠেই ষাঠি নে এগুটি বছৰ নৌ-হওঁতেই ঢুকাই থকা হলীৰাম ডেকা হাইকোর্টৰ প্ৰথম অসমীয়া মুখ্য জ্যেষ্ঠাধীশ, আইনজ্ঞ, সাহিত্যিক, অসমীয়া সাহিত্যৰ বনসাহিত্যৰ বাটকটীয়া, ‘উইট’ বা বুদ্ধিপ্ৰধান হাস্তবসৰ প্ৰবৰ্তক, ব্যংগবসিক উইট আৰু সংবেদনশীল সমালোচক, প্ৰাৱন্ধিক, নিবন্ধকাৰ, অসমীয়া গল্পসাহিত্যৰ এটা নিৰ্দিষ্ট ‘ৰেনাৰ’ৰ অন্যতম সাৰ্থক বাহক, অসমীয়াৰ মাজৰ বিৰল ধৰণৰ এজন মহলিছী বসিক কথক, আনন্দদায়ক ‘টেবল টকাৰ’ আৰু উল্লেখযোগ্য সামাজিক ‘চাৰ্ম’ তথা মাধুৰ্যবিশিষ্ট স্বামী হলীৰাম ডেকা। ১৯৬২ চনত ডেকা ঢুকুৱাৰ দিনবপৰাই বছৰিন জাৰিছে। এই এজন অলপ শূকীয়া ধৰণৰ অসমীয়া ব্যক্তিৰ বিষয়ে কিবা

অলপ লিখিব পৰা হলে !কিন্তু যোৱা কেইবাবছৰে মনত বাখিবলগীয়া চিৰ-সতেজ, চিৰ-জীৱন্ত, চিৰ-সচেতন, প্ৰাণৰ, ধীৰ আৰু মেধা সমৃদ্ধ এই মানুহ গৰাকীৰ বিষয়ে কোনো বৃদ্ধন ধৰ্ম্ম লিখা মোৰ হেনেকৈ চকুত পৰা নাই। অৱশ্যে ডেকাৰ মৃত্যুৰ অলপ পিছতে তেওঁক ওচৰবপৰা 'ভালদৰে জনা, সুসাহিত্যিক শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ বৰুৱাই তেওঁৰ বিষয়ে বাস্তবিকভাৱে প্ৰৱন্ধ লিখিছিল আৰু তেনে প্ৰৱন্ধ পিছলৈ এখন কিতাপৰো অন্তৰ্ভুক্ত হৈছে। মই যে 'ডেকাক বৰ ভালদৰে বুজিছিলোঁ বা জানিছিলোঁ সেইটোও নহয়। কিন্তু কিয় কোনো এই লেখত লবলগীয়া অসমীয়া 'ইণ্টেলেক্চুৱেল' বুদ্ধিজীৱী গৰাকীৰ আৰু প্ৰতিভাৰ স্মৃতি অৱহেলা আৰু অনাদাৰত লোপ পোৱাৰ বিৰুদ্ধে যি ইওক অলপ লিখিলে চোঁটা কৰাটো মোৰ একান্ত কৰ্ত্তব্য যেন লাগি আছে।

কলেজীয়া জীৱন আৰু পিছৰ কৰ্ম তথা ব্যৱসায় তথা 'সাংসাৰিক' (১) জীৱনৰ দোমোজাত আগৰ পৰ্যায়ৰ 'আৱাহনত' যেতিয়া চিত্ৰসেন যথবীয়া নামৰ এজন সুন্দৰ হাস্যৰসসম্পন্ন, বুদ্ধি-দীপ্ত, 'উইট'ৰ ওঁচৰিৰিৰে চিক্‌চিকীয়া, কুঠাৰ বা প্লেজ হেমাৰৰ সলনি কটকটা বা কটাৰীৰ দৰে পাতল, কোমল ৰেপেৰে মুহু অথচ তীক্ষ্ণ ব্যংগৰ আঘাত হনা বসন্ত আৰু বসিক লিখকৰ আবিৰ্ভাৱ হৈছিল তেতিয়া পোনে পোনেই সন্দেহ হৈছিল তেওঁ হলীবাম ডেকাৰ বাহিৰে অইন কোনো হব নোৱাৰে। সেই সময়ৰ 'আৱাহনতে' মোৰ নিজা এক শ্ৰেণীৰ নিঃকণ্ঠৰ লঘু বস বচনা প্ৰয়াস 'কনকেশ্যনচ'ত মই তেতিয়া নকৈ ওলোৱা সামাজিক বিদ্ৰূষক বা Jester, ব্যংগ সমালোচক চিত্ৰসেন যথবীয়াৰ 'যথবীয়াইজম'ৰ বিৰুদ্ধে 'ডন কুইকচটে' উইণ্ডমিলক জোকাবলৈ যোৱাৰ দৰে জোকাই চাবলৈ মৰসাহ কৰিছিলোঁ। মোৰ সেই ক্ষীণ প্ৰচেষ্টাৰ যথবীয়াৰ ব্যংগৰ চোকা খাবৰ চোকা বা জাল কিছু কমাৰ পাৰিছিল নে নাই, নাইবা তেওঁৰ চোকা, কটাৰীৰ খাব কিমান দূৰ বহুদূৰ কৰিব পাৰিছিল কব নোৱাৰোঁ। স্বৰ্গীয় ডেকাদেৱে এদিন যেতিয়া তেওঁৰ সেই ৩ বাণী কাকতিৰ

হাঁহিটোৰ লেখীয়া ছুই-চাৰিৰ ভাল লগা কিন্তু বেছি ভাগৰে কেনেবা-কেনেবা যেন লগা বুকুলৈকে বিদ্ধ যোগা হাঁহিটো মাৰি মোক কৈছিল--‘তুমি দেখোন তেৰডেকে। Out-lieerod ক ববলৈ ওলালাহে!’ শেহিয়াত নিশ্চিত হলো হলীৰাম ডেকাই নিশ্চয় চিত্ৰসেন যথীয়া আৰু বুজিলো যে ডেকাহ মোৰ ‘কনফেশ্যনচৰ’ খোচ কেইটা হেলাবঙে আওকাণ কৰিব পৰা নাছিল এফালদি যেনেকৈ এনে এজন পিয়াগোম ব্যক্তি সিংহক তেওঁৰ নিজা সাহিত্যিক চোঙতে স্তমাই এসকা দিয়াৰ বজয় গোঁৱৰত ওফান্দি উঠি ছালো, তেনেকৈ সেই মানুহজনৰ অসাধাৰণ ক্ষিপ্ৰ মনটোৰ ওচৰত মূৰ দোঁৱাবলৈকে বাধ্য হৈছিলো। অথচ এনে এজন ‘বিলিয়াট’ সমুহীনা ব্যক্তিৰ বিষয়ে আমাৰ মাজত যেনে কোনে কোতুলল বা আগ্ৰহ তেনেকৈ দেখা নগৈছিল।

আমাৰ ডেকা কালত ছজন তীক্ষ্ণদী অসমীয়াৰ বুদ্ধিমত্তা আৰু ব্যক্তিত্বই আমাৰ পুৰুষটোক বাকৈ অভিভূত কৰিছিল। এজন আছিল লক্ষ্মীধৰ শৰ্মা আৰু আনজন আছিল হলীৰাম ডেকা। বাণী কান্ত কাকতি, সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞা আৰু হিৰণ্য চন্দ্ৰ ভূঞাই (লগতে ত্ৰীকৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ নামো লব লাগিব) অসমৰ acadenic বা বিশ্ববিদ্যালয়ী জীৱনৰ শিখৰত উঠি ঘাইকৈ ছাত্ৰসকলৰ মনোৰাজ্যত বিস্তাৰ কৰা প্ৰভাৱতকৈ এই ছজন ‘আউট-চাইডা’ অৰ্থাৎ academe বাহিৰৰ লোকৰ সেই সময়ৰ শিক্ষিত ডেকাচামৰ ওপৰত পৰা প্ৰভাৱ এক হিচাপে অধিক চমকপ্ৰদ আছিল। কিয়নো সেই পুৰুষৰ সৈতে সাহভাগেই কোনো ধৰণৰ প্ৰত্যক্ষ সম্বন্ধ লৈ আহিবলৈ নোপোৱাকৈয়ে তেওঁলোক ছয়ো আঁতৰবপৰাই নিজ প্ৰতিভাৰ যাদুৰলতে আমাৰ সমাজৰ প্ৰথম শাৰীৰ বুদ্ধি-জীৱীৰূপে নিজক প্ৰতিষ্ঠিত কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল।

ত্ৰিশৰ দশকৰ প্ৰথম কেইবছৰৰ ‘আৱাহন’বোৰৰ কথা মনত পেলালে নিজ নামৰ পিছত ‘এম.এ.বি.এল’ বুলি লিখা এই ছগৰাকী স্থানীয় আইনজীৱী যোগ কথাসাহিত্যিকৰ গল্পবিলাকৰ শৈলী, গাঁথনি,

সামাজিক 'মেজাজ' আৰু ভাংগীৰ সাদৃশ্যৰ কথাও একেলগে মনলৈ আহে। লক্ষ্মীধৰ শৰ্মাৰ বচনা কিঞ্চিৎ গধুৰ আৰু গহীন আছিল আৰু তাত 'হিউমাৰ' বা বসালাপৰ সিমান প্ৰাচুৰ্য্য নাছিল যিমান আছিল সেই শিৱহাস মাফুহ গৰাকীৰ কথাও ক্ষুদ্ৰগ্ৰাহী বক্তৃতাত আৰু তেওঁৰ স্থল ব্যক্তিগত 'সংস্কৃতি'। কিন্তু হলীৰাম ডেকাৰ চোকা হস্তবস আৰু বুদ্ধিদীপ্ত কৌতুকোচ্ছল বচনা আৰু বসালাপত তেওঁৰ সৈতে ফেৰ মৰা সামৰ্থ্য শৰ্মাৰ নাছিল। লক্ষ্মীধৰ শৰ্মাৰ দৰে হলীৰাম ডেকাকো সম্ভৱ অসমীয়াৰ মানসিক জীৱনৰ বিবৰ্তনৰ এক 'transitional' স্তৰৰ অন্ত্যতম বুদ্ধিজীৱী বুলি আখ্যা দিব পাৰি,—যিসকল পিছৰ পঞ্চম-ষষ্ঠ দশকৰ নাইবা আজিৰ 'ইণ্টেলেক চুৱেল' বুদ্ধিজীৱীৰ প্ৰকৃত পূৰ্বসূৰী, যিসকল বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধ্যাপক বা পণ্ডিতগ্ৰন্থ নাছিল কিন্তু প্ৰকৃত্যৰ্থত বৌদ্ধিক আছিল। এই প্ৰসংগত 'অব্ৰাহাম' যুগৰে স্বৰ্গীয় মহীচন্দ্ৰ বৰা আৰু শ্ৰীম্ৰেলোকা নাথ গোস্বামীৰ নামো উল্লেখযোগ্য।

হলীৰাম ডেকাক বাস্তৱতাভাৱে মনত পেলাবলৈ হলে যে কথা-সাক্ষাৎকাৰ বস-সাক্ষাৎকাৰ বা 'হিউমাৰিষ্ট' বা 'conversationalist' বুলি নাইবা অদম্বৰ এফন আগশাৰীৰ আটনজীৱী আৰু নিশিষ্ট '৭৫ বৰ্ষৰ বুলিয়েই' মনত পেলাব লাগিব তাও সন্দেহ নাই। কিন্তু মোৰ ব্যক্তিগত স্মৃতিত জীৱন্ত হৈ থকা ডেকাজন সেইকম নহয়। হলীৰাম ডেকাক মই পাহৰিব নোৱাৰোঁ তেওঁৰ ব্যক্তিৰ চৰ্গত আকৰ্ষণীয়তা, তেওঁৰ 'expansive' ফেৰ-মেলা, বিস্তাৰ প্ৰাণ, বসাৰ্হ সংগ্ৰহীয়া মনটোৰ বাবে, আনন্দ ভৰা বসাল কথাপকথনৰ বাবে আৰু বয়সতো অকণো পোতাফা নপৰা, মামৰে কথা তেওঁৰ মৌলিক, স্বকীয় পণ্ডিত টাইট আৰু বাক্যপৰ ন'লে, আৰু তেওঁৰ সৰ্বগ্ৰাহী উদাৰ 'কেথলিক' মাৰ্জিড কৰিবোধৰ বাবে।

১৯২৫-৩০ চনৰ (৭) লিমে ডেকাই যেতিয়া কলিকতা হাইকৰ্টত পোনতে আইন ব্যৱসায় আৰম্ভ কৰিছিল তেতিয়াৰ কথা সিমান নাজানো। কিন্তু, পিছত ১৯৩৯-৪০ চন খানত উত্তৰ কলিকতাৰ

বিবেকানন্দ বোড আৰু মানিকতলাৰ সগম স্থলৰ ঘৰটোত বাস কৰা ডেকাজনৰ আকৰ্ষণ আন বহুতৰ দৰে মোৰ বাবেও একপ্ৰকাৰ দুৰ্গিবাদ—‘ইবৰেজিষ্টিবল’ হৈ পৰিছিল। একাধাৰে একে সময়তে অতি বসাল কথাৰ থুহুপাক মেলিব পৰা আৰু গভীৰ চিন্তাৰ জোৰা বিকীৰণ কৰিব পৰা সেইজন হল হৰাম ডেকাক পাহৰি যোৱা সহজ নহয়। কলেজত পঢ়োঁতে বিহগী কবিৰ এখন কবিতাৰ পাঠ্য পুথিৰ ডেকাই বাণীকান্ত কাকতীৰ ঠাচত লিখা ‘পাননি’ নে ‘ভূমিকা’ পঢ়ি তেওঁৰ বিষয়ে যিটো ধাৰণা হৈছিল তাৰ বিপৰীতে এজন প্ৰাণৱন্ত কুশাগ্ৰ বুদ্ধি মানুহৰ সৈতে কলিকতাত চিনাকি হৈছিলোঁ আৰু তেওঁৰ এই পৰিচয়টো ডেকাৰ পৰবৰ্তী জীৱনৰ চ্যুতম চৰকাৰী মৰ্যাদা সম্পন্ন সুদীৰ্ঘ সময় ভেদ কৰি আৰ্জিকোপতি মোৰ মনত জিলিকি আছে। হৰীৰাম ডেকাৰ বাজহুৱা স্বীকৃতি আৰু প্ৰসিদ্ধিৰ দীঘলীয়া কালছোৱা মোৰ আৰু তেওঁৰ সংস্পৰ্শৰ আকাৰ পৰ, কাৰণ সেই সময়ছোৱাত নিজৰ ঘৰৰ বাহিৰে আন ঠাইত বা বাটে-ঘাটে মেল মাৰি ফুৰা তেওঁৰ পক্ষে সম্ভৱ নাছিল আৰু ময়ো বিচাৰপতি ডেকাৰ বাসভৱনলৈ গৈ আগৰ দৰে ‘আড্ডা মৰা’ বা আলাপ কৰাৰ কথা স্বাভাৱিকতে ভাবিব পৰা নাছিলোঁ। ‘আৱাহনদ’ বহুতো যুগমীয়া বাচকবনীয়া গল্পৰ লিখক হৰীৰাম ডেকাৰ পতি মোৰ প্ৰৱল আকৰ্ষণ তেতিয়াও অটুট আছিল যদিও বৰ্ণিস-এঞ্চল ডেকা ব্যক্তিজনৰ প্ৰতি মোৰ আকৰ্ষণ তেখেতৰ পিছ জীৱনৰ বেলেগ পৰিস্থিতিৰ অস্বাভাৱিক বিবেচনাৰে কিছু পৰিমাণে ভেজাল বা diluted নোহোৱাকৈ নাছিল।

কিন্তু চিত্ৰসেন যথবীয়া ৰূপী হৰীৰাম ডেকাৰ সাহিত্যিক আত্মপ্ৰকাশে মোক আটাইতকৈ বেছি মুগ্ধ আৰু চমৎকৃত কৰি আহিছে। হৰীৰাম ডেকাৰ সকলোবোৰ গল্প, সকলো প্ৰৱন্ধ নাইবা বস বচনাৰ ভিতৰত অসম সাহিত্য সভাৰ কোনো এক বছৰেকীয়া অধিবেশনৰ অভ্যৰ্থনা সমিতিৰ সভাপতিৰূপে দিয়া আপেক্ষিকভাৱে চুটি এখন অভিভাষণৰ সোৱাদ মই এতিয়াও পাহৰিব পৰা নাই।

বহুত অভ্যর্থনা সমিতির সভাপতির অভিভাষণ পড়িছো ; কিন্তু এনে হৃদয়গ্রাহী, মনোবঞ্জক, প্রাজ্ঞ অথচ ভাব-গধুৰ ভাষণ মই কমেই পঢ়িবলৈ পাইছো। অভিভাষণ হিচাপে এইখন আছিল 'suigeneris' একক

সুদীৰ্ঘ কলিকতা অৱস্থানৰ অন্তত যোতয়া বহু বছৰৰ মূৰত স্বৰ্গীয় ডেকা অসমলৈ ঘূৰি আহিল আৰু ৰাজ্যৰ বিচাৰ বিভাগীয় 'হায়াৰ্কি'ৰ জখলাত এখোপৰপৰা ওপৰ খোপলৈ উন্নতিৰে উঠি গৈ শেষত গুৱাহাটী উচ্চন্যায়ালয়ৰ সৰ্ব প্ৰথম অসমীয়া মুখ্য বিচাৰপতিৰূপে সন্মানৰ উৰ্দ্ধতম শিখৰত আৰোহণ কৰি যাউঁ হুগায়া খাতি আছিলে—তেতিয়ালৈকে বহু বছৰ তেওঁৰ চহকী ব্যক্তিত্ব বৈশিষ্ট্য আৰু প্ৰতিভাৰ বিশেষত্বই মোক প্ৰৱলভাৱে প্ৰভাৱিত কৰি আহিছে।

সাহিত্যিক হিচাপে হলীবাম ডেকাৰ যোগ্য ঠাই নিৰ্ণয় কৰাৰ যোগ্যতা মোৰ বৰ নাই। তত্পৰি, মোৰ বোধেৰে, স্বৰ্গীয় ডেকাই এনে কোনো এলানি সংবদ্ধ লিখনী এৰি যোৱা নাই যাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি তেওঁৰ সাহিত্যিক প্ৰতিভাৰ যথার্থ মূল্যায়নৰ সৰ্থক পয়াস হব পাৰে কিন্তু এটা কথা সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ অনুভৱ কৰি আছোঁ যে সৰহ পৰিমাণে লিখাৰ আহৰি নাপালেও, হলীবাম ডেকাৰ আছিল এটা অতি সুপৰিপুষ্ট অধ্যয়ন-সমৃদ্ধ সু-স্পষ্ট সাহিত্যিক দৰ্শন, তাক আছিল কৃতিত্বপূৰ্ণ সাহিত্যকৰ্মৰ প্ৰাৰম্ভ এক সহজাত গভীৰ অনুভাগ আৰু উদাৰ স্বীকৃতি। বয়সত আগবাঢ়ি যোৱা সত্ত্বেও ডেকাৰ মানসিক ক্ৰিয়া প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সজীৱতা আৰু গতিশীলতাৰ আকীৰ্ষন কোনো কেৰফেৰ হোৱা নাছিল নাইবা তেওঁ মনেৰে কোনোদিন বুঢ়া হোৱা নাছিল, কোনো সময়তে বয়সৰ অজুহাত দেখুৱাই ডেকাই নিস্তাপ উদাসীনতা নাইবা পলায়নবাদী নিক্ৰিয় 'বিলজিয়'চিটী'ত আশ্ৰয় লোৱাৰ চেষ্টা কৰা নাছিল, যিটো অসমীয়া সাহিত্যৰ বৰী-মহাবতীসকলৰ বহুতেই পক্ষাশোধৰ পিছতে কৰা দেখা যায়। আদিবেপৰা অন্তলৈকে হলীবাম ডেকা বাহিৰত নহলেও ভিতৰি ভিতৰি

আধুনিক হৈ থাকিল— সময়ৰ পৰিবৰ্তন আৰু প্ৰত্যাশ্বানৰ প্ৰতি সময়োচিত সঁহাৰি জনোৱাত তেওঁ কোনোদিন পশ্চাৎপদ নহ'ল। মোৰ বোধেৰে হলীৰাম ডেকা সেইসকল বিশিষ্ট সাহিত্যিকৰ এজন যি নিজে বিশেষ কোনো বৃদ্ধন অৰিহণা আগ নবঢ়োৱাকৈয়ে এক নতুন সাহিত্যদৃষ্টিৰ পথ মুকলি কৰিব পাৰে, এচাম প্ৰতিভাশালা লোকৰ অনাৱিষ্কৃত প্ৰতিভাৰ সঞ্জীৱনী স্পৰ্শেৰে সঞ্জীৱিত আৰু আলোড়িত কৰি তুলিব পাৰে। নতুন প্ৰতিভা বিচাৰি উলিওৱা, উল্লেখনীয় বৈশিষ্ট্য উপলব্ধি কৰা আৰু বিশেষকৈ ডেকাসকলক কৰ্মমুখ্য স্বাস্থ্যকৰ, দেশহিতৈষী চেতনাবে উদ্বুদ্ধ কৰিব পৰা ডেকাৰ এক অলৌকিক uncanny ক্ষমতা আছিল।

ডেকাটো লিখা কিতাপৰ সখা আঙুলি মূৰত লেখিব পৰা। কিন্তু প্ৰত্যেকখন পুথিয়েই আছিল এক এক সুকীয়া সোৱাদৰ বস্তু। চিত্ৰসেন যথবীয়াৰ 'আত্ম-বিবৃতি' হৰ্ষেন অতিপাত ব্যক্তিগত আৰু 'টপিকেল' আছিল—যি কেইটা গুণ বা দোষে সংবাদিকৰ ক্ষেত্ৰত হলেও সাহিত্যিক ক্ষেত্ৰত সাধাৰণ হকৈ স্থায়ী মূল্য নাপায়। তথাপি 'আৱাহন'ত ওলোৱা সেই ৰচনাখিনীৰ সৌন্দৰ্য, শৈলী, সম্পদ আৰু আৱেদন এনে এক উচ্চ বসবোধেৰে স্পন্দিত আৰু অস্ব'দৃষ্টিৰে আলোকিত হৈছিল যে সংগৃহীত হৈ গ্ৰন্থৰ আকাৰে প্ৰকাশিত হোৱা হলে কিজানি বঙলা 'বীৰবল' বা পৰশুৰামৰ দৰে দৰকাৰী, আলাপী, 'মজলিচ' লিখকৰ যশস্যা ডেকাৰো লাভ ল'বহেঁতেন। পিছৰ কথাপকথন ভংগীত লিখা যৎকাৰি বোলা অকণমান পুথিখন তেওঁ আগৰ চুটি গল্পবোৰ আৰু মাজৰ 'অকণালৈ চিঠি' আৰু 'অলকালৈ চিঠি' প্ৰভৃতি ডেকাৰ প্ৰত্যেকটি সাহিত্য কৰ্ম একাধিক অৰ্থত নতুন আৰু বেলগ আছিল।

স্বৰ্গীয় ডেকাৰ সাহিত্য কৰ্মৰ এটা দিশৰ প্ৰতি কিছু অগ্ৰিয় হলেও সত্যৰ খাতিৰত উল্লুকিওৱা দৰ্কাৰ যেন পাওঁ। তেওঁৰ লিখাত এটা উগ্র ঘোঁৰ-চেতনা, প্ৰণয়-ঘটিত কাণ্ডৰ প্ৰতি দুৰ্বলতা আৰু আদি বসৰ প্ৰতি অহৈতুক আসক্তি থকা সন্দেহ নকৰি নোৱাৰি। ই দুৰ্বলতাই সঁচা—

কিন্তু সময়ৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত চাৰল হয়তো দুৰ্বলতা নহয়ও। যি হওক সেয়ে মানুহজনৰ বচনাধীনত এনে এটা অন্তৰংগতা আৰু অকপট মুক্ততা দিছে যে তাৰ প্ৰসাদত তেওঁৰ অবিহনাখিনি তৰ-বহুল মহলেও উপভোগ্য আৰু বৰ্ণনীয় হ'ব পাৰিছে। ডেকাৰ বসিকতা, বৌদ্ধিকতা আৰু ভণ্ডামি বা 'Humbug'দৰা সম্পূৰ্ণ মুক্তিয়ে অসমীয়া সাহিত্যত এটা নতুন 'ডাইমেনশ্যন' যোগ দিছিল।

তথাপি হলীৰাম ডেকা মানুহজনৰ সান্নিধ্যলৈ নহাকৈ, তেওঁৰ সৈতে কথা নপতাকৈ, তেওঁ হাঁহি হাঁহি মৰা বাক্য-বাণ আৰু নিদোষ বিদ্ৰূপৰ ভুক্তভাগী নোহোৱাকৈ, কেইখনমান বচনাৰ জৰিয়তে হলীৰাম ডেকাক জুখি চাব নোৱাৰি আৰু তেনে কৰিবলৈ যোৱাটো যুক্তি সংগত নহ'ব। প্ৰকৃতাৰ্থত হলীৰাম ডেকাৰ কীৰ্তিতকৈ তেওঁ মানুহজনৰ প্ৰশস্ত, ঘনিষ্ঠ, বিপুল আৰু গভীৰ জীৱন উপভোগৰ ক্ষমতাহে অধিক তাৎপৰ্যপূৰ্ণ।

বাৱহাৰজীৱী বা বিচাৰপতি হিচাপে হলীৰাম ডেকা কেনে আছিল সেই বিষয়ে মাত্ৰ মতাৰ অৰ্হতা মোৰ নাই যদিও 'মিষ্টাৰ জাষ্টিচ' হলীৰাম ডেকাৰ কথা স্বৰণ কৰোঁতে তেওঁৰ সমসাময়িক, ভাৰতৰ অগ্ৰতম নিশিষ্ট আইনজ্ঞ তথা জুৰিষ্ট স্বৰ্গীয় ড° বাধানিনোদ পাণ্ডে ডেকাৰ ওকালতি জীৱনৰ আবহুত নিজেই তেওঁ ভৱিষ্যতলৈ হাইকৰ্টৰ বিচাৰপতি হোৱাটো অৱশ্যম্ভাৱ্য বুলি ভৱিষ্যৎ বাণী কৰাৰপৰাই বুজিব পাৰি যে সেই ক্ষেত্ৰতো ডেকাৰ প্ৰতিষ্ঠা সমসাময়িক সকলতকৈ কোনো গুণে কম নাছিল। তাৰ বাহিৰেও এই বুলি ভাবিয়েই বং লাগে যে—“হিম্মত ওৱাজ” এ প্ৰভোকেটিভ, গলমোষ্ট পাগ্নেচিয়াচ লিংগেল লিউমিনেবী ছ ওৱাজ অলচো এ লিটেৰেবী এনাড্ৰেল।” আমাৰ আইন জগতৰ কেবাগৰাকীও বসিক, বৰ্ণাঢ়া, বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ দিকপালৰ সৈতে ডেকা একে লগে স্বৰণযোগ্য।

“প্ৰভোকেটিভ আৰু পাগ্নেচিয়াচ—জোকাই লোৱা আৰু সদায় বুঁজ কৰিবলৈ বিচাৰি ফুৰা - এই দুটা ইংৰাজী শব্দৰ মাজতে হলীৰাম ডেকাৰ চৰিত্ৰৰ প্ৰায় সম্পূৰ্ণ পৰিচয় এটি ধৰা পৰে। কি সাহিত্য, কি আইন

সকলোতে ডেকা আছিল বিতৰ্ক সৃষ্টিকাৰী সদাৰ ক্ৰিয়াশীল, সদা-জাগ্ৰত, সদা-সতৰ্ক। আইনজীৱীৰ ‘gift of the gab’ বা মুখৰ বল ডেকাৰ যেনেকৈ আছিল তেনেকৈ আছিল বিচাৰকৰ যোগা দূৰদৃষ্টি, উদাৰতা, অন্তৰ্দৃষ্টি, সহানুভূতি আৰু ন্যায়-নিষ্ঠা। অগাত আৰম্ভণিৰপৰা নিৰুপপ্ৰতিভা আৰু অধাৰসায়ন বলেৰে সামাজিক সোপানৰ শীৰ্ষতম স্তা-ত নিৰুপপ্ৰতিষ্ঠিত কৰিব পৰা ডেকাৰ নিচিনা বিশিষ্ট ব্যক্তি আমাৰ মাজত কেইজন ওলাব? এনে এজন প্ৰতিভাধৰ অসমীয়াৰ প্ৰতি অসমৰ সাৰস্বত সমাজে উচিত মতে স্বৰ্ণ পৰিশোধ কৰিবলৈ এতিয়াও বাকী আছে যেন লাগে।

ডেকাৰ অন্ততম সম-সাময়িক ড° বাণীকান্ত কাকতী আমাৰ শিক্ষিত সমাজত বিদগ্ধ পণ্ডিতৰূপে এক সাধুকথা বা লীজেন্ডত পৰিণত হলেও সবহভাগৰে বাবে ‘চিনিক’ বুলি থকা তেওঁৰ পৰিচয়টো কম জনাত নহয়। স্বৰ্গীয় হলীৰাম ডেকা কাকতিৰ দৰে পণ্ডিত ঠিক নাছিল যদিও ডেকা এজন আগশাৰীৰ বুদ্ধিজীৱী আছিল, বৌদ্ধিক আছিল আৰু তেওঁৰো ‘চিনিক’ বোলা স্মৃতি বা ছুঁচুনি ড° কাকতীতকৈ কম নাছিল। কিন্তু মোৰ বোধেৰে উত্তৰ পুৰুষৰ বাবে স্বৰ্গীয় হলীৰাম ডেকাৰ যিটো পৰিচয় এটাইতকৈ উচিত পৰিচয় নহ’ল -- ‘gadfly’ বা ডাঁহ বা গৰু ম’হৰ গাত বিন্ধি জ্বালাতন কৰা বৰমাখি-ৰূপে। পশ্চিমীয়া দেশত পণ্ডিত নহৈয়ো বৌদ্ধিক জগতত কেৱল ‘gadfly’ হৈয়ো অনেক মেধাৱী লোকে প্ৰসিদ্ধি আৰু প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰে। মোৰ বোধেৰে স্বৰ্গীয় হলীৰাম ডেকা আছিল আধুনিক অসমৰ বৌদ্ধিক জগতৰ তেনে এগৰাকী অননুকৰণীয়, স্বাৰণীয় ‘gadfly’।

সংসংগৰ (সঁ'ৱৰণী

১৯৭৩ চনৰ জানুৱাৰী মাহৰ তিনি তাৰিখে ৰাতিপুৱা গুৱাহাটীৰ অসমীয়া দৈনিকখন মেলি লওঁতেই পোনতে চকুত পৰিছিল সাহিত্য একাডেমীৰ বঁটা লাভ কৰা সৰহবৰহী কথা-সাহিত্যিক ঐয়দ আব্দুল মালিকৰ প্ৰতিকৃতিটোও। অতিশয় আদৰৰ এজন লিখকে আগতেই পাবলগীয়া স্বাক্ষৰখিনি ইমানতে পোৱাত অস্ত্ৰৰ আনন্দৰে ভৰি পৰিছিল। সেই মুহূৰ্তত ভবা নাজিলোঁ সেই একেটা পাতৰে আনহাতে আছে এটা গভীৰ বেদনাৰ বাতৰি আৰু তাৰ দুদিন পূৰ্বে মৰমৰমৰ প্ৰথম দিনতে চৰম আঘাত দি চিৰকাললৈ আতৰি যোৱা এজন পৰম সুহৃদৰ মুখখনিৰ ককণ ছবি। সদাহাস্যময়, যুত্ৰভাষী, সদালাপী ৰুজু, শান্তিৰ প্ৰাতিমূৰ্তি, সৰহবৰহী, পৰোপকাৰী হৰেন্দ্ৰনাথ কলিতা আৰু আমাৰ মাজত নাই। এই গুৱাহাটী নগৰীৰে এমূৰে দুনিয়াৰ আগতে কলিতাই শেষ নিশ্বাস পেলোৱা খবৰটো কিয় ইমান পলমকৈ পালোঁ, তাকে ভাবি নিজক বৰ দোষী দোষী যেন লাগিছিল।

হৰেন কলিতাৰ বিয়োগৰ বাতৰিলৈ স্নানান্ত-পত্ৰে শোক বাৰ্তা বা শ্ৰদ্ধাঞ্জলিৰ জাউৰি উঠা নাই নঁচা, মোৰ কল্প অকণো সংশয় নাই এই জন মানুহৰ হানিয়ে বহুতৰে মন কেবাটাও দশকৰ পিছলৈ ঘূৰাই নিব, অনেকৰ অস্ত্ৰবত অসীম আৱেগিক শূন্যতাৰ সৃষ্টি কৰিব।

কলিতাই বাছকবনীয়া জনপ্ৰিয় বিজ্ঞান বিয়য়ক পুথি লিখি কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ পুৰস্কাৰ লাভ কৰিছিল; তেওঁ অতীতৰ 'আৱাহন যুগৰ' এজন অধুনা নীবৰ উজ্জল সাক্ষীৰূপে ১৯৭২ চনৰ শেষ দিনটোলৈকে আমাৰ মাজত জিলিকি আছিল; স্বৰ্গীয় নগেন্দ্ৰ নাৰায়ণ চৌধুৰী, স্বৰ্গীয় হসীৰাম ডেকা, স্বৰ্গীয় বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱা, স্বৰ্গীয় মাধৱ চন্দ্ৰ বেজবৰুৱা প্রমুখো আধুনিক অসমীয়া সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ ভালেকেইগৰাকী স্বৰ্গীয় সেৱকৰ সৈতে আধুনিক অসমৰ বোণসূত্ৰডাল নিছিকাকৈ ৰাখি আছিল।

কলিতাই গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় প্রতিষ্ঠা তথা অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ আত্মপ্ৰতিষ্ঠাৰ সংগ্ৰামত উল্লেখযোগ্য ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছিল। এই সকলোবোৰ আৰু ইয়াৰ উপৰিও আন বহুতো কৃতিত্বৰ নেওঁ অধিকাৰী আছিল।

কিন্তু মোৰ বোধেৰে কলিতাৰ এইবিলাক কৃতিত্বতকৈ ডাঙৰ পৰিচয় আছিল এই বুলি যে হ'বেন কলিতাই সুদীৰ্ঘ কাল কলিকতা মহানগৰীত বাস কৰি তেওঁ শেখলৈ গুৱাহাটীলৈ গুচি অহাৰ আগলৈকে প্ৰায় তিনি-চাৰি দশক জুৰি কলিকতাৰ এখা বহিঃঅসমত, অসমৰ এক প্ৰকাৰ 'আন-অফিচিয়েল' বে-চৰকাৰী সাংস্কৃতিক বাহুদূত—'এম্বচেডৰ' স্বৰূপ আছিল।

এটা দিন আছিল যেতিয়া কলিকতা প্ৰবাসী অসমীয়া বুলিলে হ'বেন কলিতা নাম নোলোৱাকৈ থকা কমেই আছিল। কিছুমান বছৰ ধৰি কিমান অসমৰ উৰণীয়া আলহীয়ে যে কলিকতা মহানগৰীত কেবা-দশকো থকা অসমৰ নিগাহী আলহী, অসমীয়াৰ সত্ত্বত সহায়ক, হ'বেন কলিতাৰ গৃহস্থ (হোষ্ট) মূলতঃ আতিথেয়তা আৰু আদৰ-যত্নৰ ভাগ পাইছিল তাৰ সৌৱৰণী তেওঁৰ সান্নিধ্যলৈ অহা অসংখ্যজনৰ অন্তৰত নিঃসন্দেহে মজিব নোৱাৰাকৈ এংকিত হৈ থাকিব। ডেকাফুকন মহেন্দ্ৰনাথ সেনাকৈ এসময়ত কলিকতা মহানগৰীত অসমীয়া সংস্কৃতিৰ বিক্ষয় পতাকা উৰুৱাই বংগীয় সমাজত লাচত বংফুকন, শংকৰদেৱৰ ঐতিহ্যবাদী অসমীয়াৰ পতি এক স্বাস্থ্যকৰ সময়ৰ ভাব জাগৰক কৰি পাৰিছিল সেইদৰে স্বৰ্গীয় হ'বেন কলিতায়ো প্ৰত্যেকজন কলিকতা প্ৰবাসী অসমীয়াৰ মনত এক প্ৰবল আশ্বাস, আত্ম-বিশ্বাস আৰু সংগীবহুলতাৰ পাব সঞ্চাৰ কৰিছিল।

মনে প্ৰাণে ৰোমাণ্টিক প্ৰকৃতিৰ কলিতাই আগডোখৰত যি কেইটা ৰোমাণ্টিক প্ৰেমৰ গল্প লিখিছিল, সেই কেইটা ক্ৰান্তি কালৰ পিছত এতিয়ালৈ সিমান বাছকবনীয়া যেন নেলাগিলেও সেই সময়ৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত প্ৰকাশৰ সাহসিকতা আৰু স্বাভাৱিকতাৰ গুণত সেই গল্প সমূহে কলিতাক অসমীয়া ৰোমাণ্টিক গল্পকাবসকলৰ ভিতৰত এটুকুৰা

আত্মীয়া ঠাইৰ অধিকাৰী কৰি থৈছে। ৬হলিৰাম ডেকা, শ্ৰীকৈলোকা গোস্বামী, ৰমা দাস, শ্ৰীগোবিন্দ গৈৰা, শ্ৰীকৃষ্ণ ভূঞা, শ্ৰীহৰিশ্ৰীদাস গোস্বামীৰ প্ৰভৃতিয়ে গৰবি যোৱা বাটেদি গৈ কলিতাই যি কেইটা গল্প লিখিছিল সেই গল্প কেইটাৰ নতুন সোৱাদ 'আইডি়েল হ'ম' যুগৰ সৈতে জড়িত পঢ়ুৱৈসকলৰ বাবে পাহৰিব নোৱৰা হৈ আছে। এনেটা প্ৰসংগত দশক চেৰেকৰ আগতে কলিকতালৈ যোৱা সৰ্বহভাগ অসমীয়াৰ মক্কাস্বৰূপ হৈ পৰা "আইডি়েল হ'ম" আৰু তাৰ সৈতে কলিতাৰ সুদীৰ্ঘ একাত্মীয়তাৰ কথা মনত নেপেলাই নোৱাৰে। এটা সময়ত কলিতা নিগাজীকৈ থকা বাবেই "আইডি়েল হ'ম" কলিকতালৈ যোৱা অসমীয়া ছাত্ৰৰ প্ৰধান আকৰ্ষণ স্বৰূপ হৈ পৰিছিল, প্ৰবাসী অসমীয়াৰ আদৰ্শ চোৰ বা বাহলৈ কণাশূৰিত হৈছিল। কলিতাৰ অতিথি সংকাৰ প্ৰৱণতা আৰু অস্বাভাৱিক গুণতে তেওঁৰ সাহিত্য স্পৃহাক কেন্দ্ৰ কৰি এই শতিকাৰ চাৰি-পাঁচ দশকৰ "আইডি়েল হ'ম" বহুত পিনেদি তাহানিৰ আমহাষ্ট ষ্টীটৰ 'আসাম মেছ'ৰ লেখীয়া কলিকতা প্ৰবাসী অসমীয়াৰ সংস্কৃতি কেন্দ্ৰ হৈ উঠিছিল বুলি বুলিও ভুল কোৱা নহব।

দেশ বিভাজনৰ আগৰ শিয়ালদহ ৰেলষ্টেচনত কোনোবা অসমীয়া যাত্ৰী পালে আদৰি লৈ যোৱাৰপৰা, "আইডি়েল হ'ম"ত সৰ্বহভাগ ওচৰতে লাগি থাকি সৰলো প্ৰকাৰে সেৱা-শুশ্ৰূষা দিয়া হবেন কলিতাৰ সৌৱৰণী যেনেকৈ অতি মধুৰ তেনেকৈ হঠাৎ অকস্মাতে এৰি গুচি যোৱাটো বৰ্ণনাতীতভাৱে নিষ্ঠুৰ আৰু নিদাকণ। সুদীৰ্ঘ কাল কলিকতাত থকাৰ অন্তত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ হোষ্টেলক কৰ্ম কেন্দ্ৰ কৰি লৈ গুৱাহাটীত থকা হবেন কলিতাজন ঠিক তাহানিৰ কলিকতীয়া কলিতা যেন কিমানৰ লাগিছিল নাজানো, মোৰ কিন্তু নালাগিছিল। বহুত সময়ত ভাব হৈছিল প্ৰবাসত কলিতাৰ যি অবৰ্ণনীয় চুস্ক শক্তি আছিল স্বদেশত স্বজনৰ মাজত সেই শক্তি যেন বহু পৰিমাণে স্তিমিত হৈ গৈছে। কিন্তু তাৰ বাবে জগৰীয়া হবেন কলিতা ব্যক্তিগতকৈ নাছিল আছিল সময়, জীৱন বুদ্ধ আৰু পৰিৱেশ।

গুৱাহাটীলৈ অহাৰ পিচত জীৱন যুদ্ধৰ কঠোৰতা আৰু অৱসাদে তেওঁক হয়তো বহু সময়তে গ্ৰাস কৰি পেলাবলৈ বিচাৰিছিল। তথাপিও সেই সহজ-সৰল স্পৰ্শকাতৰ স্মৃতিসম্পন্ন কলিতা মানুহজন প্ৰকৃততে একেই আছিল।

যেতিয়াই তেওঁক লগ পোৱা গৈছিল হাঁহি মুখেৰে লগ পোৱা গৈছিল, সদায় কিবা এটা নহয় কিবা এটা ফলদায়ক কামতেই তেওঁ আজৰি সময়খিনি কামত লগাইছিল। গুৱাহাটীৰ কোনো সাহিত্য-সংস্কৃতি সম্পৰ্কীয় অনুষ্ঠানত, কোনো মহৎলোকৰ স্মৃতি সভাত, কোনো সাক্ষাৎ সন্মিলিত মধুৰ আলাপ আলোচনাত হৰেন কলিতাক অনুপস্থিত দেখা নগৈছিল। পশ্চিমমূৰৰ ভৰলুমুখ কুমাৰপাৰাৰপৰা কলিতাই নগৰৰ মাজ মৰ্জিয়াত অৱস্থিত অসম সাহিত্য সভাৰ কাৰ্যালয় প্ৰাংগণত অনুষ্ঠিত সকলো পতাকা উত্তোলন অনুষ্ঠানত পোহৰি পুৱাই আহি সময়তে যোগ দিছিল। গুৱাহাটীত তেওঁ থকা কেইবছৰত হোৱা প্ৰত্যেকজন বৰেন্দ্ৰ ব্যক্তিৰ পৰলোকৰ সংক্ৰান্ত শৱ-যাত্ৰাত কলিতা অনিবাৰ্হভাৱে উপস্থিত থাকিছিল। প্ৰায়ভাগেই তেওঁ খোজ কাঢ়িয়েই আহিছিল, খোজ কাঢ়িয়ে গৈছিল।

জীৱনত কলিতাই সুখৰ মুখ ঘেনৈকৈ দেখিছিল, দুখৰ মুখো তেনেকৈ দেখিছিল। কিন্তু কোনোদিন তেওঁক মন মৰা যেন দেখা নাছিলোঁ, কোনোদিনা কাবোবাক কিবা প্ৰকাৰে সহায় কৰাৰপৰা বিৰত থকা নেদেখিছিলোঁ, কোনোদিন অদৃষ্টৰ কথা কোৱা শুনা নাছিলোঁ, অৱস্থাৰ বিপৰ্যয়ৰ বাবে ঈশ্বৰ বা সংসাৰৰ ওপৰত অভিযোগ কৰা শুনা নাছিলোঁ। আশাসুখীয়া, নিষ্ঠাবান, নিৰ্মলচিত্ত জীৱন-পৰিত্ৰাজক হিচাপে হৰেন কলিতাই নিজৰ কোনো কৰ্তব্য-ফলৰ কোনো আশাত লুভ্জি নিবাসক্তভাৱে কৰি গৈছিল। তেওঁ আছিল নীৰৱ অনলস সাধনাৰ এক মূৰ্ত প্ৰতীক।

হৰেন কলিতাক প্ৰায়বোৰ সাহিত্যিক অনুষ্ঠানত লগ পাইছিলোঁ আৰু পাইছিলোঁ ভগৱৎ-চিন্তাৰ সংসৰ্গ থকা অনুষ্ঠানতো। জীৱনৰ পাছৰছোৱা কলিতাৰ মন ক্ৰমবৰ্ধমানভাৱে ঈশ্বৰৰ পিনে ঢাল খাইছিল।

কোনো দার্শনিক সৃষ্টিতত্ত্বক মাজলৈ ন'গৈ কলিতাই ঋজু পথেৰে সত্যৰ সন্ধানলৈ আৰু ভাগৱতী জীৱনলৈ মন মেলিছিল। নিজৰ অসুস্থত এক প্ৰকাৰ একক প্ৰশান্তিৰ বায়ুমণ্ডল সৃষ্টি কৰি লৈ কামত আগবাঢ়িছিল বাবেই কলিতাৰ কৰ্মব্যস্ত জীৱনতো সময়ৰ অভাৱ নহৈছিল। নানানটা লেঠাৰ মাজেদিয়েই তেওঁ নিয়মিতভাৱে সাহিত্য চৰ্চা কৰি, দেশৰ সেৱা কৰি ভালেকেইখন মূল্যবান পুথি লিখিব পাৰিছিল, কেবাখনো বিশ্ববিখ্যাত গ্ৰন্থ ভাঙিব পাৰিছিল, সভাই-স্বমিতিয়ে অবিহণা যোগাব পাৰিছিল, সকলোকে বিপদে-আপদে এবাৰ মাত দিব পাৰিছিল আৰু সীমিত সম্বলেৰে সৈতে এটি আদৰ্শ পৰিয়াল গঢ়ি তুলিব পাৰিছিল।

৩হৰেন্দ্ৰ নাথ কলিতাই চাৰি গৰাকী উপযুক্ত জীয়ৰীয়ে সৈতে বিধৱা পত্নীক এৰি থৈ গৈছে। মই অনুভৱ কৰোঁ এনে হেন এগৰাকী নীৰৱ, স্থিৰচিত্ত, সং, সমাজ-সাহিত্য আৰু দেশ জননাৰ নিষ্ঠাবান সেৱকৰ নিষ্ঠকৰা পৰিয়ালটোৰ প্ৰতি আমাৰ এটা জাতীয় দায়িত্ব আৰু এবাৰ নোৱৰা কৰ্তব্য আছে। কলিতাৰ পৰিয়ালটোৰ প্ৰতি আমাৰ কৰ্তব্য কৰিব পাৰিলেহে আমি তেওঁৰ স্বৰ্গগত আত্মাক প্ৰকৃততে সন্তোষ আৰু তৃপ্তি দিব পাৰিম।

এহাতে তেৰবাৰি

আনহাতে লিখনী

বংগীয় সাহিত্যিক অন্তৰ্দাশংকৰ ৰায়ৰ সৌজন্যত এখন হাতত তবোৱাল আৰু আনখন হাতত কলম, আন কথাত অসি আৰু মসিৰ যুগ্মস্থিতি-সূচক সম্ভৱ যুৰোপীয় বেনেট যুগৰ একাধাৰে অস্ত্ৰধাৰী যোদ্ধা আৰু কবিৰ আৰ্হিৰে, বিষ্ণু ৰাভাৰ যি এক ভাৱমূৰ্তি আমাৰ মাজত সৰবৰহী হ'ল মোৰ কিয় জানো ধাৰণা হয় তাতকৈ সত্য পৰিচয় সেই মহতী প্ৰতিভাৰ বাবে আৰু একো হ'ব নোৱাৰে। ৰাভাৰ কথা মনত পেলালেই সেই ভাৱমূৰ্তিটো মোৰ চকুৰ আগত ভাঁহি উঠে।

ৰাভাৰ জীৱন চৰ্চাত, বহিঃপ্ৰকাশলীন কৰ্মকাণ্ডত, তেওঁৰ আন মানুহৰ সৈতে সম্পৰ্কত অতি 'স্পেক্টাকুলাৰ,' অতি দেখনিয়াৰ বা চমক-প্ৰদ লক্ষণ খুব বেছি দেখা গৈছিল যেন মোৰ নালাগে,—যি চমকপ্ৰদতাই হ'ল এই যুগৰ চে গুৰেভাৰা, কাইডেল কাষ্ট্ৰো, হো-চি-মিন প্ৰভৃতি এচাম 'কেৰিচমেটিক' যাত্ৰুকৰী জননায়কসকলৰ জনপ্ৰিয়তাৰ অন্যতম উৎস ; হয়তো এনে ব্যক্তিত্বৰ আকৰ্ষণীয়তাৰ তিনিপোৱাভাগেই এনে এটা Charismaৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰশীল।

সককালিৰেপৰা ৰাভাক চিনি পাইছিলোঁ, তেতিয়াই মোৰ কুমলীয়া মনক তেওঁ কিবা এক অজানিত আকৰ্ষণেৰে টানিছিল। বহুতৰ এজন হৈয়ো ৰাভা আছিল আদিৰেপৰা একক-পৃথক, স্বতন্ত্ৰবীয়া এজন। পৰিণত বয়সত ৰাভাৰ ব্যক্তিত্বই সিমানে বেছি প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰা নাছিল, যিমান কৰিছিল চোকা 'ইমোশ্যনৰ' উদ্বেগ—তীব্ৰ ভাললগা বেয়ালগাৰ সঞ্চাৰ সাজপাৰ, কথাবাৰ্তা, এইবোৰত ৰাভাৰ চমকপ্ৰদতা নাছিল। তথাপি যিয়েই ৰাভাৰ সংস্পৰ্শ লৈ আহিছিল সেয়ে তেওঁৰ অস্তিত্ব, এইখন সমাজৰ বুকুতে কোনোবাখিনিতে তেওঁৰ দৰে অ-সামাজিক (সেই বুলি 'এণ্টি-চোছিয়েল' নহয় আকৌ) বৰ্ণাচ্য ব্যক্তিৰ উপস্থিতি

আওকাণ কৰিব নোৱাৰিছিল। “হি মেড্ হিজ একজিটেল ফেণ্ট’ল—
সৰ্বত্ৰা সদায়।

বিষ্ণু বাভা এতিয়া নাই। তথাপি তেওঁৰ অশৰীৰী উপস্থিতি এতিয়া
আছে বহুজনৰ অন্তৰত। মোৰ নিজৰ অন্তৰতো কিজানি এই বয়সত
আগৰ নবীনতা, সতেজতা নাই। কিন্তু বাবে বাবে দেখিছো—জীয়াই
থাকোঁতে যেনেকৈ বহুতে বাভাৰ আহ্বানত এলাহ নিহালি ত্যাগ কৰি
জঁপ মাৰি থিয় হোৱাৰ প্ৰেৰণা পাইছিল, জীয়াই নাথাকোঁতেও বহুতৰে
হৃদয়-মন বাভাৰ নামত চঞ্চল হৈ উঠে, জীৱন্ত হয়, বহুতে ন-জীৱন
পোৱাদি পায়। কিহত আছিল বিষ্ণু বাভাৰ এই দুৰ্নিবাৰ নৃত্তিক
‘মেগনেটিজম’? কিহৰ বাবে তেওঁৰ সৈতে পূৰ্বাপূৰ্ব যতন মিল নথকা,
দূৰপৰা মাথোন ‘এদমায়াৰ’ কৰা কবিয়েও আকুলভাৱে উচ্চাৰণ কৰিবলৈ
অনুপ্ৰেৰিত হৈছিল—“বিষ্ণু বাভা, এতিয়া কিমান ৰাতি?” ক’লুকাই
আছিল তেওঁৰ অন্তৰ আৰু বহুজনৰ অন্তৰৰ মাজৰ অদৃশ্য যোগসূত্ৰ?

বিষ্ণু বাভাৰ সৈতে কেবাদশকো জোৰা চিনাকিৰ সূত্ৰও যেতিয়া
পিছলৈ উভতি চাওঁ তেতিয়া পুনৰ নিজৰপৰা এই প্ৰশ্নটোৰ উত্তৰ
বিচাৰি চোৱাৰ হাবিয়াস হয়। বাভা বহুত কিবাকিবি আছিল, তেওঁ
বহুত কিবাকিবি কৰিলে, বহুত কৰিবপৰা কিবাকিবি নকৰিলে। তেওঁ
সংগীত সাধনা কৰিলে, নৃত্য ‘আৰু নাট্যত পাৰ্গতালি আঁজিলে, চিনেমা
কৰিলে, ছবি আঁকিলে, কবিতা লিখিলে, কলা-সংস্কৃতি সম্পৰ্কে পাণ্ডিত্যপূৰ্ণ
মৌলিক পুথিৰ পাণ্ডুলিপি প্ৰস্তুত কৰিলে, আগবয়সত কুল-কলেজতে
বিদ্ৰোহৰ অগনি সিঁচিলে, জনজাতি আৰু মুক জনতাৰ বুকু ফালি
হিয়াৰ তলিৰ সংবাদ আহৰণ কৰিলে, জনজাতীয় কৃষ্টিৰ গভীৰ অন্তৰ্দৃষ্টি
সহকাৰে নৱ-মূল্যায়ন কৰি তাক প্ৰামাণ্য মৰ্যাদা দান কৰিলে, অগণন
জনৰ মাজত আত্মসচেতনতা জগাই তুলিলে, আৰু শেষলৈ অনাৰুষ্ঠানিক
unorthodox আৰু সাংবিধানিক legitimate ছয়োবিধ ৰাজনীতি
কৰি জনতাৰ বুকুৰ মানিক, চেনেহৰ সঁফুৰা হৈ অবিস্মৰণীয়, কিংবদন্তী-
মূলত জননায়ক হিচাপে, বিপ্লৱী ৰীৰ হিচাপে জনমানসত নিজক

সুপ্রতিষ্ঠিত কৰিলে। কিন্তু এই বিচিত্র কৰ্মক্ষেত্ৰৰ কোনখনত বাভা সঁচাকৈ শীৰ্ষতম বিন্দুলৈকে উঠিল? মোৰ বিবেচনাৰে নিৰ্দিষ্ট কোন এক ক্ষেত্ৰতে নহয়। বাভাৰ জঁপ reach আৰু সিদ্ধিৰ মাজত সকলোতে এক বান্ধোন বৈ গ'ল।

আজি আমি বাভাক 'বলা-গুৰু' বুলি সম্মান যাচোঁ। কলাৰ জগত বিষ্ণু বাভা গুৰুস্থানীয় আছিল সঁচা, কিন্তু কেৱল কলাগুৰুৰ লেবেল লগাই দিয়ে জানো বাভাৰ মহৎ প্ৰতিভাৰ প্ৰতি সুবিচাৰ কৰিব পাৰ? অকল কলাগুৰু বুলি ক'লে বিশাল জনতাৰ প্ৰাণৰো প্ৰাণৰ, হিয়াৰো হিয়াৰ, 'গাওঁৰ-মধুৰ লীলাৰে লীলায়িত জননায়ক, গণ-নট বিষ্ণু বাভাজনৰ প্ৰতি অনাদৰ কৰা নহ'ব জানো। ব্যক্তিগতভাৱে গুৰুবাদ নামানো বাবে যেনেকৈ বাভাক গুৰুৰ শাৰীলৈ উত্তোলন কৰিবলৈ মই পৰাংমুখ সেইদৰে, এজন প্ৰকৃৎপ্ৰাৰ্থ জনতাৰ সংগী জনতাৰ গাৰ ছায়া-সদৃশ কমৰেডক নলগীয়া, উল্লাসিক উদাসীন গুৰুত পৰ্যবসিত কৰিবলৈকো মই কুণ্ঠা বোধ কৰোঁ। 'গুৰু বাভা'—মোৰ বোধেৰে এক প্ৰকাৰ contradiction in terms।

অনহাতেদি অকল ৰাজনীতিক বুলি আজি কালি যি এক শ্ৰেণীৰ ধ্বংসলোকসমূহ জনসাধাৰণৰ অবিশ্বাস আৰু অনাগ্ৰহৰ পাত্ৰ হৈ পৰিছে তেনে এজন কেৱল বিধান সভাত বক্তৃতাৰ ফুলজাৰি মৰা, দল-বাগৰা ৰাজনীতি কৰা, স্বাৰ্থাশ্ৰেয়ী, সুযোগ সন্ধানী ৰাজনীতিক বুলি বাভাৰ চিনাকি লোৱা বা দিয়া সমানেই অকল্পনীয়। “মন্ত্ৰীঘৰি যাৰ শেষ কল্পনা” বুলি একালত ৰাজনীতিকক উপলুঙা কৰি অৱশেষত নিজে মন্ত্ৰীঘৰ মায়াজাল ভেদ কৰি জনতাৰ মাজলৈ আগবাঢ়ি আহিবলৈ নৈতিক সাহস হেৰুৱাই পেলোৱা ধৰণৰ এশ্ৰেণী সাহিত্যিক ৰাজনীতিকো শিল্পী বাভা কোনোদিনেই নাছিল। বিধান সভাৰ ভেকুৰা stuffy মজিয়ালৈ বাহিৰৰ মুক্ত পৃথিৱীৰ বুকুত ঘটা বিপ্লৱৰ বা-মাবলি কঢ়িয়াই নিয়াৰ জোখাৰে সময় নাপালেও এককালীন এম-এল-এ বিষ্ণু বাভা ৰাজনীতিকতকৈও আগতে আছিল বিপ্লৱী, জনতাৰ সৈনিক সেনেক, শিল্পী-কলাকাৰহে।

ৰাজনীতিক বুলিয়েই হওক, শিল্পী-কলাকাৰ বুলিয়ে হওক, সংগীত বিশাৰদ বা নাট্য-শাস্ত্ৰী বুলিয়ে হওক বিষ্ণু বাভাৰ বৰ্ণ-বৈচিত্ৰ্যময় ব্যক্তিত্ব কোনো দিশৰ অৱদানৰে যথার্থ মূল্যাংকণ কৰাৰ যোগ্যতা মোৰ নাই। তেনে যোগ্যতা নাথাকিলেও কিন্তু ক'বলৈ দিখা নহয় যে কোনো বিশেষ দিশতে যুগান্তকাৰী কৃতিত্ব আজিব নোৱাৰিলেও বাভাই যিহেতু হাত দিছিল তাকে সোণামূৰা কৰি তোলাৰ অলৌকিক ক্ষমতা ধাৰণ কৰিছিল।

অভিনেতা বাভাৰ “হিষ্ট্ৰীয়নিক” প্ৰতিভাৰ শীৰ্ষবিন্দুৰ পৰিচায়ক নিশ্চয় “এৰাবাটাৰ সুবৰ” সেই ভূজলুং ককাইজনৰ ভাওটোৱেই নাছিল, তাতকৈ বক্তৃত্ত ওপৰ শ্ৰেণীৰ অভিনয়-কুশলতা দেখুৱাব শক্তি বাভাৰ আছিল। সংগীতত বিষ্ণুপ্ৰসাদৰ ব্যুৎপত্তি জ্যোতিপ্ৰসাদৰ কৃতিত্বৰ সৈতে ওতপ্ৰোতভাৱে জড়িত হৈ পৰাৰ ফলতহে কিঞ্চিৎ হীনপ্ৰভ যেন লাগিছিল নে, দৰাচলতে জ্যোতিপ্ৰসাদতকৈও বাভাৰ সংগীত প্ৰতিভা ওখ খাপৰ আছিল তাৰ বিচাৰ কৰাৰ দৃষ্টিত নকৰোঁ। তাৰ ভাৱ প্ৰকৃত চমজদাৰসকলৰ ওপৰত। চিত্ৰশিল্পৰ নিদৰ্শন স্বৰূপে মহাপুৰুষ শ্ৰীশংকৰৰ প্ৰতিকৃতি আৰু নৃত্য-বিদ্যা-কুশলতাৰ নমুনা হিচাপে বাভাৰ বহুখ্যাত তাণ্ডৱ-নৃত্য-প্ৰদৰ্শনিকো বাভাৰ সম্ভাৱ্য ক্ষমতাদ পিনৰপৰা নিশ্চয় “লাষ্ট ৱৰ্ড” বা চূড়ান্ত কৃতিত্ব বুলি কলেও অগ্ৰায় কৰা হ'ব।

প্ৰকৃতপক্ষে বিষ্ণুপ্ৰসাদ বাভাৰ জীৱন-কৰ্ম-এক বিৰাট সম্ভাৱনাপূৰ্ণ প্ৰতিভাৰ পূৰ্ণাংগ ফুৰণৰ arrested development বা ব্যাহত বিকাশৰ কাহিনী। বিষ্ণু বাভাই যিখিনি কৰিলে বা পালে সেইখিনি যে তেওঁ আচলতে কৰিব পৰা আৰু পাবলগীয়া বিশাল, বিবিধ বহুতৰ এক সামান্য অংশহে, সেইটো সকলোৱে অনুভৱ কৰে। কিন্তু দেখনিয়াবকৈ তেনেকৈ একো কৰিব নোৱাৰিলেও তেওঁ যে অসংখ্য গুণমুগ্ধ আৰু অনেক গুণ সন্নিৱদ্ধ লোকৰ মনতো এটা প্ৰত্যয়ৰ ভাব সৃষ্টি কৰিছিল সেইটোৱে তেওঁৰ অসাধাৰণ প্ৰতিভাৰ সন্দেহাতীত সাক্ষী। বিষ্ণু বাভা যেন কবি ব্ৰাউনিঙৰ সেই ব্যক্তিক্ৰমী প্ৰতিভা যি কি কৰিব পাবিলে সেইটো গৌণ, কি কৰিব পাবিলেহেঁতেন সেইটোহে মুখ্য।

ঠিক ইও নহয়, সিও নহয় বুলি বিষ্ণু বাভাৰ বিভিন্ন বৈশিষ্ট্য আৰু বিচিত্ৰ কৃতিত্ব যেতিয়া এটা এটাকৈ কঁহিয়াই চোৱা যায় তেতিয়া কিহে, বাভাৰ কোনবিলাক আভাই সকলোকে মুগ্ধ কৰে, বিস্মিত কৰে, পুলকিত কৰে? সম্ভৱতঃ When all is said and done, বিষ্ণু বাভা মানুহ-জনৰ অদ্ভুতভাৱে অনাসক্ত, নিৰ্বিকাৰ, নিৰ্মল অথচ উদ্ধাম, জীৱন্ত, মানৱীয় ব্যক্তিত্ব আৰু তেওঁৰ সেই স্বকীয় জনমানস আৰু জনজীৱনত নিজক নিঃশেষ কৰি বিলাই দিব পৰা ক্ষমতাৰ মাজতে নিহিত আছে উত্তৰ কালৰ বাবে বাভাৰ জীৱনকৰ্মৰ ৰোমাঞ্চকৰ ৰহস্য।

আজিকাল এক বিশেষ প্ৰকৃতিৰ ৰাজনীতি চেতনাবিশিষ্ট শ্ৰেণীৰ লোকে “পিপল্‌চ থিয়েটাৰ” পাত্ৰে, গণনাটাৰ অন্তৰ্ধান কৰে, সময়ত গণ-যুদ্ধত নামে, জনগণৰ প্ৰতিনিধিহৰ একাধিবাৰ দাবী কৰে। বিষ্ণু বাভাই সংচতনভাৱে নাইবা ৰাজহুৱাভাৱে নিজক জনশিল্পী নাইবা জনতাৰ প্ৰতিনিধি স্বৰূপে নিজক নিজে আগবঢ়াইছিল নে নাই নাজানো কিন্তু মোৰ বোধেৰে একমাত্ৰ বাভাৰে তেনে দাবী আগবঢ়োৱাৰ অধিকাৰ আছিল আন সমসাময়িক সকলোতকৈ অধিক। বাভাতকৈ যথার্থ, বাভাতকৈ স্বাভাৱিক বাভাতকৈ সহজে জনশিল্পী গণ-কলাকাৰ আমাৰ আৰু কোনজন আছিল? সঁচাকৈয়ে সেয়ে আছিল বাবেই বাভাই কোনোদিন নিজৰ সুখ, নিজৰ সম্পত্তি, নিজৰ ভৱিষ্যত ভাবি উদ্ভিগ্ন হোৱা নাছিল। সেইবাবেই তেওঁৰ সংসাৰৰ ভৱিষ্যতৰ দায়িত্ব স্বতঃসিদ্ধভাৱে আহি পৰিছিল তেওঁ ভালপোৱা সমাজ আৰু সমূহ জনতাৰ ওপৰলৈ। স্বৰূপাৰ্থত সৰ্বভাগী, সৰ্বহাৰা, সুন্দৰ আৰু মংগলময়ৰ সাধক আছিল বাবেই কোনো বিশেষ ক্ষেত্ৰত কোনোপ্ৰকাৰ বিশেষত্ব প্ৰদৰ্শন নকৰাকৈয়ো বিষ্ণুবাভা জনতাৰ হব পাৰিছিল আৰু একেলগতে জাতি-শ্ৰেণী প্ৰদেশৰ বিচাৰ নেওচি জনগণৰ অন্তৰ্বে অন্তৰ্বে নিজৰ আস্থা গঢ়গজীয়া কৰি ল'ব পাৰিছিল। সেই বাবেই জনসাধাৰণে শিল্পী বাভাগবাকীৰ অভাৱতো পিতৃহাৰা, বাস্তবহাৰা, দিশহাৰা অনুভৱ কৰে।

অসমত বিষ্ণু বাভাতকৈ ডাঙৰ কলাকাৰ, তেওঁতকৈ চহুৰ আৰু

পৈগণ-ৰাজনীতিক নোহোৱা নহয়। কিন্তু কেইজনে ৰাভাৰ দৰে হাঁহে পানীক মোৰ বুলি লোৱাৰ দৰে জনতাৰ ইমান ওচৰ চাপি যাব পাৰিছে, জনতাৰ জীৱনক মোৰ বুলি ল'ব পাৰিছে? আমি সাহিত্য-কলা সেৱী-বোৰ, আমি নাচ-গান ভাওনা-থিয়েটাৰ ওজাবোৰ, আমি সংস্কৃতি আৰু সুকুমাৰ-কলাৰ লেনদেন কৰাবোৰে, লিখিবলৈ, আঁকিবলৈ, গাবলৈ, নাচিবলৈ গ'লে সবহভাগেই জনসাধাৰণৰপৰা আঁতৰি পৰোঁ, নিৰ্জনতা বিচাৰোঁ, জনজীৱনৰ সমস্যা, সংঘাত আৰু উদ্বেগৰপৰা আমাৰ সাহিত্য শিল্প-কলাক শুচিবাযু গ্ৰন্থৰ দৰে একাধৰীয়া কৰি ৰাখিবলৈ, শাৰীৰিক স্পৰ্শৰপৰা আঁতৰত থাকিবলৈ সচেষ্ট হৈ পৰোঁ। ফলত আমাৰ আৰু জনজীৱনৰ মাজত সুবুজাৰ, ভুল-বুজাৰ দুৰ্গন্ধ, প্ৰাচীৰ থিয় হয়।

বিষ্ণু ৰাভাই শিল্প-কলাৰ চৰ্চা কৰিছিল কাপ মৈলাম হাতত লৈছিল দূৰৰপৰা মানুহলৈ বাণী ছতিয়াবলৈ নহয়, আনকো তেওঁৰ লগলৈ টানি আনিবলৈ, সাধাৰণৰ সুখ দুখৰ ভাগ ল'বলৈ, আনকো তেওঁৰ নিচিনাকৈ নতুন দিনৰ সূৰ্যৰ পোহৰ বিচাৰিবলৈ, পূৰ্ণতাৰ জীৱনৰ সপোন দেখিবলৈ উদ্দীপ্ত ৰিবিবলৈ বুলিছে। অশ্ৰুয়াৰ বিৰুদ্ধে অবিচাৰৰ বিৰুদ্ধে অনুদাৰৰ বিৰুদ্ধে, জনকল্যাণৰ হকে, মানৱাধিকাৰৰ হকে লগত অস্ত্ৰ হাতত লৈ সংগ্ৰামী হ'বলৈ শিল্প আৰু সুন্দৰৰ জোৰবান্ধ হাতত লৈ জনজীৱনক মুক্ততাৰ আৰু মহত্বৰ পৰ্যায়লৈ চাৰলিমেন্ট কৰিবলৈ প্ৰাক্ৰমিত হ'বলৈ সকলোকে উদ্বুদ্ধ কৰাটো আছিল বিষ্ণু ৰাভাৰ জীৱন আৰু কৰ্মৰ মূলমন্ত্ৰ আৰু মৰ্মবাণী। এনে এজন জীৱন শিল্পীৰ স্মৃতি মানুহৰ মনৰপৰা সঁকটাই মচ খাব নোৱাৰে। সেইজন ৰাভাটো মোৰ বাবে এটাইতকৈ অমৰণীয় ৰাভা, মৃত্যুঞ্জয়ী ৰাভা।

১৮৬১ শকৰ বহাগ মহীয়া, এতিয়াৰপৰা বহু বছৰ আগতে, তৃতীয় পৰ্যায়ৰ বেজবৰুৱাৰ “বাঁহ” ওলোৱাৰ সময়ত বিষ্ণু ৰাভাই কলিকতা মহানগৰৰ এটা ঘৰৰ এচুকত তন্ত্ৰায় হৈ বহি বাঁহীৰ প্ৰচ্ছদপট আঁকিছিল খলপীয়া সিংহাখনত বহা বেজবৰুৱাৰ ত্ৰিৰণ আলেখ্য। তেওঁহাৰ বাঁহীৰ সম্পাদক আন এজন কনিষ্ঠ বেজবৰুৱাই লিখিছিল ‘এই সংখ্যা বাঁহীৰ কাৰণে আমি এটাইতকৈ বেছি খণী অসমৰ গুণী শিল্পী বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ ওচৰত।’ সেইজন গুণী শিল্পী, সাধক, মানৱ শ্ৰেয়িক জননায়ক ৰাভাৰ ওচৰত আমি সন্দেহ অসমীয়া জাতিটো কিমান প্ৰকাৰে যে খণী হৈ থাকিলোঁ তাক দোহৰাৰ দৰকাৰ আছে জানো?

নট-সূৰ্যৰ জীৱন-নাটক জামৰণি

আমাৰ কোনোবা কৃতীলোকৰ জীৱনানুসন্ধান হ'লে সভ্যতাই সন্মতিয়ে
শ্রদ্ধা তৰ্পণে শোক প্ৰস্তাবে যি এঘাৰ কথা নিৰ্বিচাৰভাৱে এটাই একৈ
বেছিকৈ কোৱা হয় সেইঘাৰ হৈছে 'অমুকৰ মৃত্যুত অপূৰণীয় অথবা
পূৰাৰ নোৱৰা ক্ষতি হ'ল।' সচবাচৰে এনে উক্তি এনেকুৱা যান্ত্ৰিকভাৱে
আৰু প্ৰাণহীনভাৱে পুনৰাবৃত্তি কৰা হয় যে এনে এঘাৰ কথাৰ যে
গভীৰ তাৎপৰ্য আছে তালৈ কেইজন কণ্ঠতা বা লিখোতাটো ক্ৰমপ কৰে
সেইটো ভাবি চাবলগীয়া। প্ৰকৃতপক্ষে পৰলোকগত গুণীলোকৰ প্ৰতি
শ্রদ্ধা জনোৱাৰ উদ্দেশ্যে ব্যৱহাৰ কৰা কোনোবা এঘাৰ অৰ্থপূৰ্ণ কথা যদি
আজি কালি ক্ৰমাৎ অৰ্থহীন উপকৰণ বাক্য-ব্যয়ত পৰিণত হৈছে তেনে-
হলে 'অমুকৰ অভাৱ অপূৰণীয়' বোলাঘাৰেই তেনেকুৱা কথা।
ইংৰাজীত কোৱাৰ দৰে এনে বাক্য একত্ৰাৰ্থক এক cliché বা কৃত্ৰিম
বাক্য প্ৰয়োগত পৰিণত হৈছে—ইয়াৰ আচল অৰ্থ বা প্ৰাণ নাই,
ভেলটোহে আছেগৈ।

এনে এঘাৰ ক্লিশুও কিন্তু মোৰ মনেৰে প্ৰৱল অৰ্থ পৰিগ্ৰহণ কৰে
যেতিয়া ফণী শৰ্মাৰ লেখীয়া শিল্পীৰ বিয়োগত নিৰ্দিষ্ট ক্ষেত্ৰত মৰ্মে মৰ্মে
বিশাল শূন্যতা অক্লভ কৰি আমি কৈ উঠোঁ যে, তেওঁৰ মৃত্যুত আমাৰ
যি ক্ষতি হ'ল সি সঁচাই অপূৰণীয়,— সেই অভাৱ পূৰোৱাৰ কোনো
উপায়, কোনো আশা নাই। নাট ৰচনা বা নাট্য শিল্পৰ আন বিভাগৰ
কথা নকওঁ, যদিও তাতো নটসূৰ্য ফণী শৰ্মাৰ বৰভাৰ কম নহয়। কিন্তু
অসমত অভিনয়ৰ ক্ষেত্ৰত, মঞ্চাভিনেতা আৰু কথাচিত্ৰাভিনেতা স্বৰূপে
আজি তিনিবছৰৰ আগতে ফণী শৰ্মাৰ মৃত্যুৱে যি আসন শূন্য কৰিলে সি
এতিয়াও শূন্য হৈয়েই আছে আৰু কোনোবা দিনা যে সি পূৰণ হ'ব
তাৰে আশা দেখা যোৱা নাই। সঁচাকৈয়ে নটসূৰ্য ফণী শৰ্মা আছিল
একক আৰু অনন্ত।

অভিনয়, নাট্যাচৰ্চা আৰু বহুলভাৱে অসমীয়া সংস্কৃতি, কলা শিল্পৰ সেৱা সকলোতে নটসূৰ্যৰ চিন মছিব নোৱৰাতকৈ বৈ গৈছে। অসম সাহিত্য সভাৰ সাংস্কৃতিক সভাৰ সভাপতিত্ব ফণী শৰ্মাৰ বহুমুখী সাংস্কৃতিক অৱদানৰ অপৰিহাৰ্য স্বীকৃতিহে মাথোন।

আমাৰ বক্তা বাবেণা শিল্পীয়ে কলা শিল্পৰ ক্ষেত্ৰলৈ, নাটক সংগীত নৃত্যৰ দৰে সুকল্মাৰ কলাৰ ক্ষেত্ৰলৈ নানা তৰহৰ বাবেবহনীয় অৰিহণা যোগাটহে,—বিশ্ব ফণী শৰ্মাই আছিল একমাত্ৰ নাট্যাঙ্গী, একে গৰাকী অভিনেতা যাৰ বাবে অভিনয়েই আছিল নিশ্বাস প্ৰশ্বাসৰ লেখীয়া সঙ্গীত জীৱনৰ একমাত্ৰ ধম, একেটা ব্ৰত, অদৃষ্টই নিৰ্ণয় কৰা কৰ্ম। তান সকলোৰ প্ৰাৰ্থনা আৰু কৃষ্ণ ভিন ভিন দিশে বিস্তাৰিত হৈছে, বেলু বিন্দুবপৰা অপসাৰিত হৈছে। কোনোৱে নাট্য এলাহেই আৱদ্ধ নাথাকি আন কাৰ্যক্ষেত্ৰলৈ ধাবিছে হৈছে। কিন্তু অগীয়া ফণী শৰ্মা—শেওঁৰ নিয়তি নিৰ্দিষ্ট পথৰপৰা সন্ধিপূৰ্ণ কৌশলৰে কোনো দিনেই এবাৰো বিচ্যুত নহ'ল, আৰ্জাৱ সেহি এক ক্ষেত্ৰে শেওঁৰ জীৱনৰ সাধনা বেলুৰ বাঁহ গাঁল। অসমৰ দৰে বাৰ্ষায়িক মঞ্চ নথকা, অভিনয়ক জীৱনৰ বৃদ্ধি কৰি লব নোৱৰা এখন গাঁতত ফণী শৰ্মাই যি অতুলনীয় একাগ্ৰতা, নিষ্ঠা আৰু সৰ্বাত্মক নিবেদনৰ কেৱল অভিনয়ৰ অন্তৰ্গমন আৰু টংকমৰ বাবেই শেওঁৰ সকলো কৰ্মশক্তি নিয়োজিত কৰিলে তেনে দৃষ্টান্ত কেৱল অসমৰ মঞ্চ বুৰঞ্জীৰ প্ৰিয় সঙ্গী ভাৰতৰ মঞ্চ ইতিহাসতে বিৰল। এই হিচাপে স্বাগত ফণী শৰ্মা সদৌ দেশৰ নাট্য জগতৰ এগৰাকী আদৰ্শনীয় ব্যক্তি।

পাশ্চাত্য পৰম্পৰা আৰু গ্ৰীক নাট্যাঙ্গৰ নাট অভিনয়ৰ ন গৰাকী muse বা কলা অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱীৰ প্ৰায় তিনি গৰাকীয়েই নাট্য দেৱী স্বৰূপে গৃহীত। ট্ৰেজোডি, কমেড আৰু নৃত্যৰ বাবে সুকীয়া সুৰ্ভাষাকৈ। আমাৰ ভৰত মুনিয়ে ধাপি ধৈ যোৱা নাট্য শিল্পত তেনে নাট্য দেৱীৰ পৰিকল্পনা আছে নে নাই ঠিক নাজানো। তথাপি বিজাতীয় বিজ্ঞানি দি হলেও কব পাৰি ফণী শৰ্মা আছিল ত্ৰগৰাকী নাট্য অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱীৰ ঐকান্তিক ভক্ত, চেনেহৰ লাড়ু।

ফণী শৰ্মা অসমৰ এজন চিৰস্মৰণীয় Thespian ; জন্মতে Thespian—হামৰণ Thespian— মৃত্যুৰ পিছতো মৃত্যুঞ্জয় Thespian ।

সম্ভৱতঃ অসমৰ আন কোনো এগৰাকী নাট্য শিল্পীৰ বেলিকা ঠিক এনে এবাৰ কথা ক'ব নোৱাৰি। ভাল অভিনেতা আমাৰ অনেক আছিল আৰু আছে, কোনো বিশেষ ক্ষেত্ৰত ফণী শৰ্মাক চেৰ পেলাই যোৱা অভিনেতাও আছে। অভিনেতা হিচাপে যে ফণী শৰ্মা সকলো প্ৰকাৰ দোষ-ক্ৰটিৰ উৰ্ধত আছিল সিও নহয়—কিন্তু কেৱল অভিনয়কে জীৱনৰ একমাত্ৰ পাথেয় একমাত্ৰ সংকল্প হিচাপে লৈ তাতে আত্মোৎসৰ্গ কৰা অসমীয়া নটনেতা আছিল একমাত্ৰ তেওঁৱেই। ফণী শৰ্মাই কেবাখনো মঞ্চ সফল নাটো লিখিছিল, চলচ্চিত্ৰ শিল্পতো আগবঢ়ুৱা আছিল। তথাপি উত্তৰ কালৰ বাবে তেওঁৰ এটাইতকৈ মুখ্য চিনাকি হ'ল অভিনেতাৰূপে বা নট-ৰূপে ; অসমৰ তথা ভাৰতৰ নাট্যালোকৰ এক নটসূৰ্য, এক চিৰ দীপ্তিমান নক্ষত্ৰৰূপে অসম সাহিত্য সভাৰ ধিং অধিবেশনৰ সাংস্কৃতিক শাখাৰ সভাপতিৰ ভাষণত শৰ্মাদেৱে নাট্যকলা আৰু অসমীয়া সংস্কৃতিৰ প্ৰতি তেওঁৰ যি সীমাহীন শ্ৰদ্ধা আৰু ঐকান্তিকতাৰ স্বাক্ষৰ ঢালি গৈছে তাৰ মাজতো নাট্যকাৰ বা আন শিল্প কৰ্মতকৈ অভিনয় কলা আৰু তেওঁৰ নট জীৱনৰ অভিজ্ঞতাতহে বিশেষ গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছে।

ফণী শৰ্মাৰ অভিনয়ৰ কুশলতাৰ সমাক বিচাৰ কৰিব পৰা যোগ্যতা মোৰ নাই। কিন্তু যেতিয়াই বাহিৰৰ নামজলা অভিনেতা অভিনেত্ৰীৰ অভিনয় চাই কেতিয়াবা কাৰোবাৰ ওচৰ চাপিছোঁ—যেনে কলিকতাৰ শম্ভু মিত্ৰ, উৎপল দত্ত প্ৰভৃতি, তেতিয়াই অনিবাৰ্যভাৱে অসমৰ ফণী শৰ্মাৰ কথা ওলাইছে আৰু সেইসকলৰ প্ৰত্যেকে যি অপবিসীম শ্ৰদ্ধা আৰু বিনয়ানত গুণস্বীকৃতিৰে তেওঁলোকৰ নিজ ভাষাত এই dedicated বা শিল্পাৰ্পিত জীৱন অভিনেতাগৰাকীৰ প্ৰতি অভিনন্দন জনাইছিল তাৰপৰা বুজিছিলোঁ হেজাৰৰ ভিতৰতো এজন নোহোৱা হলে ফণী শৰ্মাই সেইসকলৰ নিচিনা কৃতী-গুণীলোকৰপৰা এনে ভূয়সী প্ৰশংসা আৰু উচ্চ সন্মান আহৰণ কৰিব নোৱাৰিলেহেঁতেন।

আন অভিনয়ৰ কথা এৰিলেও ফণী শৰ্মাই 'চিৰাজ' আৰু 'পিয়লি ফুকনত' কৰা অভিনয় আন দ্বিতীয় এজনে সমান মৰ্মস্পৰ্শকৈ কৰা অসম্ভৱ নহলেও একপ্ৰকাৰ অকল্পনীয়। অথচ কিমান পৃথক আছিল এই দুটা চৰিত্ৰৰ মানসিক জগত দুখন। পৌৰাণিক চৰিত্ৰৰ ভূমিকাতো যেনে নৰকাসুৰ—তেওঁ কৰা অভিনয় অসমৰ মঞ্চ আৰু চিত্ৰ জগতত বহুদিনলৈ নিশ্চয় তুলনাহীন হৈ থাকিব। একমাত্ৰ প্ৰকৃতিতে প্ৰথম শ্ৰেণীৰ অভিনেতাৰ বাহিৰে আন কাৰো পক্ষে এনে বিপৰীতমুখী চৰিত্ৰত সমানে দক্ষতা দখলোৱা সম্ভৱনে? শুনা যায় ফণী শৰ্মাৰ 'চিৰাজ' ছবিখন পুনৰ্নিৰ্মাণ কৰাটোৱেই তেওঁৰ অন্তিমকালৰ একমাত্ৰ ধ্যান-ধাৰণা হৈ পৰিছিল। চৰিত্ৰ অভিনেতা হিচাপে চিৰাজৰ চৰিত্ৰাভিনয়ে তেওঁক যেনেকৈ স্পৰ্শ কৰিছিল তেনেকৈ আন কোনো চৰিত্ৰই কৰা নাছিল। তাৰ বাহিৰে 'মণিৰাম দেৱান', 'এমুটি চাউল' পৰ্ভাক নাটৰ অভিনয়ো অসমৰ দৰ্শকে সদায় আঁহাৰে সূঁৱৰিব।

মোৰ শিষ্যস বাহিৰত যথেষ্ট প্ৰচাৰ লাভ কৰিব পৰা হ'লে ফণী শৰ্মাৰ লেখীয়া এগৰাকী অভিনেতাই তেওঁৰ জীৱদ্দেশ্যতে অগ্ৰতম শ্ৰেষ্ঠ ভাৰতীয় অভিনেতাৰ সন্মান নিৰ্বিবাদে অৰ্জন কৰি অসম তথা দেশৰ মুখ উজ্জ্বল কৰিব পাবিলেহেঁতেন। সংগীত নাটক একাডেমীৰ বৰ্ত্তমানকীয়া বাৰ্ছনিত অসমৰ শিল্পী একেবাৰে মুঠাকৈ থকা নাই সঁচা, কিন্তু শ্ৰেষ্ঠ নাট্যশিল্পীৰ সন্ধান অসমীয়া অভিনেতা-অভিনেত্ৰীৰ ভাগত এতিয়াও পৰা নাই। অসমৰ সৰ্ববাদীসম্মত নটসূৰ্য ফণী শৰ্মাই যে সমসাময়িক অসমৰ তেনে এক জাতীয় সন্মান লাভ কৰাৰ যোগাত্মক ব্যক্তি আছিল তাত মোৰ অকণো সন্দেহ নাই। কোনে জানে নিষ্ঠুৰ কাল আদৰ্শতে নটসূৰ্যক জীৱন-নাট সামৰিবলৈ বাধ্য নকৰা হ'লে সেই সন্মান নিজেই আঁজুৰি আনি তেওঁ অসমী আইৰ যশস্তা অক্ষয় কৰিলেহেঁতেন। ভাৰতীয় মঞ্চ জগতত তেওঁৰ যোগ্য আসনত ফণী শৰ্মা প্ৰতিষ্ঠিত হ'ব নোৱৰাটো এক হিচাপে আমাৰ জাতীয় দুৰ্ভাগ্যই বুলিব লাগিব।

‘মনোদা’ৰ সজল স্মৃতিত

‘মনোদা’ মানে সিদিনা মঙলবাৰে সন্ধিয়া গুৱাহাটীৰ মেডিকেল কলেজ হস্পিটেলত প্ৰায় কোনেও নৰনাৰ নিচিনাকৈ হঠাৎ ঢুকাই থকা সববৰহা, স্তূদৰ্শন, চিৰযুৱা সাতাৱল্ল বছৰীয়া মনোভিৰাম বৰুৱা : অসমীয়াৰ অতি আদৰ্শ, অতিকৈ আপোন স্বৰ্গীয় জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱাৰ ওৰফে প্ৰসিদ্ধ ‘জে. বৰুৱা’ৰ বৰ ল’ৰা, অসমহিতৈৰী গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ নাতি আৰু মাতুলৰ বংশধৰৰা কবিগুৰু বৰীন্দ্ৰনাথৰো নাতি।

স্বৰ্গীয় মনোভিৰাম বৰুৱাক ‘মনোদা’ বুলি মাতিছিলোঁ। পাৰিবাৰিক সম্বন্ধত তেওঁৰ সৈতে মোৰ আছিল যদিও তেওঁক এনেয়ে নিচিনা ককাইৰ দৰে লাগিছিল দেখি আৰু অগ্ৰজৰ মান পোৱাৰ তেওঁক উপযুক্ত পাত্ৰ খেন লাগিছিল বাবে। মোৰ এই মনোদাজনৰ মোৰ বাতৰিৰে আনৰ বাবে, সমাজৰ বাবে, অসমীয়াৰ বাবে কিবা গুৰুত্ব বা স্মৰণযোগ্যতা আছিল নে? মনোদাৰ সম্পৰ্কে বাতৰিকাকতত লিখিবলগীয়া বা বাতৰিকাকতত উল্লেখ কৰিবলগীয়া কিবা থাকিব পাৰেনে?

বংশ পাৰচয়েই মনোভিৰাম বৰুৱাৰ এটাইতকৈ ডাঙৰ পৰিচয় হ’লও অকল বংশ পৰিচয়ৰ বাবেই মনোদাৰ সজল স্মৃতিত অন্ধাজলি জনাবলৈ একো নাথাকিলেহেঁতেন, যদিহে তেওঁৰ আৰু বহুত সুকীয়া, লেখত লবলগীয়া পৰিচয় নাথাকিলেহেঁতেন। বিখ্যাত মনোদা নাছিল—কুখ্যাত নাছিল—যিটো হ’লও বাতৰিকাকতৰ ‘হেড লাইন’ পাব পাৰি। তথাপি মোৰ ভাব হয় মনোদা মনত বাখিবলগীয়া এজন আছিল—এজন ভৱিষ্যতেও মনত পেলাবলগীয়া মানুহ আছিল।

ল’ৰালিতে মনোদাৰ সান্নিধ্যলৈ আহিছিলোঁ। খেল ভাল পোৱা, গান-বাজনাৰ বাপ থকা, থিয়েটাৰ চিনেমাত চৰ খকা, মনোদাই সৰুতে বছৰি মাক নিউফিল্ডত খেল চাবলৈ লৈ গৈছিল, গান-বাজনালৈ

আকর্ষণ কৰিছিল আৰু সকলোতকৈ ওপৰত তেওঁৰ স্বনামধন্য পিতৃৰ পৰা শিক্ষা সৌজনা, শিষ্টাচাৰ আৰু কচি-মাজিতাৰ প্ৰতি সচেতন কৰিছিল।

মনোদাই বৰ উচ্চ শিক্ষা ল'ব নোৱাৰিলে। ঠিক বাপেকৰ পুত্ৰক ৰূপে নিজক গঢ়ি তুলিব বুলি আশা পালি থকা বহুতকৈ কিজানি হতাশ কৰিলে, হয়তো স্বৰ্গগত কে. বৰুৱাকো কৰিছিল। মাজ বয়সত হয়তো অলপ ত্ৰুটি বিচাৰিও কৰিলে—sowed his wild oats। সেই পৰ্বৰ সৈতে মোৰ চিনাকি নিচেই শকৰ। শিক্ষা সম্পূৰ্ণ নকৰাকৈয়ে তেওঁ সামৰিক বিভাগৰ সৈতে সংশ্লিষ্ট চাকৰিও কৰিলে—ঠিক কি পদ মনো নাই।

ঘূৰ্ণীয়া হৈ ক'ৰবাত কোনোবা ইম্পিণ্টেল পৰি থাকোঁতেই তেওঁৰ জীৱনলৈ প্ৰেম আহিল—অলপ অপ্ৰত্যাশিত ধৰণৰ বিয়া এখন কৰাই পেলালে। তাৰ পিছত বহুত পলমকৈ মাথোন পাঁচ বছৰ আগতে তেওঁ ওকালতিৰ বৃত্তি লৈছিল। আইনচাৰ্জ হৈ থাকোঁতেই অকালতে সামান্য অসুখত তেওঁ চকু মুদালে, পিছত অকলশৰীয়া পৰ্জ্বীক এৰি গৈ।

প্ৰকৃততে মনোদা নিজে অকলশৰীয়া নাছিল তেওঁৰ তুফান ভায়েক আছে। এগৰাকী ভনী আছে, সুপৰিচিত শৰ্মিলা (আৰু টিকু) ঠাকুৰ গাৰ জীয়ৰী। কিন্তু মোৰা কেইবছৰ যোঁত্ৰিয়াই গঢ়লি পৰত চেহেৰাত বয়সৰ আঁচোৰ এটাও নপৰা বে'লগা ধৰণৰ বাকিহু এটা থকা, গুৰু-সুন্দৰন, সদাভাসানুখ, মিষ্টভাষী মাজিৰকাচ, শৰ্মীয়া-শিল্পীলগা এই মানুহজনক ঘৰৰ ওচৰৰ ফুটপাথত বৈ থকা দেখিছে। তেওঁ কেতিয়াও বাদ নিদিয়া চহৰৰ সকলো সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠানত শেষলৈকে বহি থাকি উপভোগ কৰা দেখিছে। নাইবা প'টক'লও বেগটো লৈ উকীলৰ সাজ পিন্ধি চিটি বাছত উঠি হাষ্ট-কাটলৈ অহা যোৱা কৰা দেখিছে—তেতিয়াই সদায় মনত হৈছে যেন he was going it alone. তেওঁৰ যেন ক'তো কোনো নাই। বিপুল জনসমাৱেশৰ মাজতো যেন মনোদা একেবাৰে অকলশৰীয়া। হয়তো সেইবাবেও মনোদাই মোৰ মন চুই গৈছিল।

জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱাৰ ঠাই মনোদাই লব নোৱাৰিলে সঁচা, কিন্তু পুতেকৰ মাজতো পিতাকৰ সেই সংক্ৰামক hail fellow well met ভাব-সুমধুৰ ভদ্ৰতা, উদাৰতা, সহৃদয়তা, চিৰ-ভক্তিগত সৰলতা আৰু আটাইতকৈ ওপৰত—ইংৰাজীত যিটোক gracious living—ভেনে-কুৱা শোভনীয় জীৱন-যাত্ৰা—এই সকলোবোৰৰ উপস্থিতি মনোদাক ভালকৈ চিনা-জনা সকলে অনুভৱ নকৰি নোৱাৰিছিল। তেওঁৰ ব্যক্তিত্বৰ সুমিষ্টতা এটা অপ্ৰতিৰোধ্য আকৰ্ষণ আছিল। সেইবাবেই কিবা বিশিষ্ট অৱদান বা বৰঙণি তেওঁৰ থাকক নাথকক, মানুহজনৰ ব্যক্তিত্ব-টোৰ বাবেই তেওঁৰ অভাৱ বহুতে বহুদিনলৈ অনুভৱ কৰিব। সেই বাবেই তেওঁৰ এফেৰা স্নেহ-প্ৰজ্জ্বলিত প্ৰাণ্য বহুতৰেপৰা।

অকল মাজিত কচিবোধেই নহয়, মনোদাৰ সুবৃহৎ কিতাপ আলোচনীৰ সংগ্ৰহ আৰু সেইবিলাকৰ প্ৰতি তেওঁৰ আগ্ৰহ যি দেখিছে তেওঁ এই মানুহজনৰ বিকশিত মন আৰু চিন্তাৰ বাবেও যেন হুহুঁৱৰি নোৱাৰিব।

আৰু বৰঙণিয়েই বা নাই বুলি কম কেনেকৈ? লিন উটাঙৰ কথা মানিলে নিজৰ জীৱনটো আটোম-টোকাৰিকৈ জীয়াট বখাটো এটা ডাঙৰ কাম, তাতে 'ইম্পৰ্টেন্স অৱ লিভিং'। ভালকৈ বয়স নোপোৱাকৈয়ে মনোদাই অলপ দিনৰ ভিতৰতে চিত্ৰতাৰকা হিচাপে যথেষ্ট জনপ্ৰিয়তা আৰু সমাদৰ আৰ্জিছিল। জ্যোতিপ্ৰসাদৰ 'ইন্দ্ৰমালতী' আৰু 'জয়মতী' ছবিত মনোভিৰাম নাট্যকৰ ভাওত মনোদাৰ আবিৰ্ভাৱৰ স্মৃতি সতকাই মলিন নহব। মোৰ বোধেৰে কিছু বাস্তৱ পিছতে মনো বৰুৱাৰ বিয়োগে দেশৰ শিল্পকলা জগতৰ অন্তৰ্জাতীয় ক্ষতি সাধিলে। নাটক, অভিনয়, সংগীত ইত্যাদিৰ প্ৰতি তেওঁৰ আছিল কিবা এটা সহজাত অনুৰক্তি। অসমৰ গণ নাট্যসংঘৰ মুখিয়াল হৈ মনোভি বৰুৱাই IPTA (ইপ্তা) ৰ কোনো মজাহুৰ্ত্তান বাদ দিয়া মনত নপৰে। উৎপল দত্ত নাট্য-গোষ্ঠীৰ অভিনয়, শঙ্কু মিত্ৰৰ অভিনয় সকলোতে তেওঁ যেনে উৎসুক একাধৰ দৰ্শক আছিল তেনেকৈয়ে সন্নিবিষ্ট আছিল সকলো অৰ্থনৈতিক নাট্যমুহূৰ্ত্তানৰ প্ৰচেষ্টাত। কে-লি-এছ গৈবাব,

দৰে খ্যাতিমন্ত লোক জড়িত থকা ইলো-ছোভিয়েট সাংস্কৃতিক সংঘৰ (ইচকাছ) ৰাজ্যিক সভাপতিৰ আসন অপেক্ষাকৃতভাৱে অপৰিচিত আমাৰ মনোদাই পোৱাটো জানো কম উল্লেখযোগ্য কথা ?

পিছলৈ দেখা গ'ল সেই একে মনোযোগ, নিষ্ঠা আৰু একাগ্ৰতাৰে মনোদাই পঞ্চাশ বছৰৰ পিছত 'ৱাৰ'ত সোমাই পাঁচ বছৰৰ ভিতৰতে আইনজীৱী হিচাপেও সুখ্যাতি লভিলে। আইনৰ চাৰিসীমাৰ বাহিৰে থকা আমাৰ বাবে ব্যৱহাৰজীৱী হিচাপে মনোভিৰাম বকৱাৰ পৰিচয় তেওঁৰ ব্যক্তিত্বৰ least important দিশ যদিও এই ক্ষেত্ৰতো তেওঁ কম কৃতিত্ব দেখুৱা নাই। আইনৰপৰা ৰাজনীতিৰ সম্বন্ধ দুবৈত নহয়। মনোদা সৌ সিদিনা চুকোৱা বিষ্ণু বাঙাৰ মেইট বামপন্থী ৰাজনীতিত আছিল। কথাটো বহুতৰে বাবে নতুন যেন লাগিলেও ৰাজনৈতিক সচেতনতা আৰু সক্ৰিয়তা সৃষ্টিতো তেওঁ দলৰ বাবে কমখিনি কৰি যোৱা নাই। সুখৰ বিষয় ন্যায় আৰু ৰাজনীতি দুয়োটা বুজিয়েই মনোদাক দিবলগীয়া স্বীকৃতি দি বৰ্খাৰ্শ সন্মান কৰিছে।

মনোভি বকৱা অকালতে অন্তৰ্ধান হ'ল যদিও তেওঁৰ গুপমুখ অনেক মনোদাক বহুত দিনলৈকে মনত ৰাখিব। তেওঁৰ আত্মাই শাস্তি লভক।

(মনোভিৰাম বকৱা : মৃত্যু—৩০ ছেপ্তেম্বৰ, ১৯৬৯)

অমূল্যৰ অমূল্য-স্মৃতি

দেশে স্বাধীনতা অৰ্জন কৰাৰো আগতে আজি ডেড়কুৰি বছৰেও এক দুঃস্বপ্ন হৈ থকা আমাৰ ৰাষ্ট্ৰীয় বিপ্লৱতনৰ এক কলংকিত অধ্যায়ত, নাৰকীয় পৰিৱেশৰ মাজত, সুদূৰ কলিকতাত, কাললৈ কুখ্যাত Great Calcutta Killing বা কলিকতীয়া মহা-নৰমেধৰ সময়ত, অসমৰ চেনেহৰ ডেকা কবি অমূল্য বৰুৱাৰ আকস্মিক জীৱনাৱসানৰ কথালৈ মনত পেলালে ভাব হয়—অমূল্যৰ জীৱন-মৰণ যেন এটা প্ৰচণ্ড ‘আয়বণি,’ এটা দুৰ্বোধ্য পেৰাডক্স। অমূল্য যেনেকৈ আছিল আমাৰ সাহিত্য উঁড়ালৰ চুপতীয়াতে অৱলুপ্ত এক অমূল্য সম্পদ, অমূল্যৰ সোণসেবীয়া ক্ষণকালীন জীৱনৰ স্মৃতিও তেনেকৈয়ে আখৰে আখৰে অমূল্য।

দেশ স্বাধীন হোৱাৰ মুঠেই এটা বছৰৰ আগতে নৱ নৱ আলোকৰ সম্ভাৱনাৰে উজ্জ্বল স্বাধীন ভাৰতৰ সপোন দেখি থকা কচুপতীয়া জীৱনটোক সমুখৰ বাৰটা মাহৰ মূৰতে নিৰ্ভূৰ নিয়তিৰ ক’লা ছাঁই হঠাতে আগছি ধৰা, আত্মাৰ পোহৰ সন্ধানী, আশাবাদী, আদৰ্শবাদী অমূল্যই সমুৱ উমান ধৰিব পৰা নাছিল বাবেই কিজানি “ভাৰতীৰ জয়যাত্ৰা” আৰু আত্ম-প্ৰতিষ্ঠাৰ চাবণ কবি অমূল্যই সেই মহিমামণ্ডিত দেশৰ স্বাধীন বতাহত উশাহ লোৱাৰ এনে হাবিয়াস কৰিছিল। মহাকাশে সেই আকুল আকাংক্ষা পূৰণৰপৰাই অমূল্যক নিৰ্ভূৰভাৱে বঞ্চিত কৰিলে। ইয়াতকৈ ডাঙৰ কটাক্ষ বা ‘আয়বণি’ আৰু কি হ’ব পাৰে যে অমূল্যৰ সপোনৰ আৰু সাধনাৰ ভাৰতে কান্নিক ৰূপ লবলৈ নৌ পাওঁতেই আততায়ীৰ নৃশংস আক্ৰমণে তেওঁক চিৰকালৰ বাবে এনে এটা মহাঅন্ধত জীয়াই থকাৰপৰা বঞ্চিত কৰিব, যি ক্ষণত bliss was it in that dawn to be alive, but to be young was very heaven “বিটো যুক্তিৰ উদয় লগনত জীয়াই থাকিবলৈ পোৱাটোৱেই এক পবন প্ৰশস্তি তেনে এক ক্ষণত ডেকা হৈ বাচি

থকাটো নিশ্চয় হাততে সৰণ ঢুকি পোৱাৰ সমভূম্য”...ভাবি চালে এনেদে লাগে যেন কবি বৰ্ণনাকৰ্থে কবীৰ বিপ্লৱৰ জ্বলন্তক অভিনন্দন জনাই লিখা সেই দুৰ্কাণি অবিম্বৰণীয় কবিতা ভাবী কালৰ অমূল্যৰ সমবেদনাতে অপূৰ্ব বৰ্ণনাকৰ্থে কবি কণ্ঠবপৰা নিগৰি আহিছিল। এবছৰৰ পিছতে মাধোন অহা স্বাধীনতাৰ বক্তৃতাগবন্ধিত সেই একেবাবলৈ অহা অবিম্বৰণীয় প্ৰত্যাহ্বানকে অমূল্য যদি জীয়াই থাকিল- হেঁতেন জীৱনৰ এক চৰম চৰিতাৰ্থতা হয়তো তেওঁৰ প্ৰাপ্তি হ’লহেঁতেন। “টুবি ইয়”-পৃথিৱীত কিমানজন তৰুণ জীৱন্ত-যৌৱন উদ্দীপ্ত কবিৰ জীৱন, অমূল্যৰ দৰে যৌৱনৰ ভাৱৰ মধ্যাহ্নত হঠাৎকাৰে হেৰাই যাব লগা হৈছে! ১৯৪৬ চনত আততায়ীৰ হাতত প্ৰাণ দিয়া অমূল্য বকৰাৰ যৌৱন তেতিয়া ঠিক সেই সীমানাত যেতিয়া ডেকা হৈ থকামানে সৰগক হাতৰ মুঠিত লৈ থাকিবলৈ পোৱা। স্বাধীনতাৰ স্বৰ্ণযুগ উপভোগ কৰিব পৰা ভববয়স পায়ো মাধোন দিনচেৰেকৰ লেখেৰে অমূল্য বকৰাৰ মাতৃভূমিৰ মুক্তি প্ৰভাতৰ সূৰ্যলোকত উশাহ লোৱাৰ সৌভাগ্য নহ’ল।

আকৌ যি সাম্প্ৰদায়িকতাৰ বিষবাম্পৰণৰা দেশ অংক জাতিক বন্ধা কৰিবলৈ অমূল্যই অস্বৰ্ণীয় কবিতাৰ অংকাৰ তুলিছিল, যি হিন্দু মুছলমান মৈত্ৰীৰ হকে তেওঁৰ কাব্য সাধনা উছৰ্গা কৰিছিল সেই সাম্প্ৰদায়িক পাশ্চাত্যিকতাবে যে নিয়তিৰ বিচিত্ৰ বিধানত অমূল্যৰ অমূল্য জীৱন এনেকৈ অভাৱনীয়ভাৱে বলি হবগৈ লাগিব তাকনো ‘পেৰাডল’ বা সাঁথৰ জুৰুলি আৰু কি বুলিব পাৰি? মানৱতাৰ গৰিমা আৰু মহত্বক ইমান সৱল, ইমান সতেজ, অথচ ইমান কোমল ইমান মধুৰ কবিতাৰ ভাষাত এদিন যি অকুতোভয় কবিয়ে অস্বৰ্ণীয় বাণী দিলে সেইজন অমূল্য বকৰাই সাম্প্ৰদায়িক পাশ্চাত্যিকতাৰ দাবানলত জাহ যাবলগীয়া ছোৱাটো একালে যেনেকৈ এটা চৰম ব্যক্তিগত ট্ৰেজেদি, সেইদৰেই আমাৰ অসমৰ সাংস্কৃতিক জীৱনৰ পকেঙ বিৰাট জুৰোণ আৰু বিপৰ্যয়।

হুদিনমানৰ বাবে অমূল্যৰ শিক্ষক ছোৱাৰ সৌভাগ্য মোৰ বৰ্তীছিল। ভাবি ক লাগে যে ছাত্ৰ অমূল্যবপৰা সেই অস্বৰ্ণীয় সময়তে শিক্ষক মই বান্ধা প্ৰকাৰে নানা শিক্ষা লাভৰ সুযোগ পাইছিলোঁ। অমূল্যৰ

উপস্থিতিত এটা তীক্ষ্ণ, উন্মুক্ত, জিজ্ঞাসু মন আৰু সচেতন কবি চিন্তাৰ সান্নিধ্য পোৱা যেন অনুভৱ কৰিছিলোঁ। যি সময়ত আমাৰ গল্প-কবিতা কুপমগুৰুতাৰ দোষেৰে দূষিত আছিল, যি সময়ত অল্পম অনুকৰণৰ বাহিৰে দেশ বিদেশৰ নতুন ভাব চিন্তাধাৰাক আয়ত্ত কৰি আত্মস্থ কৰাৰ প্ৰয়াস আমাৰ নাছিল, সেই শতিকাৰ চতুৰ্থ দশকতে অমূল্য বৰুৱাই প্ৰাদেশিক আৰু ভাষিক সংকীৰ্ণতাৰ ওপৰলৈ উঠি মন-অন্তৰৰ ছৱাৰ-খিৰিকি বিৰাট বিশ্বৰ প্ৰতি, সমগ্ৰ মানৱতাৰ প্ৰতি মুকলি কৰি দিবলৈ সাহ কৰিছিল।

বৰীজনাথৰ পৰম্পৰাতে আধাৰিত হলেও অমূল্য কাজী নজৰুল আৰু জ্যোতিপ্ৰসাদৰ বিদ্ৰোহী ভাবাদৰ্শৰ দ্বাৰাও প্ৰৱণভাৱে আলোড়িত হৈছিল। অথচ এনে সময়তো অমূল্যই স্বৰ্গীয় সুধীশ নাথ দত্ত, জীৱনানন্দ দাসৰ দৰে বৌদ্ধিক আৰু প্ৰাবৃত্তিক কবিৰ কবিতাৰ সোৱাদ ল'বলৈকো আওকাণ কৰা নাছিল। গণেশ গগৈ আৰু যতীন চুৱাৰ প্ৰতি একপ্ৰকাৰ মোহগ্ৰস্ত অমূল্যৰ কবিমানসতো এনে অপ্রত্যাশিত সুকীয়া প্ৰভাৱ দেখি মুগ্ধ নহৈ নোৱাৰিছিলোঁ। লগৰ আৰু সমকালীন পুৰুষৰ সকলো উদীয়মান কবিৰ সৈতে অমূল্যৰ যেনেকৈ আত্মিক যোগাযোগ আছিল তেনেকৈয়ে আছিল বৰীজনাথৰ “সকল দেশৰ সকল কালৰ” কবিসকলৰ প্ৰতি অসীম প্ৰজ্ঞা আৰু গভীৰ নিষ্ঠা। ভেঙিফাৰ সময়তে অমূল্যই বেৰো, আৰাগ, ইলিয়ট, অডেন আদিৰ কবিকৃতিৰ খবৰ বাখিবলৈ, বসাস্বাদন কৰিবলৈ বিচাৰি ফুৰিছিল। মায়াকোভস্কীয়ে অমূল্যক কিমানখিনি অনুপ্ৰাণিত কৰিছিল মোৰ মনত নাই; কিন্তু মোৰ এই প্ৰত্যয় নহয় যে পিছৰ কালৰ বহুতো তথ্যবিশিষ্ট progressive প্ৰগতিশীল কবিতাকৈ অমূল্য প্ৰকৃততে অধিক প্ৰগতিশীল কবি আছিল। মানৱতাৰ জয়গান আৰু তীব্ৰ সমাজচেতনা যদি প্ৰগতিশীল কবিতাৰ এটা মৌল লক্ষণ হয় তেন্তহলে অমূল্য বৰুৱা যে আমাৰ প্ৰগতিশীল কবিসকলৰ কেৱল অগ্ৰতম আছিল, সেয়ে নহয় প্ৰকৃততে একম অগ্ৰণীও আছিল। অমূল্যৰ পৃথিৱী অনিবাৰ্যভাৱে আৰু হৃদয় দেশ-বিদেশী কবিৰ সুকল্লান ক্ৰান্তিকাৰী অথচ প্ৰেমোচ্ছল ঐতিহ্যৰ বাৰ্তা কঢ়িয়াই আনে। একম চিনীৰ পেৰ্লো নেৰুজ আৰু

অনিচ্ছন বংগব সুকান্ত ভট্টাচার্য। সুব্রহ্মণ্য সুকীৰ্ত্তা সুকীৰ্ত্তা বাক্যস্বৰূপ কবি, অমূল্যও কবীৰ। কিন্তু ভাষাতাত্ত্বিক ভাৱে এইবাবে যে সেই কবিত্ব কবিত্বৰ দৰে অমূল্য কবিত্বতো বৰ্তিছিল বিমৰ আৰু কবিত্ব কবিত্বৰ এক আশ্চৰ্য সমন্বয়।

কিয় জানো অমূল্যৰ ক্ষেত্ৰকীৰ্ত্তা কবি জীৱন আৰু কাব্যজীৱন, কবিত্ব মনত পেলালে যোৰ পাৰ্চিৱা লৰ্কাই মনত পৰে। সেইজন কবিত্বশিল্পী অমূল্য কবিত্ব সৈতে অমূল্যৰ যেন কবিত্ব এটা আত্মাৰ সন্মিলন আছিল তেনে যেন লাগে। অসমৰ অন্যতম সৰ্ব্বক কবি, অমূল্যৰ আগবৰ্তী কবিত্বলৈ কাণ পাতি শুনা প্ৰগতিশীল কবি অমূল্য কবিত্ব যোৰ মনত অসমৰ artistic conscience স্বৰূপ—আত্মাৰ সাহিত্যজীৱন বিবেক যি স্বাধীনতাৰ আৰু চিন্তা-মুক্তিৰ আহ্বানী সঙ্গীত পঢ়ি অমূল্যই মুক্তিৰ প্ৰাৱণত অৱগাহন কবিত্বলৈ সুবোৰ নাথানে সেই সৌভাগ্য অৱস্থা অসমৰ অমূল্যৰ উত্তৰসূৰী প্ৰত্যেকজন কবিৰ দায়িত্ব অমূল্য জীৱাই থাকক, অমূল্য সকলোৰে বাবে অমূল্য হৈ থকক—সেই কবিত্ব।

নেতা-সাংবাদিক : কৃতী সাহিত্যিক

সৌ সিদ্দিনাথন মাধোন স্বৰ্গত হোৱা অসমৰ ওজা-সাংবাদিক, স্বৰ্ণশীৰ্ষী সাহিত্যিক আৰু তাতোকৈ আমাৰ জাতীয় নৱজাগৰণৰ এগৰাকী হোতা, লক্ষ্মীনাথ ফুকন ইমান সোনকালে বিন্ধুত হৈ গ'ল বুলি কলে আমাৰ জাতিটোৰ গাতে কৃতন্তৰতাৰ ছেঁকা লাগিব। ফুকন বিন্ধুত হৱতো হোৱা নাই এতিয়াও। কিন্তু জীৱন কালত আমি অসমীয়াইভে আমাৰ সৌম্যজ্ঞতে জিলিনি থকা ফুকনৰ দৰে এগৰাকী বহুশীৰ্ষী, কৃত-বিন্দু দেশপ্ৰেমিক, স্বাধীনচেতীয়া অসাধাৰণ লোকক যে প্ৰাণা স্বীকৃতি আৰু যোগ্য সন্মান যাচিবলৈ পাহৰিলোহঁক তাক জুই কৰাৰ উপায় নাই। লক্ষ্মীনাথ ফুকনৰ ব্যক্তিক্ৰমী ব্যক্তিত্ব আৰু অৱদান আমি সদায় বিন্ধুত হৈয়ে বৰ্ণো আৰু বৰ বুলি মোৰ সময়ত সন্দেহ হয়।

১৯৭৫ চনৰ এপ্ৰিল মাহৰ চাৰি তাৰিখে চাৰিকুৰি বছৰৰ দেওনা পাৰ হোৱা জীৱলক্ষ্মীনাথ ফুকনৰ জীৱনানুসন্ধান লগে লগে আধুনিক অসমৰ সাংবাদিকতাৰ এজন গুৰিলা হানি হ'ল, অসমৰ সাংবাদিক যুৱজীৱ এটা দীঘলীয়া অধ্যায়ৰ সাৱণি পৰিল আৰু আমাৰ বৌদ্ধিক জগতৰ এটা বিৰাট স্তম্ভ উভাল খাই পৰিল। এই কৃতি কেতিয়াবা পূৰণ হব নে?

অসমত সাহিত্যিক-সাংবাদিকৰ অভাৱ কোনো দিনেই হোৱা নাই। 'অকণোদয়', 'জোনাকী', 'বিজুলী', 'বাঁহী', 'বিলন', 'আৱাহন', 'বামৰু' প্ৰমুখ্যে প্ৰত্যেকখন চিত্ৰযোগ্য অসমীয়া আলোচনীৰ প্ৰৱৰ্তক আৰু প্ৰাণ-প্ৰতিষ্ঠাপকসকল প্ৰত্যেকেই মূখ্যতঃ সাহিত্যিক আছিল যদিও নিম্নৰীয়া সাংবাদিকতাৰ বাককৈ প্ৰসাৰ নঘটা এইখন প্ৰান্তৰ সেইসকলেই আছিল আমাৰ বাটকটীয়া সাংবাদিকো।

ই এক উল্লেখযোগ্য কথা যে অসমৰ প্ৰত্যেকজন স্বৰ্ণশীৰ্ষী আৰু স্বৰ্ণশীৰ্ষী সাহিত্যিকেই সাংবাদিকতা তথা আলোচনী সম্পাদনাৰ ক্ষেত্ৰত

লৈয়ে তেওঁজীয়াৰ সাহিত্যিক প্ৰতিভা লাভৰ বাটত অগ্ৰসৰ বৰ্ত্তন
সকল হৈছিল। ৷ চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা, ৷ পদ্মনাথ মোহাণ্ডি, বৰুৱা
৷ লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা, ৷ পদ্মধৰ চলিহা, ককা জীৱীনাথ ফুকন,
জীৱেশ্বৰ শৰ্মা এওঁলোকক সম্পাদকতাবলগা আঁতৰাই দিলে তেওঁ
লোকৰ সাহিত্যিক স্বৰ্ণদাহই খৰ্ব হয়। আমাৰ প্ৰায়সকল অগ্ৰসৰী
সাহিত্যিকেই জীৱনৰ এছোৱা নহয় এছোৱাত সাংবাদিকতাৰ সৈতে
জড়িত হৈছিল আৰু সেইসকলৰ সাহিত্যিক যশস্তাৰ তাকবীৰ্য্যকৈ
হ'লেও একাংশ সংবাদ সেৱাৰ মাধ্যমেৰেই অৰ্জিত হৈছিল।

তাৰ বিপৰীতে অতীতত অসমত বিনকলে-খৰলাৰ্হত-সাংবাদিক ৰূপে
স্বীকৃতি লাভ কৰিছে, যেনে ৷ বাখানাথ চাঁকাকতি, ৷ বৰুৱা মোহন
বৰুৱা, ৷ কেদাৰনাথ ধোদামী প্ৰমুখিত—সেইসকলৰ সাহিত্যিক বিভালে
খ্যাতি সিমান প্ৰশস্ত নহয়। আমাৰ সাহিত্যিক-সাংবাদিক জনক, কিন্তু
সাংবাদিক-সাহিত্যিক তাকৰ।

লক্ষ্মীনাথ ফুকনেই মোৰ বোধেৰে আমাৰ এক দীক্ষীয়া ঐতিহ্যৰ
উল্লেখযোগ্য ব্যক্তিত্ব, আনকি একক বৈশিষ্ট্যৰ অধিকাৰী হুঁচি কলেও
ভুল কোৱা নহব। স্বৰ্গীয় হৰিবিলাস আগৰৱালাই সাহিত্যিক ৷ লক্ষ্মীনাথ
বৰাৰ জীৱনী লিখোঁতে ৷ লক্ষ্মীনাথ বৰাৰ 'নেতা সাহিত্যিক' আখ্যা
দিছিল। মোৰ ধাৰণাৰে ৷ লক্ষ্মীনাথ বৰা যি অৰ্থত 'নেতা সাহিত্যিক'
আছিল আধুনিক অসমত ৷ লক্ষ্মীনাথ ফুকন আছিল একে অৰ্থত 'নেতা
সাংবাদিক'। আত্মশতিকাজোৰা সাংবাদিকতাৰ অভিজ্ঞতাৰে পুঁ
ব্যক্তি স্বৰূপে তেওঁ যে অসমীয়া সাংবাদিকতাৰ নেতা, নিতু-পুতু, গুৱিয়াল
বৰুণ,—'জ্যেষ্ঠ, কিলহুকাৰ এণ্ড গাইড' বা 'ডায়ন' আছিল সেয়ে বহু,
অসমৰ কি অসমীয়া কি ইংৰাজী সৰ্ববিধ সাংবাদিকতাৰ প্ৰতি তেওঁৰ
অপৰিসীম অবিহাৰৰ পৰিচয় আৰু গুণ-মানৰ শিববল্যও আধুনিক
সকলত ফুকনৰ সমকক আৰু কোনো এজন সাংবাদিক কলাইছিল-হুঁচি
তাৰি কোৱা টান।

“এই প্ৰতিক্ৰিয়া আৰু লক্ষ্যকেইটোতে অসমৰ ভৱবিলাস মোৰ
“আত্মশক্তি” কাকলৰ উপৰিও কোৱালে লক্ষ্মীনাথ-সংবাদিক

সাংবাদিক বাঙালি কাকতাল সৈতে সাংবাদিক জীৱন আৰম্ভ কৰি, অসমৰ প্ৰথম অসমীয়া দৈনিক “বাঙালি”ৰ সম্পাদকতা স্বাভাৱিকৰে আৰম্ভ কৰি, শেষত; অসমত পোন প্ৰথম নিয়মীয়া, ‘প্ৰেক্ষাপট’ বা বুদ্ধিবৃত্তিক, সংগঠিত সাংবাদিকতাৰ ভেটিপ্ৰতিষ্ঠা কৰা ইংৰাজী দৈনিকখনৰ সৰ্ব প্ৰথম সম্পাদক হিচাপে লক্ষ্মীনাথ কুকন অসমৰ দৈনিক প্ৰেছৰ গুৰি ধৰোঁতা আৰু আধুনিক অসমীয়া সাংবাদিকতাৰ একাধাৰে ‘কাউণ্টিং কাকত’ আৰু ‘পেচ-চেটাৰ’ প্ৰাণ-প্ৰতিষ্ঠাতা আৰু গতি নিৰ্ণায়ক পুৰুষ।

অসমৰ সাংবাদিকতাৰ বৰ্তমান ক্ষতিকাৰ মাত্ৰভাগলৈকে বৰ্দ্ধিত কৰা সংবাদ সাহিত্যৰ স্তৰৰ অৱস্থাপনৰা আধুনিক অৰ্থত সাংবাদিকতাৰ স্তৰলৈ বপান্তৰ কুকন সৰ্বপ্ৰথম আৰু সৰ্বপ্ৰধান সাক্ষী। একালেদি তেওঁ যেনেকৈ অতীত যুগৰ উত্তৰাধিকাৰী আনপিনেদি তেনেকৈ তেওঁ আন এটা সমাগত যুগৰ সৈতে সংযোগসূত্ৰ, অসমৰ আধুনিক সাংবাদিকতাৰ পথিকৃত। দৰাচলতে কব পাৰি অসমত সাংবাদিকতা কুলিলেই লক্ষ্মীনাথ কুকনৰ নামটোও লগতে লাগি আহি আৰু বহু বহু বছৰলৈকে একেধৰে সেই নাম উচ্চাৰিত হৈ থাকিব।

অসমৰ সাংবাদিক হিচাবে কুকনৰ এটা উল্লেখনীয় বৈশিষ্ট্য এয়ে যে সম্ভৱতঃ ডেৱেই আমাৰ পোন প্ৰথম প্ৰকৃতাৰ্থত হাড়ে-হিমজুৰে সাংবাদিক আৰু অবিচ্ছিন্নভাৱে সংবাদ সেৱা কৰি যোৱা সাংবাদিক।

আমাৰ সাংবাদিক বহুত ওলাইছে। কিন্তু আন কোনেও কুকনৰ দৰে আদিবপৰা অন্তলৈকে সংবাদ-পত্ৰৰ অবিৰ্ভাজী দেৱীৰ ওচৰত (সাংবাদিকতাৰ ‘মিউজ’ দেৱ-দেৱী আছে নে চাইনে?) জীৱনকোষা সেৱা-উহৰা কৰা নাই একনেও তেওঁৰ দেৱীমূৰ্ত্তিক ব্যক্তিগত জীৱনৰ সৰ্বম সৰ্বসো একোৰ উত্তৰণৰ সন্ধানমানে শিটি দি একাংশতীয়াতকৈ বিন্দু নিহত বিন্দু, শিখাৰ নিহত শিখা বাঙালি কাকতল কৈয়দাৰ আত্মসাৎক ব্যৱস্থাপনৰ, এম এটা মেতা মৰাত নিজক, নিজক বৰা নাই। তদুপৰি বি সমস্ত অসমত সাংবাদিকতাক জীৱিতকৰণৰ সেৱা একককৰণ কৰাটোত আছিল তেওঁৰ এক সমস্ত কুকনৰ সাংবাদিকতাতকৈ বৰি কৰি কাকতল আত্মসাৎক ব্যৱস্থাপন কৰা কৰা।

১৮৯১-৯২ সালে সাংবাদিকতাৰ অত্যন্ত উন্নয়ন হোৱাৰ লগে লগে সাংবাদিকতাৰ নৈতিক আদৰ্শবাদ আৰু মূল্যবোধ আৰু, কাৰ্যমূলক কালৰ উদ্যোগধৰ্মী, ব্যৱসায়িক, কাৰিকৰী প্ৰতিযোগিতাৰ লগে লগে সাংবাদিকতাৰ অতীতপূৰ্ব সময়ৰ দেখিবলৈ পোৱা যায় আৰু এইটোৱে আটাইতকৈ উল্লেখযোগ্য কথা যে বৰ্তমান যুগৰ সাংবাদিকতাৰ সকলো প্ৰকাৰৰ ব্যৱসায় বুদ্ধি, 'এক্সলান্টাইজ' কৌশল-কিট্টন আৰু-কল্পনা প্ৰতি সত্ত্বে সচেতন থাকিব লাগিব। বৰ্তমানৰ অৱস্থাত সাংবাদিকতাৰ সংগ্ৰামী ঐতিহ্য, বৰ্তমানৰ আদৰ্শবাদৰ প্ৰতি অৱহেলা নকৰিব লাগিব। বৰ্তমানৰ অৱস্থাত সাংবাদিকতাৰ সোৱাদ নাইবা সেন্স আৰু জাতীয়তাৰ সোৱাদ নাই বুলি ব্যক্তাৱ সোৱাদ অগ্ৰাধিকাৰ দিবলৈ উৎসুক হোৱা নাই।

অসমৰ বাহিৰতো কেবাখনো জাকজমিকি জাকীয়া বাজৰি কাকতত সুদীৰ্ঘকাল কাম কৰি আন কুন্ডনে দেশৰ সাংবাদিকতাৰ ঐতিহ্যৰ প্ৰতি নিজ আন্তৰ্গত্যাৰে যেনেকৈ অটুট ৰাখিছিল তেনেকৈ অসমৰ বিশেষ পৰিস্থিতিৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত অসমত সংবাদসেৱা কৰিছিল পোৱালী কোনো লক্ষ্যৰ পিনে পৰিচালিত হোৱা আৱশ্যকতাৰো জীয়া দিছিল। মানান পিন্ধনৰ লগীয়া কুন্ডন আছিল এগৰাকী দৃষ্টান্তমূলক আৰ্হি সাংবাদিক। কুন্ডন নিষ্ঠা, নিৰ্ভীকতা আৰু নিৰপেক্ষতাৰে অৱশ্যে সাংবাদিকতা চৰ্চা উন্নয়নৰ বাবেও আঁহৰ প্ৰত্যেকজন উঠি অহা সাংবাদিকৰ বাবে প্ৰেৰণাৰ উৎস আৰু সন্মত আৰ্হি হৈ থাকিব। কুন্ডন যিখন সাংবাদিকেই নাছিল—তেনে আছিল সাংবাদিকতাৰ জৰিয়তে দেশৰ সেৱা কৰা এগৰাকী সচেতন দেশপ্ৰেমিক।

তাৰোপৰি ভাৱৰ কথা এই যে সাংবাদিকতাও ব্যক্তিগত কুশলতা অৰ্জনৰ আকাংক্ষাই কুন্ডনক কেতিয়াও নিজ জাতি আৰু নিজ দেশৰ প্ৰতি থকা তেওঁৰ প্ৰাথমিক আন্তৰ্গত্যাৰ বাবে বিচ্যুত কৰিব পৰা নাছিল। কুন্ডন কেৱল সাংবাদিক আছিল নহয় আছিল অসমীয়া জাতীয়তাৰ সংগ্ৰামৰো এগৰাকী আশাতৰ্হীয়া হুঁতাক।

আজিৰ সাক্ষাৎ সাংবাদিক অৱস্থাৰ বাবে আছিল আৰু আজিও আছিল তেনেকৈ কুন্ডনৰ দৰে সাক্ষাৎ আৰু সাংবাদিকতাৰ হুঁতাক।

অল্পশাসনত সমধিক বহুমূলীয়া অৱদান আগবঢ়াই প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে।

সাহিত্যিক লক্ষ্মীনাথ ফুকনো সাংবাদিক ফুকনৰ দৰেই অসমীয়া সাহিত্যৰ জগতত এটা পাহৰিব নোৱৰা নাম। সুদীৰ্ঘ তিনি দশক কাল বাছকবনীয়া চুটি গল্প, কবিতা, কথাসাহিত্য আৰু জীৱনীমূলক আলোচ্যৰ সম্ভাৰে ফুকনে অসমীয়া সাহিত্যৰ ভঁৰাললৈ যি বৰঙনি দি থৈ গৈছে, সেই বৰঙণিয়ে স্বভাৱতে সাময়িকতাৰ বলি সাংবাদিকজনক কেনেবাকৈ কেতিয়াবা বিস্মৃতিৰ গৰাহত হেৰাবলগীয়া হলেও সাহিত্যিক হিচাবে তেওঁক যুগজয়ীকৈ জীয়াই ৰাখিব। বিশেষকৈ অসমীয়া চুটি গল্পৰ ক্ষেত্ৰত ফুকনে নিজা ববীয়াকৈ যুগমীয়া উচ্চ আসন অধিকাৰ কৰ থাকিব লাগে। ফুকন আমাৰ সুপৰিচিত এজন সাংবাদিক-সাহিত্যিকেই নহয়, তেওঁ এগৰাকী অগ্ৰণী সাংবাদিক, অগ্ৰগণ্য সাহিত্যিক—স্বয়ং সম্পূৰ্ণ স্বকীয় পৰিচয়েৰে পৰিস্ফুট, উভয় ক্ষেত্ৰত সমানে সুদক্ষ যুগ্মব্যক্তিত্বৰ নিদৰ্শন।

লক্ষ্মীনাথ ফুকন যেনেকৈ শিৰোমণি, সাংবাদিক আছিল তেনেকৈয়ে আছিল অক্ষুৰন্ত সংবাদ তথ্য তথ্য আৰু বিচিত্ৰ বিপুল অভিজ্ঞতা আৰু স্মৃতি কথাৰ এক আকৰ স্বৰূপ। সাংবাদিক হৈয়ো প্ৰচাৰ বিমুখ প্ৰকৃতিৰ এইগৰাকী মহৎ ব্যক্তি উত্তৰকালৰ বাবে সমসাময়িক ভাৰত-ইতিহাসৰ নেতা আৰু নেতৃস্থানীয় ব্যক্তি আৰু নানান ঐতিহাসিক ঘটনাৰ প্ৰত্যক্ষ সাক্ষী স্বৰূপ আছিল। এই হিচাপে সাংবাদিক ফুকন নিজেই আছিল তাৎপৰ্যপূৰ্ণ সংবাদৰ লোভনীয় সংগ্ৰহালয়।

* * *

এজন ফৰাচী লিখকৰ এঘাৰ কথা ইংৰাজীত ঘনাই প্ৰায় আপু ৰাক্যৰ দৰে ব্যৱহাৰ হয়: “নো মেন ইজ এ হিৰো টু হিজ ভেলিট্,” অৰ্থাৎ কোনো লোকেই তেওঁৰ নিতৌ আলপৈচান ধৰা পৰিচাৰক বা অজুৰেব ওচৰত ‘বীৰ’ বা মহৎ ব্যক্তি হৈ নাথাকে। লক্ষ্মীনাথ ফুকনৰ সৈতে মোৰ ব্যক্তিগত ওচৰ সম্বন্ধৰ কথা মনত পেলালে মই অজুৰেব কৰোঁ কথাষাৰ প্ৰকৃততে সিমান সঁচা নহয়। সাহিত্যিক আৰু

সামাজিক জীৱনত আমাৰ অগ্ৰজ সমসাময়িকসকলৰ ভিতৰত নিচেই কম জনকেই মই স্বৰ্গীয় ফুকনক চিনি পোৱাৰ দৰে ইমান ওচৰৰ পৰা, ইমান দীঘলীয়াকৈ আৰু ইমান আপোনভাৱে চিনা-জনাৰ সুযোগ পাইছিলোঁ। ফুকনৰ ব্যক্তিগত মানসিক জীৱনৰ, কৰ্মজীৱনৰ, আশা-আশাভংগৰ, তেওঁৰ সামাজিক সম্পৰ্কৰ আনকি তেওঁৰ পাৰি-বাৰিক জীৱন-পৰিক্ৰমাবো যি পৰিমাণ কথা মই জানিছিলোঁ, নিচেই সহচৰ কাপোৰ-কানি যতনাই দিয়া 'ভেলিট'ৰ বাহিৰে আন বাহিৰা মানুহে সাধাৰণতে সিমানখনি জানিবলৈ নাপায়। তথাপিহে মোৰ বাবে লক্ষ্মীনাথ ফুকন আজীৱন 'হিৰো' হৈয়ে থাকিল। আমাৰ নিকট চা-চিনাকিয়েও কোনো সময়তে বিৰাগৰ উদ্বেকতো নকৰিলেই নে তেওঁৰ প্ৰতি গঢ় লোৱা মোৰ গভীৰ আস্থাৰো এক বিন্দু ইফাল সিফাল নঘটালে। কিন্তু অতি চিনাকিয়ে যে এজনৰ 'হিৰো'ৰ চিত্ৰকল্পক আন এজনৰ বাবে সত্যতকৈ বৃহদাকাৰ ('লাৰ্জা ডেন লাইফ' larger than life) কৰি তুলিব পাৰে সেই সম্পৰ্কে মই সম্পূৰ্ণ অৱহিত।

আপ্ত বাক্যটোৰ সত্যতা গিমানেই হওক-নহওক মোৰ দৰে ইমান বেছিকৈ ফুকনক জনাৰ ফলস্বৰূপে এজন ব্যক্তিৰ জীৱন-কৰ্মৰ সাধোণ-যুক্ত মূল্যায়ন কৰিবলৈ হলে যি পৰিমাণৰ বস্তুনিষ্ঠতা বা 'অৱ'জকটি-ভিটি' আৰু নিৰ্লিপ্ততা বা 'ডিটাচমেণ্ট' আয়ত্বাধীন থকাৰ প্ৰয়োজন সিমানখিনি মোৰ নাই বুলিহে তেখেতৰ বিষয়ে লিখিব পৰাৰ চোখাৰে যথেষ্ট সাহস গোটাৰ নোৱাৰোঁ। ফুকনক তথাকথিত নিৰপেক্ষ পৰ্যবেক্ষকৰ দৰে নিকটাপ, অজড়িত অনাশঙ্কিৰে জুখি চোৱা মোৰ পক্ষে বৰ টান।

তথাপি আৱশ্যকীয় দূৰত্বলৈ আঁতৰি গৈ নই যেতিয়া নিজকে সোধো লক্ষ্মীনাথ ফুকনৰ ব্যক্তিত্ব আৰু অৱদান। আটাইতকৈ উল্লেখনীয় গুণগত বৈশিষ্ট্য কোনটো?—ভেতিয়া তাৰ উদ্ভৱত পাওঁ মানুহজনৰ অকাটা নিবাসক্ততা—কি সাংবাদিকতা, কি সাহিত্য-চৰ্চা, কি স্বদেশ-চিন্তা, সকলোতে জাৰ্জল্যমান তেওঁৰ নৈৰ্ব্যক্তিক নোহোৱাকৈয়ো নিবাসক্ত নিৰ্লিপ্ততা। ইংৰাজী জীৱনী সাহিত্যত বৃগ্ৰাস্তৰ স্মৃতিকাৰী উদ্ভৱ

ভিক্টোৰীয় লিখক লীটন ষ্ট্ৰেচীয়ে মহৎজনৰ চাৰিত্ৰিক ‘ডিটাচমেন্টক’ যি কোনো বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ ব্যক্তিত্বৰ এটাইতকৈ উল্লেখযোগ্য লক্ষণ বুলি দৰ্শাইছে। মোৰ বোধেৰে আমাৰ ভিতৰত স্বৰ্গীয় লক্ষ্মীনাথ ফুকনৰ চিন্তা-কৰ্ম আৰু কৃতিতে ষ্ট্ৰেচীয়ে ব্যক্তি-বৈশিষ্ট্যৰ নিদৰ্শন স্বৰূপে দাঙি ধৰা এইডাল মাপকাঠিৰে যথোপযুক্ততা অতি সার্থকভাৱে প্ৰতিয়মান। নিবাসকৃত্য আৰু আত্মপ্ৰকাশৰ ভিন্ ভিন্ দিশসমূহৰ মাজত পাৰস্পৰিক স্বতন্ত্ৰতা অক্ষুণ্ণ আৰু সুস্পষ্ট কৰি ৰখাত পৰম সফলতাই মোৰ বোধেৰে লক্ষ্মীনাথ ফুকনৰ ব্যক্তি-জীৱনৰ মুখ্য বৈশিষ্ট্য।

ষ্ট্ৰেচীয়ে তেওঁৰ জীৱনীমূলক সাহিত্য সৃষ্টিৰ ভংগী হিচাপে লোৱাৰ উপৰিও ‘ডিটাচমেন্টকে’ সজ্ঞানে তেওঁৰ বিষয়-ব্যক্তিসমূহৰো মূল বৈশিষ্ট্যৰূপে বিচাৰ কৰিছিল। ষ্ট্ৰেচীৰ বিপৰীতে ফুকনৰ মুখ্য পৰিচয় সাহিত্যিক হিচাবে নাছিল, ফুকন আছিল সৰ্বাঙ্গে সাংবাদিক। তেওঁৰ সাংবাদিক জীৱনচৰ্চা বিশ্লেষণ কৰি চালে দেখা যায় তেওঁৰ সাংবাদিতা-মূলক লিখনিতে মাথোন নহয় প্ৰাকৃতিক আৰু জাগতিক আচৰণৰো বহু বিচিত্ৰ প্ৰকাশৰ মূল ধাৰাত আছিল এনে এক অসমোয়া বুদ্ধিজীৱী সমাজত বিৰল নিৰ্বিকাৰ, নিৰ্মোহ, নিবাসকৃত নিৰ্গলিত্য। যোৱা শতিকাব শেষ চৰণৰপৰা যাত্ৰাৰম্ভ কৰা ফুকনে তেওঁৰ সমসাময়িক প্ৰায় সকলোই গছকি যোৱা উদগতিৰ নিৰ্দিষ্ট সংকীৰ্ণ বাট পৰিহাৰ কৰি, উচ্চ শিক্ষা লাভ কৰি হাকিম-মুণ্ডুপ হোৱাৰ নাইবা চাহ বাগিচাত মূৰ সুমুৱাই সমাজৰ আচ্যৱন্ত ঞ্জণীত নাম ভৰ্তি কৰাৰ হাবিলাস পৰিত্যাগ কৰি, ইংৰাজীত যাক কয় *calculated risk* তেনেবিধ ‘ঝুঁকি’ লৈ মৰসাহেৰে জঁপিয়াই পৰিল সাংবাদিক জীৱনৰ অঠাই সাগৰত। দেৰ-পাঁহৰ এচুকৰপৰা ওলাই অসমত যি সময়ত সাংবাদিকতাক জীৱিকাকৰূপে লোৱা কথা কোনো মধ্যবিত্ত পৰিয়ালৰ ল’ৰাই কিজানি সপোনতো ভাবিব নোৱাৰিছিল, ফুকনে সেই সময়তে সংবাদ সেৱাত তেওঁৰ তত্ত্বিভূত ভাগ্যৰ লিখন দেখা পালে। সাংসাৰিক বৈষয়িক এক উল্ৰতিৰ প্ৰতি সামাজিক climber হোৱাৰ প্ৰতি তেওঁৰ চৰিত্ৰত এক প্ৰকাৰ ‘ইন্‌বিল্ট’ সহজাত বিৰূপতা আৰু অনীহা, আন কথাত নিস্পৃহ

নির্লিপ্ততা নথকা হ'লে তেওঁ সেইবাট নললেহেঁতেন কিজানি। আকৌ সাংবাদিকতাক জীৱিকাৰ উপায় হিচাপে বৰণ কৰি লৈয়ো সেই সময়ত আক পিছলৈ আমাৰ সাংবাদিকসকলৰ সমুখত দেখা দিয়া কোনো প্ৰকাৰ প্ৰলোভনৰ ওচৰত তেওঁ সেও নামানিলে। ফুকনৰ লগৰ সম-সাময়িক সংবাদসেবীসকলে পিছলৈ সাংবাদিকতাত বাজে আন নানান বৃত্তি বাছি ললে। কোনো ৰাজনীতিত নামি মন্ত্ৰীত্বকে “শেষ কল্পনা” কৰি ল'লে, কোনো বৃত্ত আৰু বুদ্ধি ভঙাই ভঙাই সমাজৰ ‘নেতা’ হ'ল, কোনোৱে বা সাংবাদিকতাৰ কাঁইটীয়া বননি এৰি সাহিত্যৰ ফুলনিত লয়লাসে বিচৰণ কৰাটোকে মোৰ বুলি ললে। সেইদৰে ফুকনৰ উধোৱা নহ'ল,—দেশী চাহাব হোৱাও নহ'ল, আমোলা বিষয়া হোৱাও নহ'ল, ধন বোটলাও নহ'ল, আনকি নিজৰ বুলিবলৈ ঘৰ-মাটিও নহ'ল।

সাংবাদিকতাক ব্ৰত আৰু বৃত্তি হিচাপে লোৱাৰ বাবেই প্ৰকৃততে ফুকনৰ সাংসাৰিকভাৱে একো নহ'ল অথচ সাংবাদিক হৈয়ো ফুকনে নিজৰ আদৰ্শ অগ্ৰগামী সাংবাদিকসকলৰ দৰে দেশব্ৰতী সাংবাদিকতাৰো মন-প্ৰাণ ঢালি দিব নোৱাৰিলে।

আন পিনেদি সাংবাদিকতাৰ ‘প্ৰফেশ্যন’ লৈয়ো লক্ষ্মীনাথ ফুকন ঠিক ‘প্ৰফেশ্যনেল’ দেখানিয়াৰ সাংবাদিকো নহ'ল,—সাংবাদিকী সমুদ্ভিবো বা সামাজিক প্ৰতিপত্তিবো মুখ নেদেখিলে। সাংবাদিক-সাহিত্যিক হোমেন বৰগোহাঞীয়ে গল্পকাৰ ফুকনৰ এটি সম্যক আলোচনাত (প্ৰকাশন পৰিষদৰ ‘অসমীয়া গল্প সংকলন’) ফুকনৰ “সহজাত চিনিকেল মনোভঙ্গী, উদ্বাসিক ভঙ্গী আৰু নগ্ন নিৰ্মোহ দৃষ্টি”ৰ কথা উল্লিখিয়াইছে। লক্ষ্মীনাথ ফুকনৰ সাহিত্য কৰ্মৰ বাহিৰেও তেওঁৰ সমগ্ৰ জীৱনচৰ্যা অল্পধাৱন কৰি চালে মই দেখোঁ। উদ্বাসিক নহয়, নিৰাবেগ নহয়, চিনিকেল নহয়—গভীৰ উপলব্ধিপ্ৰসূত এক সবস সহনশীল কিন্তু সংযত নিকচ্ছাস, নিৰ্লিপ্তহে তেওঁৰ সাধনা আৰু সৃষ্টিকৰ্মৰ আঁহে আঁহে সোমাই আছে। তেওঁৰ আপাতদৃষ্ট চিনিচিহ্নৰ মানৱ বিধেবী বা সংশ্লিষ্ট নহয়, সিও মানৱ দৰদী উদাৰ সংবেদনশীলভাবে চপচলীয়া। এপিনে সন্মেল আবেগিক উপলব্ধি আৰু আন কালেদি ব্যংগাত্মক

নিৰাবেষগ সমালোচনাৰ যুগপৎ স্থিতিয়ে তেওঁৰ সাংবাদিক চৰিত্ৰ আৰু শিল্পী চৰিত্ৰ দুয়োটাতে এক অ-প্ৰত্যাশিত মাত্ৰা যোগ দিছে।

আমাৰ এজন ওজা সাংবাদিক, কৃতী সাহিত্যিক, লেখক স্বজাতি আৰু স্বদেশপ্ৰেমী লক্ষ্মীনাথ ফুকনক লীটন ষ্ট্ৰেটীৰ বিচাৰ-বুদ্ধিৰে মূল্যায়ন কৰি চালে তেওঁৰ জীৱনচৰ্চা, আৰু চৰিত্ৰৰ অকল এই নিৰ্লিপ্ততা ৰূপ চূৰ্ণভ গুণটোৰ বাবেই ফুকনক এজন বিশিষ্ট সমকালীন ব্যক্তি ৰূপে চিহ্নিত কৰিব পাৰি। লগতে ফুকনৰ জীৱনকৰ্মৰ আৰু এটা স্মৰণযোগ্য দিশলৈ দৃষ্টিপাত কৰা প্ৰয়োজন। সম্ভৱতঃ মূলতে তেওঁৰ এই সহজাত আৰু বনিয়াদী নিৰ্লিপ্ততা বোধৰপৰাই উদ্ভূত আনটো অনন্য সাধাৰণ বিশেষত্ব হ'ল সাহিত্য চৰ্চা, সংবাদ সেৱা, ৰাজহুৱা স্বাৰ্থৰ হকে আগবঢ়োৱা অৰিহণা আৰু অসমীয়া বীৰ-পূজা এই বিবিধ বিভিন্ন 'আৰ্জ' বা প্ৰৱণতাৰ মাজত সদায় ৰাখি চলা স্বতন্ত্ৰতা আৰু ভাৰসাম্য। আমাৰ প্ৰায় ভাগৰে কাম কাজত বিভিন্ন প্ৰৱণতাৰ এটাই আনটোক প্ৰভাৱিত কৰে। আমাৰ সাহিত্যিক সাংবাদিক নামেৰে জনাজাত বৃদ্ধন সম্প্ৰদায়ৰ সৰহ-সংখ্যকৰে সাহিত্যিক কৰ্মত সাংবাদিকতা নাইবা প্ৰচাৰ-প্ৰৱণতা, ৰাজনীতিৰ সৈতে ধৰ্মীয়তা, পাণ্ডিত্যৰ সৈতে ব্যক্তিমুখী 'এংগুলাৰিটি' বা একদেশদৰ্শীতা ইত্যাদি এনেকৈ সানমিহলি হৈ পৰে যে সামগ্ৰিকভাৱে তেওঁলোকৰ কাম-কাজত একপ্ৰকাৰ তৰলতা ওপৰে-ওপৰে যোৱা দৃষ্টিভংগী, চিন্তা আৰু লক্ষ্যৰ খেলিমেলি অমুভৱ নকৰি নোৱাৰি। ফুকনে যেতিয়া সংবাদপত্ৰ সম্পাদনা কৰে তেতিয়া সাংবাদিক মূল্যমানৰ ওচৰত আন সকলো মূল্যমান তুল পৰে। দেশপ্ৰেমৰ তাগিদা নাইবা সাহিত্যিক কাককাৰ্যৰ স্বাৰ্থত তেওঁ কেতিয়াও সাংবাদিকতা কৰ্মৰ মান বিসৰ্জন নিদিয়। গল্প লিখোঁতে নাইবা কবিতা লিখোঁতে নাইবা কাৰবাৰ জীৱনালেখ্য যুগুত কৰোঁতে এনেকুৱা বোধহয় তেওঁ যেন পানী নসৰকা সূকীয়া সূকীয়া খোটালিত সোমাই লৈছে কাম কৰিছে। গল্পকাৰৰ মাজত সাংবাদিকতাৰ নাইবা সাংবাদিকৰ সম্পাদকীয় মন্তব্যত ৰাজনৈতিক মতবাদীৰ ছাঁ নপৰে। লক্ষ্মীনাথ ফুকনৰ সৃষ্টি কৰ্মত সুস্পষ্ট এই প্ৰশংসনীয় 'নিউট্ৰেলিটি' বা

অনসংশ্লিষ্টতা যিটো হয়তো তেওঁৰ উপবোধক নিৰ্দিষ্টভাৱে আনটো পিঠিহে, তেওঁৰ ব্যতিক্রমী ব্যক্তিত্ব আৰু কৃতিৰ আন এটা উল্লেখযোগ্য নিদৰ্শন।

“লক্ষ্মীনাথ ফুকনৰ সাংবাদিক কৃতিত্ব, সাহিত্যিক কুশলতা আৰু চাৰিত্ৰিক বিশিষ্টতাৰ উপৰিও ফুকনে আজীৱন সংগমুখ লাভ কৰা প্ৰদেশৰ আৰু দেশৰ ভিন্ ভিন্ ক্ষেত্ৰৰ যিসকল বৰেণ্য আৰু আকৰ্ষণীয় ব্যক্তিৰ প্ৰতিকৃতি মাত্ৰাজ্ঞান মার্জিত, সুকাচিসম্পন্ন, স্মৰণীয় ৰেখা চিত্ৰৰে আমাৰ মনত নিগাজীকৈ থাপি থৈ গৈছে সেই আপুৰুগীয়া অবিহণৰ যথোচিত মূল্য দিয়াৰ একমাত্ৰ উপায় হ'ব তেওঁৰ নিজৰ উল্লেখযোগ্য ব্যক্তিত্বক উপযুক্তভাৱে ভৱিষ্যতৰ অসমীয়া মাত্ৰে মানসত স্থায়ীকৰণত সংস্থাপন কৰা।” লক্ষ্মীনাথ ফুকনৰ স্মৃতি থামি মৰহি যাবলৈ এৰি দিব নোৱাৰোঁক।

গ্ৰীহেম বৰুৱা : আগৰ আৰু আজিৰ

[এই প্ৰবন্ধটো হেম বৰুৱা জীৱিত তথা 'জী' হৈ থাকোঁতেই তেওঁৰ শেষ অৱস্থাত অভিনন্দনসূচক প্ৰবন্ধ হিচাপে লিখিছিলোঁ। আন কেবাগৰাকীও ব্যক্তিৰ ক্ষেত্ৰত হোৱাৰ দৰে মোৰ কেবাটাও অভিনন্দন জনাবলৈ লিখা প্ৰবন্ধ বিষয়-ব্যক্তিৰ পৰলোকৰ পিছতহে প্ৰকাশ পাবলগীয়া হৈছে। সেইবাবে আৰু তাৰ বাহিৰে প্ৰায় সমবয়সী হেম বৰুৱাক স্বৰ্গত বুলি সুৰ্ৰবিবলৈ বেয়া লাগে কাৰণে, প্ৰবন্ধটো যেনেকৈ ওলাইছিল ছবছ তেনেকৈয়ে ৰাখিলোঁ। ই এজন মৃত ব্যক্তিৰ প্ৰতি জীৱিত বন্ধুৰ স্নেহাঞ্জলি নহয়—এজন মৃতপ্ৰায় জীৱিত বন্ধুৰ অতীত আৰু বৰ্তমানৰ বৈপৰীত্য দৰ্শোৱা এখন সৰু সৰু চিত্ৰহে। মূল্যায়নটো গোণ,—নীৰিক্ষণটোহে মুখ্য।]

৮হেম বৰুৱাৰ নামৰ আগত 'জী' লিখা সাধাৰণতে চকুত নপৰে। মই ইচ্ছা কৰিয়েই সেইটো লগাই দিছোঁ। কাৰণ একালৰ অক্ষুণ্ণ প্ৰাণশক্তিৰে চপচপীয়া, তড়বজীয়া, অসমৰপৰা গৈ ভাৰতৰ জাকত জিলিকা সংসদী সদস্য হোৱা, একালত প্ৰায় প্ৰতিদিনেই বাতৰি কাকতৰ 'হেডলাইন' অৰ্জন কৰা হেম বৰুৱাজন আজি প্ৰায় একদশক কাল এনে লক্ষণীয়ভাৱে বাতৰি কাকতৰ শিৰোণামা কয় আমাৰ ৰাজহুৱা জীৱনৰপৰাই আঁতৰি পৰিছে, তেওঁৰ নাম এনে অপ্ৰত্যাশিতভাৱে ৰাজহুৱা স্মৃতিৰপৰা অন্তৰ্হিত হৈছে যে ই অস্বাভাৱিক নহয় যে অন্ততঃ গুৱাহাটী মহানগৰীৰ বাহিৰৰ আন বহু ঠাইত বহুতে খা-খবৰ লোৱা অসম্ভৱ নহয়—হেম বৰুৱা আছেনে, ক'ত আছে, কেনে আছে ? এসময়ত স্কুল-কলেজত একেলগে পঢ়া বন্ধুবৰ হেম বৰুৱা গুৱাহাটীত অতীতৰ দৰেই বৰ্তমানেও মোৰ গাৰ ওচৰতে থাকে। সেইবাবে মই জানো হেম বৰুৱা আছে, জীয়াই আছে। কিন্তু অকল 'জীয়াই থকাই'

জানো প্রকৃততে 'থকা' ? অস্তিত্ববাদী দর্শনৰ মতে 'একজিহটেন্‌ছ'ৰ গূঢ়াৰ্থ উপলব্ধি কৰা সহজ নহয়। মই কিন্তু সদায় ভাবোঁ, আন বগতেও অনুভৱ কৰে—হেম বকরা আছে, জীৱিত আছে, কিন্তু জীৱন্ত জীৱন্ত হেম বকরা হয়তো নাই। ভেলটো আছে, এক বৰ্ণাটা জীৱনৰ তথা জীৱন্ত মানসৰ অৱশেষখিনি আছে, কিন্তু সাহটো নাই; য'ত এসময়ত এটা আগ্নেয়গিৰি আছিল সি মুমাই ছাই হৈ গৈছে। সেইবাবেই আজি তেওঁক এক অথঙ, একীভূত, একেজন মানুহ হিচাপে চোৱা টান। একেজনতে দুজন, বৈতস্যা 'স্কীজোফ্রেনিক' (schizophrenic) নহয়, কিন্তু নহলেও ব্যক্তনাত এজন আৰু বাস্তৱত আন এজন, হয়তো একপ্ৰকাৰ স্কীজোফ্রেনিয়াই। হেম বকরাৰ নাম ললে অনিবাৰ্যভাৱে আগৰ আৰু আজিৰ দুয়োজন মানুহ যুগপৎ চেতনাৰ সন্মুখলৈ আহি পৰে।

অতীতৰ হেম বকৰাজন অসমৰ তথা দেশৰ বাহুহুৱা তথা সাংস্কৃতিক বৌদ্ধিক পৰিক্ৰমাও ইমান বেছি পৰিচিত আৰু প্ৰতিষ্ঠিত যে তেওঁৰ জীৱনৰ এতিয়াৰ ষষ্ঠ দশকৰপৰা এৰি থৈ অহা জাতিজাৰ দশকবোৰলৈ ঘূৰি চাই মণি-মুকুতা আজুৰি দেখুৱাব কোনো আৱশ্যক নকৰে। ৰাজনীতিক হ'লেও কবি-সাহিত্যিক হেম বকৰাৰ অন্তৰ্জীৱন এটা এতিয়া যেনেকৈ একমাত্ৰ জীৱন হৈ আছে তেনেকৈ নাথাকিলেও আনপ্ৰকাৰে হলেও আগতেও আছিল। কিন্তু অতীতৰ হেম বকৰাৰ বহিঃজীৱন এনে সুদূৰপ্ৰসাৰী আৰু ইমান প্ৰকটিত আছিল যে সেইজনৰ কাৰ্য্যৱলী আৰু সুবিস্তীৰ্ণ লেখা-মেলাৰ ভৱিষ্যতেই তেওঁ সকলোৰে বাবেই এখন মেল খাই থকা কিতাপৰ দৰে হৈ আছে। সেইজনৰ লিপিৱদ্ধ কৃতিবোৰ উকটিৱাৰ মোৰ আগ্ৰহ নাই। মই মাথোন মোৰ এজন লগবীয়া হিচাপে আজিৰ জন কাৰিকৰভাৱে বৰ্তমান অথচ আধ্যাত্মিক-ভাৱে অতীত হেম বকৰাৰ বিষয়েহে ছুটা কথা লিখিব খুজিছোঁ।

আজিৰ হেম বকৰাৰ কথা ভাবিলেই মোৰ এবাৰ নোৱৰাতকৈ দুজনৰ শিল্পী সন্মিলৈ মনত পৰে। আজিৰ হেম বকৰাই মনত পোৱাৰ একালৰ বিদ্রোহী গতি চকল 'অগ্নিবীণা'ৰ কবি অথচ বাৰুকল, নিঃসংগ,

জীৱন্ত কাজী নজৰুল ইচলামলৈ আৰু মনত পৰে শ্বেকচপীয়েৰৰ পিছত সম্ভৱতঃ বিশ্বৰ এটাইতকৈ মহান নাট্যকাৰ নবৰেৰ হেনৰিক ইবচেনলৈ। ইবচেন সম্পৰ্কে সৰুতে পঢ়া এঘাৰ কথা মোৰ ঘনাই মনলৈ আহি থাকে। বৃদ্ধাৱস্থালৈকে এটা কিশোৰমূলভ মন লৈ বাচি থকা অথচ যৌৱনৰ উদ্যম সৃজনীশক্তি হেৰুৱাই পেলোৱা ইবচেনক বোলে জীৱন সায়াহুত কোনোবা এজনে সুধিছিল -- ইবচেন, আপুনি “পীয়াৰ গীট” আৰু “ৱাইল্ড ডাক”ত প্ৰকৃততে কি ক’ব খুজিছিল? প্ৰশ্নকৰ্ত্তাজন আছিল বোধহয় কবি -- সৌন্দৰ্যতাত্ত্বিক -- বসিক আৰু সৰ্বাধিক জনাজাত ইবচেন অনুবাদক ৱিলিয়াম আৰ্চাৰ (W. G. Archer)। বহুত পৰ বৈ অৱসাদগ্ৰস্ত, পৰাজিত প্ৰতিভা ইবচেনে বোলে উত্তৰ দিছিল, “সেইকথা ইবচেনক সোধক।” অৰ্থাৎ তেতিয়াৰ জন ইবচেন সেইজন ইবচেন নাছিল যিজনৈ বিশ্বসাহিত্যৰ ভঁড়াললৈ অনবদ্য বাস্তৱবাদী আৰু সাংকেতিক ইমানকিখন যুগজয়ী নাটৰ অবিহণ দিছিল। সেই সৃষ্টিকাৰ ইবচেনৰ মনৰ কথা জীৱনৰ বিয়লিবোলাৰ কেৱল দেহাধাৰী ইবচেনজনে কেনেকৈ ক’ব? আৰু নজৰুল! কি আচৰিত হবলগা কথা নজৰুলক মনত পেলোৱাৰ কেইদিনমান পিছতে অৱশিষ্ট ‘অগ্নিবীণা’ৰ তাৰকেইডালে চিৰস্তম্ভ হৈ গ’ল। খ্ৰীষ্টেম বকরা মোৰ আজিও নিচেই ওচৰতে থাকে। তেওঁৰ ওচৰলৈ মই কাচি কেতিয়াবাহে যাওঁ। যেতিয়াই যাওঁ বচনহীন বকৱাৰ ওচৰত নিৰ্বাক হৈ বহুপৰ বহি থকাৰ পিছত নজৰুল আৰু ইবচেনৰ কথা পাগুনি পাগুনি ঘৰলৈ ঘূৰি আহোঁ। আগবৰ্ত্তন হেম বকৱাৰ আজিৰ হেম বকৱালৈ পৰ্যবসান কেৱল এজন অসাধাৰণ মানুহৰ হঠাৎ-স্তম্ভতাৰ শোচনীয় ছুৰ্ভাগাই নহয়, ই আমাৰ এক জাতীয় বেদনাৰ বিষয়, এক বিপৰ্যয়।

হেম বকৱাৰ কথা মনলৈ আনিলে যিজন আমাৰ অসমীয়া মানুহলৈ মনত পৰি যায় সেইজন হ’ল ‘ভাগবীৰ’ বুলি বিখ্যায়িত হোৱা আনজন স্বৰ্গীয় হেমচন্দ্ৰ বকৱা। ছুইজনৰ ভিতৰত হয়তো নামটোৰ বাহিৰে আনবোৰ কথাত কমেই মিল আছিল, বয়সৰ ব্যৱধানো বৰ

বেছি। ত্যাগবীবৰ প্ৰকৃত 'প্ৰটোটাইপ' বিচাৰিবলৈ হ'লে সম্ভৱ
 এতিয়াৰজন হেম বকৰাতকৈ তাহানিৰ 'হেমৰ কোষেৰে ৬খ দ'ল বন্ধা'
 হেমচন্দ্ৰ বকৰালৈহে যোৱা সমীচিন হব। ছয়োৰে একে ভীত্ৰ,
 সংস্কাৰকামী যুক্তিবাদী সামাজিক অচলাৱস্থা বিৰোধী অথচ দৰাচলতে
 সমাজপ্ৰেমী, মানৱদৰদী, আদৰ্শবাদী অথচ কাৰ্যকৰী ব্যক্তিত্ব। ওপৰে
 ওপৰে চালে হয়তো শ্ৰীহেম বকৰা আৰু ত্যাগবীবৰ মাজত তেনেকুৱা
 মিল নাই। তথাপি এইজন হেম বকৰাই অসমৰ ৰাজনৈতিক আকাশত
 এসময়ত অত্যাঞ্জন জ্যোতিষ্কৰূপে আবিৰ্ভূত হৈ অকালত মৰহি যোৱা
 সেইজন হেমচন্দ্ৰ বকৰালৈ মনত নেপেলোৱাকৈ নাযায়। ছয়ো
 হেম বকৰা, একে ভাৰতীয় গণবিপ্লৱৰ সম্ভাৱন। মোৰ সংগঠা,
 সমকালীন হেম বকৰা অন্তৰৰপৰা নাইবা মানসিক ভাঙনাৰপৰা হোৱা
 ৰাজনীতিক আছিলনে নাই মোৰ সন্দেহ বৈ গৈছে। হেম বকৰা যে
 ত্যাগবীবৰ দৰে মনে-প্ৰাণে বিচক্ষণ দল-নিষ্ঠ ৰাজনীতিক কোনো
 দিনেই নাছিল সেই বিষয়ে কিন্তু মোৰ অকণো সন্দেহ নাই। হেমচন্দ্ৰ
 বকৰা সাহিত্যপ্ৰেমী, বসন্তান-পূৰ্ণ, মানৱিক বুদ্ধিজীৱী আছিল সঁচা কিন্তু
 তেওঁৰ প্ৰথম পৰিচয় আছিল ৰাজনীতিবিদ, দলনেতা স্বৰূপে। শিল্পীৰ
 অন্তৰ এখন, সেইজন হেমচন্দ্ৰ বকৰাৰো আছিল বুলি তেওঁৰ ওচৰলৈ
 অহা মানুহ মাত্ৰেই জানে। কিন্তু আমাৰ হেম বকৰাই প্ৰায় গোটেইটো
 প্ৰাপ্তবয়স্ক জীৱনেই ৰাজনীতি কৰিলে যদিও ৰাজনীতিৰ প্ৰতি অন্তৰৰ
 টান তেওঁৰ কোনো কালেই নাছিল। হেম বকৰা আছিল মূলতঃ শিল্পী,
 সাহিত্যিক, জীৱনৰ যোগাত্মক ফালটোৰ অনুৰাগী। সেয়ে ইঠাং এই
 মৌলিক বিভিন্নতাৰ স্তৰটো অতিক্ৰম কৰিলেই আন বহুতো দিশত
 ছয়োজন হেম বকৰাৰ অনেক মিল আহি পৰে। হেমচন্দ্ৰ বকৰাই
 হয়তো পৰাধীন দেশত জাতীয়তাৰ বশুৱা হ'ব বুলি মাৰ্গগৰ্ভতে ধিৰ
 কৰিছিল। হেম বকৰাক ৰাজনীতিত আনিলে অৱস্থাই আৰু ঘটনাৰ
 এক আবেগিক মুহূৰ্তৰ উদ্ঘাদনাই। কিন্তু একে আগষ্টৰ আন্দোলনে
 ছয়োকৈ ৰাজনীতিৰ সৈতে জীৱনজুৰি সাঙুৰি ৰাখিলে।

হেমচন্দ্ৰ বকৰাই সাংবিধানিক ৰাজনীতি কৰিলে, দল আৰু 'কেডাৰ'

গঢ়িলে, মজ্জীসভা নিয়ন্ত্ৰণ কৰিলে, কিন্তু catalytic agentৰ দৰে
 প্ৰশাসনৰ সংক্ৰমণৰপৰা নিজক নিলগাই ৰাখিলে। হেম বৰুৱায়ে যি
 কংগ্ৰেছৰ হৈ পোনতে ফাটেক খাটি সংগ্ৰামী ৰাজনীতিত সোমাইছিল
 সেই কংগ্ৰেছতে থাকি ভাৰতৰ প্ৰশাসনীয় ৰাজনীতিৰ শক্তিকেন্দ্ৰতে
 থাকিব পাৰিলেহেঁতেন। কিন্তু নাথাকিল। হেম বৰুৱাই কংগ্ৰেছকে
 ত্যাগ কৰিলে, তথাপি সংগ্ৰামী প্ৰতিবাদী ৰাজনীতি নেবিলে। শেষ-
 লৈকে হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ দৰে ঐকান্তিক সততা আৰু আত্মগুত্যৰে নিজৰ
 দললৈকে তেওঁৰ পৰিণত জীৱনৰ সকলো ৰাজনৈতিক উদ্যম আৰু সেৱা
 আগবঢ়ালে যদিও হেম বৰুৱা কোনোদিনেই ঠিক দলীয় ৰাজনীতিক
 নহ'ল। তেওঁ অবিচলিতভাৱে শত বিপৰ্যয় অনেক ভাগ্যবিডম্বনাৰ
 মাজতো তেওঁৰ আত্মগুত্য নসলালে। এইখিনিতে ছয়োজন হেম
 বৰুৱাৰ ৰাজনীতি কৰিও ৰাজনীতিতে লেপেটা লাগি নথকাৰ মহত্ব।
 ছয়ো সদায় ৰাজনীতিতকৈ ওপৰ, দলতকৈয়ো বেছি কিহবাৰ লক্ষ্য
 অনুসৰণ কৰি ব্যতিক্ৰমী ব্যক্তিত্ব পৰিণত হৈছে।

সুদক্ষ সংসদী ব্যক্তি হিচাপে আৰু দলীয় নীতিত আস্থাৰ পিনৰ
 পৰা হেম বৰুৱাৰ ৰাজনীতিক যদিও সদায় সমৰ্থনৰ চকুৰে চাই
 আহিছে। তথাপি হেম বৰুৱাৰ ৰাজনৈতিক কৃতিত্বৰ বিষয়ে উচ্ছ্বসিত
 হোৱাৰ কোনো কাৰণ মই কেতিয়াও দেখা নাই। কিন্তু ৰাজনীতি
 কৰিও দলোৰ্ধ ব্যক্তিত্বৰ নিৰ্মলতা আৰু সবলতা বন্ধা কৰি পাব পৰা
 বৈশিষ্টই ৰাজনীতিতো হেম বৰুৱাক এডোখৰ সুকীয়া স্থিতি দিছে।

হেম বৰুৱা ঠিক তথাকথিত ৰাজনৈতিক নেতাৰ পৰ্যায়লৈ উঠিলেনে
 নাই, তেওঁৰ সুদীৰ্ঘ ৰাজনীতি চৰ্চা আৰু সফল সংসদী কাৰ্যনিৰ্বাহ
 নিৰ্বিশেষে এতিয়াও মন্তব্যৰ বিষয় হ'ব পৰা নাই। ৰাজনীতিক
 মক-বক্তা বা সংসদী তাৰ্কিক হিচাপে লোকসভাৰ সদস্য হৈ থাকোঁতে
 হেম বৰুৱাই অৰ্জা খ্যাতি আৰু গৌৰৱ আমাৰ জাতীয় গৌৰৱৰ
 বিষয়। অসমৰ এচুকৰপৰা পৈ দেশৰ ৰাজনীতিৰ স্নায়ুকেন্দ্ৰ সংসদৰ
 মজিয়াত যি বলিষ্ঠতা আৰু বুদ্ধিমত্তাৰে তেওঁ দেশৰ সমস্ত বিপ্লৱ
 কৰিছিল তেনে বলিষ্ঠতা সংসদৰ অৰ্থ সহস্ৰ সদস্যৰ ভিতৰত মাথোন

আঙুলিব মূৰত লেখিব পৰা কেইজনমানেহে দেখুৱাব পাৰিছিল। কিন্তু ছুটা গুণৰ বাবে বৰুৱাৰ ৰাজনৈতিক জীৱনো উল্লেখযোগ্য হৈ ৰ'ব। এটা হ'ল, নেতৃত্বৰ মৰ্যদা লভক বা নলভক, বৰুৱাৰ অভূতপূৰ্ব জন-প্ৰিয়তা আমাৰ ৰাজনৈতিকসকলৰ বাবে সদায় কৌতূহল আৰু ঈৰ্ষাৰ বিষয় হৈ ৰ'ব। ৰাজনৈতিক ক্ষমতা নোহোৱাকৈয়ো ব্যক্তিগত আকৰ্ষণীয়তা আৰু সেৱাস্তাৰৰ সত্যতাৰ গুণে অতি কম সময়ৰ ভিতৰতে তেওঁ যেনেকৈ জনতাৰ মাজত তেওঁৰ বিগ্ৰহ সুপ্ৰতিষ্ঠিত কৰিব পাৰিলে সেইটো বহুতৰ বাবেই বিমূৰ্খ আগ্ৰহৰ বিষয়। তেওঁৰ ৰাজনৈতিক কৃতিত্বৰ আনটো প্ৰমাণ হ'ল নিজে পণ্ডিত আৰু শিল্পী-জনোচিত নিৰাসক্ত ভাবাপন্ন লোক হৈয়ো সৰ্বসাধাৰণ জনতাৰ সৈতে একে পৰ্যায়তে সমানে সমানে সহযোগী হিচাপে একান্তবোধে কাম কৰিব পৰাৰ তেওঁৰ তুৰ্লভ ক্ষমতা। বিদ্বান হলেও; অনোবুজিত বৌদ্ধিক আভিজাত্য থাকিলেও হেম বৰুৱাৰ নিচিনাকৈ অতি কম সাহিত্যিকেই জনতাৰ ইমান ওচৰ চাপিব আৰু ওচৰত থাকিব পাৰিছে। এইফালৰপৰা তেওঁ এজন প্ৰকৃত “গ্ৰাচ-কট পলিটিচিয়ান”—অৰ্থাৎ একে সময়তে তেওঁ এজন কলাকাৰী সচেতনতা সম্পন্ন বিশিষ্ট ব্যক্তিবিশেষ।

ৰাজনীতিৰপৰা মুখ ঘূৰাই হেম বৰুৱাৰ বাকী ব্যক্তিত্বলৈ দৃষ্টিপাত কৰিলে সাহিত্যিক আৰু সাংস্কৃতিক হেম বৰুৱাজনক এক বিভিলেশ্বৰ, অলৌকিক আবিষ্কাৰ যেন লাগি যায়। স্কুল-কলেজত কেবাবছৰো একেলগে বহি পাঠ লৈছিলো, প্ৰবেশিকা পৰীক্ষাৰ অন্তত আৰু বৰুৱাৰ এম এ পাছ কৰি কৰা বোৰহাটত কলেজীয়া শিক্ষক জীৱনৰ প্ৰাৰম্ভত অত্যন্ত ঘনিষ্ঠভাৱে একেলগে সুবিহিলো, কথাবাৰ্তা হৈছিলো। সম্ভৱ বি. এ. পাছ কৰালৈকে বৰুৱা যেনেকৈ কলেজত কোনো প্ৰকাৰ মুখ-কুটা ছাত্ৰ নাছিল তেনেকৈয়ে দিয়া নাছিল ভৱিষ্যতৰ অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতি হবলগীয়া কোনো সাহিত্যিক প্ৰতিভা। লাজকুৱীয়া বিনয়ী সদায় আঁৰত লুকাই থাকিব খোজা হেম বৰুৱাই

প্রায় ডেকা বয়সলৈকে ভৱিষ্যতৰ অগ্নিগৰ্ভ বক্তৃতা দিয়া অথবা এইচ. ভি কামাথ বা নাথ পাইৰ দৰে আকৰ্ষণীয় ‘পাৰ্লিয়ামেণ্টেৰিয়ান’ জনৰো কোনো ছপতীয়া চিনৰ আশ্বাস দিয়া নাছিল। এক কথাত ক’বলৈ গ’লে প্ৰায় মাজবয়সলৈকে হেম বৰুৱা আছিল আমাৰ সবহ ভাগব দৰে “এভাৰেজ” সাধাৰণ মানুহ। ত্ৰিশৰ দশকত তেতিয়াৰ হেমকান্ত বৰুৱাই “আৱাহন” আলোচনীৰ পাতত পাশ্চাত্যৰ লিখক আৰু লিখাৰ বিষয়ে আলোচনামূলক প্ৰবন্ধ-পাতি লিখি সাহিত্যিক প্ৰতিষ্ঠাৰ বাটত হেছো-নেহোঁকৈ থৰক-বৰক খোজ পেলাবলৈ ধৰিছিল যদিও তেওঁ যে সাহিত্যত লাগি থাকিব তেনে কোনো প্ৰত্যয় নাইবা সাহিত্যৰ প্ৰতিযোগিতাত আগঠাই ল’বলৈ যুঁজ দিব তেনেকুৱা আত্মবিশ্বাসো তেওঁৰ অহা নাছিল। মনত পৰে, বৰঞ্চ, সেই সময়ত সাহিত্য চৰ্চাৰ উৎসাহটো মোৰোহ বৰুৱাতকৈ অলপ চাৰ আছিল আৰু মইহে লাজুক, পিছহোঁহকা হেম বৰুৱাক আৰু ঘনাই আৰু বেছিকৈ লিখা-মেলা কৰিবলৈ হেচুকিব লগীয়াত পৰিছিলোঁ। বক্তৃতা দিয়া বিষয়তো সম্ভৱ সাহিত্যিক ক্ৰীমান ৰাজেন্দ্ৰনাথ হাজৰিকা আৰু কবি ৩ অমূল্য বৰুৱাই যোৰহাটত আয়োজন কৰা এখন অনুষ্ঠপীয়া সাহিত্যিকৰ মেলত ঘামি-জামি দিয়া চুটি বক্তৃতাই বৰুৱাৰ বক্তা জীৱনৰ অধিৰ আৰম্ভণি আছিল।

এম এ পাছ কৰাৰ পিছত জীৱনত তিষ্ঠি থাকিবলৈ যোৰহাটত যুঁজ দিয়া বছৰকেইটা আনুমানিক ১৯৩৯-৪১ চন মোৰ মনেৰে হেম বৰুৱাৰ জীৱনৰ পট পৰিবৰ্তনৰ সময়। গোটেই মানুহজনলৈ অহা ঈংৰাজীত যিটোক কোৱা হয় sea-change তেনে সমুদ্ৰ কপান্তৰৰ কাল, ক্ৰান্তিকাল। ভাব হয়, সেই কেইবছৰৰ চৰম বিপৰ্যয় ভাগ্য পৰিবৰ্তন আৰু আশাভংগ তেওঁৰ জীৱনলৈ নহা হলে বিজ্ঞন হেম বৰুৱাক লৈ অসমীয়াই আজি গৰ্ব কৰে সেইজন হেম বৰুৱাৰ পাতনি হয়তো নহ’লহেঁতেন। তেওঁৰ জীৱনত তেনে এক বিৰাট গৰ্ব সংঘটিত নোহোৱা হ’লে হেমকান্ত বৰুৱা হয়তো উদ্বাদানুদ্বাদ অসমৰ অলেখ বেচৰকাৰী কলেজৰ ভৱিষ্যতহীন, প্ৰেৰণাহীন অধ্যাপকৰ

দৰে মাথোন এজন অধ্যাপকেই হৈ ব'লহেঁতেন। হয়তো সময়ত পি এইচ. ডি উপাধি লৈ পঢ়া-শুনা কৰি থৈ সংসাৰী সফলতাৰ বাবে লালায়িত হৈ ঘৰবাৰী কৰি থিতাপি লাগি আওপকীয়া অৰ্থত দৰ্শনৰ 'গুড লাইফ' সংজীৱন যাপন কৰি থাকিলেহেঁতেন। পৰীক্ষা আৰু ছাত্ৰৰ বাহিৰে আন বিষয়তে তেওঁক 'মাৰ্ক' কৰাৰ দৰকাৰ কাৰো কিজানি নহ'লহেঁতেন। সেই কেইবছৰৰ তিক্ত অভিজ্ঞতাই হেম বৰুৱাক নিজৰ সূপ্ত প্ৰতিভাৰ বিষয়ে সজাগ হবলৈ শিকালে, চতুৰ্ধ দৰ্শকৰ সামাজিক অৱক্ষয়ৰ স্বৰূপ বুজিবলৈ সক্ষম কৰিলে, বাৱহাৰিক জীৱনৰ সীমাবদ্ধতাৰ গৰাহৰপৰা নিজক উদ্ধাৰিত কৰি উত্তৰণ সাধি জীৱন ধাৰণৰ মহত্বৰ ব্যক্তি-উৰ্ধ প্ৰেৰণা আৰু লক্ষ্যসমূহৰ সৈতে নিজক জড়িত কৰিবলৈ উদগনি দিলে। তেতিয়াৰপৰা 'অ-সাহিত্যিক হেম বৰুৱা হৈ পৰিল সাহিত্যিক, কবি। অকল সেয়ে নহয় বিয়াল্লিছৰ গণজাগৃতিৰ আলোড়নৰ কামত বৰুৱাই দেশ আৰু জনতাৰ আহ্বান শুনি ব্যক্তিগত জীৱনৰ বিফলতাতকৈ বিৰাট আৰু মহৎ জাতীয় দূৰৱস্থাৰ অংশীদাৰ হবলৈ আগবাঢ়িল— বৰুৱা দেশসেৱক হ'ল, ৰাজনীতিক হ'ল। বিয়াল্লিছত আৰ্চাম্বতে সম্পূৰ্ণ অশ্ৰেয়ালিভাৱে এখন ৰাজহুৱা সভাত অগ্নিবৰ্ষা বৰুৱা দি হেম বৰুৱা ৰাজনৈতিক বন্দী হ'ল। ভাবীকালৰ ৰাজনৈতিক বৰুৱাৰ জন্ম হ'ল। যোৰহাট জেলত বন্দী হৈ থাকোঁতে সেয়ে পোনপ্ৰথম অজান অপৰিচিত হেম বৰুৱা অসমৰ প্ৰায় সকলো প্ৰথম শাৰীৰ নেতাৰ সৈতে ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্কলৈ আহিল আৰু আনফালেদি আৰম্ভ কৰিলে কঠোৰ অধ্যয়ন-তপস্বী। সচেতন সময়খিনিৰ প্ৰায় প্ৰত্যেকটো মুহূৰ্তকে কিতাপ পঢ়াৰ কামত লগাবলৈ হেম বৰুৱাই তেতিয়াই কৰা অভ্যাস সৌ-সিদিনা নিজে পঢ়িব নোৱৰা হোৱালৈকে এদিনো লবচৰ নহ'ল। আৰু তেতিয়াৰপৰাই হেম বৰুৱাৰ জীৱনৰ এটা ডাঙৰ সম্পদ—সমগ্ৰ মূল্য উপলব্ধি এক্ষেত্ৰকো অবাৰত নেৰেদাবলৈ এক সহজাতপ্ৰায় প্ৰকৃতি অৰ্জিত হ'ল। হেম বৰুৱাৰ আজিৰ হুৰ্ভাগ্যজনক পৰিস্থিতিত এনে এটা অভ্যাস যদিও নিৰ্ভুৰ 'আয়বনি' যেনহে হৈছে—নগৰটোকে দিন

কটাবলৈ কাৰ্যিকভাৱে অসমৰ্থ এজন মানুহে এতিয়া আনে পঢ়ি
শুনোৱাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি সময় নিয়াব লাগে—তথাপি এনেবোৰ
অভ্যাসৰ বলতেই হেম বৰুৱা 'হেম বৰুৱা' হ'ল।

সেই সময়তে আমাৰ মহান নেতা লোকপ্ৰিয় বৰদলৈৰ সান্নিধ্যই
হেম বৰুৱাৰ জীৱনৰ সমস্ত ধাৰাটোকে সলাই পেলালে। বৰদলৈদেৱে
হেম বৰুৱাক যোৰহাটৰপৰা আনি অসমৰ প্ৰাণকেন্দ্ৰ গুৱাহাটীত
থাপিলে, ভোলা বৰুৱা কলেজৰ গুৰিয়াল পাতিলে। তেতিয়াৰপৰাই
আৰম্ভ হ'ল সাহিত্যিক, পণ্ডিত, বুদ্ধিজীৱী, সাংস্কৃতিক, সমাজবাদী,
ৰাজনীতিক, জনতাৰ হিয়াৰ আমুঠ, সৰ্বজনপৰিচিত, সৰ্বজনপ্ৰিয় হেম
বৰুৱাৰ জীৱনৰ অগ্ৰগতি। যোৰহাটৰপৰা গুৱাহাটীলৈ স্থানান্তৰ
আৰু শেষলৈ গুৱাহাটীৰপৰা দিল্লীলৈ 'ট্ৰেন্সলেশ্যন' হেম বৰুৱাৰ জীৱন
কাৰ্যক্ৰম প্ৰতিষ্ঠাৰ বৃহৎ ৰূপান্তৰৰ যাত্ৰাপথ। গুৱাহাটীলৈ আহিব
পৰা হেম বৰুৱাই আৰু পিছফালে ঘূৰি চোৱাৰ, Look back
কৰাৰ দৰকাৰ হোৱা নাছিল যেতিয়ালৈকে নিৰ্বাচনত পৰাজিত হোৱাৰ-
পৰা তেওঁৰ আৱৰ্তনৰ চকুৰী অতীতৰ সিদ্ধি আৰু বৰ্তমানৰ বিপৰ্যয়ৰ
মাজত অদ্ভুতভাৱে স্থিতিস্থাপক হৈ নিশ্চল হৈ পৰিল।

এসময়ৰ লাজকুৰীয়া, পিছলৈ হটিযোৱা, কোনো প্ৰকাৰ 'কেৰিচমা'
নথকা হেম বৰুৱা যে পিছলৈ এদিন এনে সববৰহী, এনে 'মেগনেট'
সদৃশ ৰাইজৰ মানুহ হব আৰু হব একেসময়তে অসমীয়া আধুনিক
কবিতাৰ ছৱাৰ মুকলি কৰোঁতা আৰু দেশৰ সাংস্কৃতিক পৰিক্ৰমাৰ এজন
নাৱক, সেই কথা তেওঁৰ মৈতে একেলগে ডাঙৰ-দীঘল হোৱা মইহে
নালাগে তেওঁৰ সমকালীন আন কোনোবাই ভাবিব পাৰিছিল বুলি
বোৰ মনত নথৰে। সেইবাবেই কৈছোঁ পিছৰজন হেম বৰুৱা এক
'বিভিলেশ্যন' যেন লাগে। 'বিভিলেশ্যন' এই বাবেই যে আগৰজন
সাদা-চিৰা' হেম বৰুৱাৰ মাজতে অগাৱস্থাত পিছৰ ভাৰত বিখ্যাত
স্থপৰিচিত 'সাদা-চিৰা' হেম বৰুৱাজন লুকাই নথকা হলে হঠাৎ
ওপৰবৰপৰা বা বাহিবৰপৰা কৃত্ৰিমভাৱে আগৰ উকা হেম বৰুৱাজনৰ
ওপৰত পিছৰ সৰ্বচাক হেম বৰুৱাজন 'চুলাৰ ইম্পোৰ্ত' বা উৰ

স্থাপিত হব নোৱাৰিলেহেঁতেন। আৰু লগতে এইটো ঠিক যে কৃত্তিকৰে এম. এ. পাছ কৰাৰ পিছতো কেবাবছৰো নিবছুৱা হৈ বহি থাকিবলগীয়া নোহোৱা হলে তেতিয়াৰ চালুকীয়া যোৰহাট জে. বি. কলেজত ভালেমান দিন কাম কৰিও স্থায়ী চাকৰি এটা পোৱাৰ বেলিকা ভগ্নমনোৰথ নোহোৱা হলে, সেই কেইবছৰত আমাৰ সমাজৰ বাহিৰৰ ভণ্ডামিৰ আঁৰত থকা প্রকৃত হৃদয়হীন মানুহৰ মোল লুপ্তা স্বৰূপটোৰ সৈতে মুখা-মুখি পৰিচয় নোহোৱা হলে আৰু বয়স্ক জীৱনত পদে পদে প্রতিষ্ঠিত ব্যৱস্থাৰ বিৰুদ্ধে মূৰ দাঙি থিয় হোৱাৰ প্ৰত্যাহ্বানৰ সন্মুখীন হবলগীয়া নোহোৱাহেঁতেন ভৱবয়সৰ সমাজ সমালোচক, বিপ্লৱী ভাবধাৰাৰ বাহক বাৰ্জনৈতিক বিৰোধী, ভাষাদৰ্শত প্ৰগতিশীল, জনজীৱনৰ সৈতে একাত্মবোধেৰে আপোন, গুৱাহাটী তথা অসমৰ সাংস্কৃতিক-বৌদ্ধিক পৰিৱেশক গঢ় দিব পাৰোঁতা হেম বৰুৱাজনক দেশে দহে নাপালেহেঁতেন।

হেম বৰুৱাৰ অতীতৰ বিষয়ে মই যিমানখিনি জানো আন বহুতেই তাতকৈ বেছি জানে। কিন্তু হেম বৰুৱা জীৱন পৰিক্ৰমা যিটো স্তৰত এই তিনিবুৰি বছৰতে আহি থমকি বৈছেহি তাত অতীতৰ মানুহজনৰ উদ্দেশ্য আৰু আজিৰ সেই একেজন মানুহৰ ভগ্নাৱশেষৰ সম্যক মূল্যায়ন বৈপৰীত্যৰ অধ্যয়ন, 'ষ্টাডি ইন কনট্ৰাষ্ট' পদ্ধতিৰ ব্যতিৰেকে ফলপ্ৰসূ হব নোৱাৰে বাবেই নকণ্ড বুলিও সেইখিনি কবলগীয়া হ'ল। হেম বৰুৱাৰ জীৱনত নিয়তিৰ খেলালৈ মন কৰিলে বহুত সময়ত মোৰ তেওঁৰ জীৱনটো এখন 'এপিক ট্ৰেজেডি'ৰ ৰূপায়ন যেন লাগে। এনে 'এপিক' বা মহাকাব্যিক পৰিণতি প্ৰসংগত নিয়তিৰ হাতৰ পুতলা নানাজন মহানলোকৰ কথা মনলৈ অহা স্বাভাৱিক। বৰুৱাৰ একেটা জীৱনৰ অৰ্ধশতাব্দীৰ ভিতৰতে সম্পূৰ্ণ সুকীয়া বিপৰীত জীৱনৰ প্ৰদৰ্শন আমি দেখিবলৈ পালোঁ। হেম বৰুৱা এদিন আছিল মানসিক আৰু শাৰীৰিক স্বাস্থ্যৰ ভুগুত বিৰাজমান এক প্ৰাণোচ্ছল, জীৱন্ত, পতিশীল, ল'ৰা-বুঢ়া সকলোৰে প্ৰতি সহানুভূতি আৰু অনুৰাগেৰে ভৰপূৰ স্মৃতিৰ উদ্ভাস প্ৰতিক্ৰিয়াৰে জীৱন্ত, চিৰনবীন, চিৰ সতেজ যৌৱনোচ্ছাসৰ উজ্জ্বলীয়া

প্রতিমূর্তি, খোজে-কাটলে, কথাই-কামে, হাঁহিয়ে-বগৰে হেম বকরাৰ কেব মাৰিবপৰা মানুহ গুৱাহাটীত কমেই আছিল। তেওঁ যেনেকৈ জীৱনৰ আৰু মানুহৰ সংকট আৰু সমস্যাৰ প্ৰতি সদাসচেতন আছিল, তেনেকৈয়ে আছিল জীৱনৰ অনন্ত মুহূৰ্তবোৰৰ সোৱাদ বা ৰস চেপি লব জনা নিৰুদ্বেগ, নিবিড় জীৱন-ৰসিক, ভোগী। হেম বকরাই সদায় পৰিৱেশৰ আৰু পৰিস্থিতিৰ ওপৰত নিজৰ ব্যক্তিত্বৰ ছাপ বহুৱাব পাৰিছিল। একসময়ত হেম বকরাই সাধাৰণ মেচ এটাৰ এখোটালিত এজাক মানুহৰ মাজত থাকি সকলো ৰং-বহুইচ আৰু আলোচনা-বিলাচনাত যোগ দিও একেটা দিনতে ঘণ্টাৰ পিছত ঘণ্টাকৈ পঢ়িছিল, ল'ৰা পঢ়ুৱাইছিল, আলোচনীৰ সম্পাদনা কৰিছিল, দৈনিক বাতৰি কাকতৰ সম্পাদকীয় লিখিছিল, প্ৰবন্ধ লেখিছিল, সকলোৰে খা-খবৰ লৈছিল, দেশৰ হকে মাতিছিল, সভাই-সমিতিয়ে বক্তৃতা দিছিল তাৰ ওপৰতো মাইলৰ পিছত মাইল হলং হলঙাকৈ বাটে-বাটে টিফিল-ঘিলাইছিল। আৰু তাতোকৈ আচৰিত দিনটো ইমানবোৰ ব্যস্ততাৰ মাজতো ছিদ্ৰবিহীন দৈনন্দিন কাৰ্যসূচী পালন কৰা যোৱাৰ মাজতো, হেম বকরাই কলেজৰপৰা নাইবা ফুৰি আহোঁতে এপাক তেওঁৰ বৰ আদৰৰ পাগদোকানী ল'ৰাজনৰ দোকানত চুণে-চাদাই সেলেডি লগাই ভামোল এখন কোৱাৰি ভৰাকৈ ভৰাই সুখ-ছুখৰ কথা বিনিময় কৰিবলৈকো কেতিয়াও হেলা নকৰিছিল। হেম বকরাৰ অফুৰন্ত কাম কৰিবপৰ ক্ষমতা আৰু অন্তহান কামৰ প্ৰতি আগ্ৰহ বা 'এনথুচিয়েজ' দেখি তবধ মানিবলগীয়া হৈছিল। তেওঁ পণ্ডিত আছিল; কিন্তু কোনোদিনে অ-সামাজিক গৰুদস্তমিনাৰবাসী নাছিল; তেওঁ নিজে অনুশাসিত, সংযমী, কঠোৰ কৰ্তব্যবোধী মানুহ আছিল, কিন্তু জীৱনৰ আৰু মানুহৰ কোনো কথাৰ প্ৰতি তেওঁ উদাসীন নাছিল। তেওঁ বাহিৰত ৰাজনীতিক আছিল, সংগপ্ৰিয় extrovert বসিহলোক আছিল, কিন্তু ভিতৰি ভিতৰি আছিল স্পৰ্শকাতৰ, সামান্য ইংগিততে প্ৰতিক্ৰিয়া হোৱা নিৰল আৰু সবল ভালপোৱা-বেয়াপোৱাৰ কবি, বিশ্বৰ আৰু জীৱনৰ সৌন্দৰ্য আৰু মাধুৰ্যত আগ্ৰস্ত হৈ থাকিবপৰা, পাৰমাৰ্থিক ভূবীয়

‘আনন্দম’ৰ বেশ অনুভৱ কৰিব পাৰা অন্তৰ্মুখী ভাবুক।

আৰু আজি ? তেওঁৰ জীৱনৰ সুস্পষ্ট তিনিটা পৰ্যায়ৰ শেহৰটোত আজিৰ হেম বকরা নিম্পল, নিৰ্বাক, এক অতীতৰ ‘মনুষ্ট’ মাথোন, যাৰ বৰ্তমানৰ সৈতে সক্ৰিয় সংযোগ নাই, যাৰ ভৱিষ্যত সন্ত-মৃত still-born। কে আহিছে, ওচৰতে থাকোঁ যদিও একেলগৰ মই তেওঁতকৈ বহুখিনি ভালৈ আছোঁ, যদিও হেম বকরাৰ ওচৰলৈ মই কমেই যাওঁ। লগ পালে হয়তো বকরাই ভালৈ পায়; আজিকালি খুব কমেই তেওঁক লগ ধৰিবলৈ যাওঁ। কিন্তু মোৰ বেয়া লাগে, অনুট মাতেৰে হেম বকৰাক কথা কবলৈ বাধ্য কৰিলে নাইবা ছাঁৰ দৰে লগলাগি থকা সহধৰ্মিনী অনু বকরাৰ মুখেদি হেম বকরাৰ বক্তব্য উদ্ধাৰ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে হেম বকৰাক নীপিড়ন কৰা যেন লাগে। অত্যন্ত ক্লেশ দিয়া যেন লাগে। কিন্তু হেম বকরা মানুহজন যেনেকৈ বিৰাট ভাগ্য বিপৰ্যয়ৰ মাজতো একেজন মানুহ হৈয়ে আছে, গোটেই পৃথিৱী ভ্ৰমিও যি হেম বকরা, আজিও সেই একান্ত বকরা, অনাড়ম্বৰ অমায়িক হেম বকরাজনেই হৈ আছে, বিৰূপ অভিজ্ঞতায়ো যাক সংসাৰৰ প্ৰতি বাঁহাগ কৰা নাই—সেইদৰেই জীৱনৰ মধ্যাহ্ন লগ্নও সিদ্ধি আৰু খ্যাতিৰ শীৰ্ষলৈ উধোৱা হেম বকরা আজি যদি জীৱনৰ অপৰাহুত অকলশৰীয়া আৰু অক্ষম হৈ মাথোন সো-শৰীৰে জীয়াই আছে—হেম বকৰাক ভালদৰে জনা আৰু ভালপোৱা প্ৰত্যেকৰ বাবে অতীতৰ তেওঁৱৰেই বৰ্তমানৰো হেম বকরা হৈ আছে আৰু ভৱিষ্যতেও থাকিব।

আমাৰ মেথুচেলা ককা ফুকন

দীৰ্ঘায়ু, নিৰামিষাহাৰী, সংসাৰী হৈয়ো একপ্ৰকাৰ বৈনাগী, চিৰ-সজীৱ, চিৰউজ্জল এইকালৰ এজন অন্তৰ্দ্বন্দ্বিত ধৰণৰ স্বামী, চাঞ্চল্যকৰ ব্যক্তি, বিশ্বৰ অশ্রুতম শ্ৰেষ্ঠ নাট্যকাৰ জৰ্জ বাৰ্ণাৰ্ড শ্বই তেওঁৰ দাৰ্শনিক কল্পনা প্ৰসূত বহুশ্ৰমজীৱন শক্তিৰ বলতেই হওক অথবা তথাকথিত 'এলান ভাইটাল'ৰ (Elan Vital) ক্ৰিয়াৰ ফলস্বৰূপেই হওক. নাইবা স্থূল বিশ্বৰ কিবা কল্পনাতীত বিশ্বয়কৰ মহৌষধৰ সৌজন্ততে হওক— আজিৰ অল্লায়ু মানুহক বাইবেলৰ মেথুচেলাৰ আয়ুস পোৱাৰ বাট দেখুৱাই দিবলৈ লৈছিল, নৈসৰ্গিক আশ্চৰ্যৰ দৰে বিশ্বয়জনক সুদীৰ্ঘ সহস্ৰায়ু জীৱন লাভৰ 'নো-হাউ' অৰ্থাৎ কিটিপবোৰ শিকাই দিবলৈ বিচাৰিছিল। "বেক টু মেথুচেলা।" বাইবেলৰ নোৱাৰ ককাক মেথুচেলাই বোলে ভাবিব নোৱাৰা নশ উনসত্তৰ (১৬৯) বছৰ আয়ুস পাইছিল।

আমাৰ চেমনীয়া, চেঙেলীয়া আদহীয়া আনকি কলিকালৰ কালিকাত বুঢ়া নো হ'ব লগা হওঁতেই বুঢ়া হোৱা বহুত বুঢ়াৰো সাৰ্বজনীন ককা, চিৰকুমাৰ চিৰ তৰুণ শ্ৰীনীলমণি ফুকনে বোলে পঁচানবৈ বছৰত ভৰি দিলে। পঁচানবৈ আৰু নশ উনসত্তৰৰ ভিতৰত ব্যৱধান বিৰাট। তথাপি কিয় জানো, ককা ফুকনৰ বয়সৰ ন (৯) সংখ্যাটোলৈ লক্ষ্য কৰাৰ বাবেই নেকি, ককাৰে নিচিনা আয়ুস পোৱা, ককাৰে লেখীয়া মনে প্ৰাণে চিৰচঞ্চল চিৰসেউজীয়া স্বৰ মনলৈ অহা মেথুচেলাৰ কথা মোৰ মনলৈ আহি গ'ল। সহস্ৰ বছৰ জীয়াই থকাৰ ভাগ্য উপকথা ত বা স্বপকথা ত বাজে অশ্ৰু ক'তো মানুহৰ হোৱা নাই। সহস্ৰায়ু হ'ব নালাগে—আনবিক বিভীষিকাই আধামৰা কৰা এইখন আজিৰ পৃথিৱীত হেজাৰ বছৰ জীয়াই থকাৰ অভিশাপ সাত শত্ৰুকৰেও কাকো নিদিয়াই ভাল। আমাৰ ককা ফুকন শতায়ু হওক, শতাব্দী আয়ু

হওক, আজিৰ এই শুভ দিনটো ঘূৰি ঘূৰি আহি থাকক। নীলমণি ফুকন, আমাৰ মেথুচেলা সদৃশ হৈ থক।

বাৰ্নাৰ্ড শ্ব'ই বোলে কৈছিল : “ইউ ষু'ড লিভ চো ডেটু ছয়েন ইউ ডাই গড্ ইজ ইন্ ইয়োৰ ডেটু।” এনেকৈ জীয়াই থাকিবা যাতে মৰিবৰ সময়ত ‘খোদ ঈশ্বৰক তুমি তোমাৰ ওচৰত থকৱা কৰি থৈ যাব পাৰা। বাইবেলৰ চাৰি কুৰি দহ বছৰৰ—‘কোৰ স্কোৰ ইয়াৰ্চ এণ্ড টেন’বো ওপৰৰ কৰ্মময়, চিন্তাময়, উপলক্ষিময়, কৃতিত্বময়, গৌৰৱময় জীৱনত ককা ফুকনৰ সমানকৈ আমাৰ আন কেইজনে এই ষেভীয়ান দৰ্শনক বাস্তৱত কপায়িত কৰিব পাৰিছে মই নাজানো। ভগৱানে ফুকনক যি আয়ুস দিছে তাৰ প্ৰতিটো মুহূৰ্তৰ ঋণ ককাই স্নেহ-মূলে পৰিশোধ কৰি গৈছে। কৈশোৰবৰপৰা পঞ্চাশোৰ বয়সলৈকে ওচৰবপৰা, আঁতৰবপৰা নীলমণি ফুকনক দেখি আৰু জানি মোৰ এইয়ে ধাৰণা হৈছে যে কৰ্ম আৰু চিন্তা সন্মতৰ সাধনা আৰু কৰ্মৰ উদ্ভাৱনাৰ ফুকন যি অভূতপূৰ্ব সমন্বয়ৰ প্ৰতীক তেনে সমন্বয় আমাৰ মাজত নিতান্ত দুৰ্লভ।

আজি প্ৰায় চাৰি দশকৰ আগতে যেতিয়া তেতিয়াৰ ডিব্ৰুগড় নিবাসী জৰ্জ ইনষ্টিটিউশ্যনৰ প্ৰতিষ্ঠাতা, বিশিষ্ট শিক্ষাবিদ আৰু শিক্ষা-মুৰাণী হচাপে প্ৰসিদ্ধ, উজনিৰ ফুকন নীলমণি আহি অসমৰ সৰ্বপ্ৰথম দৈনিক বাতৰি কাকত ‘বাণীব’ৰ প্ৰধান সম্পাদক-সাংবাদকৰ বেলেগ ভূমিকাত যোৰহাটৰ বাজহুৱা জীৱন মঞ্চত আবিৰ্ভূত হ’ল, সেই সময়ৰ ককা ফুকনজনৰ ‘ইমেজ’ বা ভাবমূৰ্তি আজৰ গৰাকী ফুকনৰ সৈতে হয়তো স্নেহ আৰু কুমেৰুৰ সমানেই পৃথক, আঁতৰ। সঁচা মিছা নাজানিছিলোঁ, শুনিছিলোঁ আৰু ধাৰণা কৰিছিলোঁ আইন সত্বেৰ সদস্য (ফুকন সম্ভৱ এম. এল. চি. আছিল) শিক্ষাবিদ নীলমণি ফুকন, এজন চাহাবী চেস্তত অনুবক্ত মধ্যমপন্থী, সৌজন্য, শিষ্টাচাৰ আৰু ভজ্ঞতাৰ প্ৰতিমূৰ্তি, অসমীয়াৰ ডা ডাঙৰীয়া আছিল। ফুকনৰ বক্তৃতাৰ কথা পঢ়িছিলোঁ, হেৰ্ডৰ অকুলনীয় বান্ধিতাৰ কথা শুনিছিলোঁ, আৰু গম পাইছিলোঁ ডেউ এজন বিৰাট ব্যক্তিকসম্পন্ন স্বাধীনচেতা, অসম সাহসী

মণিৰাম দেৱানৰ সুযোগ্য বংশধৰ।

সেই কালত অনিবাৰ্হভাৱে আমাৰ কুমলীয়া মনে উজনিৰ এই 'মাতকৰ' ফুকনজনক নামনিৰ স্বনামধন্য সিংহপুৰৰ আনজন ফুকনৰ সৈতে বিজাই চাইছিল। খলুৱা অনুভূতিৰে পৰিপূৰ্ণ অৰ্ধচেতন মনেৰে যদিওবা তেতিয়া কিজানি আত্মতৃষ্টি অনুভৱ কৰিছিলোঁ যে আমাৰ উজনিতো তৰুণৰাম ফুকনেৰে ফেৰ মাৰিব পৰা এজন ফুকন আছে, যি সমানেই স্বাধীনচিতিয়া, সমানেই সভাপুৰনী, সমানেই তীক্ষ্ণবুদ্ধি, সমানেই বাগ্মিতাবিশাৰদ, সমানেই দেশপুৰাণী;—তথাপি সচেতন মনেৰে হয়তো নীলমণি ফুকনক ঠিক তৰুণৰাম ফুকনৰ সৈতে একেশাৰীতে থব পৰা নাছিলোঁ। বিশেষকৈ তেতিয়াৰ আমাৰ ভাগ্য নিয়ন্তা বিদেশী প্ৰভুসকলৰ সৈতে উজনিৰ জনা ফুকনৰ অলপ বেছি হলি গলি থকা বুলি ভুলেই হওক ঠিকেই হওক শুনিবলৈ পাই নামনিৰ জনা ফুকনৰ সৈতে তুলনাত তেওঁক অলপ হীনপ্ৰভ যেন জাগিছিল। আৰু বাগ্মিতাৰ বিষয়তো ছুই ফুকনৰ যি প্ৰকাৰগত পাৰ্থক্য আছিল বুলি শুনিছিলোঁ সিও উজনিৰজনৰ কিছু বিপক্ষেই গৈছিল।

পিছলৈ যেতিয়া 'বাতৰি'ৰ সম্পাদকৰূপে পথমে ঠেঙালবাৰী বাগিচাত আৰু পিছলৈ যোৰহাটৰ বিখ্যাত ৰায়বাহাদুৰৰ বঙলালৈ ডিব্ৰুগড়ৰপৰা গুচি অহা নীলমণি ফুকনগৰাকীক সৌশৰীৰে লগ পালোঁ, তেতিয়া পূৰ্বৰ বহুতো ধাৰণাৰে সালসলনি কৰিবলগীয়া হ'ল। ভ্ৰান্ত-কল্পনাৰ ফুকনজন আৰু দিঠকৰ ফুকনজনৰ মাজত থকা ভালেখিনি অমিলে তেওঁৰ ব্যক্তিত্বৰ এটা বেলেগ ৰূপৰ সৈতে পৰিচয় ঘটালে।

একালৰ শিক্ষাবিদ ফুকনে যেতিয়া অসমৰ অগ্ৰগণ্য সাংবাদিকৰূপে অস্বপ্ৰকাশ কৰিলে তেতিয়া আমি ঘেনেকৈ অবাক হৈছিলোঁ তেনেকৈয়ে মুগ্ধ হৈছিলোঁ নীলমণি ফুকনৰ কিছু বেলেগ ধৰণৰ স্বৰূপ দেখি। নীলমণি ফুকন অন্তৰ্ভুক্ত তাৰ বহুত আগতে সুপ্ৰসিদ্ধ 'আলোচনী' কাকতৰো সম্পাদক আছিল। কিন্তু ফুকন প্ৰকৃততে সাংবাদিক আছিলনে? আভিৰ সময়ৰ দৃষ্টান্তৰপৰা চাই পঠিয়ালে ককাই হয়তো মোৰ সৈতে একমত হৈ ইতিমধ্যে স্বীকাৰ কৰিব—তেওঁ সাংবাদিক

নাছিল, তেওঁ সাংবাদিক হ'বলগীয়াহে হৈছিল। সাংবাদিকতা কৰিবলৈ নীলমণি ফুকন 'দৈনিক বাতৰি'ৰ সম্পাদক হোৱা নাছিল, নাইবা অসমৰ সেইকালৰ মতিলাল ঘোষ বা চি-ৱাই-চিন্থামণি হৈ অসমী আইৰ মুখ উজ্জলোৱাৰ হানিয়াসো তেওঁৰ সমুৱ নাছিল। ফুকনে তেতিয়া মৰ্মে মৰ্মে অনুভৱ কৰিবলৈ ধৰা অসমীয়া স্বাভাৱবোধ, অসমীয়া সংৰক্ষণী দৰ্শন, অসম মূলতে অসমীয়াৰ বাবে এনে ভাবাদৰ্শ প্ৰচাৰ আৰু প্ৰসাৰৰ বাবে এটি অতি কামিলা বাহন পাই তেওঁ সাংবাদিকতাত জঁপিয়াই পৰিছিল। ফুকনৰ সহকাৰী হিচাপে সেই সময়তে 'বাতৰি'ত ওপজাতেই 'জাৰ্নলিষ্ট' হৈ অহা সাংবাদিক আৰু এজন ফুকনে কাম কৰিছিল লক্ষ্মীনাথ ফুকন। তেওঁ বাতৰি কাকতৰ বৃত্তিতে এহাশুধ-য়াকৈ শেষলৈকে লাগি থকাটোৱে আৰু নীলমণি ফুকনে 'মিশ্ৰনাৰী' উৎসাহেৰে সম্পাদকৰ দায়িত্ব লৈ তাৰ মোহ অচিৰে এৰি পেলোৱাটোৱেই কিজানি মোৰ এই মন্তব্য বঢ়িয়া প্ৰমাণ। কিন্তু বিজুলীৰ চিক্মিকনিৰ নিচিনাকৈ হলেও নীলমণি ফুকনে আগ কুৰি শতিকাত অসমীয়া সাংবাদিকতাত এটা নতুন বাট মোকোলাই স্মৰণীয় হৈ ৰ'ল অৱশ্যে সাংবাদিকতা ফুকনৰ ব্যক্তিত্বৰ গামৰীয়া এটা দিশহে মাথোন, আন বহুত দিশৰ এটা।

জীৱনৰ বেলেগ বেলেগ পৰ্যায়ত একোটা ন ন ভূমিকা গ্ৰহণ কৰা আৰু যিহকে গ্ৰহণ কৰক তাতে নতুনহ আৰু অভিনৱত্বৰ সঞ্চাৰ কৰি মানুহক চমক খুৱাই দিব পৰা versatility প্ৰতিভা, ... নীলমণি ফুকন ককাৰ সেয়ে অসাধাৰণ কৃতকাৰ্যতা সেইটোৱেই তেওঁৰ জীৱন আৰু ব্যক্তিত্বৰ এটাইটকৈ ডাঙৰ বিশেষত্ব বুলি কলে বোধহয় ভুল কৰা নহ'ব। আৰু এটা জীৱনৰপৰা আন এটা জীৱনলৈ সোমোওঁতে হেওঁ যি অনায়াস স্বচ্ছন্দতাৰে হাঁহে পানীলৈ চোঁচা লোৱাৰ দৰে সোমাই পৰিছিল, সেই কৃতিত্বই আমাক কিজানি কোনোদিনেই অভিকৃত নকৰাকৈ নেৰিব।

'দৈনিক বাতৰি'ৰ অপমৃত্যু ঘটিল আৰু বিস্তৃত সাংবাদিক হিচাপে নীলমণি ফুকনৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ সামৰণি পৰিল - সেইটো সৌ সিদিনাৰ কথা

নহয়, বহুদিনৰ আগৰ কথা। কিন্তু সাংবাদিক ফুকনৰ এছোৱা একেবাবে লোপ নাপালে। বাতৰি সাংবাদিকতাৰপৰা বিদায় লৈ ককাই সাহিত্যিক সাংবাদিকতাত হাত দিলে—যিটো তেওঁ 'বাতৰি'ৰ পূৰ্বেও কৰিছিল। যোৰহাটৰপৰা 'ন-জোন' মাহেকীয়া ওলাল। 'ন-জোনে' ইয়াৰ হুস্মাদী অস্তিত্বকালত সাহিত্য জগত কিবা যুগান্তৰ আনিলে বুলি কোৱা নাযায়, কিন্তু ব্যক্তিগতভাৱে 'ন-জোন'ৰ কথা সদায় অকুণ্ঠ কৃতজ্ঞতাৰে মনত পৰে এইবাবেই যে এই কাকতখনৰ যোগেদিয়েই পোনপ্ৰথম আজিলৈকে মনত বৈ যোৱাজন আচল নীলমণি ফুকনৰ সৈতে মোৰ তথা অসমৰ নতুন পুৰুষৰ চিনাকি হৈছিল আৰু এই কাকতৰ ছত্ৰছায়াতে বাঢ়ি অসমীয়া সাময়িক সাহিত্যত এখন নতুন জগতৰ এডংভেঙাৰ কৰিবলৈ চিৰযুৱা ফুকনে এটা নতুন পুৰুষক অনুপ্রাণিত কৰিলে, আত্মবান আৰু আশাবাদী কৰিলে। নিজে চিৰযৌৱনধৰ্মী, ভৱিষ্য-উন্মুখী ফুকন ককাই আমাৰ নিচিনা আত্মাৰত খেপিয়াই ফুৰা নতুন প্ৰয়াসীবোৰকো দুই বাহু মেলি আকোৱালি ললে, আমাৰ ভাবনা-ধাৰণা প্ৰকাশ কৰিবলৈ সুবিধা দি নতুন-সন্ধানী এটা চমক আত্মবিশ্বাস আৰু স্বীকৃতি দিলে।

মনত পৰে ধৰমশালাৰ নিচিনা যোৰহাটৰ ফুকন ভৱনৰ সন্মুখৰ বাকৰিডোখৰত আজিকালিৰ দুটা মাইকৰ মান মাত উলিয়াই 'গুলজাব' কৰি থকা ফুকন ককাৰ ওচৰলৈ কিমান ভয়ে-ভয়ে আমাৰ অপৈণত সাহিত্য-যশ-অৰ্জন প্ৰয়াসবোৰ লৈ গৈছিলোহঁক আৰু একবকম নিয়মীয়াভাৱে কেনেকৈ ককাই সেই ঠাইতে বহি বহি লিখি থকা সৰু সৰু 'এফাৰিজিম-সদৃশ' কবিতা, কথা-কবিতা আদি অসীম ধৈৰ্ধেৰে শুনিবলৈ আমাক বাধা কৰাৰ পিছত পোষকতাৰ হাঁহি মাৰি আমাৰ লিখাবোৰো সীমাহীন ধৈৰ্ধেৰে চাই দিছিল, শুধৰাই দিছিল, পোনাই দিছিল। চিৰ-দত্তৱা ফুকন ককাৰ যোৰহাটৰ ঘৰৰ বাৰাণ্ডা-বৈঠকত শুনা অগনিবৰষা কথা আৰু অনিবাৰ্য চাহৰ পিন্নলাবোৰৰ স্মৃতি মনত পৰিলে গাটো এতিয়াও 'বজ্জিত বজ্জিত' লাগে। পাৰিপাৰ্শ্বিকৰ প্ৰতি সম্পূৰ্ণ নিৰ্ণিপুতা অহলম্বন কৰি যোৰহাট চক বজাবৰ পাছফালে থকা কিবাট

ঘৰটোৰ সগুখৰ মুকলি ঠাইকণত বহি ফুকনে কেনেকৈ নিগূঢ় বহুশ্রাবাদী কবিতাৰপৰা আৰম্ভ কৰি বাজ্জনৈতিক প্ৰচাৰ পুস্তিকাৰ পৰিকল্পনা কৰিব পাৰিছিল, ‘পেমাল্লটিয়াৰি’ আৰু কাব্যসাধনা যুগপৎ চলাই যাব পাৰিছিল—ভাবিলে মোৰ এতিয়াও আচৰিত লাগে। ভাবোঁ, কাৰ্লাইল যদি চেলছীৰ স্লষ্টি আছিল ফুকনো যোৰহাটৰ স্লষ্টি বুলি অভিহিত কৰা যায়।

সাংবাদিকতা আৰু বাজ্জনীতিৰ মাজত আমাৰ দেশতে নহয় পৃথিৱীৰ ক’তো বৰবেছি ব্যৱধান নাই। গতিকে অতীতত একালত বাজ্জনীতিত মূৰ সূমোৱা, মাজতে সম্পাদক, ফুকনে যেতিয়া লাহে লাহে বাগ্মিতা আৰু বাজ্জনীতিৰ পিনে বেছিকৈ ঢাল খালে, তেতিয়া তাত আচৰিত হবলগীয়া বিশেষ নাছিল। আচৰিত হবলগীয়া হ’ল এইবাবেহে—যে সেই একে সময়তে বাগ্মীবৰ নীলমণি ফুকন হঠাৎকাৰে অসমীয়া সাহিত্য আকাশত এটি উজ্জ্বল অমিতাভ জ্যোতিৰূপেও আবিৰ্ভূত হ’ল। ‘জ্যোতিৰূপ’ৰ অপূৰ্ব জ্যোতিয়ে আৰু এজন নতুন ফুকন আৰু বাজ্জনীতিৰ সিপাৰে থকা তেওঁৰ আৰু এখন নতুন জগত আমাৰ আগত উদ্ভাসিত কৰি দিলে। পিছলৈ সেই ফুকনেই অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতিয়ে ৰাষ্ট্ৰীয় সাহিত্য একাডেমীৰ একমাত্ৰ অসমীয়া ‘ফেলো’ হৈ তেওঁ বাজ্জনৈতিক অতীতক এৰি থৈ জাতীয় সাহিত্যিকৰূপে প্ৰতিষ্ঠিত হ’ল।

ককা ফুকনৰ ব্যক্তিৰত আৰু মানসিক ক্ৰমবিকাশত আঙ্গিকালিৰ মনোবৈজ্ঞানিকে বৰকৈ নাম লোৱা ‘চিজোফ্ৰেনিয়া’ (ছিধাবিশুদ্ধিত্ব) কিবা লক্ষণ আছে নেকি? তেওঁৰ সমগ্ৰ সচেতন জীৱনৰ আদিৰেপৰা এতিয়ালৈকে সক্ৰিয় বাজ্জনীতি আৰু সুকুমাৰ কলাপ্ৰীতিৰ যি এটা সমান্তৰাল সমসাময়িক প্ৰগতি আৰু ফুৰণৰ স্বাক্ষৰ আছে সেইটো আমাৰজন ফুকন তথা বাজ্জিয়া জীৱনৰ শীৰ্ষস্থানীয়সকলৰ ক্ষেত্ৰত এটা অভিনৱ বোমাণ্ডকৰ ব্যক্তিক্ৰম। বাজ্জনীতি, কবিতা বা ‘সাহিত্য কৰা’ বিশিষ্ট লোক দেশত অনেক আছে, আমাৰ ৰাজ্যতো আছে। কিন্তু ফুকনৰ বাহিৰে আন কোনোবাজ্জনৰ জীৱনত এনে ছটা স্পষ্টভাৱে পৃথকীকৃত জীৱনচৰ্চাৰ ধাৰা সমান সফলতা আৰু সচেতনভাৱে প্ৰবাহিত হৈ থকাৰ

প্ৰমাণ বিচাৰি পোৱা টান। আমাৰ একোজন সম্ভাৱনামালা পতিভা-
ধৰ কবিসাহিত্যিকে ৰাজনীতিৰ চাকনৈয়াত কক্বকাই তেওঁলোকৰ
কাব্যপ্ৰতিভা বা সাহিত্যিক পাৰ্গতালি ডুইং কমৰ মজলিচৰ মাজত
নিঃশেষ কৰিছে, নাইবা সাহিত্যিক নেওচা দি কমতাৰ ৰাজনীতিৰ লোভচ
এণ্ড ফিশ্যেছৰ' (চব্যচুচ্য ৭) ভাগ লবলৈ গৈ ইকুল সিকুল ছুয়োকুল
হেৰুৱাবলগীয়া হৈছে। ফুকনেই সম্ভৱ আমাৰ একমাত্ৰ সক্ৰিয়
ৰাজনীতিজ্ঞ যাৰ ৰাজনীতিয়ে কোনোদিনে তেওঁৰ সাহিত্য চৰ্চাত
মাধমাৰ মাৰিব পৰা নাই; এনে এজন শিল্পী-কবি-ভাবুক যি জীৱনৰ
বিয়লি বেলিকা সাহিত্যৰ জগতত সোমায়ো দেশৰ সাহিত্যৰ দৰবাৰত
উচ্চতম আসনত নিজক থাপিব পাৰিছে অসমীয়া সাহিত্যলৈকো
শ্ৰেষ্ঠতম সন্মান কঢ়িয়াই আনিছে।

আপেক্ষাকৃতভাৱে চেকেণ্ডাৰী' পৰ্যায়ৰ ৰাজনীতিৰপৰা উচ্চ পৰ্যায়ৰ
সাহিত্যকৃতিৰ ময়দানলৈ ফুকনৰ ট্ৰেন্সলেন্সন' বা পৰিবৰ্তন যেনেকৈ
বিশ্বয়কৰ, তেনেকৈয়ে কোঁতহলোদীপক ৰাজনীতিৰ সীমাবদ্ধ জগততো
তেওঁৰ এক স্থিতিৰপৰা আন স্থিতিলৈ অকুণ্ঠ যাতায়াত। ৰাজনৈতিক
জীৱনৰ আগভাগত নীলমণি ফুকন অসমীয়াৰ স্বকীয়তা আৰু
আত্মপ্ৰতিষ্ঠা আন্দোলনৰ প্ৰবক্তা আৰু পথপ্ৰদৰ্শকস্বৰূপ আছিল।
একসময়ত কংগ্ৰেছৰ তথাকথিত সৰ্বভাৰতীয় পন্থীয়া ধৰণৰ ৰাজনীতিৰ
বিকল্পে অসমীয়াত প্ৰতিষ্ঠাৰ যি প্ৰৱল প্ৰত্যাহ্বান জনাই স্বৰ্গীয়
অম্বিকাগিৰী, স্তান বৰা, মাধৱ বেজবৰুৱা আদিক নেতৃত্ব দি ফুকনে
অসমৰ এমূৰৰপৰা সিমূৰলৈকে 'সংৰক্ষণী'ৰ বা মাৰলি বিয়পাই দিছিল
আজিৰ ভাবাদৰ্শৰ সংঘাত আৰু বৌদ্ধিক সূক্ষ্মতা জৰ্জৰ ৰাজনীতিৰ যুগত
তেনে ৰাজনীতি আউটডে'টদ' যেন লাগিব পাৰে। কিন্তু চিৰ-সতেজ
চিৰ-গতিশীল ফুকনৰ ৰাজনীতিৰ এয়ে লক্ষণীয় বৈশিষ্ট্য যে সময়ৰ
সৈতে নিজক খাপ খুৱাই লবলৈ, নতুনৰ সৈতে সন্ধি কৰিবলৈ ফুকনে
কোনোদিন পিছ হুছহকিলে। এই 'ক্লেক্টিবিলিটি'ৰ গুণতে নীলমণি
ফুকনে একালত দেখিব নোৱৰা কংগ্ৰেছলৈ পিছত স্বেচ্ছাই আগবাঢ়ি
আছিল আৰু অনন্ত বাগ্মিতা আৰু অব্যাহত একাগ্ৰতাৰে দেশৰ জাতীয়
আন্দোলনৰ আগশাৰীত ঠাই ললে, ছুখ বৰণ কৰিলে, বৈধানিক
ৰাজনীতিতো মূল্যবান বৰঙণি যোগালে।

মানৱিক গণ্ডিত সন্দিগ

আমাৰ সমকালীন অগ্ৰজসকলৰ ভিতৰত বেণুধৰ শৰ্মা, এমিয়কুমাৰ দাস, লক্ষ্মীনাথ ফুকন আৰু শ্ৰীকৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ এই চাৰিগৰাকী লোকৰ জীৱনচৰ্চা আৰু চিন্তা-কৰ্মই মোৰ মনৰ ওপৰত গভীৰভাৱে বেখাপাত কৰিছিল। 'তেওঁলোকৰ বাহিৰেও জ্যোতিপ্ৰসাদ, বঙ্ককান্ত বৰকাকতী, বাণীকান্ত কাকতি, সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা, ঠেংদাদনাথ গোস্বামী, মহেন্দ্ৰনাথ ডেকা ফুকন আৰু শ্ৰীযজ্ঞেশ্বৰ শৰ্মাৰ নিচিনা আন কেইজনমান ব্যক্তিৰ প্ৰভাৱ-বৃত্তৰ মাজত যে বাককৈয়ে সোমাইছিলোঁ সেইকথাও উল্লেখ নকৰি নোৱাৰি। তথাপি পিছৰ কেইজনৰ প্ৰভাৱ শতিকাৰ তৃতীয় চতুৰ্থ দশকৰ আমাৰ চাম পুৰুষৰ সবহভাগৰ ওপৰতে যি পৰিমাণে কেন্দ্ৰীয়ভাৱে পৰিছিল মোৰ ওপৰত সেই প্ৰভাৱ সিমান কেন্দ্ৰীয় নহৈ কিছুদূৰ আংশিক আৰু 'পেৰিফেৰেল' বা প্ৰান্তীয় প্ৰকৃতিৰ হোৱা হেতুকে উল্লেখটো আগৰ চাৰিজনৰ সৈতে একে উশাহে নকৰিলোঁ।

বহুদিনীয়া হেঁপাহ আছিল চাৰিজনৰ বিষয়ে তেওঁলোকৰ জীৱনদৰ্শনে সমসাময়িক অনুজ হিচাপে মোৰ আকাৰ্ছ্য অকপটে আৰু যথাসম্ভৱ বিস্তাৰিতভাৱে জনাই থম। কোনো লোক 'শ্ৰীময়' হৈ থাকোঁতে তেওঁলোকৰ জীৱনৰ আলোচনা কৰাৰ প্ৰতি সবহসংখ্যকৰে কিবা এটা সংকোচ বা অনীহাৰ ভাব সদায় লক্ষ্য কৰি আহিছে আৰু সেই মনোভাব জাগতিক দৃষ্টিৰে যথেষ্ট যথার্থ আৰু সমৰ্থনযোগ্যও। জানহাতেদি 'আদাৰ থিংছ বিইং ইকুয়েল' মোৰ ব্যক্তিগত 'হিবো' কেইগৰাকীয়ে মৰণোত্তৰভাৱেও যথাযোগ্য মনযোগ আকৰ্ষণ কৰিব নে নকৰে সেই সম্পৰ্কে সম্পূৰ্ণ সন্শয়মুক্ত নাছিলোঁ বাবেই এক প্ৰকাৰ সময়ৰ বিপৰীতে 'কেচ' দি হলেও লিখি বোৱাৰ এনে ভীৰ বাসনা হৈছিল। ১৯৭০-৭৩ চনত এই কামলৈ মন মেলাবপৰা পাঁচোটা বছৰৰ ভিতৰতে দুখন বিষয়

চাৰিজনৰ প্ৰথম আৰু শেষৰ জনৰ বাহিৰে আন দুজনৰ নামৰ আগৰ 'শ্ৰী' হানি হ'ল। মই এটাইতকৈ বেছি ওচৰ চাপিবলৈ পোৱা আৰু ভাল পোৱা ফুকনৰ বিষয়ে তেওঁ থাকোঁতেই কিছু লিখিব পাৰিলো যদিও মোৰ পৰম শ্ৰদ্ধা ভাজন আৰু যৌৱনকালৰ অন্ততম 'আইডল' অমিয়কুমাৰ দাসৰ বিষয়ে লিখিবলৈ কুৰং-কাৰাং কৰি থাকোঁতেই তেখেত আমাক এৰি গ'ল। মৰণোত্তৰ অমিয়কুমাৰ সম্পৰ্কে,—যিজনৰ প্ৰতিষ্ঠা আৰু প্ৰসিদ্ধি ঘাইকৈ ৰাজনীতি আৰু ৰাজহুৱা জীৱনৰ ওপৰতহে আধাৰিত, - লিখাৰ যোগ্যতা মোৰ নাই, আন বহু যোগ্য জনৰ আছে, সেইসকলে লিখিছে আৰু লিখিব। সুখৰ বিষয় আৰু আমাৰ ই এক জাতীয় সৌভাগ্য যে সেই চতুঃষ্টয়ৰ শেষৰ গৰাকী আৰু শ্ৰীকৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ এতিয়াও আমাৰ মাজত জীৱন্ত হৈ জীৱিত আছে।

উল্লেখযোগ্য যে যোৱা শতিকাৰ শেষবটো দশকত মুঠেই চাৰি পাঁচ বছৰৰ ব্যৱধানতে অগা-পিছাকৈ ডিম্ব লোৱা এই চাৰিজনীয়া 'কোৱাৰ্টেট'ৰ বয়সত শ্ৰীশৰ্মাই জ্যেষ্ঠতম (জন্ম : ১৮৯৪)। শ্ৰীশৰ্মাৰ প্ৰতি মোৰ অসীম শ্ৰদ্ধা আৰু আবেগমিশ্ৰিত আকৰ্ষণৰ বিষয়ে অক্ষমভাৱে হলেও তেখেতৰ ৭১ বছৰীয়া জন্মদিনত অলপ লিখিব পাৰি নিজকে ধন্য মানিছোঁ। সেইকণ কৰিব পৰাটো এগৰাকী নেতৃস্থানীয় লোকৰ প্ৰতি কেৱল মাত্ৰ মোৰ ব্যক্তিগত কৰ্তব্য পালন বুলিয়ে নহয়, উদ্ভৱ পুৰুষৰ ফালৰপৰা এক জাতীয় ঋণ পাৰিশোধ স্বৰূপে পৰম সৌভাগ্যৰ বিষয়। বেণু শৰ্মা অকল এজন অতুলনীয় কথাশিল্পী অথবা অসমৰ 'বুৰঞ্জী বিবেক বন্ধু' নহয়, এজন প্ৰতিনিধি প্ৰতিম অসমীয়া ৰাজহুৱা পুৰুষেই নহয়—তেওঁ আমাৰ সমসাময়িক জাতি গঢ়োতাঙ্গৰ অঙ্গতম, আমাৰ ঐতিহাসিক অতীত আৰু গৌৰৱ-সম্ভৱ ভৱিষ্যতৰ সাৰ্থক সংযোগ-সূত্ৰ। লগতে মোৰ পক্ষে ব্যক্তিগতভাৱে ই এক দুৰ্ভাগ্যৰ বিষয় যে ভালেমান বছৰৰ আগৰপৰা টোৱাইভিৰাই থকা সত্ত্বেও আজিকোপতি সমকালৰ আমাৰ আনগৰাকী জাতীয় সৌৱৰ, প্ৰকাশ-প্ৰচাৰৰ অন্তৰালত আৰু ৰাজহুৱা চাকল্যৰ স্পৰ্শৰেখাৰ মাজত আৰু উৰ্ধত থকা সাবক্ষত মনীষী, যুগলং বানপ্ৰসী, সন্ধ্যাসী, দ্বিতপ্ৰহা, কানতপৰী শ্ৰীকৃষ্ণকান্ত

সন্দিকৈদেৱৰ জীৱন-জোৰা সেৱা আৰু সাধনাৰ প্ৰতি অভিনন্দন জনাই এক অৱশ্য দায়িত্ব পালন কৰিবলৈ মই সামৰ্থ্য হোৱা নাই। সন্দিকৈৰ তিনি কুৰি পোন্ধৰ বছৰীয়া জন্মদিনৰ শুভক্ষণ অতিবাহিত হৈ যোৱা আজি বছৰ বছৰ হৈ গ'ল। যোৱা বছৰ মে' (১৯৭৫) মাহত আকুছ ছাত্ৰাৰে সন্দিকৈৰ সৈতে ব্যক্তিগত সাক্ষাতৰ ভিত্তিত তেওঁৰ আপুৰুগীয়া জীৱনী গ্ৰন্থ “কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ” প্ৰকাশ কৰিলে। পলমকৈ হলেও, লগ কিকিৎ অতীত হৈ গ'লেও ইং ২০ জুলাই কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ আঠসত্তৰ বছৰেকীয়া জন্মদিনৰ শুভপ্ৰাকালকে মোৰ মানসিকভাৱে অৱশ্য কৰ্তব্য সম্পাদনৰ বাহেস্ত্ৰযোগ বুলি লোৱাত আপত্তি কি? ‘কোৱাৰ্টেট’ অৰ্থাৎ চতুঃমূৰ্তি হিচাপে একেলগ কৰি চালেও শৰ্মা, দাসগুপ্তকন, সন্দিকৈৰ শেষৰ আৰু কনিষ্ঠতমজনক (সন্দিকৈৰ জন্ম ১৮৯৮ চন) পলমকৈ হলেও শেহত লোৱাৰ যুক্তিও থাকে।

চাৰিগৰাকীৰ কোৱাৰ্টেট

১৮৯৪-১৮৯৮ চতুঃবৰ্ষৰ ভিতৰত আমাৰ প্ৰজন্মক প্ৰভাৱিত কৰা পুৰণ-চতুঃষ্টয়ৰ সমকালীন আবিৰ্ভাৱ আৰু আচৰণ একেবাৰে একে জাতৰ বা সমগোত্ৰীয় (হম'জেনাচ) নহ'লেও চাৰিওজনৰ চিন্তাভাবনা আৰু কামকাজৰ মাজৰ আপাত-বৈপৰীত্যৰ গৰ্ভভো প্ৰচ্ছন্ন হৈ থকা একপ্ৰকাৰ ঐক্য বা মিল, চাৰিওজনৰ পাৰস্পৰিক যোগাযোগ আৰু ব্যক্তিত্বৰ আন্তঃসম্পৰ্ক তথা আন্তঃক্ৰিয়া, চাৰিওজনৰ সাংস্কৃতিক ‘ইথজ’ আৰু নৈতিক ‘এথিকৰ’ সম্বন্ধমিতা বা একমুখিতা, চাৰিওজনৰ দৃষ্টিভঙ্গী আৰু জীৱন দৰ্শনৰ অন্তৰ্নিহিত স্তৰ সমন্বয়— এনে কেতবোৰ দিশ ভালদৰে নিৰীক্ষণ কৰিলে এই চাৰিজন লোক চাৰিটা লগালগি বছৰ ১৮৯৪-৯৮তে ওপজা কথাটো কেৱল কাকতালীয় সংযোগ যেন নালাগে। এনে এটা সংঘটন দৈৱ ঐশ্বৰিক বা ভিলিগ্ৰলজিকেল। উদ্দেশ্যবাদ আৰোপ নকৰাকৈ চালেও ঘটনাটো নিতান্ত তাৎপৰ্যহীন

বুলিব নোৱাৰি। আমাৰ সাহিত্যৰ 'জোনাকীযুগ'ৰ বিখ্যাত ত্ৰিযুতিৰ দৰে নাইবা তেনেকুৱা আৰু বিচিত্ৰ কিছুমান মণিকাঞ্চন সংযোগৰ সৈতে অন্তিম উনবিংশ দশকীয় আমাৰ এই চতুৰ্যুতিৰ বৰ সাদৃশ্য নাই সঁচা। জ্যেষ্ঠতম বেণুধৰ একাধাৰে সাহিত্যিক আৰু বুৰঞ্জীৰ প্ৰমুখ কাণ্ডাৰ, অমিয়কুমাৰ প্ৰথমে মুক্তিযুঁজাক নেতা ৰাজনীতিক দ্বিতীয়তে সাংবাদিক সাহিত্যিক। লক্ষ্মীনাথ মুখ্যতঃ সাংবাদিক গোণতঃ সাহিত্যিক (সন্দিকৈৰ মতে ফুকনৰ পৰিচয় ক্ৰমটো এনেকৈহে হ'ব লাগিছিল—ফুকন ধাউতিত-ৰোমাণ্টিক জীৱিকাৰ বাবে আওবটীয়াতকৈ সাংবাদিক)। সন্দিকৈ সৰ্বাগ্ৰে পণ্ডিত গবেষক, জ্ঞানমাৰ্গী, যুগপৎ শিক্ষাবিদ সাহিত্যিক। কেউজনৰ আচল ব্যাপাৰ বা বণিজ (১) (ফৰাচী metier) সুকীয়া সুকীয়া, কিন্তু কেউজন মোটামুটিকৈ একেপথেৰে পথিক— তেওঁলোকৰ আটাইবোৰ বৃত্তি আৰু বিচৰণক্ষেত্ৰ জ্ঞান-বিজ্ঞান, সাহিত্য-সংস্কৃতি, চিন্তন-মনন-লিখন। তেওঁলোকৰ প্ৰত্যেকেই স্বকীয় ক্ষেত্ৰৰ জখলাত ওপৰৰপৰা ওপৰৰ খাপলৈ বগাবলৈ চেষ্টাকৰিছিল, বগাইছিলোঁ। উচ্চতম স্থানো লভিছিল। ইজন সিজনৰপৰা কায়িকভাৱে বহুত আঁতৰে আঁতৰে থাকিও বৃহত্তৰ ক্ষেত্ৰত একেধৰণৰ আদৰ্শবাদ আৰু একে জাতীয় একাগ্ৰতাৰে মুখপাত্ৰ আৰু প্ৰতীকস্বৰূপ আছিল। গাইপুটীয়াতকৈ তেওঁলোকৰ যেনেকৈ একোটাইত আত্মতীয়া পৰিচয় আছিল তেনেকৈয়ে আছিল যৌথভাৱে এটা সমূহীয়া পৰিচয়। আজিকালিৰ পৰিভাৱাৰে তেওঁলোক কেইজনকে বহুলভাৱে 'ইনটেলেকচুৱাল' বা বুদ্ধিজীৱী (ইংৰাজী 'ইনটেলিজেনচিয়া' আৰু 'ইনটেলেকচুৱাল'ৰ অৰ্থ বহুত সময়ত একে ভাবৰ হোৱা দেখা গ'লেও ছয়োটাৰ স্তূৰ্ণ প্ৰভেদলৈ লক্ষ্য ৰাখিছোঁ) বোলা যায় নে নাযায় কব নোৱাৰোঁ। তথাপি তেওঁলোকৰ সমূহীয়া পৰিচয়ৰ কিবা 'বেজ' বা চানেকী কল্পনা কৰিবলৈ হ'লে সম্ভৱতঃ বৌদ্ধিক কৰ্মী বুলিয়ে কবিব লাগিব। অমিয়কুমাৰ দাসৰ কৰ্মময়তা আৰু সন্দিকৈৰ চিন্তাশীলতা দেখাত মেক লক্ষ্য পৃথক যেন লাগিলেও মূলতঃ সিমান বেলেগ নাছিল।

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ চিন্তা-কৃতিৰ আলোচনা কৰিবলৈ লোৱাৰ পূৰ্বে

তেওঁৰ আন কেইজনমান লগবীয়াৰ কথা উল্লেখ কৰাৰ কাৰণ হ'ল এয়ে যে মই সন্দিকৈক মাথোন এজন আত্মতীয়া দূৰধিগম্য বিদ্বৎ পণ্ডিত বুলি কোৱাতকৈ তেওঁক আমাৰ সাংস্কৃতিক বিৱৰ্তনৰ এটা বিশিষ্ট পৰ্যায়ৰ আৰু সুস্পষ্ট পৰম্পৰাৰ ধাৰক আৰু বাহক হিচাপে, এটা সৰ্বস্বত্বিকালৰ সম্ভাৱণে আটাইকেইজনৰ সৈতে লগ লগাইহে চাবলৈ বিচাৰোঁ। এক হিচাপে কেউজনৰ ভিতৰত সন্দিকৈতকৈ নিম্ন, সন্দিকৈতকৈ স্বতন্ত্ৰ আৰু এজনো নাই। কিন্তু সন্দিকৈৰ অৱদানৰ মূল্যায়ন তেতিয়াহে সম্যক আৰু সাৰ্থক হ'ব যেন লাগে যেতিয়া তেওঁক জোনাকী যুগৰ উত্তৰ সাধকসকলৰ এজন হিচাপে, আন তিনিজনৰ পৰিপূৰক হিচাপেহে আমি তেওঁক চাবলৈ যত্ন কৰিমহঁক। কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ সম্বন্ধতগ বিবেচনাৰে, একক অথবা প্ৰাতিম্বিক সন্দেহ নাই। কিন্তু তেওঁৰ এই উপকৰা নিঃসংগ বা নৈৰ্ব্যক্তিক stereotype টো নিৰ্ভুল আৰু বৰ্ণাৰ্হ সত্য নহয়। সন্দিকৈৰ ব্যক্তিত্ব আৰু কৰ্মৰ সামাজিক আৰু যৌগিক আৱতনটোলৈ আওহেলা কৰি অকল অকলশৰীয়া এখকীট বুলি নিলগাই চালে তেওঁৰ জীৱন-কৰ্মৰ প্ৰকৃত প্ৰাসংগিকতা অস্পষ্ট হৈ ৰব পাৰে।

অসমীয়া মনীষা আৰু পাণ্ডিত্যৰ আকাশত কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ যে এক স্বতন্ত্ৰ আৰু স্বৰাট ভোটা তৰা তথা এক নক্ষত্ৰ সেই কথা দোহৰা নিম্প্ৰয়োজন। লগে লগে ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষ দশকত অসমৰ সাংস্কৃতিক আৰু বৌদ্ধিক দিনাস্তৰ আগতে উজ্জ্বলিওৱা আৰু তাৰ ওপৰকি ভালেকেইটি উজ্জল তাৰকাৰ যিটো হাতীপটি বা মণ্ডল উজ্জলি উঠিছিল সন্দিকৈ যে সেই নক্ষত্ৰপুঞ্জৰে এক উজ্জল আৰু 'ইনটেলেকুৱেণ্ড' বা অগৌড়ত গোট আছিল সেই কথা সোঁৱৰাব যথেষ্ট আৱশ্যক আছে। ব্যক্তিগত-ভাৱে মোৰ কেতিয়াবা ধাৰণা হয় অসমৰ সংস্কৃতিৰ ইতিহাসত এনেকুৱা অনন্ত সাধাৰণ বিকাশপৰ্বসমূহৰ উদ্ভৱ আৰু লয়ৰ কিবা 'চাইক্লিক' আৱৰ্তক ক্ৰমো থাকিব পাৰে। এমূৰে শংকৰ-মাধৱ, মাজুল আনন্দবাৰ-দয়, তাৰ পিছত জোনাকী-ৱয়ী; ইমূৰে এনে চতুঃঈৰ : চক্ৰাকাৰে আহি গৈ থকা নাই নে? সন্দিকৈৰ জীৱন আৰু চিন্তা-কৰ্ম (ইংৰাজতকৈ 'ৱৰ্ক') চৰ্চা কৰিবলৈ ললে কেউবোৰ সম্ভাৱ সম্ভৱীন

হ'বলগীয়া হয়। এগৰাকী জ্ঞানযোগী অধ্যয়ন নিমগ্ন পণ্ডিত হিচাপে সন্দিকৈৰ ব্যক্তিগত জীৱনত 'কাহিনী' বুলিবলৈ কিবা থাকিলেও তাকে লৈ নিয়মীয়া জীৱনীকাৰে গ্ৰন্থ লিখিব পৰা সম্ভৱ দৰাচলতে থাকিব পাৰে নে, নাইবা থাকিলেও আমাৰ বাবে, সন্দিকৈৰ গুণগ্ৰাহী আৰু তেওঁৰ নিজৰ বিষয়ে কোঁতুহলীসকলৰ বাবে, তেনে ঘটনা অভিলেখৰ, প্ৰকৃততে কিবা উপযোগিতা আছে নে? আকুছ ছাত্ৰাৰে সন্দিকৈৰ 'জীৱন-চৰিত' লিখিবলৈ লৈছে বুলি শুনোতেও মোৰ মনত এই প্ৰশ্নই ভুমুকি মাৰিছিল। তাৰ পিছত যেতিয়া ছাত্ৰাৰ 'কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ' খন পঢ়িবলৈ পালোঁ তেতিয়া ধাৰণা হ'ল মোৰ সংশয় একেবাৰে অমূলক নাছিল। 'জীৱন-চৰিত' বুলি কোৱা হৈছে যদিও এই গ্ৰন্থ সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াৰ সৈতে ব্যক্তিগত সাক্ষাৎকাৰ আৰু প্ৰশ্নোত্তৰৰ ভিত্তিত যুগুত কৰা সন্দিকৈৰ জীৱনালেখ্য আৰু তেখেতৰ গ্ৰন্থকৃতিৰ অধ্যয়নহে। দৰাচলতে 'জীৱনী' শব্দটোতে এনে এটা 'ফাইনেলিটি' বা চূড়ান্তৰ ইংগিত আছে যে কোনো জীৱিত লোকৰ ঠিক জীৱনী লিখা সম্ভৱ বা সংগত নহয়, লিখিলেও সি সম্পূৰ্ণ নহয়। দ্বিতীয়তে প্ৰশ্ন উদয় হয় কোনো ব্যক্তিৰ জীৱন পৰ্যালোচনা কৰিবলৈ যিমানখিনি ঘনিষ্ঠ পৰিচয় আৰু বিষয়ীৰ জীৱনধাৰাৰ অৱগতি প্ৰয়োজন মোৰ জানো সিয়ান আছে? যদি নাই তেনেহ'লে আলোচনা এপিনেদি বিকৃতি (কেৰিকেচাৰ) আনহাতেদি অতিমাত্ৰা কল্পনায়নত (আইডিয়েলাই-জেশ্বন) পৰিণত হোৱাৰ আশংকা নাথাকে জানো?

আগতে কৈছোঁ, মোক বিশেষভাৱে প্ৰভাৱান্বিত কৰা চাৰিজন আধুনিক অসমীয়াৰ ভিতৰত স্বৰ্গীয় লক্ষ্মীনাথ ফুকনৰ যদি মই এটাইতকৈ বেছি ওচৰ চাপিছিলোঁ বুলি কব পাৰোঁ তেনেহলে সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াৰপৰাই প্ৰাকৃতিক অৰ্থত আটাইতকৈ বেছি দূৰত আছিলোঁ বুলি কব লাগিব। এইখিনিতে উল্লেখ কৰা ভাল হ'ব যে অসমত সম্ভৱতঃ স্বৰ্গীয় লক্ষ্মীনাথ ফুকনৰ দৰে ঘনিষ্ঠভাৱে আৰু অন্তৰংগভাৱে সন্দিকৈক জনা ঘৰৰ বাহিৰৰ মানুহ আৰু দ্বিতীয়জন নাই। ফুকন সন্দিকৈৰ বঙলাত আলহী থাকিছিল। কলিকতাত একেলগে

তেতিয়াৰ ইম্পেৰিয়েল লাইব্ৰেৰীলৈ গৈছিল। 'ষ্টাৰ' আৰু 'মিনাৰ্ভা'ত থিয়েটাৰ চাইছিল। একেলগে ফুৰাচকা কৰিছিল, ফুকনৰ গল্পৰ কিতাপ সন্দিকৈয়ে প্ৰথমে ছপাই দিছিল। ছাত্ৰাৱৰ জীৱনীৰ বহু ঠাইত সন্দিকৈয়ে ফুকনৰ কথা আৱেগেৰে উল্লেখ কৰিছে। ফুকনে সম্ভাৱনাময় সাহিত্যিক ক্ষেত্ৰ এৰি জীৱিকাৰ বাবে সাংবাদিকৰ জীৱন বাছি লোৱাৰ বাবেও সন্দিকৈয়ে আক্ষেপ কৰিছে।

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ ঘনিষ্ঠ সান্নিধ্যলৈ নহাটো যোৱা বুলি নহয় সবহভাগৰ ক্ষেত্ৰতে সঁচা। তথাপি মই সন্দিকৈ যোৰহাটত থাকোঁতে একেখন চহৰতে থাকি সেই নগৰৰ আলিবাটেদি 'নিত্যনৈমিত্তিক 'কনষ্টিটিউশ্যনেল'লৈ সন্দিকৈয়ে খোজকাঢ়ি ফুৰোঁতে আয়ে লগ পায়ো, সন্দিকৈয়ে তেওঁৰ কৰ্মজীৱন আৰম্ভ কৰা তেতিয়াৰ যোৰহাট কলেজত তৃতীয় দশকৰ আদিতে তেখেতৰ অধ্যাপনাৰ সুৰ্বৰূপযোগ লাভ কৰিও আৰু পিছলৈ গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাচাৰ্য হিচাপে কটোৱা সন্দিকৈদেৱৰ সুদীৰ্ঘ কালছোৱাতো তেখেতৰ নিকট সান্নিধ্য লাভ কৰিব নোৱাৰাটো দুৰ্ভাগ্যই নহয় দুৰ্ঘটনা (ডিজেষ্টাৰ) বুলিয়ে ক'ব লাগিব। এনে স্থলত আৰু বিশেষকৈ ইংৰাজীত কোৱাৰ দৰে 'খোদ ঘোঁৰাৰ মুখৰপৰা ওলোৱা' কথাৰ ওপৰত (straight from the horse's mouth) সুদূৰ ভেজা দি ছাত্ৰাৰে লিখাৰ অন্তত—সন্দিকৈৰ বিষয়ে চৰ্চা কৰা নিতান্ত অনধিকাৰ চৰ্চাই নহ'ব জানো?

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ অসমৰ দানবীৰ ৰায় বাহাদুৰ বাধাকান্ত সন্দিকৈ (দানবীৰৰ জীৱনালেখ্যও লক্ষ্মীনাথ ফুকনে প্ৰথম বছৰ দ্বিতীয় সংখ্যা 'সংজ্ঞা'ত মনোগ্ৰাহীকৈ লিখিছে) আৰু আৰ্হি মহিলা নাবায়নী সন্দিকৈৰ পুত্ৰ; তেওঁ লক্ষী আৰু সবম্বতী উভয়ৰে বৰপুত্ৰ। সন্দিকৈ এগৰাকী বিদগ্ধ পণ্ডিত, আগশাৰীৰ প্ৰাচ্যবিদ। সন্দিকৈ এসময়ৰ অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতি আৰু একালৰ প্ৰখ্যাত অসমীয়া সাহিত্য সেৱক, ছাত্ৰসমাজৰ পথপ্ৰদৰ্শক। সন্দিকৈ সংস্কৃত সাহিত্য সম্পৰ্কীয় কেবাখনো গ্ৰন্থৰ (মহাগ্ৰন্থ) গ্ৰন্থকাৰ। সন্দিকৈৰ ব্যক্তিকৃত পুৰিউৰাল আৱাৰ এক অমূল্য সম্পদ, সন্দিকৈ দেশী বিদেশী বান্ধা

ভাষাত পাৰ্গত,—সন্দিৰ্কেৰ জীৱন সম্বন্ধীয় এনে নানান সম্পদ সন্দিৰ্কে নামটো মাথোঁ। শুনা জনেই জীৱনী নপঢ়াকৈয়ে জানে। তেওঁৰ জীৱনৰ বিষয়ে আৰু তথ্য জনাটো তেওঁৰ মূল্যায়ন কৰাৰ পক্ষে সম্ভৱ অপৰিহাৰ্য হৈ থকা নাই। কৃষ্ণকান্ত সন্দিৰ্কেৰ জীৱনত তেওঁ কৰা কাম বা কৃতিত্বৰ লেখ লোৱাতকৈ তেওঁৰ চিন্তা-চৰ্চা, তেওঁৰ গৱেষণা, অনুশীলনৰ পৰিচয় আৰু উপলব্ধি লাভ কৰাটো নিশ্চয় অধিক গুৰুত্বপূৰ্ণ। আৰু ছ ছাত্ৰাৰে উচিতভাৱে সন্দিৰ্কেদেৱৰ মূলগ্ৰন্থৰাজিৰ সমীক্ষা বিচাৰ কৰিছে। ‘পণ্ডিত’ সন্দিৰ্কেজনৰ গধুৰ হেঁচাত যদি ছাত্ৰাৰৰ কিতাপত ‘মামুহ’ সন্দিৰ্কেজন, কিছু পৰিমাণে তল পৰি গৈছে তাবো ভাৰসাম্য মনোমহাৰ্কে ঘূৰাই আনিছে অধ্যাপক অজিত কুমাৰ শৰ্মাই তেওঁৰ ‘আপুনি কৃষ্ণকান্ত সন্দিৰ্কেক দেখিছে নে?’—শিতানৰ বাতৰি কাকতৰ পাতত ওলোৱা এটা অনুপম মানৱিক প্ৰবন্ধত। (‘কৃষ্ণকান্ত সন্দিৰ্কে’ পুথিৰ পৰিশিষ্টত ‘শিক্ষাবিদ সন্দিৰ্কেৰ ব্যক্তিত্ব’ এই শিৰোনামাৰে সংযোজিত)।

সন্দিৰ্কে ‘মিষ্টিক-লিজেণ্ড’

একালেদি পণ্ডিত মামুহ সন্দিৰ্কেৰ বিষয়ে যোগ্যালোকে যথেষ্ট খবৰি মাৰি লিখাৰ পিছত আৰু মোৰ নিজৰ সন্দিৰ্কে সম্বন্ধে চৰ্চা কৰাৰ অৰ্হতাৰ এনে বহুত দেখে দেখে সীমাৱদ্ধতা থকা সত্ত্বেও লিখাৰ অৱকাশ কিবা থাকিবগৈ জানো,—এই প্ৰধান প্ৰশ্নটো নিজকে কৰিলে মই উত্তৰ পাওঁ—আছে। কাৰণ, পণ্ডিত, শিক্ষাবিদ সন্দিৰ্কে আৰু মহৎ মামুহ কৃষ্ণকান্ত সন্দিৰ্কেৰ বিষয়ে সুকীয়া সুকীয়াই লিখা হৈছে, কিন্তু সেই দুই দিশ আৰু ওপৰকি কিছু আয়তন বা বিভাৰ সমাহৃত কৰি সেইবিলাক যোগফলৰ অতিৰিক্ত, যিগৰাকী সন্দিৰ্কেক আমি পাইছোঁহক তেওঁৰ যথার্থ প্ৰতিকৃতি এটি পাবলৈ এতিয়াও বাকী আছে। কৃষ্ণকান্ত সন্দিৰ্কেক মামুহে সহজে লগ নাপায় তেওঁ বুখিগৰা, তেওঁ সমাজৰ মাজলৈ ওলাই নাহে, অসামাজিক নহ’লেও

সমাজনিষ্পৃহ, মধ্যযুগীয় ধর্মীয় মঠ-মনোষ্টেবির আধিক্য দ্বে ভেওঁৰ পাণ্ডিত্যৰ cloistered গুহাত সাধাৰণবপৰা বিচ্ছিন্ন হৈ থাকে। সন্দিকৈয়ে কেইবাখনো প্ৰগাঢ় পাণ্ডিত্যপূৰ্ণ, বিশ্বজ্ঞানৰ উঁহাল চহকী কথা বিশ্ববন্দিত গ্ৰন্থ লিখিছে। প্ৰাচ্য পাণ্ডিত্যৰ ক্ষেত্ৰত বৈ বোৱা ভালেমান জাঁৰ ভাঙি তেওঁ বিখ্যাত পুথীসকলকে খণী কৰিছে... ইত্যাদি নানা ধৰণৰ কথা বহুতে সন্দিকৈৰ বিষয়ে কোৱা শুনিছে। কিন্তু তেওঁ সদায় আমাৰ সকলোৰে এক অসীম প্ৰজ্ঞাৰ অজ্ঞেয় আকৰ্ষণৰ লক্ষ্যবিন্দু হৈয়ে আছে। সেই বহুস্তৰ ভেদ ভাঙিবলৈ কোনো ব্যাকুল হোৱা নাই অথচ কোনেও তেওঁৰ অদৃশ্য উপস্থিতিক অগ্ৰাহ্য কৰিবলৈকো সাহ কৰা নাই। সন্দিকৈক নেদেখিলেও তেওঁৰ অসন্ধিত 'প্ৰেজেন্স' খুব কমেইহে অমুভৱ নকৰাকৈ আছে। সন্দিকৈৰ এই দুৰ্বোধ্য দূৰত্ব, এই একাকীত্ব, এই দূৰধিগম্যতা বা ইনএকচেটিবিসিটিয়ে (inaccessibility) আন যি কোনোৰ ক্ষেত্ৰত সৃষ্টি কৰিলেহেঁতেন এক 'মীথ'ৰ ৰূপকৰ, এক 'লিজেণ্ড' বা কিংবদন্তিৰ। কিন্তু মোৰ বিবেচনাৰে তেওঁৰ এই বাহ্যিক, সামাজিক সৃষ্টিয়ে 'মীথ'ৰ সৃষ্টি নকৰি কৰিছে এনে এটা কৌতূহলি, আনন্দদায়ক বহুস্তৰ যিটোক সম্ভৱ 'Handique mystique' বুলি বৰ্ণালেও অতিকথন নহ'ব। তেওঁৰ ওচৰ চাপিব নোৱাৰি। তেওঁৰ সম্বন্ধে জানিবলৈ বিচাৰি জানিবলৈ নাপায়ো তেওঁৰ প্ৰতি সৰহ ভাগৰে এই গভীৰ প্ৰজ্ঞা আৰু অমুসন্ধিৎসাৰ মূলত কি আছে ভাবি বিমোহিত পৰিব লাগে। প্ৰকৃতপক্ষে সন্দিকৈৰ দৈহিক স্থিতি আমাৰ বহুস্তৰ বাবে এক ছায়া সদৃশ হলেও তেওঁৰ মানসিক অস্তিত্বটো বহুত সময়ত বেছি বাস্তৱ, বেছি স্পষ্ট যেন লাগে। ই এটা পেৰাডক্স, কিন্তু অনিবাৰ্যভাৱে আৱশ্যিক compulsive সাধৰ।

বৰ্তমান প্ৰবন্ধত মই কককান্ত সন্দিকৈৰ পাণ্ডিত্যৰ বিস্তাৰণ বা মূল্যায়ন কৰাৰ গুটীতাও কৰিব খোজা নাই, নাইবা ব্যক্তি সন্দিকৈজনৰ ব্যক্তিগত আৰু জীৱনচৰ্চা কোনো প্ৰকাৰ বসাল, ব্যক্তিগত, অন্তৰ্গত চিত্ৰ চমকপ্ৰদভাৱে পৰিবেশন কৰাৰ অপচেষ্টাও কৰিবলৈ বিচৰা নাই। মই মাথোঁ সামান্যভাৱে অনুসন্ধান কৰিবলৈ কিতাবিহোঁ কিহুত লুকাই

আছে মানুষহৰপৰা জীৱিত থাকিও কাৰো মনত নিজৰ প্ৰতি বিৰাগ, সন্দেহ বা উদাসীনতাৰ ভাৱ সৃষ্টি নকৰাকৈ কেৱল নিৰাসক্ত নিঃস্বার্থ পাণ্ডিত্য আৰু উচ্চ চিন্তাৰদ্বাৰা মানুষৰ অন্তৰ জয় কৰি এনে সন্মানৰ আসনত নিজক প্ৰতিষ্ঠিত কৰাত, সন্দিকৈৰ এই আশ্চৰ্য সাফল্যৰ সঁচাৰকাঠি? মোৰ উপলব্ধিৰে সন্দিকৈৰ ব্যক্তিত্বৰ এই বহুস্তৰজনক জনমানস জয়ৰ গুৰিত আছে সন্দিকৈৰ বিশেষত্ববহুল চৰিত্ৰ। চৰিত্ৰ বোঁলোঁতে মই চেমুৱেল স্মাইলচে তাহানিয়ে বিজ্ঞাপিত কৰা নীতি-বাগীশ চৰিত্ৰৰ কথা ভবা নাই, নাইবা গ্ৰীক ট্ৰেজেদিৰ চৰিত্ৰ আৰু নিয়তিৰ সমীকৰণৰ কথাও মনত পেলোৱা নাই। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰথমটো সম্বাৰ্জনতে সন্দিকৈদেৱে উপাচাৰ্যৰূপে দিয়া নিচেই চুটি ভাষণৰ সামৰণি মাৰোঁতে জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ বিশাল 'বিক্ষোৰণ' কথা নকৈ, বিশাল পাণ্ডিত্যৰ প্ৰদৰ্শন নকৰি, 'ছাত্ৰানাং অধ্যয়নং তপঃ'ৰ মন্ত্ৰ নামাতি, 'আজিৰ ছাত্ৰ কাইলৈ দেশ গটোতা'ৰ মৰ্মে বাণী নিদিয়াকৈ, অকল চৰিত্ৰ গঢ়াৰ ওপৰত সৰ্বাধিক গুৰুত্ব দিবলৈ সঁকিয়াই দিয়া মোৰ সততে মনত পৰে। মই সেই 'চৰিত্ৰৰ' কথা কৈছোঁ আৰু মই অক্ষত্ব কৰোঁ কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ প্ৰথমে মেধা, দিগ্গজ পাণ্ডিত্য, বিশাল মনীষা, বিপুল অধ্যয়ন, বিস্তীৰ্ণ ভ্ৰমণ, বহুমুখী কৃতিত্ব ইত্যাদি অনেক বৈশিষ্ট্যকো অতিক্ৰম কৰি যিটো কথাই তেওঁক সকলোৰে স্বতঃস্ফূৰ্ত সন্মানৰ অধিকাৰী কৰিছে সেইটো হ'ল তেওঁৰ চৰিত্ৰৰ ঐশ্বৰ্য আৰু প্ৰভাৱ।

এই চৰিত্ৰ শক্তি কোনো অতিমানৱিক শক্তি নহয়, ই তেওঁৰ মানৱিক, নিচেই সহজ সবল স্বচ্ছ নিৰ্মল মানসিকতাৰ ফলস্ৰুতি। আমি বহুতেই তেওঁক কেৱল এজন জ্ঞানপিপাসু, কঠোৰ সাধনাবত আন দৃষ্টিজন মানুষৰ ভালপোৱা নোপোৱাৰ উৰ্বত থকা, কক মেধা-সৰ্বস্ব পণ্ডিত বুলি ভ্ৰম কৰোঁ। সন্দিকৈ পণ্ডিত মানুষ, কিন্তু প্ৰকৃততে তেওঁ পণ্ডিতো আৰু জন্মগত মানুহো। মোৰ বোধেৰে সন্দিকৈৰ এটাইতকৈ যথার্থ পৰিচয় হ'ল তেওঁ এই যুগৰ আমাৰ দেশৰ এজন মহান 'হিউমেনিষ্ট', বিদগ্ধপণ্ডিতৰ বি এক অ-মানৱিক ভাবমূৰ্তি বা 'ডিম্ব-

টাইপ' আশ্রম মাজত বহুয়ল হৈছে ভেনে পাববাহত সন্দিকৈক সন্মানে গলে অজ্ঞায় কৰা হ'ব। মোৰ ধাৰণাবে স্প্ৰেন্সিঙ ভাৰতীয় ইংৰাজী লিখক নীৰদ চি. চৌধুৰীয়ে তেওঁৰ সাহিত্য একাডেমী পুৰস্কাৰ প্ৰাপ্ত কিতাপ 'স্বলাৰ একটো অৰ্ডিনাৰী'ত (*Scholar Extraordinary*) যি অৰ্থত বিদ্বৎ ভাৰতবিদ মনীষী মেয়মুলাৰক সেই উপাধি প্ৰদান কৰিছে ঠিক সেই একে অৰ্থতে আমি আমাৰ সন্দিকৈক 'মানৱিক পণ্ডিত' বুলি সগৰ্বে অভিহিত কৰিব পাৰোঁহক। বেলেগ মানুহ হিচাপে আৰু জীৱন ধাৰাত থকা বিভিন্নতাবিহীন বাদ দিলে মোৰ বোধে কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ পণ্ডিত-ব্যক্তিত্ব আৰু মেয়মুলাৰৰ মানসৰ মাজত ভালেমান মিল দেখা যাৰ, নীৰদ চি. চৌধুৰীৰ মেয়মুলাৰৰ চৰিত্ৰ-ভিত্তি অধ্যয়ন কৰাৰ দৰে সন্দিকৈৰ মানৱিক সম্ভাৱ ভিত্তি অধ্যয়নো অতি ফলদায়ক হ'ব যেন লাগে। তদুপৰি কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ দৰে মুখ্যতঃ স্বলাৰ বা পণ্ডিত ব্যক্তিৰ জীৱনকৰ্ম অধ্যয়নৰ কাৰণে চৌধুৰীয়ে অৱলম্বন কৰা ব্যাখ্যাশব্দক আৰু ব্যক্তিগত পদ্ধতিয়েই আটাইতকৈ উৎকৃষ্ট পদ্ধতি বুলি গণ্য কৰাবো যাথেষ্ট যুক্তি আছে।

ফ্ৰাইডৰিশ মেয়মুলাৰ আৰু কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ

বহুতৰে হয়তো চেলাউৰি ওপৰলৈ উঠিব, কিচকিচাই টাঁহিব—
কি বিড়ম্বনা! ক'ত সবগৰ তৰা মহাপণ্ডিত 'আৰ্য' মেয়মুলাৰ আৰু
ক'ত আমাৰ অসমীয়া বামন কৃষ্ণকান্ত। সন্দিকৈ ডাঙৰীয়ায়ো যে
কেনেকাকৈ এনে উদ্ভট 'জাৱটাপঞ্জিন' বা সহস্ৰাপন দেখিলে নিতান্ত
বিত্তত বোধ কৰিব সেই বিষয়ে মই সম্পূৰ্ণ সজাগ। সন্দিকৈৰ
উচ্চপিচনি মই বুজিম, আছা কৰিম। কিন্তু অন্তৰ কেন্দ্ৰত মই কবলৈ
ইতস্ততঃ নকৰিম যে এনে এক বিজ্ঞানি মই জানি তুলিয়ে কৰিছোঁ।
মেয়মুলাৰৰ পাকিত্যৰ পৰিধি ইতিহাসত তেওঁৰ স্থান আৰু সন্দিকৈৰ
সাধনত কৰ্মৰ পৰিসৰৰ ভিতৰত যথেষ্ট বেচ কম থাকিব পাৰে, এয়াৰ

বা আয়তনৰ বিৰাট তাৰতম্যও থাকিব পাৰে। কিন্তু মই সদায় বিশ্বাস কৰি আহিছোঁ, বিজ্ঞানি কৰিব লাগিলে সদায় যি কোনো ক্ষেত্ৰৰ শীৰ্ষত থকাসকলৰ সৈতেই বিজ্ঞানি কৰা উচিত। কিয়নো সমপৰ্যায়ৰ দুজনৰ তুলনা কৰি এজনক আনজনতকৈ হীন বা শ্ৰেষ্ঠ বুলি কোৱাত যি অশালীনতা আৰু অবিচাৰৰ ইংগিত থাকি যায় শীৰ্ষসকলৰ সৈতে তুলনা কৰিলে তেনে হোৱাৰ আশংকা নাথাকে। তদুপৰি পণ্ডিতে পণ্ডিতে, মনীষাই মনীষাই বিজ্ঞাই চাৰ্ভতে কোনজনে কিমান বেছি গ্ৰন্থ ৰচনা কৰিলে, নাই কিমান বেছি সুখ্যাতি আৰু যশস্তা আৰ্জিলে সেইটো মুখ্য প্ৰশ্ন নহয়। মুখ্য প্ৰশ্ন হৈছে কোনজনৰ বৌদ্ধিক প্ৰয়াসৰ 'বৈজ্ঞ' বা বিস্তৃতি কেনেকুৱা, বৈদগ্ধ্যৰ গুণাগুণ কেনেকুৱা, পণ্ডিতমূলভ কামনা-বাসনা বা অভিযাত্ৰা আকাংক্ষাৰ উচ্চতা বা গভীৰতা কিমান। কৃতকাৰ্যতাৰ ডিগ্ৰী মাত্ৰাৰ হীন-দেৱীতকৈ এনে প্ৰসংগত প্ৰচেষ্টাৰ গুৰুত্ব আৰু তাৎপৰ্য অধিক বিচাৰ্য। সন্দিকৈয়ে মেজমুলাৰৰ সমান কাম কৰিব পাৰিলে নে নাইতকৈ তেৱোঁ মেজমুলাৰৰ নিচিনাই আদৰ্শ, লক্ষ্য, মনোভাৱগী আৰু অনুপ্ৰেৰণাৰে পৰিচালিত হৈছিল নে নাই, সেইটোহে ডাঙৰ কথা। তাৰবাহিৰেও পণ্ডিত-সুখীৰ, বিদ্বান-বিহুৱীৰ জানো বেলেগ বেলেগ দেশ বা সম্প্ৰদায় বুলি কিবা থাকে বা থকা উচিত? বিশ্বৰ সকলো প্ৰজ্ঞা-প্ৰত্যাশী আৰু জ্ঞান-মাৰ্গীয়েই জানো একেটা বিশ্ব সম্প্ৰদায়ৰ কুটুম নহয়? অসমীয়া হ'ল বুলিয়ে কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈয়ে জাৰ্মান (ইংৰাজে) মেজমুলাৰৰ সৈতে একেখন বিদ্যাচৰ্চাৰ জগতত ধ্যান ধাৰণা লৈ বিচৰণ কৰিব নোৱাৰিব তাৰ কোনো কাৰণ আছে জানো? পাণ্ডিত্যৰ জগতত, চিন্তাৰ জগতত, অগ্ৰাণু দুৰ্বলতাৰ লগতে নীচাত্মিকাৰ মনোভাৱ পৰিহাৰ নকৰিলেহে কোনো পণ্ডিতেই তেওঁৰ পূৰ্ণ 'পোটেনচিয়েলিটি' বা সম্ভাৱনা আয়ত্ত কৰিব নোৱাৰে বুলি মোৰ দৃঢ় বিশ্বাস আৰু পণ্ডিতক জুখি চাইতেও তেনে এটা সমানতাৰ মানদণ্ড আৱশ্যক।

তথাপি সন্দিকৈৰ বিষয়ে লিখিবলৈ লোৱাৰ আগতে সেই বিতৰ্কমূলক পণ্ডিত বুজিছাৱী নীৰব চি. চৌধুৰীৰ উল্লেখযোগ্য-

মেগ্গম্বলাৰ জীৱনীখন পঢ়িবলৈ নোপোৱা হ'লে মই হয়তো সন্দিকৈৰ প্ৰসংগত সেইগৰাকী বিশ্ববৰেণ্য পণ্ডিতৰ কথা মনলৈকে নানিলোহেঁতেন। চৌধুৰীৰ কিতাপখন পঢ়াৰেপৰা মোৰ মনত এটা প্ৰত্যয় গঢ়ি উঠিল যে কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ তথা যি কোনো মানৱবিজ্ঞা বিজ্ঞানৰ জীৱন আৰু কৰ্ম সমীক্ষা কৰিবলৈ হ'লে চৌধুৰীৰ দৰেই কৰা উচিত।

সন্দিকৈৰে আৰু মেগ্গম্বলাৰে অনেক কথাত অমিল, স্বৰ্গ-মৰ্ত তফাৎ। কিন্তু কিছুমান সাধাৰণ কথাত ইমান মিল! সন্দিকৈ ওপজাৰ ছবছৰৰ পিছতে স্বৰ্গী হোৱা মেগ্গম্বলাৰে সন্দিকৈৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলোৱাৰ দৃশ্যত: কোনো কাৰণ নাথাকিলেও পাছৰি নোৱাৰি যি সংস্কৃত সাহিত্য, ঋক্বেদ, হিন্দুদৰ্শন তথা ভাৰতভূমিৰ মহিমা বিশ্বজগতত বিকীৰণ কৰাটোকে আৰ্থ মেগ্গম্বলাৰে জীৱনৰ ব্ৰহ্ম বুলি লৈছিল সেই একে সংস্কৃত সাহিত্য আৰু প্ৰাচ্যবিদ্যা আধুনিকভাৱে ইংৰাজী ভাষাত অনুশীলন আৰু মন্ডন কৰাটোকে আমাৰ সন্দিকৈয়েও তেওঁৰ সমগ্ৰ উত্তৰ জীৱনৰ সাধনাৰ বিষয় কৰি লৈছিল। সন্দিকৈয়ে পৃথিৱীৰ অশ্ৰুতম প্ৰাচীন বিশ্ববিদ্যালয় অক্সফোৰ্ডত চাৰি বছৰকাল গদিও সংস্কৃত বা গ্ৰীক, ৰোমান সাহিত্য নপঢ়ি আধুনিক বুৰঞ্জীহে পঢ়িছিল তথাপি তেওঁৰ প্ৰথম প্ৰেয় সংস্কৃতভাষা-সাহিত্যৰ আটাইতকৈ শুনিত পাস্চাত্যৰ পণ্ডিত মেগ্গম্বলাৰে যে ১৮৪৮ চনৰপৰা জীৱনৰ বাকীভোৱা সেই অক্সফোৰ্ডতে অধ্যাপনা কৰিছিল। তাৰপৰাই ত্ৰিশ বছৰজুৰি বিশ্বৰ প্ৰাচীনতম শাস্ত্ৰ ঋক্বেদৰ অনুবাদ আৰু সম্পাদনা কাৰ্য কৰিছিল, পঞ্চাশ খণ্ডত *Sacred Books of The East* প্ৰণয়ন কৰিছিল, সেই কথাই সন্দিকৈৰ জীৱন আৰু মানসিকতাত প্ৰচণ্ড প্ৰভাৱ পেলোৱা নাছিল বুলি ভাবিব পাৰি নে? অক্সফোৰ্ডৰ শিক্ষা সাং কৰি সন্দিকৈয়ে স্বদেশলৈ ঘূৰি অহাৰ আগতে চাৰিবছৰ সময় যে য়ুৰোপীয় মহাদেশৰ দেশে-দেশে জ্ঞানাৰোহী পৰিত্ৰাজকৰ দৰে ঘূৰি ফুৰিছিল আৰু মেগ্গম্বলাৰেও প্ৰেমিৰিউচৰ দৰে ভেনে এক জ্ঞান আৰু প্ৰজ্ঞাৰ পোহৰৰ পৰ খেদি অক্সফোৰ্ডত অধ্যাপকৰ আসনত বহি লোৱাৰ আগতে বছৰৰ পিছত বছৰ য়ুৰোপৰ ইন্সবৰুবা সিফলৈ গৈ

কুবিছিল এনেকুৱা মিলবোৰৰ কোনো তাৎপৰ্য নাই নে? এজন সমালোচকে নীৰদ চি. চৌধুৰীৰ *Scholar Extraordinary* ৰ উচ্চ প্ৰশংসা কৰি তেওঁৰ ‘profound appreciation of the aspirations, the strivings and sufferings of a scholar’s life’ৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। পণ্ডিতৰ, বিদ্বানৰ জীৱনৰ এই আকাংক্ষা, আকুতি, এই প্ৰচেষ্টা, এই বেদনাৰ স্পৰ্শ মানৱিক পণ্ডিত সন্দিকৈৰ জীৱন আৰু সাধনাত একেবাৰে অল্পপাছিত নে? বিদ্যাদেৱীৰ আৰাধনাত নিমগ্ন থাকোঁতে মেৰুমূলাৰে এজনী এজনীকৈ দুজনী জীয়াই হেৰুৱাইছিল; সন্দিকৈয়ে আদৰ্শত তেওঁৰ সাংসাৰিক জীৱনৰ লাইখুটী তেওঁৰ পত্নীক হেৰুৱাইছে। এনেবোৰ মানৱীয় অভিজ্ঞতাৰপৰা উদয় হোৱা মেৰুমূলাৰ যি বানপ্ৰস্থী অন্তিম জীৱনৰ কথা ত্ৰিচৌধুৰীয়ে মৰ্মস্পৰ্শী গভীৰ ভাষাৰে লিখিছে, মোৰ দেখোন সময়ে সময়ে ভাব হৈছে সেইখিন কথাই সন্দিকৈৰ এতিয়াৰ জীৱনতো আখৰে আখৰে নহ’লেও বহুলাংশে প্ৰযোজ্য। সমুদ্ৰৰ উপৰিভাগৰ দৰে বাহিৰৰপৰা দেখাত প্ৰশান্ত, নিকৰ্বেগ সন্দিকৈৰ বহিৰ্জীৱনৰ গভীৰত উদ্ভাল তৰংগৰ বিকোভ লুকাই থাকিব নোৱাৰে জানো? আচল কথা একে প্ৰাচ্যৰ সংবেদন আৰু প্ৰজ্ঞাই বিদেশী মেৰুমূলাৰ আৰু অসমীয়া সন্দিকৈৰ জীৱন আৰু জগতক পৰম প্ৰত্যয়েৰে আৰু আত্মাৰে গ্ৰহণ কৰিবলৈ শিকাইছে; জীৱনৰ অশান্ত অভিজ্ঞতা অতিক্ৰম কৰি স্থিতপ্ৰজ্ঞতাৰ স্তৰলৈ উঠাত ইন্ধন যোগাইছে। ইবছেনৰ কালজয়ী বাণী “Innocence is the source of all joy and happiness” (যিটো ব্ৰেকবো মূল সত্য) জীৱনৰ মূলমন্ত্ৰ কৰি লোৱা সন্দিকৈয়ে প্ৰাচ্যবিদ্যা সন্মিলনৰ সভাপতি হিচাপে কৈছিল: “For us the supreme importance of the study of Sanskrit lies in the fact that it must help us to preserve the spiritual values of our civilization and strive after a higher morality. ..It is by upholding such ideals that Sanskrit literature has virtualised Indian culture and its great lessons

may yet sustain us in times of stress and strain, and help us to right its uneasy lack of balance caused by unsettled condition of life in an age of transition.” এই ধ্বনিবে প্রতিধ্বনি শুনা যায় মেঘমূলাবসে বাণীত। এনেবোৰ কাষণতে মই অনুভৱ কৰোঁ যে সন্দিকৈ মুখ্যতঃ পণ্ডিত হ’লেও আমাৰ গতানুগতিক প্ৰাচীন পণ্ডিতৰ দৰে শাস্ত্ৰ সৰ্বস্ব নিবস পণ্ডিত নহয়—তেওঁ মেঘমূলাবৰ দৰে আধুনিক বৈজ্ঞানিক পণ্ডিত, জ্ঞানী, প্ৰাক্ত, মেঘমূলাবৰ দৰেই অকল স্বদেশৰে নহয় পৰদেশৰ আৰু সমগ্ৰ বিশ্বৰ সন্ধিত, সমৰ্থিত জ্ঞানৰ সন্ধানী আৰু ভাগ্যবী, প্ৰাচ্যবিদ্যা আৰু প্ৰতীচা মননৰ সংশ্লেষক।

আপাত দৃষ্টিত ‘ফাৰ-কেণ্ড’ বা অত্যন্ত কষ্ট কল্পিত যেন লাগিলেও যেনেকৈ মেঘমূলাৰ আৰু সন্দিকৈৰ মাজত ঐক্যমূৰ্ত্ত আৱিষ্কাৰ কৰা সম্ভৱ তেনেকৈ সন্দিকৈৰ বিষয়ে তথ্যগতভাৱে বা প্ৰত্যক্ষভাৱে ভাল দৰে নজনা কৈ তেওঁৰ বিষয়ে মুকলিকৈ আলচ কৰাতো মই নীৰৱ চি. চৌধুৰীৰ গয়না লব খোজাতো কোৱাঁ। অস্বাভাৱিকতা নাই। মেঘ-মূলাৰক নেদেখাকৈ অকল ঐতি-স্মৃতি আৰু মননক সাৰথি কৰি চৌধুৰীয়ে যেতিয়া তেওঁৰ বিষয়ে এনে এখন অস্তুৰংগ ভাৱাত্মক জীৱনী লিখিবলৈ গৈছে তেতিয়া প্ৰাপ্তবা নথি-দলীল, চিঠি-পত্ৰ, প্ৰস্ত-প্ৰপত্ৰ আদিৰ যাৱতীয় সাহায্যতকৈ বেছিকৈ নিশ্চয় নিৰ্ভৰ কৰিছে তেওঁৰ ‘হিবো’ৰ প্ৰতি থকা তেওঁৰ আত্মিক আকৰ্ষণৰ ওপৰত, মূলাবৰ প্ৰতি তেওঁৰ নিজৰ কল্পনাৰ বোলেৰে বোলোৱা অস্তুদৃষ্টিৰ ওপৰত। এজন আন এজনৰ জীৱনকৰ্ম অস্তুৰস্পৰ্শভাৱে ব্যাখ্যা কৰিবলৈ হ’লে সহানুভূতিভাৱে একান্তবোধহে—এমপেথি—সম্ভৱ অধিক প্ৰয়োজন। নীৰৱ চি. চৌধুৰীৰ মেঘমূলাবজনক—‘অৰ্ধেক মানৱ তুমি অৰ্ধেক কল্পনা’ বুলি ববীজ্ঞানাধীৰ ভাৱাৰে বৰ্ণালে নিশ্চয় ভুল নহ’ব। তথাপি তেওঁৰ অধ্যয়ন সৰ্বজনপ্ৰাপ্ত হৈছে, হ’ব পাৰিছে তেওঁৰ এই ‘এমপেথি’ৰ গুণত। মই সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াৰ লগত যদিও এতিয়ালৈকে তিনি চাৰিবাৰৰ বেছি সম্বা-সমুখি হোৱা নাই, বোৱা চাৰিজনকে এনে

সময় কমেই গৈছে যেতিয়া সন্দিকৈ দেৱৰ ছায়ামূৰ্তি মোৰ মানসত বিৰাজ কৰা নাই। আলোঙে-আলোঙে দূৰবপৰা তেখেতৰ কায়িক ছাঁ নগটাকৈ সদায় সন্দিকৈৰ জীৱন বহুশু অমুখাৱন কৰি আহিছে। তদুপৰি মোক জীৱনজুৰি প্ৰভাৱিত কৰা চাৰিগৰাকী সমকালীন অগ্ৰজৰ সন্দিকৈদেৱ অন্ততম। এইটো কথাষাে নিশ্চয় তেখেতক বৃজিবলৈ চেষ্টা কৰাৰ যোগ্যতা অলপ দিয়ে। এনে অৱস্থাত মই তেওঁৰ বিষয়ে লিখিলে প্ৰকৃততে 'আইডিয়েলাইজ' কৰি ঘাইকৈ তথ্যভিত্তিক কল্পনাৰ আলমতে লিখিব লাগিব। তথাপি মোৰ পক্ষে সাক্ষ্য এই যে সন্দিকৈক বিকৃতভাৱে প্ৰকাশ কৰিলে শুধৰোৱাৰ অৱকাশ আছে যিটো মেসুমলাৰ ক্ষেত্ৰত চৌধুৰীৰ নাছিল।

মানৱিক পণ্ডিত—হিউমেনিষ্ট

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ জীৱন আৰু অৱদানৰ তিনিটা দিশৰ প্ৰতি বাপকতৰ আলোকপাতৰ সম্ভাৱনা আৰু প্ৰয়োজন বুলি অনুমান হয়। এক হৈছে সন্দিকৈ আৰু অক্সফোৰ্ডৰ সম্বন্ধ। অক্সফোৰ্ডৰ নামটো লোৱা মাত্ৰকে এক ঐতিহাসিক আৰু ঐতিহাসিক কল্পলোক আৰু বৌদ্ধিক বোমাৰৰ মোহতো মহীয়ান আৱেশে জ্ঞান চিন্তাৰ পথলৈ আগবঢ়া মানুহ মাত্ৰকে অভিহৃত কৰি পেলায়। সন্দিকৈৰ জীৱন অধ্যয়ন কৰোঁতে সেই আৱেশৰ হাত সাৰি থকা টান। জীৱিতাবৰ তথ্যবহুল জীৱনীত সন্দিকৈয়ে অক্সফোৰ্ডত থকা সময়খিনিৰ বিষয়ে মুঠেই ছপাতমানহে নিয়োজিত হোৱাটো আক্ৰেপৰ বিষয়। সাক্ষাত-কাৰত ছাত্ৰাবে সন্দিকৈদেৱক অক্সফোৰ্ডৰ বিষয়ে কবলৈ নোকোৱাটোৰ বাবে এনে হ'ল নে সন্দিকৈদেৱে তেওঁৰ শিক্ষা জীৱনৰ সেইছোৱাত সিমান গুৰুত্ব দিবলৈ মন নকৰিলে, নাজানো। কিন্তু যি কোনো অসমীয়া অনুসন্ধিৎসুৰ বাবেই সন্দিকৈৰ জীৱনৰ এই অধ্যায়টো অতি মোহনীয় আৰু আকৰ্ষণীয় বিষয়। কাৰণ, জনাত সন্দিকৈয়েই সম্ভৱতঃ আমাৰ একমাত্ৰ পূৰ্ণাংগ 'অক্সফোৰ্ড কেৱ'। দ্বিতীয়তে, সংস্কৃত বা প্ৰাচ্যবিদ স্বৰূপে আন্তৰ্জাতিক সুখ্যাতি অৰ্জন কৰাৰ কলত

সন্দিকৈয়ে ঘাইকৈ আগ বয়সত অসমীয়া সাহিত্যৰ প্ৰতি আৰু আমাৰ বিদ্যাৰ্চনাৰ ক্ষেত্ৰত যি মূল্যবান বৰঙনি আগবঢ়াইছিল, তাৰ প্ৰতি সমূলি দৃষ্টি আকৰ্ষিত নোহোৱা বা সেইখিনি পাহৰি পেলোৱাটো পাছলৈ এটা পীড়াদায়ক সত্য।

সঁচা কথা কুবলৈ হ'লে কবলাগিব সন্দিকৈৰ সময়লৈকে অসমীয়া সাহিত্যত পাশ্চাত্যৰ প্ৰভাৱ যি পৰিছিল সি আছিল ইংৰাজী সাহিত্য আৰু ইংলণ্ডৰ সাহিত্যিকবপৰা অহা প্ৰভাৱ। আনকি মাৰ্কিন সাহিত্যিকৰ প্ৰভাৱো অসমীয়াত নিচেই নগণ্য আছিল। সন্দিকৈয়েই প্ৰথম ইংলণ্ডবপৰা য়ুৰোপ মহাদেশৰ যুৱকক আমাৰ সাহিত্যৰ পশ্চিম দূৱৰ মুকলি কৰি দিলে। সন্দিকৈয়ে নকবা হ'লে গোটে, স্বীলাৰ, হাইনে, মেটাবলিংক, ইবছেন, কছো, ভলটেয়াৰ, এচকেপাচ, ইউৰিপিডিচ, হুগো, মলিয়েৰ, টলষ্টয়, পুছকিন, থেকভ,—আনকি কছ বেলে বা অপেৰাৰ লগত চিনাকি হ'বলৈকো আৰু কিমান দিন আমি বাট চাৰ লাগিলহেঁতেন কোৱা নাযায়। সাহিত্য কৰ্মত সন্দিকৈয়ে এহাতে যেনেকৈ আমাৰ প্ৰাচীন সাহিত্যৰ বহুৰাজি পাশ্চাত্যৰ আগত উল্কাটন কৰিবলৈ যত্নপৰ হৈছিল, তেনেকৈয়ে বিচাৰি-ছিল য়ুৰোপৰ চিন্তা-ভাৱনা, প্ৰতীচ্যৰ সাধনা-সম্ভাৱনাৰ সৈতে আমাক পৰিচয় কৰাই দিবলৈ। যিটো দিশ মোৰ বোধেৰে এতিয়ালৈ যথেষ্ট-জাৱে অনুশীলিত আৰু আলোচিত হোৱা নাই সেইটো হ'ল সন্দিকৈৰ চিন্তাকৰ্মৰ আধুনিকতা আৰু যুগধৰ্মিতা। সন্দিকৈক একমাত্ৰ সংস্কৃত তথা সংস্কৃত পাণ্ডিত্যৰ সু-উচ্চ প্ৰতিভাৰূপে এনেকৈ সদায় উপস্থাপন আৰু প্ৰক্ষেপন কৰা হৈছে যে তেওঁ যে এজন কুৰি শতিকাৰ সমকালীন চিন্তাধাৰাৰ মাজত লালিত পালিত, বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভঙ্গী-সম্পন্ন, কে'বাটাও বৌদ্ধিক অনুশাসন আৰু সংস্কৃতিয়ে গৰকা এগৰাকী বিশিষ্ট চিন্তাশীল মনীষী সেই কথা অস্বাক্ষৰীয়ভাৱে ভল পৰি গৈছে। এই শেহৰটো দিশ স্বাভাৱিকভাৱে প্ৰথমটো দিশৰ সৈতে অঙ্গাঙ্গীভাৱে জড়িত আৰু দুয়োটা একেলগে সন্দিকৈৰ ব্যক্তিত্ব আৰু মনীষাৰ

উপলব্ধি আৰু মূল্যায়নৰ পক্ষে ভিত্তিমূলক (fundamental) আৰু কেন্দ্ৰীয় বিষয়।

সন্দিকৈৰ সন্মুখীন হ'লে প্ৰশ্ন এটা সততে উঠে—সন্দিকৈ আচলতে কি ? তেওঁ কেৱল আমাৰ ভাৰতীয় ঐতিহ্যৰ অমুখংগা মতে 'পণ্ডিত' আৰু পাশ্চাত্যৰ অমুখংগা মতে 'স্কলাৰ'ই নে ? মোৰ মনেৰে আমাৰ 'পণ্ডিত' শব্দটোৱে ঐতিহাসিক ক্ৰমৰ সংসৰ্গত পৰি এনে এটা প্ৰাচীণসূচক, গোড়া, কঠোৰ, সীমিত আধুনিক 'কণ্টেশ্যন' বা মৰ্ম অৰ্জন কৰিছে যে সন্দিকৈ সেই অভিধাৰে অভিহিত কৰিবলৈ গলে তেওঁ নিজে সদায় জেঁৰ দি অহা 'আধুনিক জ্ঞান,' আধুনিক চিন্তাৰে নিবিড়ভাৱে সংশ্লিষ্ট সন্দিকৈৰ ব্যক্তিত্বৰ ডাঙৰ অংশটোকে অৱজ্ঞা কৰা হয়।

আনহাতেদি নীৰৱ চি. চৌধুৰীয়ে মেস্সমুলাৰক 'স্কলাৰ এক্সট্ৰা অৰ্ডিনেৰী' বোলোতে কিজানি অমুত্তৰ কৰিছিল যে 'স্কলাৰ' শব্দটোৰ সৈতে আৰু এটা বিশেষণ যোগ নিদিলে মেস্সমুলাৰক মধ্যযুগীয় যুৰোপৰ চেষ্টা ধৰ্মাচ একুইনাচ বা ডানচ কোটাচ বা বোজাৰ বেকনৰ লেখীয়া scholastic পণ্ডিত বুলি মাহুহে ভুল কৰিব পাৰে। 'পণ্ডিত' শব্দটোৱেই বেয়া বুলি মই কব খোজা নাই, কিন্তু সন্দেহ নাই যে ভাষাতত্ত্বৰ স্বীকৃত সত্য মতেই শব্দটো অৰ্থৰ পিনেদি এতিয়ালৈ কিছু anachronistic বা সময়-সামঞ্জস্যবিক্ষীণ হৈ পৰিছে। সেইটো শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিলে এনে এজন ব্যক্তিৰ ভাৱমূৰ্তি চকুৰ আগত ভাঁহি উঠে যিটো অক্সফোৰ্ড প্ৰত্যাৱৰ্তিত আধুনিক যুগধৰ্মৰ অভ্যন্তৰলৈ সোমোৱা কঁকৰাস্ত সন্দিকৈৰ সত্যমূৰ্তি নিশ্চয় নহয়। বিদ্বানৰ পৰিচয়, অধ্যয়ন আৰু জ্ঞানপিপাসু মনীষীৰ পৰিচয়, মনন আৰু চিন্তনৰ ক্লাস্তিহীন অচুগামীৰ পৰিচয়টোৱেই যদিও কঁকৰাস্ত সন্দিকৈৰো সৰ্বাংগ পৰিচয় তেওঁ কেৱল পুৰি-পাঁজিৰ মেৰঘৰত সোমাই বাহিৰৰ জগতৰ সৈতে স্পৰ্শ ছেদ কৰি দিয়া পণ্ডিত নহয়। সন্দিকৈৰ পাণ্ডিত্য মানৱকেন্দ্ৰিক পাণ্ডিত্য, বিকাশমান জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ বিকোষণ, ঘটি থকা বিশ্বজগতৰ সৈতে নিবিড়ভাৱে সম্পৰ্কিত পাণ্ডিত্য,—'ভেকুৱা'ৰ বা শূন্যত ওলাই থকা অবাঞ্ছন্য শব্দ-লোকৰ পাণ্ডিত্য নহয়। 'বিপুল পৃথি আৰু নিৰবধি

কালীৰ প্ৰতি কুটীৰ লগতে নিবন্ধ বাৰিও সন্দিকৈয়ে নিজা পৰিচয়স্বৰূপ
 জনত আঁক সন্মত সংকেতৰ প্ৰতি সদা-সাহায্য, মতেভৰ। পুথিৰ
 সন্দিকৈৰ প্ৰকৃত সাধু হ'ব বৈমোহ যুগৰ হিউমেনিষ্টসকলৰ জনত,...
 জীৱনক সত্যবুলি গ্ৰহণ কৰা, যাদুতক অগ্ৰাধিকাৰ প্ৰদান কৰা, জ্ঞান-
 বিজ্ঞানৰ প্ৰগতিৰ সৈতে নিয়ন্ত্ৰণ সংযুক্ত থকা মানৱকেন্দ্ৰিক, মানৱিক
 পণ্ডিতসকলৰ লগত। হিউমেনিষ্ট শব্দৰ উপযুক্ত প্ৰতিশব্দ আৰাৰ নাই,
 কিয়নো প্ৰকৃত অৰ্থত হিউমেনিষ্টৰ ধাৰণা পাশ্চাত্যৰ পিছতহে আৰাৰ
 ইয়ালৈ আহিছে। সেইবাবেই সন্দিকৈক 'মানৱিক পণ্ডিত' বুলিহে।

ক আনন্দবাহুবলী কুককান্ত

ইমানতে এটা স্বাভাৱিক প্ৰশ্নলৈ উভতি যোৱাৰ প্ৰয়োজন
 দেখিহেঁ। বহুতৰে মনত খেলাব, সাত সমুদ্ৰৰ সিপাৰৰ বিৰাট বিদেশী
 পণ্ডিত মেক্সমুলাৰৰ লগত কুককান্ত সন্দিকৈৰ তুলনামূলক চৰ্চা কৰিবলৈ
 যে এনে আগ্ৰহ দৰ্শাইহেঁ তেনে নকৰি আৰাৰ অসমীয়া হ'ব ন'ৰা,
 অসমত বৈজ্ঞানিকভাৱে দেৱতাৰা অল্পশীলনৰ অৰণ্য, নমন্ত পৰিকৃত
 আৰু সংস্কৃত সন্দিকৈৰ নিকটতম পূৰ্বসূৰী আনন্দবাহু বৰুৱাৰে তেওঁক
 বিজ্ঞাই চোৱাটো অধিক কলপন বা স্বাভাৱিক নহ'লহেঁতেন নে?
 হয়তো হ'লহেঁতেন। তদুপৰি মেক্সমুলাৰৰ সৈতে সৰ্ব্ব স্থাপন কৰিব
 বাবে তেওঁৰ সমকালীন আনন্দবাহু বৰুৱা বিমান উপযুক্ত হ'লহেঁতেন,
 দুয়োজনৰ যন্ত্ৰশিল্প-স্বৰূপ উত্তৰ পুৰুষ কুককান্ত সন্দিকৈক সিমান
 উপযুক্ত যেন নালাগে। পণ্ডিত মেক্সমুলাৰে অক্সফোৰ্ড বিশ্ববিদ্যালয়ত
 তুলনামূলক ভাষাতত্ত্বৰ অধ্যাপনা কৰা সময়ত আনন্দবাহু বৰুৱা সেই
 বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ নাছিল যদিও তেওঁ বেতিয়াই গুৰোপ পাইছিল
 লন্ডনৰ লগত চলিয়াই গৈ অক্সফোৰ্ডত মেক্সমুলাৰৰ 'লেকচাৰ' শুনিছিলগৈ
 বুলি কথিত আছে। অকল সেয়ে নহয়, আনন্দবাহু বৰুৱাৰ সৰ্ব্ব
 অধিক আৰু ব্যাকৰণ সংকলনৰ উচ্চাকাংক্ষী প্ৰকল্পৰ সম্পৰ্কে
 মেক্সমুলাৰ বৰিষ্ঠভাৱে অৱহিত আছিল আৰু তেওঁ সেই প্ৰয়োজন

শুভবিনীত ভাৱে অভিনন্দন জনাইছিল। ই আশ্ৰয়জনক সংবাদ
 যে আনন্দবামে মেজমূল্যৰ আশীৰ্বাদ লাভ কৰাৰ উপৰিও তেওঁৰ আই.
 চি এছৰ ইংৰাজী পৰীক্ষাৰ প্ৰশ্ন-উত্তৰ কাকত সমালোচক-প্ৰবন্ধ কবি
 মেথিও আৰ্ণল্ড চোৱাৰ সৌভাগ্যও অৰ্জন কৰিছিল।

সেয়ে হলেও কব লাগিব সন্দিকৈৰ প্ৰসংগত আনন্দবামক
 আগতীয়াকৈ টানি নানোতে ভাৰি-চি'ন্তুয়ে ভেনে কৰিছোঁ। আনন্দবাম
 বৰুৱাৰ বাবে যি অৰ্থত সংস্কৃত ভাষা-সাহিত্যৰ চৰ্চা তেওঁৰ একমাত্ৰ দিঠকৰ
 ধ্যান আৰু সপোনৰ সহচৰ আছিল, আনন্দবামে যেনেকৈ সংস্কৃত
 সাহিত্য-বিভূতিৰ মহাসমুদ্ৰত বুৰ মৰাৰ পিছত তেওঁৰ দেশবাসীয়ে নিজৰ
 কালিদাস আৰু ভৰভূতিৰ কৃতিত্বতকৈ পৰৰ মিল্টন বা এডিনবৰ প্ৰতি
 বেছিকৈ টাল খোৱাত আক্ষেপ কৰিছিল, সন্দিকৈয়ে অকল সংস্কৃত ভাষা
 সাহিত্যৰ প্ৰতিয়েই ভেনে এক তনয়তাৰ ভাব প্ৰদৰ্শন কৰা নাছিল।
 সংস্কৃতে সন্দিকৈবো প্ৰগাঢ়তম আত্মগত্য আদায় কৰিছিল যদিও তেওঁ
 সেই সাহিত্যকো মানৱ জ্ঞানৰ সুবিশাল ভাণ্ডাৰৰ এটা অংশ বুলিছে
 লৈছিল। পণ্ডিত হিচাপে আনন্দবাম একনিষ্ঠ মহান সংস্কৃতজ্ঞ, সন্দিকৈ
 সংস্কৃতৰ বাহিৰেও অশ্ৰুতম প্ৰাচ্যবিদ, ভাৰতবিদ আৰু মানৱতাৰ
 সাধক। সন্দিকৈৰ হয়তো অসম্ভৱ অসম্ভৱতম বাসনা আছিল সমস্ত
 বিশ্ব জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ মন্দিৰত প্ৰৱেশ কৰা। সম্ভৱতঃ পাৰিলে, তেওঁৰ
 আদৰ্শ আছিল আচাৰ্য ব্ৰজেন্দ্ৰনাথ শীল, ড° আনন্দকুমাৰ সান্না
 প্ৰভৃতিৰ দৰে 'পলিমথ' (polymath) হোৱা, তাহানি Terence এ
 কোৱাৰ দৰে কব পৰা 'Homo Sum humani nil a me
 alienum puto, মই মানুহ, কোনো মানৱীয় জ্ঞানেই মোৰ
 বাহিৰে পৰ নহয়।

অৱশ্যে এই প্ৰসংগত আমি আনন্দবামৰ মূঠেই ৩৯ বছৰীয়া
 জীৱন কালৰ কথাটোও মনত ৰাখিব লাগিব; —তেওঁৰ অৱসানৰ
 পৰিমাণ। তেওঁৰ সন্মুখ জীৱনকালৰ প্ৰেৰণাপটতহে সম্যকৰূপে নিৰ্ণীত
 হোৱা উচিত। তথাপি ইয়াৰ অনৱৰ্তীকাৰ্য যে মানুহ হিচাপে আনন্দবাম

আৰু সন্দিকৈৰ জীৱন আৰু কৰ্মজীৱনৰ সাদৃশ্য বা সম্বন্ধভাৱটো উল্লেখ কৰিব পৰা বিধৰ নহয়। ড° শূৰ্যকুমাৰ ভূঞাই তাহানিতে লিখি থৈ যোৱা আনন্দৰাম বৰুৱাৰ শব্দগীত জীৱন বৃত্তান্তৰ পাতে পাতে পৰিভুট হোৱা অসমৰ সেউগৰাকী অতীতৰ মহাপণ্ডিতৰ জীৱন কথা, আদৰ্শ আভাৱিত প্ৰৱণতা আৰু হাবিৰ স. স্পৃহা আৰু কাৰ্য্যকৰণৰ সৈতে আৰুহে চান্দৰে লিখা জীৱনীৰপৰা উদ্ভাসিত হোৱা সন্দিকৈৰ চিন্তা-চৰ্চা আৰু জীৱন-চৰ্চাৰ মিললৈ মন কৰিলে বিশ্বয়বোধ নকৰি নোৱাৰি। ড° ভূঞাই লিখাৰূপে আনন্দৰাম যেনেকৈ বিশ্বৰ শুবী সমাজৰ আগত সংস্কৃত ভাষা-সাহিত্যৰ ঐশ্বৰ্য্যৰ মাহাত্ম্য প্ৰকাশ আৰু প্ৰচাৰৰ বাবে ব্যাকুল হৈ আছিল। সি এই আলোচনাৰ গধুৰ কামৰ, দায়িত্ব কান্ধত লৈও সজ্ঞান জীৱনৰ প্ৰত্যেকটো মুহূৰ্ত সংস্কৃতৰ গৰিমা আৰু মাধুৰী ব্ৰহ্মনত নিয়োগ কৰিছিল, সন্দিকৈয়ে জ্ঞানবোধগীৰ নিবলস নিভৃত সাধনাৰে আনন্দৰামৰ উদ্দেশ্যকে আৰু ব্যাপকতৰ, আৰু বৃহত্তৰ পৰিধিত ব্যক্ত কৰি আছে। একে একাগ্ৰতা, একে একনিষ্ঠতা, একে প্ৰচাৰ বিষুখতা, একে নীৰৱতা, একে উদ্দেশ্যৰ দ্বাৰে আত্ম-নিবেদনে অসমৰ এই আলোকসজ্জানী ছয়োজ্জন মনীষীৰ জীৱন আলোকিত কৰিছে। মোৰ মনেৰে এইটো আমাৰ দুৰ্ভাগ্য যে কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈয়ে আনন্দৰাম বৰুৱাৰ সংস্কৃত চৰ্চাৰ বিষয়ে তেনেকৈ বিশদভাৱে লিখা নাই বা চৰ্চা কৰা নাই। মোৰ নিজৰ এটা বহুদিনীয়া হেঁপাহ আছিল আনন্দৰাম বৰুৱাৰ অমূল্য গ্ৰন্থবাজি পুনৰ কেতিয়াবা পোহৰলৈ আহিলে তাৰ সুখবন্ধত দেখিবলৈ পাম কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ পাণ্ডিত্যপূৰ্ণ বহুমূলীয়া তুসিকা। সন্দিকৈয়ে আনন্দৰামৰ “ভৱভূতি আৰু সংস্কৃত সাহিত্যত তেওঁৰ ঠাই” পৃথিবী পাণ্ডনি লিখিছে যদিও সেই আশা মোৰ সম্পূৰ্ণ পূৰ নহ’ল আৰু ছাত্ৰাৱৰ কিতাপতো সংস্কৃতবিদ আনন্দৰাম বৰুৱাৰ প্ৰতি সন্দিকৈৰ মনোভাৱ বিশদভাৱে ব্যক্ত নোহোৱাকৈয়ে ব’ল। সি যিয়েই নহওক কোৱা বাহুল্য হ’ব যে অসমীয়াৰ জাতীয় মানসত আনন্দৰাম বৰুৱা আৰু কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ সমান গুণা গুণি, একপ্ৰকাৰ অজিৱ হৈ ব’হ।

আনন্দৰাম বৰুৱাৰ নাম লোৱাৰ লগে লগে অসমৰ সংস্কৃত

চৰ্চাৰ আৰু এগৰাকী শিৰোমণি আচাৰ্যৰ নামো লৈ ধৰ লানিব। সেইজন হ'ল আনন্দবামভট্টকৈ মুঠেই এবছৰৰ পাছত (১৮৫১) জন্ম গ্ৰহণ কৰা, যদিও আনন্দবামৰ পৰলোকৰ পাছত আৰু ৩০ বছৰ কাললৈ (১৯১২) আমাৰ মাজত থাকি ঐকান্তিকভাৱে প্ৰাচীন প্ৰণালীৰে সংস্কৃত ভাষা-সাহিত্যৰ সেৱা-চৰ্চা কৰি সুধী সমাজত অক্ষয় বংশস্তা আজি অসমীয়াৰ মুখ উজ্জ্বল কৰি থৈ যোৱা মহা-মহোপাধ্যায় ধীৰেন্দ্ৰৰ ভট্টাচাৰ্যদেৱ। প্ৰকৃতপক্ষে আদিতে আনন্দবাম, মাজত ধীৰেন্দ্ৰৰ আচাৰ্য আৰু ইটো মূৰত কৃষ্ণকান্ত— এই তিনিগৰাকী বিদগ্ধ পণ্ডিতজয়ীৰ অসমত জন্ম হোৱাটোৱেই এটা বিৰল গৌৰৱৰ কথা। ভাষাতাত্ত্বিক আনন্দবামৰ সংস্কৃতৰ ভাষাতাত্ত্বিক পাণ্ডিত্য, সংস্কৃত বিশাৰদ ধীৰেন্দ্ৰৰ ভট্টাচাৰ্যৰ সংস্কৃতত বচনা আৰু কবিত্ব শক্তি, আৰু আধুনিক পাণ্ডিত কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ সংস্কৃতৰ সাহিত্যিক আৰু সাংস্কৃতিক প্ৰমূল্যৰ ওপৰত কৰ্তৃত্ব এই ত্ৰিবিধ সোঁঠৱে সদৌ দেশৰ সংস্কৃত চৰ্চাৰ বিকাশ আৰু প্ৰসাৰত—উল্লেখনীয় বৰঙণি যোগাইছে। আনন্দবাম বৰুৱা যেনেকৈ আজিকোপতি অসমৰ একমাত্ৰ প্ৰতিযোগী চিভিলিয়ান (competitive) চিভিলিয়ান, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ যেনেকৈ সম্ভৱতঃ অসমৰ একমাত্ৰ পূৰ্ণায়ৱ, পূৰ্ণাংগ 'অল্পনিয়ান', সেইদৰে ধীৰেন্দ্ৰৰ ভট্টাচাৰ্য অসমৰ একমাত্ৰ মহামহোপাধ্যায়। অৱশ্যে এইবিলাক 'ভূষণ'হে আৰু নিতান্ত বাহু নহলেও ওপৰকি— আৰু সেইবাবে 'এঞ্জিভেণ্ট' বা 'এডজাংক্ট'হে— বিশেষণ নহয়। প্ৰকৃতপক্ষে পণ্ডিত আৰু পাণ্ডিত্যৰ মাজত পৰিমাণগত প্ৰভেদ থাকিলেও গুণগত বিভেদ বিচা অসংগত। তথাপিও সন্দিকৈৰ পূৰ্বসূৰীসকলৰ প্ৰতি কোনো প্ৰকাৰৰ কটাক্ষপাত নকৰাকৈয়ো গ্লাবা কৰাত মোৰ নাই যে কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ পাণ্ডিত্যৰ একপ্ৰকাৰ গুণগত স্বকীয়তা আছে। সেই বৈশিষ্ট্য নিহিত আছে সন্দিকৈৰ পাণ্ডিত্যৰ 'উদাৰ' বা Liberality, সৰ্বপ্ৰাৱিষ্টতা Catholicity, সেই পাণ্ডিত্যৰ অন্তৰ্ভুক্ত প্ৰতীকতা বা বহিঃপ্ৰসাৰী Sweep বা বিস্তাৰত। সন্দিকৈৰ দাৰ্জিল (Darjeeling) পাণ্ডিত্যৰ এই আধুনিক চৰ্কাৰ বা লক্ষ্যবিন্দুৱে ইয়াক

আমার আন সংস্কৃতজ্ঞানকলব পাণ্ডিত্যবশৰা সংগতভাৱে পুৰুষ
আক বিশিষ্ট কবি ভোলে।

অন্ধকোৰ্ড..... সংস্কৃতিহিউমেনিষ্ট

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ যদি একালেদি আনন্দবাম বকৱাৰ দৰে বিদ্বৎ
সংস্কৃত পণ্ডিত আনপিনেদি তেওঁ মেম্বৰুলাবৰ সহধৰ্মী মানৱিক পণ্ডিত,
হিউমেনিষ্ট। আজিকালি বহু প্রচলিত ইংৰাজী শব্দৰ 'ইন্টেলেকচুৱেলে'
ধেনেকৈ বাবোৱাৰীভাৱে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ জননা পাব হোৱা জনবশৰা
বিদ্বৎ যুক্তি-মননশীল বুদ্ধিজীৱীলৈকে বাচ-বিচাৰ বোঁহোৱাকৈ বহুতকে
সামৰিবলৈ লৈছে তেনেকৈ 'হিউমেনিষ্ট' বুলিলেও নানা-প্ৰকাৰ পণ্ডিতকে
যথেষ্টভাৱে বুজোৱাত পৰিছে। আমাৰ জাৰাত তাৰ খাপ খোৱা
প্ৰতিশব্দ নোলোৱাৰ কাৰণেও এনে হব পাৰে। 'হিউমেনিষ্ট' বা
মানৱ বিদ্যাৰ সৈতে জড়িত পণ্ডিতসকলকে যদিও হাইটৈ হিউমেনিষ্ট
বুলি ধৰা হয় বহু সময়ত 'ক্লাচিক্চ' বা প্ৰাচীন ভাষাধাৰ। বা শাস্ত্ৰাদিৰ
চৰ্চা কৰা সংস্কৃত-আৰবী-গ্ৰীক-লেটিন ভাষা-সাহিত্য দৰ্শনৰ সৈতে
সংশ্লিষ্ট থকা নাইবা তাতোকৈ শিথিলভাৱে বুদ্ধিজীৱীৰ দৰে বিদ্যাভীৰী
মাত্ৰকে 'হিউমেনিষ্ট' বুলি বৰ্ণোৱা প্ৰকৃতি এটা পৰিলক্ষিত হয়।
সেইবাবে এইখিনিতে স্পষ্ট হৈ লোৱা ভাল যে কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈক
হিউমেনিষ্টিক বোলোতে মানৱকেন্দ্ৰিক জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ অধ্যয়ন অঙ্গশীলন
কৰা লোক হিচাপেই বহুল হিচাপে চোৱা হৈছে যদিও, অন্ধকোৰ্ড
বিশ্ববিদ্যালয়ৰ যি অৰ্ধত হিউমেনিষ্ট সংস্কৃতিৰ প্ৰাণকেন্দ্ৰ আৰু আধাৰ
বুলি জ্ঞান কৰা হয় তেনে 'হিউমেনিজিম'ৰ প্ৰতিনিধি বা বাহক বুলিহে
হাইটৈ সন্দিকৈক মানৱিক পণ্ডিত বুলিব খোজে।। প্ৰশ্ন উঠিব পাৰে
হুবোপীৰ বেনেটা-সম্বৃত হিউমেনিজিম মূলত প্ৰীকো-বোমান চিন্তা-চৰ্চাৰ
পুৰুষাভাৱৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত সংস্কৃতিৰ নহয়, শুধুপৰি বেনেটা সংস্কৃতিৰ
দীপ্যাবুৰি সকল অন্ধকোৰ্ডেই নহয়, কেবুলিহে। তেনেকৈ সন্দিকৈক
অন্ধকোৰ্ড কেবল হিউমেনিষ্ট বোলা যাব ? অথবা প্ৰকাৰ উক্ত হ'ব

এই যে উচ্চাংগ ক্রপদী ভাষা-সাহিত্য বুলিলে গ্রীক-লেটিনৰ লগতে সংস্কৃত-হিব্ৰু, আৰবী-ফাৰ্চীকো ধৰা যায় আৰু মেন্সমুলাৰে অক্সফোর্ডত ঘাইকৈ প্ৰাচ্য ভাষা সংস্কৃত-সংস্কৃতিৰহে অধ্যাপনা কৰিছিল যদিও তেওঁ এজন হিউমেনিষ্ট বুলিয়েই সাধাৰণতে স্বীকৃত। দ্বিতীয় প্ৰশ্নৰ উত্তৰ এয়ে যে—মুৰাপত তথাকথিত red brick University বা বঙা ইটাৰ বোলা পিছৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰে'ৰ গঢ়ি উঠালৈকে অক্সফোর্ড আৰু কেম্ব্ৰিজ বিশ্ববিদ্যালয় দুটাক সাধাৰণতে একেলগে লগ লগাই যুৰীয়াতকৈ অক্সব্ৰিজ সংস্কৃতিৰ প্ৰতীক বুলিয়েই ধৰা হৈছিল। মোৰ ধাৰণাৰে কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ মণীষাৰ বুজ লবলৈ হলে তেওঁৰ অক্সফোর্ড পৰিলে আওকাণ কৰিব নোৱাৰি আৰু অক্সফোর্ড সংস্কৃতি উপজাত বুলি গণ্য কৰিলে তেওঁক হিউমেনিষ্ট হিচাপেও বিবেচনা কৰা বাঞ্ছনীয় হব।

সন্দিকৈৰ অক্সফোর্ড অৱস্থান পৰ্বতো মেটামুটিকৈ আজি উত্তৰ পুৰুষৰ বাবে এটা অজ্ঞাত পৰ্ব হৈ থকাটো এটা দুৰ্ভাগ্যৰ বিষয়। চান্দাৰ কিতাপতো এই বিষয়ে বিশেষ পোহৰ নাই। ড° ভূঞাৰ আনন্দবাম বৰুৱাৰ জীৱনীত ভূঞাই বৰুৱাৰ বিলাতত ছাত্ৰজীৱনৰ বৰুৱাৰ সহপাঠী-শিক্ষক-পৰীক্ষক, সমসাময়িক অজ্ঞাত বিশিষ্ট লোকে জনা আৰু লিখাৰ কথাবগৰা আনন্দবামৰ বিলাতৰ কথা এনে সাৱলীল আৰু মনোমোহাৰকৈ বৰ্ণাইছে যে বৰ বেছি কল্পনাশক্তিৰ আশ্ৰয় নোলোৱাকৈও আনন্দবামৰ পণ্ডিত জীৱনৰ আভাস পাব পাৰি। বিপৰীতে অক্সফোর্ডত সন্দিকৈ সম্পৰ্কে জনাব একো সমল নাই বুলিলেই হয়। আনন্দবাম আৰু কৃষ্ণকান্তৰ বিলাত যাত্ৰা আৰু তাৰ জীৱনৰ মৌলিক পাৰ্থক্য এই যে আনন্দবামে মুখাভ্যাস আই চি এই পঢ়িমলৈ বুলি বিলাতলৈ গৈ তাতহে ব্যাপকভাৱে আৰু প্ৰভাৱভৰে জ্ঞান-স্পৃহাৰ 'bug' বা কাটবৰাৰা দলিত হয় আৰু সংস্কৃত সাহিত্য মননৰ কামনা তেওঁ স্বদেশলৈ আহিহে চৰিতাৰ্থ কৰিলে। সন্দিকৈয়ে কজিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ত সেই সময়ৰ প্ৰখ্যাত সংস্কৃত তথা প্ৰাচ্যবিদ্যা বিদ্যাবলকলৰ অধীনত সংস্কৃত সাহিত্যৰ অধ্যয়ন সাধৰি বিলাতলৈ গৈছিল অৱশ্যে তেওঁৰ জ্ঞানৰ পৰিসীমাৰ বাহিৰে, লক্ষ্য নিৰ্দ্ধাৰণ

পূৰ্ণতা দিবলৈ আৰু পশ্চিমীয়া আৰ্জনেৰে সেই জ্ঞান পৰিৱৰ্তিত আৰু পৰিমাৰ্জিত কৰি তাক round off বা সুসংহত কৰিবলৈ।

আইকৈ বয়োজ্যেষ্ঠ ড° শূৰ্যকুমাৰ ভূঞাৰ পৰামৰ্শমতে কলিকতাত থকা কালতেই সন্দিকৈয়ে তেওঁৰ জীৱনৰ এটি ডাঙৰ 'নিচা' বা 'পেশ্বন'—গ্ৰীক-লেটিন, কবাচী-জাৰ্মান আদি বিদেশী ভাষা শিকিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। সেই কামৰ পৰিপূৰ্ণতা প্ৰাপ্তিৰ বাবেও বিলাতলৈ যোৱাৰ দৰকাৰ আছিল। সন্দিকৈৰ প্ৰথমতে একান্ত ইচ্ছা আছিল বিলাতলৈ গৈ সংস্কৃতত 'ডক্টৰেট' লোৱা। কিন্তু তেওঁ পিছত মন সলালে। তেওঁ অক্সফোৰ্ডত মডাৰ্ন হিষ্টৰী পঢ়িবলৈ ললে আৰু দীৰ্ঘলীয়া বন্ধুবোৰত লণ্ডনলৈ ব্ৰিটিছ মিউজিয়াম প্ৰৱেশাগৰত বিষয় বিবিধ ভাষা-সাহিত্য অধ্যয়নত ব্যাপৃত থাকিল। লগে লগে কচীৰ, কবাচী, ইটালীয়, স্পেনীয় আদি আৰু বিদেশী ভাষা শিকাত মন দিলে।

বিলাতলৈ গৈ সন্দিকৈয়ে এনেকৈ মন সলোৱাৰ কাৰণ কি? কুনা যায় সন্দিকৈয়ে উপলব্ধি কৰিলে যে সংস্কৃত সাহিত্যৰ বিস্তাৰিত স্নাতকোত্তৰ অধ্যয়নৰ বাবে অক্সফোৰ্ডলৈ যোৱা দৰকাৰ নাই, আমাৰ দেশৰ ভাষা-সাহিত্য অধ্যয়নৰ বাবে স্বদেশতকৈ উৎকৃষ্ট ঠাই বিদেশী বিদ্যাসত্ৰ হ'ব নোৱাৰে। ইংলণ্ড ফ্ৰান্স, জাৰ্মেনী ইত্যাদি দেশ যি যি বিষয়ৰ চৰ্চাৰ বাবে এটাইতকৈ সুপ্ৰসিদ্ধ আৰু প্ৰশস্ত সেইবোৰ দেশত সেই বিদ্যা অৰ্জন কৰাহে বেছি লাগতিয়াল কথা। আনন্দৰাম বৰুৱা আৰু সন্দিকৈৰ সংস্কৃতভাষাগৰ এটি সুন্দৰ বিভিন্নতা। সন্দিকৈৰ এই সিদ্ধান্তত ধৰা পৰে। অৱশ্যে ফ্ৰান্সত জাৰ্মান শিকিবলৈ লোৱা বাবে তেওঁ সময়ত আছকালত পৰিবলগীয়া হৈছিল।

এই প্ৰসংগতে মোৰ মনত প্ৰায়ে কুয়ূৰি বৰা এটা প্ৰশ্নৰ উত্থাপন কৰাৰ লোভ সাৱৰিখ নোৱাৰিলো। সবহ সন্ধ্যাক দৃষ্টান্তভেদে দেখা দিয়া ডাঙৰ ডাঙৰ পণ্ডিতসকলে বিবিধকৈ বিষয়ৰ এতি পঠনৰ কালত বি শব্দ বাপ দেখুৱায় আৰু যিবিলাক বিষয়ত এতিমোশিতাজুলক প্ৰৱেশক কৃত্তিৰ বৰ্ণাক শিহত প্ৰকৃত অধ্যয়ন অধ্যাপনা বা চৰ্চা অৱশ্যকীয়

সব্বদত সেইবিলাক বিষয় এৰি বেলেগ একোটা ডিচিগ্লিম বা অনুশাসনতহে তেওঁলোকে পৰিপক্ব জীৱনৰ সাধনা নিয়োজিত কৰে। সৰ্বপল্লী বাধাকল্পন বিশ্ব অস্ততঃ শ্ৰেষ্ঠ দাৰ্শনিক পণ্ডিতৰূপে পৰিগণিত হোৱাৰ পূৰ্বে আৰু তাৰতৰ অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ বুৰঞ্জীবিদ চাৰ বহুনাথ সবকাৰো আদিতো আছিল ইংৰাজী সাহিত্যৰ অধ্যাপক। বিশ্ববিদ্যুত ভাষাবিদ জাতীয় অধ্যাপক শুনীতিকুমাৰ চট্টোপধ্যায়ো পোনতে ইংৰাজী সাহিত্যৰ লেকচাৰাৰ আছিল আৰু ভাৰতীয় তথা প্ৰাচ্যকলা শিল্পৰ অন্যতম বিশিষ্ট প্ৰবক্তা ড° আনন্দকুমাৰস্বামী আছিল তুতাস্বিক গৱেষক। আৰ্কে আনন্দবাম বৰুৱায়ো বিলাতত বাইটক গণিততহে বি. এছ. চি পঢ়িছিল। অসমৰ অন্যতম মুখ্য বুৰঞ্জীবিদ ড° পূৰ্ণকুমাৰ তুঞাই জানো কটন কলেজত কাম কৰি থাকোঁতে ইংৰাজীৰহে অধ্যাপক নাছিল? একেৰকমৰ আছিল পিছৰ স্বনামধন্য ভাষাবিদ ড° বাণীকান্ত কাকতী, অধ্যাপক হুমায়ুন কবীৰৰ দৰে অনেকজন। মোৰ কেতিয়াবা ভাব হয় প্ৰায়ভাগ শ্ৰেষ্ঠ পণ্ডিত লোকে প্ৰতিভাশালিতামূলক পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হবলৈ বা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাধি লবলৈ যিটো বিষয় বাছি লয় সেইটোৱেই তেওঁলোকৰ প্ৰেম বা কবিত্বলগীয়া বিষয় সবহ সময়তে নহয়গৈ। কৃত্তি দেখুওৱা বিষয়টো উপলব্ধহে, মানৱিক পাণ্ডিত্যৰ জগতত খোপনি পুতি লবৰ বাবে আলম বা উপায়হে যাত্ৰ। চুখৰ দৰে যিটো বিষয়ে তেওঁলোকক শেবলৈকে টানে সেইটোহে লক্ষ্য। কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈয়ে অক্সফোৰ্ডলৈ গৈ সকলোৱে আশা কৰাৰ দৰে সংস্কৃত ভাষা সাহিত্যৰ অধ্যয়নত বত নহৈ 'আধুনিক বুৰঞ্জী' পঢ়িবলৈ লোৱাটো মোৰ বোধেৰে এৰে এক আভাৱিক বিদগ্ধ পণ্ডিত-মূলত প্ৰক্ৰিয়াই। কিন্তু সেয়ে তেওঁৰ পাণ্ডিত্যৰ পৰিধি আৰু ভিত্তিমূল, বৈচিত্ৰপূৰ্ণ আৰু আধুনিকমুখী কৰাটো যে অত্যন্ত সহায়ক হ'ল সেইটো স্বকণবোধ্য।

সন্দিকৈদেৱৰ অক্সফোৰ্ড বিশ্ববিদ্যালয়ত প্ৰৱেশ আৰু অধ্যয়ন আৰু এটা নিষ্পত্তিৰ বাবে নোৱাৰে কোঁতুলোৱাৰীপক তেনেকৈ শুককপূৰ্ণ। বিলাতলৈ গৈ সচবাচৰ অসমীয়া বাহুৰে কৰাৰ দৰে লক্ষ্য, কেতিয়াও

লীডচ এডিনব্ৰা আদি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বাহিৰু নৈল তেওঁ অৱকোৰ্ডলৈ যন
‘মেলিলে কিয়’ এই বিষয়েও তেওঁৰ নিজস্ব মূখবপৰা ওলোৱা কোনো
সম্বাদ নাই। কিন্তু এই শ্ৰীমাংসাত নানান অজ্ঞানৰ খোৰাক আছে।

অসমীয়া বিদ্যোৎসাহী আৰু বিদ্যাকাংক্ষীসকলে উচ্চ শিক্ষাৰ বাবে
বিলাতলৈ যাইকৈ গ্ৰেট ব্ৰুটেইনলৈ, প্ৰবজন কৰাটো পুৰণি কথা।
আনন্দৰাম বৰুৱা, বাহিকাবাম চেকিগাল ফুকন, ডাৰ্ত্তৰ আট্টবংশীয়া
আৰু ল মজিদ চাহাববপৰা আৰম্ভ কৰি এই শতিকাব আগভাগত
ডকৰবাম ফুকন, জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱা প্ৰমুখ্যে কণ্ডজনৰ কোনো
কোনোৱে অকল বেৰিষ্টাৰী পঢ়িবলৈ আৰু একালত আমাৰ ৰাষ্ট্ৰৰ
গুৱিয়াল কথকদ্দিন আহমেদ চাহাব প্ৰমুখ্যে আৰু কিমানজন অসমীয়াই
বেৰিষ্টাৰীৰ লগতে নাইবা বেৰিষ্টাৰী নপঢ়াকৈ, আম কেৱল চূড়ান্ত
শিক্ষা লাভ কৰিবলৈ বিলাতৰ বিশ্ববিদ্যালয়ত গৈ ভৰ্তি হৈছে তদৰ
লেখ দিয়াই টান ৰাষ্ট্ৰপতি কথকদ্দিন আহমেদৰ উপৰিও আন
কেবাজনেও অৱকোৰ্ডৰ বঁজা হেন কেবুজলৈ গৈ তাত উচ্চতম
উপাধি সংগ্ৰহ কৰি ৰাজ্যৰ বৰ্তমান শিক্ষা মন্ত্ৰীত মূৰ জিলিকাই
আছে। আচৰিত কথা যে একমাত্ৰ জীৱন্ত সন্দিকৈৰ বাহিৰে তেওঁৰ
আগতে বা তেওঁৰ পিছতো কোনো অসমীয়াই তেওঁৰ দৰে অৱকোৰ্ডত
সম্পূৰ্ণ পাঠ্যক্ৰম সমাপন কৰি অহাছে নালাগে অৱকোৰ্ড বিশ্ববিদ্যালয়ত
নাম লিখোৱাৰ কথাও জনা বা শুনা নাযায়। অৱশ্যে এই বিষয়ত
মোৰ এই বিবৃতি জনা লোকবছাৰা সংশোধন সাপেক্ষ। কোনো
অসমীয়াই অৱকোৰ্ডত পঢ়া গৈ নাছিল বুলিয়ে মোৰ বিশ্বাস। লগতে
কৈ খোৱা ভাল যে আগতে অসমৰে জিলা জিহট কান্ধাবপৰা
খ্যাতনামা চন্দ্ৰ ভাট্‌সকল ৩২ চৌখুৰী প্ৰমুখ্যে কেবাজনো ভৌগোলিক
অসমৰ ছাত্ৰ অতীতত অৱকোৰ্ডৰপৰা আহিছিল। সন্দিকৈয়ে তেওঁৰ
পূৰ্বসূৰী নাইবা সমকালীন কোনো অসমীয়া শিক্ষানুষ্ঠানীয়ে গৈ নকৰা
এনে এটা বাহনি কিয় কবিলে? কোনো অসমীয়াই ইতিপূৰ্বে নকৰাৰ
বাবেই নে, অৱকোৰ্ড বিশ্ব এটা প্ৰাচীনতম আৰু উচ্চতম ঐতিহ্য-
সম্পন্ন বিদ্যাচৰ্চাৰ আলয় বাবে?

সন্দিকৈৰ নিচিনা বিদ্যাব হকে বিদ্যা অৰ্জনত ষাউতি থকা জ্ঞান মার্গৰ পথিক এজনে আন অনেকৰ দৰে 'ষ্টেটাচ চিন্সল' বা মৰ্যাদাব প্ৰতীক হিচাপেই অক্সফোৰ্ডলৈ মন মেলিছিল বুলি ভবা নাযায়। তেখেতে নিশ্চয় এই ভাবিয়েই অক্সফোৰ্ডলৈ গৈছিল যে বিশ্ব সংস্কৃতি চৰ্চাৰ অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ কেন্দ্ৰ অক্সফোৰ্ড বিশ্ববিদ্যালয়ত পৃথিৱীৰ পুঞ্জীভূত জ্ঞান অৰ্জন আৰু কৰণৰ বাবে যিমানখিনি প্ৰশস্ত ক্ষেত্ৰ পাব সিমানখিনি আন ঠাইত হয়তো নাপাব। ইংলণ্ডত অৱশ্যে কেদ্বি জতো তেওঁ সমান সুবিধা পাবলৈ আশা কৰিব পাবিলেহেঁতেন আৰু সন্দিকৈৰ যদি বিদেশত প্ৰাচ্যবিদ্যাতকৈ আধুনিক চিন্তা, আধুনিক বুৰঞ্জী নাইবা বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভঙ্গীৰে সৈতে ভালদৰে পৰিচিত হোৱাই মুখ্য উদ্দেশ্য আছিল তেন্তে সৰ্বসাধাৰণৰ ধাৰণামতে কেদ্বি জ বিশ্ববিদ্যালয় তাৰবাবে কিজানি বেছিহে প্ৰশস্ত হ'লাহেঁতেন। মোৰ অনুমান, কেৱল অনুমানেই নহয় প্ৰায় বিশ্বাসেই,—যে কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈয়ে অক্সফোৰ্ডত পঢ়িবলৈ লোৱাৰ সিদ্ধান্ত এক স্বেচ্ছাপ্ৰণোদিত, আৰু সৃষ্টিস্থিত সিদ্ধান্ত আছিল আৰু পোনপটীয়াকৈ সংস্কৃত সাহিত্যৰ 'ইন্ডেপ্ণ' (স্বগভীৰ বা উচ্চাংগ) অধ্যয়নৰ বাবে তালৈ যোৱাৰ দৰকাৰ তেওঁ নেদেখিছিল যদিও তেওঁ দ-কৈয়ে অনুভৱ কৰিছিল যে সমামান্যিকভাৱে মানৱবিদ্যা আৰু বিশিষ্টভাৱে প্ৰাচীন ভাষা-সাহিত্য, কলা, আধুনিক বুৰঞ্জী-দৰ্শন শিক্ষা-সংস্কৃতিৰ কৰ্ষণ আৰু অনুশীলনৰ বাবে অক্সফোৰ্ডতকৈ উত্তম ঠাই আৰু থাকিব নোৱাৰে। সন্দিকৈৰ মানসত একালে বহু বিষয়ক একলেকটিক' বা বহুতো সামৰিব খোজা সৰ্বজ্ঞান আহৰণৰ বিশ্বতজন সুলভ সূখা আৰু আনকালে সংস্কৃতি দৰ্শন সাহিত্যৰ বিশেষ এটা অংগত বিশেষ বৈদগ্ধ লাভৰ তৃকাৰ যি সংঘাত বা 'ডাইকোটমি' গঢ়ি উঠিছিল তাৰ নিবসনৰ বাবেই হয়তো তেওঁ ভেনে কৰিছিল। অক্সফোৰ্ডত ডেড্ৰিয়া মেস্সয়ুলাৰ নাছিল, নাছিল ভেনে এজন অধ্যাপকৰ চৰণৰ তলত সংস্কৃত পঢ়াৰ সুৰ্ণ সুযোগ। কিন্তু সন্দিকৈয়ে ভাবত এবাৰ লগে লগে যিখেবকৈ ঐক আৰু লেটিন ভাষা সাহিত্য অধ্যয়নৰ প্ৰতিয়ে প্ৰাইকৈ আকৃষ্ট হোৱা নাছিল জানো? আৰু স্বৰূপোপ্য যে ঐকত তেওঁৰ

সময়ত অক্সফোর্ডত অধ্যাপনা কৰিছিল, সেইকালৰ এটা ইডৰৈ প্ৰকাশিত ক্লাটিকেল ক্লাব চাৰ গিলবাৰ্ট ব্ৰুবেই (১৯০৮-১৬)। সন্মিলকৈয়ে অক্সফোর্ডত সংস্কৃতত ডক্টৰেট নললে, গ্ৰীক-লেটিন সাহিত্যতো ডিগ্ৰী নললে, পঢ়িলে আধুনিক বুৰঞ্জী। তথাপি ভাবী, অক্সফোর্ডলৈ গৈ তেওঁ যদি মেজমুলাৰে প্ৰাচ্য সংস্কৃতৰ প্ৰতি আগ্ৰহাচাৰা দানৰ বিনিময়ত প্ৰতীচাৰ গ্ৰীক-লেটিনৰ হুক প্ৰাচ্যৰ প্ৰতিদান দিয়াৰ কথা ভাবি চালেহেঁতেন। অলীক হলেও এনে চিন্তাই এক বিৰাট 'ভিট্টা' উদঙাই তোলে।

(খ) তিনি 'ম'ৰ অক্সফোর্ড

সন্মিলকৈৰ অক্সফোর্ড বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বাহ্যিক ভাৰতীয় পৰা এনেবোৰ বৌদ্ধিক দল আৰু বিষয়-সংক্ৰান্ত বাহু-বিচাৰতকৈ যিটো বিবেচনাই মোৰ বোধেৰে সৰ্বাঙ্গ প্ৰাধান্য পোৱা উচিত, সেইটো হ'ল যি সংস্কৃত, আৰু যি ভাষা বেইনীৰ অক্সফোর্ড যুগে যুগে সকলো দেশৰ আলোক প্ৰয়াসীৰ বাবে মূৰ্তিমন্ত প্ৰতীক হৈ আহিছে তাৰ সৈতে সন্মিলকৈৰ আবেগিক আৰু আধ্যাত্মিক একাত্মতা তথা 'ইনভল্‌ভমেণ্ট'। বিশ্বৰ সংস্কৃত আৰু বিজ্ঞানৰ বাবে অক্সফোর্ড কেৱল এটা পুৰণি বিৰাট বিশ্ববিদ্যালয় নামেই নহয়, ই এক বিশিষ্ট সংস্কৃতি, জীৱনধাৰা চিন্তাপ্ৰবাহ, বাতাবৰণ, বিশ্ববিক্ষা আৰু 'ইথচ'ৰ (ethos) প্ৰতিভা। দ্বিতীয় পঞ্চদশ আৰু ষোড়শ শতাব্দীত য়ুবোপীয় বৌদ্ধিক বৈতিক বেনেচাচ বা পুনৰ্জাগৰণৰ পীঠস্থান হোৱাৰ উপৰিও, অক্সফোর্ড 'লীড কাইনড্‌লি লাইট'ৰ (Lead Kindly Light) কৰি, মহামনা হেনৰি নিউমেনৰ অক্সফোর্ডৰ আন্দোলনৰ স্নায়ুকেত্ৰ। নিউমেনৰ এই অক্সফোর্ডেই—যি অক্সফোর্ড 'পৰাশ্ৰিত আন্দোলনৰ বাসভূমি' বুলি খ্যাত 'হোম অৱ লষ্ট কলেজ এক ইম্পাচিবল লয়েলটিজ' একেধাৰে বিশ্বজনীন সভ্য-স্বন্দৰৰ অৱকণ প্ৰয়াসীসকলৰ আৰু পশ্চিমীয়া চিন্তা বিপ্লৱীসকলৰ 'বেলিইং পইণ্ট' বা মিলন কেন্দ্ৰ; পিছলৈ যুগৰ জিৱিতল

‘এম’ (M) প্রথম আখৰৰ নামেৰে চিহ্নিত চিন্তা নায়কৰ কল্পলোক আৰু লীলাভূমি। এই তিনি ‘ম’ হ’ল—মেথিও আৰ্ণল্ড, মেক্সমূল্যৰ আৰু (গিলবাৰ্ট) মাৰে (১৮২২, ১৮২০, ১৮৫৬-১৯৫৭)। পণ্ডিত বা বিদ্বান স্বৰূপে সন্দিকৈৰ আৰ্হি পণ্ডিতসকলৰ সৈতে মেথিও আৰ্ণল্ডৰ সিমান মিল নাথাকিব পাৰে, কিন্তু অক্সফোৰ্ডলৈ পঢ়িবলৈ গৈ মেথিও আৰ্ণল্ডে বাঙময় অমৰত্ব প্ৰদান কৰা অক্সফোৰ্ডৰ প্ৰতিকৃতিলৈ তেওঁ সততে মনত নপৰাটো অকল্পনীয়। মেক্সমূল্যৰ আলোচনা প্ৰসংগত নীৰৱচি চৌধুৰীয়ে অক্সফোৰ্ড সম্পৰ্কে তেওঁৰ গ্ৰন্থত এটা সুকীয়া অধ্যায় লিখিছে। চৌধুৰীয়েও নিউমেনৰ কথা কৈছে কিন্তু আৰ্ণল্ডৰ নাম তেনেকৈ লোৱা নাই, যেনেকৈ লৈছে জবেট (Jowatt) বা মাৰ্ক পেটিচন (Mark Pattison) প্ৰভৃতিৰ। মোৰ কিন্তু ধাৰণা হয় মেথুও আৰ্ণল্ড যদিও অবিমিশ্ৰ শাস্ত্ৰীয় বা ঐপদী পণ্ডিত নাছিল, তথাপি তেওঁৰ চিন্তাত আৰু লিখনিত অক্সফোৰ্ডৰ ‘বেনেটচ হিউমেনিজম’ৰ স্বৰূপ যি ধৰণেৰে প্ৰতিফলিত হৈছিল তেনেকৈ আৰু কাৰো জৰিয়তে হোৱা নাই। আৰ্ণল্ডৰ ইংৰাজীত লিখা অক্সফোৰ্ড সম্পৰ্কীয় apostrophe বা প্ৰশস্তিৰ অলৌকিক সুষমা ভাষান্তৰ প্ৰকাশ কৰা নাযায়। কিন্তু অক্সফোৰ্ডৰ প্ৰাণৰ ওচৰ চাপিবলৈ মেথুও আৰ্ণল্ডৰ চিত্ৰনৰ যোগেদি ‘ভাইকেৰিয়াচলি’ পৰোক্ষভাৱে যাবলৈ চেষ্টা কৰাতকৈ জেয় উপায় আৰু নাই। আৰ্ণল্ডে নিউমেনৰ অক্সফোৰ্ডখন ‘a part of the dead and dying world’ বুলি জানিও ভাবিছিল সেইখন অক্সফোৰ্ডহে ‘a just symbol of spiritual beauty and culture’ (আধ্যাত্মিক সৌন্দৰ্য আৰু সংস্কৃতিৰ বৰ্ণনা আৰু)। Zeitgeist বা কালচৈতন্যৰ প্ৰতি সদা সচেতন হৈও আৰ্ণল্ডে অক্সফোৰ্ড কৰিছিল ‘Yet steeped in sentiment as she lies spreading her gardens to the moonlight and whispering from her towers the last enchantments of the Middle Ages, who will deny that Oxford by her ineffable charm keeps calling us nearer to the true goal of all of us, to the ideal to perfection.’

মই নাভাবি নোৱাৰোঁ যে সন্দিকৈদেৱে সংস্কৃতৰ বিশেষিত অধ্যয়ন কৰিবলৈ অক্সফোৰ্ডলৈ নাযায় বুলি থিব কৰি সেইখন বিশ্ববিদ্যালয়-লৈকে যোৱাৰ মূলত আছিল মেথিও আৰ্ণল্ডৰ নিচিনাকৈ ভেঁওৰো ঐতিহাসিক, অৰিন্থৰ অক্সফোৰ্ডৰ প্ৰতি থকা আকুল আকৃতি।

অক্সফোৰ্ড সম্পৰ্কত 'কালচাৰ' আৰু এনাৰ্কি'ৰ প্ৰষ্টা মেথুও আৰ্ণল্ডৰ কথা কৈছোঁ যেতিয়া লগতে প্ৰসিদ্ধ সমকালীন 'Two Cultures' তত্ত্বৰ প্ৰষ্টা চি. পি স্নোৱ (C. P. Snow) নামো লব লাগিব। স্নোৱ সুপ্ৰসিদ্ধ 'Two Cultures' বা দুই সংস্কৃতি আচলতে কলা সংস্কৃতি আৰু বিজ্ঞান-সংস্কৃতিৰ হলেও অক্সফোৰ্ড আৰু কেম্ব্ৰিজ বিশ্ববিদ্যালয়কে এনে দ্বৈত সংস্কৃতিৰ প্ৰতীক দ্বিচাপে চাব পাৰি। সেইদৰে চালে সন্দিকৈ কলা-সংস্কৃতিৰ প্ৰতিপোষকৰূপেই স্বীকৃত হ'ব।

মুঠেই চাৰিটা বছৰহে মাথোন হলেও অক্সফোৰ্ডৰ অধ্যায়টো সন্দিকৈৰ পণ্ডিত জীৱনৰ বাবে অতি অৰ্থপূৰ্ণ। কাৰণ অক্সফোৰ্ডত সন্দিকৈয়ে সংস্কৃত বা গ্ৰীক-লেটিনৰ নিৰিদ্ভুৰ্চা নকৰিলে যদিও তাত নামিয়েই তেওঁ য়ুৰোপীয় হিউমেনিজিমৰ সঁকুৰা অন্তৰত সঁচি থলে আৰু অক্সফোৰ্ডীয় মানৱমুখী যুক্তিবাদী শৃংখলাশ্ৰয়ী মনোজগী আৰু মনেৰেই পিছৰ কালৰ সংস্কৃত সাহিত্য অধ্যয়ন আৰু সমীক্ষাত আত্মনিয়োগ কৰিলে। একালে প্ৰাচীন ৰূপদী ঐতিহ্য আৰু ইকালে অক্সফোৰ্ডে আৰু য়ুৰোপে দিয়া আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ সমিক্ষণ আৰু যুদ্ধ ক্ৰিয়া-প্ৰতিক্ৰিয়াত সন্দিকৈ কেৱলমাত্ৰ বিদগ্ধ পণ্ডিত হৈ নাথাকি এক মহাহুত্বৰ, বিনয়নম্ৰ, সংস্কৃতিবান, যুগ সচেতন মানৱিক পণ্ডিত বা 'হিউমেনিষ্টলৈ' ৰূপান্তৰিত হ'ল। এক অভিধানিক ব্যাখ্যাৰূপে 'হিউমেনিজম' বা মানৱবাদৰ এটা ধাৰা হ'ল বৈজ্ঞানিক আৰু তাত্ত্বিক বিপৰীতে সাংস্কৃতিক আৰু কাব্যিক প্ৰবণতাক প্ৰাধান্য দিয়া আৰু ধৰ্মবপৰা ধৰ্ম-নিষেধকলৈ দৃষ্টি ঘূৰাই অনা। সন্দিকৈয়ে অক্সফোৰ্ডত এনে প্ৰকাৰ হিউমেনিজিমৰ লগতে পৰিচিত হৈ আহিছিল বুলিব পাৰি।

(গ) বেলেগ ধৰণৰ বিলাত কিবন্ত

বিলাত তথা বিদেশলৈ আমাৰ কিমানজন অসমীয়া গ'ল আৰু আহিল। তথাপি মোৰ মনেৰে ঠিক সন্দিকৈৰ দৰে মানসিক আৰু বৌদ্ধিক সম্বল বা equipment সংগ্ৰহ কৰি অনা লোক একমাত্ৰ জ্যোতিপ্ৰসাদৰ বাহিৰে আৰু এজন নোলাব।

ৰায় বাধাকান্ত সন্দিকৈ বাহাচৰৰ পুত্ৰ কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈয়ে সাত বছৰ কাল ইংলণ্ড, ইটালী, ফ্ৰান্স, জাৰ্মানীত কটাইও তেতিয়া দেশৰ বাহিৰলৈ যোৱা প্ৰায়জনৰ দৰে 'চাহাব' হৈ ঘৰলৈ উলটি নাছিল আৰু নাছিল পশ্চিমীয়া সংস্কৃতিৰ বাহ্যিক খোলা পাই ভিত্তৰ সাহটোও হেৰুৱাই থৈ। তেওঁ অক্সফোৰ্ডত 'মডাৰ্ন হিষ্টৰী' পঢ়িলে, দেশ-দেশান্তৰ ভ্ৰমিলে, পৃথিৱীৰ বৌদ্ধিক অভিজ্ঞতাসকলৰে গা ঘঁহালে, অথাপি তেওঁ অক্সফোৰ্ডৰ সুবিখ্যাত 'একচেণ্ট' বা উচ্চাৰণ ওঠত নানিলে, নানিলে তাৰ তথাকথিত 'কায়া ছবন্ত' স্নবেৰি নাইবা বাহ্যিক ভেম। বিলাতত সাত বছৰে আত্মসাৎ কৰা বিদেশী সংস্কৃতিৰ বাহিৰৰ চিক্মিকনি আৰু অংগশোভা বিলাতী ব', টাই, ঠেঙা-পেণ্টৰ দৰেই স্বচ্ছন্দে দলিয়াই দি লালন আৰু বৰণ কৰিলে মাথোন সঁচা পশ্চিমীয়া লিবাৰেল সংস্কৃতিৰ সুমধুৰ নিৰ্বাস, তাৰ প্ৰাণসম্পদ আৰু অন্তৰ্লীন তাৰ সত্তাৰ সৌৰভখিনি। স্বদেশ পাঠে তেওঁ পুনৰ ঘৰুৱা সাজুটোৰ দৰেই 'হোম-স্পান' অসমীয়া জীৱনচৰ্চা আৰু ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ সাধনালৈ প্ৰত্যাগমন কৰিলে। সন্দিকৈৰ মনৰ আন্তৰ্গাথনি সংস্কৃত-ভিত্তিক প্ৰাচ্য হয়েই ব'ল, মাথোন তাৰ সৈতে যোগ হ'ল অতিবিস্তৃত এক পৰিমাৰ্জিত আৰু পৰিবৰ্দ্ধিত সংস্কৃতিৰ ওপৰগাঁথনি, 'চুপাৰ ষ্ট্ৰাকচাৰ'। একান্তভাৱে সংস্কৃতানুবাগী সন্দিকৈ বিদেশবপৰা অহাৰ পিছত আগতকৈ সংস্কৃত বা পৰিশীলিত আৰু আগতকৈও বহুলভাৱে সংস্কৃতিবান ব্যক্তিত্বৰ অধিকাৰী ৰূপে প্ৰতিভাত হ'ল। সন্দিকৈৰ জীৱন আৰু প্ৰকৃতি প্ৰাচ্য-পাশ্চাত্যৰ ইতিহাস সংস্কৃতিৰ আন্তঃক্ৰিয়া আৰু সংমিশ্ৰণৰ এক অলঙ্কৃত নিদৰ্শন। দশক শতিকাৰ

সোমদেৱৰ 'যশস্তিলক আৰু 'ভাৰতীয় সংস্কৃতি' সম্পৰ্কে আটাইতকৈ পাণ্ডিত্যপূৰ্ণ গ্ৰন্থ লিখা কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ যে ইউৰোপীয় সংস্কৃতিৰো এজন নৃশ্ল অন্বেষক আৰু অনুগামী হ'ব তাত আচৰিত হ'বলৈ কি আছে ? সন্দিকৈ মানুহজনৰ কেতবিলক চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্য, তেওঁৰ কেতবোৰ বীতি-নীতি, তেওঁৰ ষ্টাইল তথা ব্যক্তিগত বিশেষত্বৰ কিছুমান পাৰ্বজ্যোতিৰে তেওঁ প্ৰতিনিধিত্ব কৰা সংস্কৃতিৰ আভাস ল'বলৈ স্নন যায়। ধান-ধাৰণাত, হাঁহ-ভাবত, দেখা-শুনাত সবলতা আৰু স্বজুতাত তেওঁ ভাৰতীয় হলেও বহুতো আদৰ-কমদা, বীতি-নীতি, স্বভাৱ-অভ্যাসত তেওঁ ইংৰাজ স্মলত। ইয়াৰ ভিতৰত তেওঁৰ জীৱনৰ শৃংখলাবোধ, সময়ানুবৰ্তিতা, সবলতা, স্বল্পভাষিতা আৰু পৰিপাটিতা সৰ্বজনবিদিত। কিন্তু তেওঁৰ কচি আৰু সৌন্দৰ্যবোধ, স্বাভাৱিক বিনয়, গভীৰ বসবোধ আৰু তেওঁৰ মজ্জাগত হৈ পৰা টিপিকেল ইংৰাজ গুণ বা দোষ—সকলো বিষয়ে কমকৈ কোৱা স্বভাৱ বা ইংৰাজৰ Under-Statement আৰু Pragmatismৰ গুণৰ বিষয়ে বহুতেই নাজানে। ছাত্ৰাৱৰ জীৱনীত থকা দুই এটা উদাহৰণৰ আৰু মোৰ নিজৰ স্মৃতিৰপৰা দুই এটা কথা প্ৰসংগত উল্লেখ কৰিব পাৰোঁ।

অকণো সময় অৱাবত হেৰুৱাবলৈ নিবিচাৰে বাবে সন্দিকৈক দেখা কৰিবলৈ বিচাৰিলে নাম উদ্দেশ্য জনাব লাগে। বহুত সময়ত অপৰিহাৰ্য যেন নেদেখিলে তেওঁ দেখা নিদিয়ে। কিন্তু কোনো ক্ষেত্ৰতে সন্দিকৈয়ে প্ৰাপ্তি-স্বীকাৰৰ সৌজন্য দৰ্শাবলৈ নাপাহৰে। মনত পৰে কেবাদশকৰ আগতে ৮ মাৰ্চৰ বেজবকৰ। সম্পাদিত "বাঁহীৰ" সৈতে কিছুদিন সংশ্লিষ্ট থাকোঁতে অত্যন্ত সৱসাহ কৰি সন্দিকৈদেৱলৈ "উচ্চস্তব" প্ৰবন্ধ বিচাৰি এবাৰ এখন চিঠি লিখিছিলোঁ। সন্দিকৈয়ে তেওঁৰ নিবন্ধ ব্যক্ততাৰ মাজতো আন প্ৰবন্ধ দিব নোৱাৰিলেও ইংৰাজীত লিখা 'বিল্ডিউ' বা পৰ্যালোচনা পঠাই থাকিব বুলি লগে লগে উত্তৰ দিছিল আৰু কথামতে কাম কৰিছিল। জীৱনীকাৰ ছাত্ৰাৱকো সন্দিকৈয়ে নিজে কৈ শোৱা কথাখিনিলৈ লক্ষ্য কৰিলে দেখা দাব যে, ক'তো, কেতিয়াও ভুলতো সন্দিকৈয়ে নিজৰ কৃতিত্ব, নিজৰ সূচ্যাত্তি, নিজৰ

গুণৰ বিষয়ে এটা শব্দও বঢ়াই কোৱা নাই। কেৱল কি কবিলৈ যন্তু কৰিছিল তাকেহে উলুکیয়াই গৈছে। পেৰিচ বিশ্ববিদ্যালয়ত ভৰ্তি হবৰ সময়ত এজন পণ্ডিত লোকে বোলে সন্দিকৈক যোৱা দেখি চকীৰ পৰা উঠি তেওঁক এজন 'ব্রাহ্ম' বা ব্রাহ্মণ বুলি অভিনন্দন জনাইছিল। এই প্ৰসংগত সন্দিকৈয়ে মন্তব্য কৰিছে 'মই তেওঁক প্ৰচুৰ ধন্যবাদ দি ঘূৰি আহোঁতে মনতে ভাবিলোঁ কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ত কত ছাত্ৰই বেদ শাখাত এম এ. পাছ কৰিব লাগিছে এওঁ মোৰ চাৰ্টিকিকেটখন দেখিয়ে মোক 'প্ৰাচ্যবিদ্যা মহাৰ্ণৱ' বুলি ভাবিছে। যুগপৎ আমোদ আৰু বসৰ বহুধৰা উদঙাই সন্দিকৈয়ে আকৌ এঠাইত কৈছে—'সি যিকিনহওক মই পেৰিচত থাকোঁতে মোক সকলোৱে জাপানী বুলি ভাবিছিল সম্ভৱ চেহেৰাৰ কাৰণে। মই কথাটো বেয়া পোৱা নাছিলোঁ। কিন্তু মোৰ বিষয়ে এনে ধাৰণা হোৱা বাবে সময়ত বিপাকত পৰিছিলোঁ।' সন্দিকৈৰ সময় নিষ্ঠাৰ আটাইতকৈ চূড়ান্ত নমুনা মই নিজেই পাইছিলোঁ ১৯৩৩-৩৪ চনতে। এবাৰ এজন ইটালিয়ান পৃথিৱী পৰ্যটক যোৰহাটলৈ আহোঁতে তেওঁক চিনাকি কৰি দিবলৈ সন্দিকৈক চল্লকান্ত ভৱনলৈ মাতি অনা হৈছিল। সভাৰ সময়টো সন্দিকৈৰ সাক্ষ্যভ্ৰমণৰ ভিতৰত পৰা বাবে পৰ্যটকজনৰ সৈতে ব্যক্তিগত চিনাকি কৰি দিয়েই সন্দিকৈয়ে বিদায় ললে—বক্তৃতালৈ নব'ল।

সন্দিকৈয়ে বিলাতত প্ৰখ্যাত গান্ধী-শিষ্য মীৰা বেন, বিপ্লৱী ববকচুল্লা, সৰ্বোজনী নাইডুৰ ভাতৃ বীৰেন্দ্ৰ চট্টোপাধ্যায়, আলিগড়ৰ প্ৰক্ষেচাৰ যুজিব, ন্যায়াধীশ মিঃ দাঃ চাগলা, কলা সমালোচক শ্বহীদ সুবাবৰ্দী আদি সেইকালৰ বিশিষ্ট ভাৰতীয়সকলৰ সৈতে ঘনিষ্ঠতালৈ আহিছিল। তথাপি তেওঁ ক'তো এইবোৰ কথাত মাত্ৰাত্মিক গুৰুত্ব দিয়া নাই।

ইংৰাজ, ফ্ৰেঞ্চ আৰু জাৰ্মান জাতিৰ বিষয়ে সন্দিকৈয়ে ড. বাৰ নামৰ পণ্ডিত এজনৰ সাক্ষাতত যেনে আমোদজনক কথা কৈছিল (কৃ-কা-স, ৫০-৫১ পৃষ্ঠা।) সেইখিনি পঢ়িলে সন্দিকৈৰ প্ৰচুৰ হাস্যবসন্তজনক মুহূৰ্ত নহৈ থকা টান। বাৰ্লিনত বোলে বিপ্লৱী বীৰেন্দ্ৰ চট্টোপাধ্যায়ে সন্দিকৈক সুধিছিল—“আপুনি ইমানবোৰ জাতি শিকি কি কৰিব ?

মোৰ এজন আত্মীয়ই ২৬ টা ভাষা শিকি শেষত বলিয়া হৈ গ'ল।" তাৰ উত্তৰত সন্দিকৈয়ে কৈছিল—“মই নাম মাত্ৰ কেইটামান ভাষাহে শিকিছোঁ। মোৰ বলিয়া হোৱাৰ ভয় নাই।” এনেকুৱা ধেমেলীয়া আমোদজনক বসাল উদাহৰণ দি থাকিলে অস্ত নপৰে। সন্দিকৈৰ চৰিত্ৰগত বিনয়, নিবহংকাৰিতা, গুণগ্ৰাহিতা আৰু বয়োজ্ঞেয়জনৰ প্ৰতি তেওঁৰ শ্ৰদ্ধাৰ সংখ্যাহীন উদাহৰণৰ ভিতৰত ড° সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা, বসবাজ বেজবৰুৱা আৰু কৰ্মবীৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈৰ প্ৰতি থকা তেওঁৰ অসীম শ্ৰদ্ধাৰ কথা পাহৰিব নোৱাৰোঁ। সন্দিকৈয়ে কৈছিল, কৰ্মবীৰ বৰদলৈয়ে তেওঁৰ মনটো সদায় ওপৰলৈ তুলি দিছিল, উৎসাহ দিছিল। তৰুণবাম ফুকনৰ ব্যক্তিত্বই দূৰবপৰা সন্দিকৈক মুগ্ধ কৰিছিল, কিন্তু নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈয়ে তেওঁক এনে ওচৰ চপাই নিছিল আৰু তেখেতক তেওঁ এনে শ্ৰদ্ধা কৰিছিল যে বিলাতলৈ যোৱাৰ আগে আগে তেওঁ আন কাৰো ওচৰলৈ নগৈ বৰদলৈদেৱৰহাৰে আশীৰ্বাদ লিখত লৈ গৈছিল।

সন্দিকৈৰ চৰিত্ৰ সম্পৰ্কত এনে পাৰ্শ্বজ্যোতিৰ কথা উল্লুংকিয়াই মই এতিয়া ক'বলৈ যোৱা নাই যে বিদেশলৈ নোযোৱা হ'লে নাইবা অস্বাভাৱিত নপঢ়া হ'লে তেওঁৰ এনেবোৰ গুণ বিকশিত নহ'লহেঁতেন। মই মাথোন ইয়াকে ক'ব খুজিছোঁ যে সন্দিকৈৰ দৈৱ আৰু ঈশ্বৰ প্ৰদত্ত চৰিত্ৰ যদিও আমাৰ ভূমিত আৰু আমাৰ সংস্কৃতিপুষ্ট পৰিবেশতে গঢ়ি উঠিছিল পশ্চিমীয়া প্ৰমূল্যসমূহ আৰু বিভাবনৰ প্ৰতি সেই চৰিত্ৰৰ দীঘলীয়া “একচোপোজাৰ”ৰ ফলস্বৰূপে এটা অতিবিস্তৃত মহান সংস্কৃতিৰ যি প্ৰভাৱ তেওঁৰ ওপৰত পৰিল সেয়ে তেওঁক এজন শ্ৰদ্ধাই, বলিষ্ঠ আৰু ব্যক্তিক্ৰমী ব্যক্তিকৰূপে বিকশিত কৰিলে। পাৰিবাৰিক সূত্ৰত লক্ষ্মী আৰু সবলভাৱে দিয়া সহসৌভাগ্যৰ অধিকাৰী হোৱাৰ দৰে চৰিত্ৰ গঠন আৰু তেওঁৰ মানস বা চহকীৰ বিবৰ্তনৰ ক্ষেত্ৰত এইদৰে একেলগে বুনিয়াদী নিজ সংস্কৃতি আৰু আহৃত বিদেশী সংস্কৃতিৰ মূখ্য উত্তৰাধিকাৰী হ'ব পৰাটো অনন্ত সাধাৰণ নহ'লেও অসাধাৰণ কথা। আৰু সেইবাবেই কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ মনীষা আৰু মানসিকতা গভীৰ পৰ্যালোচনাৰ বিষয়

হব পাৰে। সকলোৰেপৰা নিলগত থাকিও এইজন মানৱদৰ্শী বিশ্বনাথৰিকে তেওঁৰ ছাত্ৰাৱস্থাৰ বন্ধুবান্ধৱ, যোৰহাটৰ কলেজৰ অধ্যাপক-ৰূপে আৰু গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপচাৰ্যৰূপে থকা কালত ৰাজ্য জুৰি সঁচৰিত হৈ থকা তেওঁৰ অগণন ছাত্ৰ আৰু অনুৰাগী আৰু জ্ঞান যোগী জীৱনৰ দেশ-বিদেশৰ চিনাকি আৰু শুভানুধ্যায়ী—সকলোৰে প্ৰতি সন্মিতকৈয়ে আজীৱন যি আচৰিত সন্তোষ আৰু ঔৎসুক্য পোষণ কৰি আহিছে, গোটেই জীৱন অতীতৰ আচাৰ্যসকলৰ দৰে নাইবা চাব আশুতোষ মুখাৰ্জীৰ বা আনন্দৰাম বৰুৱাৰ দৰে কত শত শিক্ষাৰ্থীক আৰু জ্ঞান পিপাসুক কিমান প্ৰকাৰে আৰু পৰিমাণেৰে যে সহায় কৰিছে, এদিনো কাৰো ওচৰত উন্নত শিৰ নত নকৰাকৈ দৃঢ়তাৰে নিজ আদৰ্শ আৰু স্থিতিত অচল অটল হৈ আছে। সেয়ে প্ৰমাণ দিয়ে বিদগ্ধ পণ্ডিত হৈয়ো, জ্ঞানৰ উচ্চশৃংগত আৰোহণ কৰিও সন্মিতকৈ কেতিয়াও মানৱিক ‘human’ হবলৈ এৰা নাই। পণ্ডিতৰ পাণ্ডিত্যৰ সৈতে হৃদয়ৱান মানুহৰ মানৱিকতাৰ অভাৱনীয় সংযোগে, চৰিত্ৰ আৰু কৃতিত্বৰ এক দুপ্ৰাপ্য সন্মাহাবে সন্মিতকৈক সমকালৰ এজন বিশিষ্ট ভাৰতীয় ৰূপে চিহ্নিত কৰিব, তাত সংশয় নাই। ‘ভাৰতবৰ্ষ’ উপাধি মানপালেও সন্মিতকৈ প্ৰকৃততে ভাৰতৰ এজন বৰ।

(ঘ) পণ্ডিত, সাহিত্যিক, বসিক দাৰ্শনিক : উপসংহাৰ

কৃষ্ণকান্ত সন্মিতকৈ যে ১৯৪৮ চনত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পাক্‌নিৰেপৰা ন বছৰ কাল ইয়াৰ কূলপতি বা উপাচাৰ্য আছিল, তেখেতে যে গুৱাহাটী আৰু ডিব্ৰুগড় দুয়োটা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সন্মানিত (অনৰিচ কৰ্ত্তা) “ডক্টৰ,” বক্তব্যবৰণৰা যে তেখেতে “পদ্মভূষণ” আৰু “পদ্মশ্ৰী” উপাধি লাভ কৰিছে (যিটো কেৱল চৰকাৰী কাৰ্য্যত নিসন্দেহে দৃষ্টিকটু) তেখেতে যে মাতৃভাষাৰ বাহিৰে পৃথিৱীৰ একডালৰ ভাষা নুবুজকৈ জানে, তেখেত যে এগৰাকী আন্তৰ্জাতিকভাৱে সুপৰিচিত প্ৰাচ্যবিদ, এনে এবিধ সম্বাদ কম-বেছি পৰিমাণে আমাৰ

সকলোৱে জানে আৰু এইখিনি কথা জনা বা নজনাৰপৰা সন্দিকৈৰ ব্যক্তিত্ব, প্ৰতিষ্ঠা বা পৰিচিতিৰ কোনো হানিবিধিনি নঘটে। তেখেতৰ যিবিলাক পাণ্ডিত্য সংক্ৰান্ত সন্মানৰ কথা আমাৰ প্ৰায়ভাগেই নাজানে অথচ যিখিনিৰ বাবে তেওঁ অকল আমাৰেই নহয় সৰ্বো দেশৰ গৌৰৱৰ থল সেয়া হ'ল—সন্দিকৈ পুনাৰ ডেকান কালজৰ 'অনৰেখি ফেলো' যি সন্মান সেই আন্তৰ্জাতিক খ্যাতি সম্পন্ন অভিজ্ঞত গৱেষণা প্ৰতিষ্ঠানে সন্দিকৈৰ বাহিৰে মাথোন আৰু তিনিজন ভাৰতীয় পণ্ডিতকহে যাচিছে (উল্লেখযোগ্য যে সন্দিকৈদেৱে নিজ এইটো সন্মানকে তেওঁ পোৱা সকলো সন্মানৰ ভিতৰত মূল্যবান বুলি গণ্য কৰে)। সন্দিকৈ সুবিখ্যাত খ্ৰীষ্টৰ "নৈষধ চৰিত্ৰ" নামৰ জটিল সংস্কৃত মহাকাব্যৰ বিস্তাৰিত আৰু মৌলিক টিকা-টিপ্পনী লঙ্ঘিত অনুবাদ—ভাষ্যকাৰ (১৯৩৪), তেৱেঁই নতুনকৈ পোহৰলৈ অনা 'যশস্তিলক' আৰু 'ভাৰতীয় সংস্কৃতি' (১৯৪৯) নামৰ কটকটীয়া সমালোচনা বিশ্বকোষ; আৰু 'সেতুবন্ধ' শিতানৰ আন এখন অপ্ৰকাশিত প্ৰকৃত মহাকাব্যৰ সমালোচনাত্মক অনুবাদ—এনে তিনিখন বিশ্বজ্ঞানৰ উঁড়াললৈ আপুৰুগীয়া অৱদান স্বৰূপে অভিনন্দিত গ্ৰন্থৰ বিশ্ব-বৰ্ণনা গ্ৰন্থকাৰ। ইয়াৰ বাহিৰেও সংস্কৃত মহাকাব্যবিলাকৰ বুজী এখন বচনা কৰাৰ কামটো আধৰুৱাকৈ এবিৰলগীয়া নোহোৱা হ'লে আৰু এখন মহাগ্ৰন্থ পৃথিৱীয়ে সন্দিকৈৰপৰা পালেহেঁতেন। ভাৱিলে আচৰিত হব লাগে যে সন্দিকৈৰ যিকেইখন গ্ৰন্থই বিশ্বৰ পণ্ডিত সমাজৰ তীক্ষ্ণ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰি তেওঁৰ পাণ্ডিত্যক এক আন্তৰ্জাতিক আৱণ্টন বা ডাইমেনশ্যন প্ৰদান কৰিলে আমি অসমীয়া মানুহে তাৰ কু-ভা তেনেকৈ নলও বা তাৰ মৌল বুজিব নোৱাৰিলো।

বিষয়বস্তুৰ জটিলতা আৰু সন্দিকৈৰ প্ৰগাঢ় পাণ্ডিত্যই যদি এনে গ্ৰন্থৰাজিৰ জনপ্ৰিয় সমাদৰৰ পথত বাধা জন্মাইছে বুলি ভবা যায় তেন্তিয়া পণ্ডিত সন্দিকৈয়ে ১৯৫১ চনত লক্ষ্যত বহা সৰ্ব ভাৰতীয় প্ৰোফে-
সৰ্ভিজনৰ প্ৰাচীৰ সংস্কৃত শাখাৰ সভাপতিৰূপে দিয়া শেহতীয়া সন্মাদ-

সম্বলিত, গভীৰ চিন্তা প্ৰসূত, বিশাল অধ্যয়ন আৰু বিচাৰ-পৰিপূৰ্ণ অথচ আদৰ্শনীয়ভাৱে প্ৰাঞ্জল আৰু প্ৰণালীবদ্ধ অভিভাষণখনৰ সোৱাদ লবলৈ নোপোৱা আৰু লব নোৱাৰাটোক আমাৰ দুৰ্ভাগ্য বুলিয়েই কব লাগিব। সেই অভিভাষণৰ এবাৰ উদ্ধৃতিৰেই কৃষ্ণ সন্দিকৈৰ পাণ্ডিত্যৰ স্বৰূপ আৰু তাৰ যুগোত্তীৰ্ণ জাজ্জল্যমানভাৱে জনমানসত প্ৰতিষ্ঠা কৰিব পাৰি। সাৰস্বত সাধনাৰ তাৎপৰ্যপূৰ্ণ ইংগিত দি সন্দিকৈয়ে কৈছিল — “There has been a veritable renaissance of Sanskrit studies in the present century, and much interpretation and critical presentation of ancient texts. But as student of Sanskrit we may ask ourselves whether our studies are to remain scholastic and antiquarian in character and whether or not we have also a cultural mission, an obligation to interpret our cultural heritage in a manner intelligible to the modern world.”

পাণ্ডিত্য আৰু মেধাৰ জগতলৈ সন্দিকৈৰ এই উদীপ্ত আহ্বানেই মোৰ বোধেৰে তেওঁক মাথোন এজন সংস্কৃতজ্ঞ পণ্ডিতৰ পৰিবৰ্তে এগৰাকী আধুনিক তাৎপৰ্যবিশিষ্ট সংস্কৃতিসাধক মনীষীৰূপে স্থাপন কৰাৰ বাবেই যথেষ্ট। এই সম্ভৱত Cultural Heritage of India বোলা বিখ্যাত গ্ৰন্থলানিৰ ২য় খণ্ডত সন্দিকৈৰ প্ৰবন্ধটোও একে ধৰণৰ মনীষা প্ৰকাশ পাইছে বুলি কব পাৰি। পাণ্ডিত্য সম্পৰ্কে আৰু কোনো কথা কোৱা বাহুল্য মাথোন কাৰণ পণ্ডিত সন্দিকৈ সম্বন্ধে ছাত্ৰাৱে খবচি মাৰি আলোচনা কৰিছে তেওঁৰ গ্ৰন্থত।

সন্দিকৈদেৱৰ সংস্কৃতি সাহিত্য বিষয়ক গৱেষণামূলক পাণ্ডিত্যপূৰ্ণ গ্ৰন্থবাজি ইংৰাজীত লিখিত হোৱা বাবে (যিটো কৰা সেই গ্ৰন্থ প্ৰণয়নৰ উদ্দেশ্য আৰু গুৰুত্বলৈ চাই অপৰিহাৰ্য আছিল) অসমীয়া শিক্ষিত সমাজতো সিবিলাক যেনেকৈ হ’ব লাগিছিল সিমান সৰুখৰী নোহোৱাটো বোধগম্য। কিন্তু সন্দিকৈ যে এজন আগশাৰীৰ অসমীয়া সাহিত্যিক আৰু সন্দিকৈয়ে যে সংস্কৃত সাহিত্যৰ যথি-

মুকুতাৰ আঁকবৰ অতললৈ সোমাই যোৱাৰ আগলৈকে ষোড়শোপচাবে
 অসমীয়া সাহিত্যৰ বেদীলৈ অৰিহণা আগবঢ়াইছিল, আৰু উক্তৰ
 জীৱনতো মাতৃভাষাৰ হকে হেঁপাহ কৰামতে কাম কৰিব নোৱাৰাত
 বেজাৰ পাইছিল—তালৈ যথোপযুক্ত মনোযোগ আকৰ্ষণ নোহোৱাহে
 দুখৰ কথা। এইটো অৱশ্যে সঁচা যে অসম সাহিত্য সভাৰ ১৯৩৭
 চনৰ গুৱাহাটী অধিবেশনৰ সভাপতি পদত বৰণ কৰি অসমীয়া
 সাহিত্যিকৰ প্ৰাপ্য উচ্চতম সন্মান সন্দিকৈক দৰ্শোৱা হৈছিল। কিন্তু
 সেই সন্মান অসম সাহিত্য সভাৰ আন কেইগৰাকীমান সভাপতিৰ
 ক্ষেত্ৰত হৈ অহাৰ দৰে সন্দিকৈৰ অসমীয়া সাহিত্য-কৰ্মতকৈ তেওঁৰ
 পাণ্ডিত্যৰ স্বীকৃতি স্বৰূপেহে প্ৰদত্ত হোৱা যেন লাগে। কৃষ্ণকান্ত
 সন্দিকৈৰ অসমীয়াত লিখা কোনো গ্ৰন্থ প্ৰকাশ নাপালেও তেখেতে
 ১৯১৩ চনতে কলেজত নাম লগোৱাৰপৰা প্ৰায় গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ
 উপাচাৰ্য হোৱা সময়লৈকে শূদ্ৰীৰ্ণ সময়ছোৱা ত্ৰাহানিৰ অসমীয়া
 আলোচনী ‘চেতনা,’ ‘বাহী,’ ‘মিলন’তে আবদ্ধ কৰি পুৰণি পৰ্যায়ৰ
 ‘আৱাহন’ লৈকে প্ৰায়বিলাকতে যিমানবিলাক বাছকবনীয়া অসমীয়া
 প্ৰবন্ধপাতি লিখিছে সেইখিনি সংকলন কৰি উলিয়ালে একাধিক বৃত্তন
 আকাৰৰ মহা মূল্যৱান অসমীয়া গ্ৰন্থ পোৱা যাব পাৰে। আলোচনীৰ
 অসমীয়া প্ৰবন্ধৰ উপৰিও মুখ্যতঃ পুৰণি ‘অসম ছাত্ৰ সন্মিলন’ৰ উদ্যোগত
 ওলোৱা অতি মূল্যবান ‘সন্মিলন প্ৰবন্ধাবলী’ত সন্নিবিষ্ট সন্দিকৈৰ
 কেইটিমান বহুমূলীয়া প্ৰবন্ধ, বিভিন্ন সময়ত ভিন্ ভিন্ কিতাপৰ বাবে
 লিখা পাণ্ডিত্যপূৰ্ণ পাতনি, ভূমিকা, আগকথা আৰু অসম সাহিত্য সভা
 আৰু অসম ছাত্ৰ সন্মিলনৰ (১৯১৯) সভাপতিৰ আসনৰপৰা দিয়া
 অভিভাষণ কেইখন অসমীয়া সাহিত্যৰ ভঁড়াললৈ সন্দিকৈৰ অতুলনীয়
 বৰঙণি বুলিলেও বঢ়াই কোৱা নহয়। কি ভাষাৰ সোঁচন, কি
 বিষয়বস্তুৰ বৈভৱ, সকলো পিনৰপৰা সন্দিকৈৰ অসমীয়া প্ৰবন্ধবাজিয়ে
 সাহিত্যত এক আচুতীয়া সন্মানৰ আসন দাবী কৰিব পাৰে। ইংৰাজী
 আৰু সংস্কৃতৰ দৰে অসমীয়াতো সন্দিকৈৰ ভাষাৰ পৰিচ্ছন্নতা, সৱলতা
 আৰু যথোপযুক্ততা যেনেকৈ উল্লেখনীয় তেনেকৈ অনঙ্কৰণীয়।

সন্দিগ্ধৰ প্ৰবন্ধাৱলীয়ে কেনেকৈ পোন প্ৰথমে অসমীয়া সাহিত্যলৈ ইংৰাজীৰ বাহিৰেও অশ্ৰাদ্ধ কনটিনেনটেল য়ুৰোপীয় সাহিত্যৰ সোণসেৱীয়া সম্পদ আৰু সুদূৰপ্ৰসাৰী প্ৰভাৱ যে কঢ়িয়াই আনিলে আগতে উল্লেখ কৰিছোঁ।

সন্দিগ্ধসেৱৰ অসমীয়া বচনাবাজিৰ এটা বৈশিষ্ট্য লক্ষ্য নকৰি নোৱাৰি। সংস্কৃত সাহিত্য, অশ্ৰাদ্ধ প্ৰাদেশিক ভাষাসাহিত্য নাইবা অসমীয়া সাহিত্য সংস্কৃতি বা বুৰঞ্জী সম্পৰ্কীয় প্ৰবন্ধ সন্দিগ্ধেই সাধাৰণতে অসমীয়াত লিখিবলৈ নগৈ, তাৰ অসমৰ বাহিৰত প্ৰকাশৰ প্ৰয়োজনীয়তালৈ লক্ষ্য ৰাখি ইংৰাজীত লিখিছে। আনকি ‘চিত্ৰভাগৱত’ পুথিৰ সাবগৰ্ভ পাতনি এখন বিষয়ৰ গুৰুত্বলৈ চাই ইংৰাজীতহে লিখা হৈছে। আনহাতেদি সুদীৰ্ঘ কালজোৰা প্ৰতীচাৰ অধ্যয়ন, ভ্ৰমণ, অৱদানৰ বাবে তেওঁ অসমত অনন্ত সেই আপুৰুগীয়া অভিজ্ঞতা আৰু জ্ঞানৰ ভাণ্ডাৰ আমি সবহভাগে নজনা কিন্তু তেওঁ জনা বিদেশী ভাষাৰ সঁচাৰ কাঠিৰে খুলি পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ জেউতি সুৰাতি আমাৰ ভাষাৰেহে আমাৰ মাজত বিলাই দিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। আৰু ছাড়াবৰ জীৱনীত সন্নিবিষ্ট সন্দিগ্ধৰ বিভিন্ন প্ৰবন্ধাৱলীৰ শিৰোনামাবোৰত চকু ফুৰালেই এই কথা স্পষ্ট হয়। ‘গ্ৰীক নাটকৰ গান’, ‘জাৰ্মান সাহিত্যৰ সপোন নাটক’, ‘স্পেনিছ সাহিত্যৰ ৰোমিও জুলিয়েট’, ‘প্ৰাচীন বেবিলনৰ বেদ’, ‘কছ অভিনয়’, ‘জাৰ্মানীত জ্ঞান-সাধনা’, ‘গ্ৰীক ভাষা’, ‘চক্ৰেটিছৰ মতে কবিৰ প্ৰকৃতি’, ‘জাপানৰ বীৰ নোগী’, ‘য়ুৰোপৰ ভাষা সাহিত্য’। ১৯৭০ চনতে লিখিব বুলি ভাবি থোৱা প্ৰবন্ধ কেইটিমানৰ লিভানলৈ চালেও একে প্ৰমাণ পোৱা যায়— যেনে ‘ক্বাচী নাটকৰ মলিয়েৰ’, গ্যোটৰ ‘কষ্ট’, ‘কচ সাহিত্যত জনজাতি’, ‘কচ নাট্যকাৰ ৰেখভ’, ‘পুছকিনৰ কচ সাহিত্য’, ‘ডাণ্টেৰ অমৰ কাব্য’। স্বীলাৰ আৰু লেচিঙৰ জাৰ্মান সাহিত্যৰ বিষয়েও তেখেতে কেইবাটাও অসমীয়া প্ৰবন্ধ লিখা যেন মনত পৰে। এই প্ৰবন্ধসমূহ যদি যুগুত হৈছে বা হোৱাৰ আশা আছে সেয়ে এতিয়াও আমাৰ সাহিত্যৰ নিগন্ত আশাতীতজাৰে বিন্ধুত কবিব পাৰে।

সন্দিকৈয়ে অসমীয়াত যিমানকেইটাই প্ৰবন্ধ নিলিখক বা যেনে বিষয়ৰে প্ৰবন্ধ নিলিখক কিয় অসমীয়া সাহিত্যৰ উত্থান-পতন, অসমীয়া সাহিত্যৰ সম্পদ আৰু অসমীয়া সাহিত্যসেৱীসকলৰ সাধনা আৰু সিদ্ধিৰ সৈতে আজীৱন তেখেতে কিমান নিবিড়ভাৱে জড়িত, অসমৰ সাহিত্য সভাৰ সভাপতি স্বৰূপে দিৱা তেখেতৰ স্বৰ্ণীয় অভিজ্ঞতা আৰু বেজবকৰাবপৰা অন্তৰংগ বন্ধু স্বৰ্ণীয় লক্ষ্মীনাথ ফুকনলৈকে অসমীয়া সাহিত্যিক কুলৰ সৈতে বাৰ্ষি চলা তেখেতৰ অনিষ্ট যোগাযোগেই তাৰ যুগমীয়া সাক্ষ্য। ভাৰতীয় চিত্ৰকলাৰ নিপুণ সমীক্ষাবপৰা মইনাইতৰ আলোচনী 'অৰুণ'ৰ বাবে শিশু-সাহিত্য বচনা কৰালৈকে অসমীয়া সাহিত্যৰ শ্ৰীবৃদ্ধিৰ অনাহত কোনো ক্ষেত্ৰলৈ তেওঁ পিঠি দিয়া নাছিল। ছাত্ৰাৱৰ জীৱনীখনৰ পাত লুটিয়াই গলে নাইবা লক্ষ্মীনাথ ফুকনৰ মুখত শুনা সন্দিকৈৰ সাহিত্যৰ স্মৃতিকথাবোৰ মনত পেলালে খুজা যায় বেজবকৰা, চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা, কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য, হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী, নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ, সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা, বাণীকান্ত কাকতী, মহীচন্দ্ৰ বৰা, বঙ্ককান্ত বৰকাকতী, নকুলচন্দ্ৰ ভূঞা, যতীন্দ্ৰনাথ চুৱৰা, মিত্ৰদেৱ মহন্ত, বেণুধৰ শৰ্মা, অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা, নলিনীবালা দেৱী আৰু লক্ষ্মীনাথ ফুকন নিজে আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ এই বৰ্ণীয় সেৱকসকলৰ প্ৰতিজনৰ সৈতে আৰু এইসকলৰ বাহিৰেও বহুজনৰ সৈতে সন্দিকৈ অল্পক্ষণ নিকটতম বন্ধুৰ এনাজৰীৰে বান্ধ খাই আছিল। বিদেশী আৰু অনা অসমীয়া ভাৰতৰ সকলো পণ্ডিত ব্যক্তিৰ উপৰিও কেবাজনো প্ৰথিতযশা বঙালী সাহিত্যিকৰ লগতো সন্দিকৈৰ ব্যক্তিগত বন্ধু আছিল আৰু আছে।

সাহিত্যিক সন্দিকৈ প্ৰসংগত তেখেতৰ চুটী অপেক্ষাকৃতভাৱে দৃষ্টি আশোচৰ দিশৰ কথা কোৱা দৰকাৰ। চিত্ৰকলা, শিল্পশৈলী বিশেষকৈ বাস্তৱপুত্ৰ, জৈন, অসমীয়া আৰু বহুলভাৱে অনা-যোগল ভাৰতীয় কলা সম্পৰ্কে সন্দিকৈৰ সুবিস্তৃত জ্ঞানে ড° কেন্দ্ৰিণ আনন্দকুমাৰ খাসীম ধৰ্মে লোকৰ সন্মুখত জনোহোৱা আকৰ্ষণ কৰিছিল। চিত্ৰকলাৰ উপৰিও

সংগীতৰ প্ৰতি তেওঁৰ আকৰ্ষণ অতি মনোমুগ্ধকৰ। আমাৰ সংগীতৰ ওজা লক্ষ্মীৰাম বৰুৱা, একালৰ অসমীয়া গীত ৰচনাৰ আগৰণুৱা ৰাধানাথ ফুকন, সত্যনাথ বৰা, নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ প্ৰভৃতি সম্পৰ্কে সন্দিকৈৰ আগ্ৰহ যেনে অপ্ৰত্যাশিত তেনে প্ৰেৰণাদায়ক।

অসমত উচ্চশিক্ষাৰ অন্ত্যতম প্ৰতিষ্ঠাপক পিডু, গুৱাহাটী বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ অনন্তসাধৰণ উপাচাৰ্য, সংসাৰী আৰু বিষয়ী সন্দিকৈ, শিক্ষাবিদ ছাত্ৰবন্ধু 'বিবলিয়ফিল' গ্ৰন্থাসক্ত সন্দিকৈ, মহাজন আৰু সজ্জনপ্ৰিয় সন্দিকৈ, অনাসক্ত, বীতৰাগ, স্থিতপ্ৰজ্ঞ সন্দিকৈ, উদাৰ আৰু সহৃদয়, শ্ৰদ্ধা আৰু সৌন্দৰ্যপ্ৰিয় সন্দিকৈ, উচ্চাদৰ্শী, ক্ৰান্তাদৰ্শী সন্দিকৈ — সন্দিকৈ-বাস্তৱ আৰু চৰিত্ৰৰ এনে নানা দিশৰ সম্পৰ্কে নিঃসন্দেহে বহুতো কথা লিখিবলগীয়া আছে। কিন্তু ছাত্ৰাবে আৰু অধ্যাপক অজিত শৰ্মাই এনে বিষয় সন্দৰ্ভত যথেষ্ট তথ্যৰ যোগান ধৰি থৈছে। এটা ডাঙৰ দিশত সন্দিকৈৰ নিজৰ মুখৰ কথাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ৰচা ছাত্ৰাৱৰ জীৱনীখনে আমাৰ সবহ ভাগেই ইতিপূৰ্বে নজনা এজন নতুন সন্দিকৈক অসমৰ আগত তুলি ধৰিছে বুলি কব পাৰি। সেইজন হ'ল বসিক সন্দিকৈ। সন্দিকৈৰ নিচিনা এগৰাকী গহীন-গম্ভীৰ মানুহে যে মানুহ আৰু ঘটনা পৰিক্ৰমা সম্পৰ্কে ততোধিক সন্দিকৈৰ নিজৰ সম্পৰ্কে ইমান বসিকতা কৰি এনে লঘু অথচ সহানুভূতিশীল হাস্যৰসত সিক্ত কৰি অতবোৰ আমোদজনক ৰঙিয়াল কথা কৈ যাব পাৰে ছাত্ৰাৱৰ কিতাপখন নপঢ়াকৈ তাৰ কল্পনা কৰাও টান। অইন যিমান তথ্য, যিমান তত্ত্ব, যিমান কাহিনীয়েই নাথাকক কিয় ইতিপূৰ্বে কল্পনা কৰিব নেৱাৰা এজন বসাল হাস্যৰসিক দাৰ্শনিক ("Laughing philosopher with a difference") কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈক পাঠক সকলৰ আগত প্ৰক্ষেপণ কৰা সকলতাই ছাত্ৰাৱৰ পুথিখনক সদায় জনপ্ৰিয় কৰি ৰাখিব। মোৰ বোধেৰে নিজলৈ চাপ্ত, নিজৰ কাম-কাজৰ সমালোচনা কৰিব পৰাজন সন্দিকৈৰ পৰিচয় নাপালে সন্দিকৈৰ সৈতে কাৰো চিনাকি সম্পূৰ্ণ হব নোৱাৰে। সন্দিকৈ নিজৰ গুৰুত্ব দাবী কৰা আত্মবিশ্লেষণ আৰু আত্মসমালোচনাৰ গুণৰ পিছতে

তেখেতৰ নিজৰ কথাৰ মাজেদি পদে পদে বিচ্ছুরিত হোৱা এই মোহন মৃদু স্পৰ্শ আৰু লঘু হাস্যৰস যে একেটা মোহৰৰ ইলুটি সিলুটি হ'ব পাৰে কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ তাৰ জীৱন্ত নিদৰ্শন।

পাতল বংগবাসিক আৰু স্বৰূপাৰ্থত 'সুখী' বা আনন্দময় বিশেষকৈ আগ জীৱনৰ এটা প্ৰৱল ধাউতি (এনথুচিয়েজ্‌ম্) নে দুৰ্বলতাৰ মই নিজে কিঞ্চিৎ পৰিমাণে অংশীদাৰ হোৱা বাবে সেই বিষয়ে নিজ ববীয়াতকৈ দুশাবী লিখাৰ লোভ হয়। সেইটো হ'ল সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াৰ আপুৰুগীয়া নাট্যৰ আৰু অভিনয়-প্ৰীতি। সন্দিকৈয়ে লিখিছিল 'বংগৰ লগত সাহিত্যৰ উন্নতি জড়িত হৈ আছে। আমোদ-প্ৰমোদৰ বিষয়তো আমাৰ উৎসাহ আৰু নেবা-নেপেৰা সাধনাৰ অভাৱ হ'লে অতি দুখৰ কথা হ'ব?' আৰু তেখেতে বহুদিন আগতেই অনুভৱ কৰিছিল 'অসমত এটা স্থায়ী বংগৰ থকা হ'লে আমাৰ নাট্য সাহিত্যৰ বহুত উন্নতি হ'লহেঁতেন।' কলেজত পঢ়া দিনৰেপৰা বিলাতত থকা দিনলৈকে সন্দিকৈৰ নিবৰজিৱ বংগালয়ৰ সৈতে ঘনিষ্ঠত। আৰু অভিনয় আৰু অভিনেতাৰ প্ৰতি সীমাহীন আগ্ৰহৰ কথা মনত পেলালে এটা বোমাৰুৰ শিহৰণ জাগে। লক্ষ্মীনাথ ফুকনে বহু ঠাইত সন্দিকৈয়ে তেওঁক তেতিয়াৰ কলিকতাৰ খ্যাতমন্ত্ৰ নাট্যৰ 'ষ্টাৰ', 'মিনাৰ্ড' আদিত গিৰিশচন্দ্ৰ ঘোষ বা ক্ৰিবোদাপ্ৰসাদ বিদ্যাবিনোদৰ নাম কৰা নাটকত দানীয়াবু, অমৰেন্দ্ৰ দাস, অমৰেন্দ্ৰ দত্ত, তাৰানন্দবী, কুসুম কুমাৰী প্ৰভৃতিৰ অবিস্মৰণীয় অভিনয় চাবলৈ লগ হৈছিল তাৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। তাৰ উপৰিও নিজগুখে সন্দিকৈয়ে এই আমোদজনক দিশটোৰ বিষয়ে বহুত কথা কোৱা মনত আছে। সন্দিকৈয়ে অধ্যক্ষ ছাত্ৰাৰকো পৰম তৃপ্তিৰে কৈছে কেনেকৈ ডি. এল. বায়ৰ দুটা বিখ্যাত গীত শুনিবৰ বাবেই তেওঁ এখন নাটক বাবুৰ চাবলৈ গৈছিল। য়ুৰোপত পঢ়োঁতে আৰু ফুৰোঁতে সন্দিকৈয়ে সুপ্ৰসিদ্ধ ব্ৰিটিছ, জাৰ্মান, ইটালীয়, কচ নাট্যসম্প্ৰদায়সমূহৰ অভিনয় চোৱাটোত বিশেষ গুৰুত্ব দিছিল। মস্কো আৰ্ট থিয়েটাৰ, জাৰ্মান 'আচামবল' আৰু ইংলেণ্ডৰ বেঙ্গলীয়েৰ দলৰ

অভিনয় তেওঁ পৰাপন্নত নোচোৱাকৈ নেৰিছিল। কেবাবছৰো ইংলণ্ডত থাকোঁতে সন্দিকৈয়ে চাৰ জন গিলগুড নাইবা সৌ সিদিনা মাথোন ঢুকোৱা ইংলণ্ডৰ নাট্যঘৰৰ আইতা ডেম সীবিল থৰ্ণডাইকৰ নিচিনা কোন কোন অভিনেতা অভিনেত্ৰীক মঞ্চত দেখাৰ সুযোগ পাইছিল, ছাত্ৰাৰে সুধি চোৱা হলে আৰু বস পোৱা গ'লহেঁতেন। আমাৰ প্ৰত্যেকজন স্বনামধন্য অভিনেতাৰ নাম সন্দিকৈৰ গুঁঠৰ আগতে থকা যেন লাগে - বোধনাথ পটংগীয়া, জগৎ বেজবৰুৱা, ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ প্ৰভৃতিৰ নাম লৈয়ে তেখেত ক্ষান্ত নাছিল। বোধনাথ পটংগীয়াৰ 'চাণক্য' আৰু জগৎ বেজবৰুৱা 'ল'ৰা ৰজা'ৰ ভাও সমসাময়িক কলিকতীয়া ব্যৱসায়িক মঞ্চতকৈ অভিনয়ত কোনো গুণেই কম নাছিল বুলিও তেওঁ কৈ থৈছে। সন্দিকৈয়ে বিলাতৰপৰা ঘূৰি অহাৰপৰা যোৱা চাৰিটা দশকত অসমৰ বংগমঞ্চৰ অভিনয় কেতিয়াবা চাইছেনে নাই নাজানো। জানিবলৈ হেঁপাহ হয় সাম্প্ৰতিক অভিনয়ৰ ধাৰা সম্পৰ্কে তেওঁ কি ভাবে আৰু বাঞ্ছা কৰে।

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ বিষয়ে বহুত কথা কৈ লিখিলোঁ। হয়তো সবহখিনি বাগাড়ম্বৰেই হ'ল। আমাৰ মাজতে সদায় সোমাই থকা যিজন অসাধৰণ ব্যতিক্ৰমী ব্যক্তি আমি আজিকোপতি ভালকৈ চিনি নাপালোঁ ইমানখিনি লিখিও যে সেইজনৰ 'প্ৰোফাইল' বা পাৰ্শ্বচিত্ৰ এটিক দাঙি ধৰিব পাৰিছোঁ, সেই বুলি মনে নধৰে। কৃতকাৰ্য হব নোৱৰাই স্বাভাৱিক কাৰণ আনৰ বাবে আতিশয্য যেন লাগিব পাৰিলেও সন্দিকৈলৈ মনত পেলালে মোৰ মনলৈ আহে ষ্বেত্ৰপীয়েৰ সম্পৰ্কে কোৱা আৰ্গল্ডৰ সেইয়াৰ কথা— "We ask and ask— Thou smilest and art still, out topping knowledge" এয়া মাথোন বাওনাই সবগ চুবলৈ কৰা ক্ষীণ অপচেষ্টা। নলিনী বালা দেৱীয়ে লিখা "হে বাজৰ্ভি, তোমাৰ নিভৃত জীৱনৰ সাধনাৰ অভিনৱ ৰূপে, সোৱৰাই অতীতৰ খবৰ জীৱন"—কবিতাৰ ছত্ৰটি ছাত্ৰাৰৰ দৰেই পুনৰোক্তি কৰিবৰ মোৰ মন যায়, সন্দিকৈৰ 'সতীৰ্থ' উক্তৰ শুনীতি

কুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ৰ জ্ঞান সাধনাৰ আৰু তেওঁৰ কীৰ্তিস্তম্ভ *Origin and Development of the engali language & Literature* (1975 edition)ৰ এটি আলোচনা সামৰি পণ্ডিত ড॰ নীহাৰঞ্জন বায়ে কোৱাৰ দৰে কবলৈ 'The image of a great scholar at 82 sunk deep in the learning and wisdom of centuries demands this much homage', অৱশ্যে সন্দিকৈয়ে বয়সত এতিয়া সেই স্তৰ পাবলৈ বাকী নাই। শত শতাব্দীৰ জ্ঞান আৰু প্ৰজ্ঞাৰ সাধনাত গভীৰভাৱে নিমগ্ন, মহান পণ্ডিত এগৰাকীয়ে জীৱনৰ অন্তাচললৈ আহি দেশবাসীৰ এইফেৰা আক্ৰাঘ্য নিশ্চয় দাবী কৰিব পাৰে। সন্দিকৈ শতায়ু হওক।